

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

AZƏRBAYCAN FOLKLORU KÜLLİYYATI

XXX cild

DASTANLAR

XX kitab

BAKİ – 2012

REDAKSIYA HEYƏTİ

Muxtar Kazımoğlu (İmanov), filologiya üzrə elmlər doktoru
(**məsul redaktor**);

Tofiq Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə
elmlər doktoru, professor;

İsrafil Abbaslı, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;

Kamran Əliyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;

Füzuli Bayat, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;

Oruc Əliyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Elxan Məmmədli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Əfzələddin Əsgərli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Seyfəddin Rzasoy, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Ağaverdi Xəlil, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

İlkin Rüstənzadə, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Əziz Ələkbərli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru (**məsul katib**).

TOPLAYIBTƏRTİB EDƏNİ: **Elxan MƏMMƏDLİ**
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

SÖYLƏYƏNİ: **Aşıq Aslan KOSALI**

Azərbaycan folkloru külliyyatı, XXX cild, Dastanlar (XX kitab),
Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2012, 420 səh.

Azərbaycan folkloru külliyyatının Bu cildində Borçalı mahalının
ustad aşığı Aslan Kosalının repertuarında olan dastanlar toplanmışdır.

A 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2012

©Folklor İnstitutu, 2012

AŞIQ ASLAN KOSALININ DASTAN REPERTUARINDAN NÜMUNƏLƏR

Aşıq Aslan Kosalı dastanzı aşıqlarımızın ən layiqli davamlarından biridir. O, aşıqlıq ənənəmizi doğru-dürüst yaşadan, bu sənəti qeyri-adi istedadı və bacarığı ilə sevdirə bilən mükəmməl bir ustaddır. Onu otuz ildən çoxdur ki, tanıyıram. Hazırda ümrünün 84-cü baharına (1929-cu ilin 15 avqustunda anadan olmuşdur) qədəm qoymaq üzrədir. Onu yenə də coşqun, yenə də dolu, yenə də şaqraq zənguləli, yenə də şirin avazlı, yenə də dili dualı gürürəm. Ulu Tanrı saydığım keyfiyyətləri ondan əsirgəməyib, nə verib, bol-bol verib.

Aslan Kosalı zəngin, bəzən kədərli, bəzən qəmli, bəzən fərəhli, bəzən sitəmli, həm də mənalı və ibrətamiz bir həyat yolu keçib (Ustad aşığın həyatı ilə bağlı məqamlar tədqiqatçı alim, filosof dostum Vahid Ümərlinin nəşr etdirdiyi “Aşıq Aslanın Ozan dünyası” kitabına yazdığı “Qarayazı Ozanı” məqaləsində daha dolğun verdiyinə görə, həmin yazını bir qədər ixtisarla bu kitaba da daxil etmişik - E.M.). Borzal Aşıq mühitinin yetişdirdiyi və bu gün üçün tutiyyə sayıla biləcək bu ünlü sənətkar, həm də üzündən əvvəlki ustadlarımızla indiki nəsil arasında bir mənəvi rabitə yaratmaqdadır. Adları bu gün də dillər əzbəri olan ustadlardan kimləri gürməyib, kimlərlə oturub-durmayıb, kimlərlə məclislər yola verməyib Aşıq Aslan?! Hez zaman dilindən düşməyən Aşıq Sadıq, Aşıq Məmməd Sultanov qardaşları, Xındı Məmməd, Aşıq Musa Qarazüplü, Aşıq Yadulla, Aşıq Məhəmmədəli, Aşıq Əmrah Gülməmmədov, Aşıq Kamandar Əfəndi, Hüseyn Saraclı, Aşıq Arif, Aşıq Əhməd Sadaxlı, Azərbaycandan Azafli Mikayıl, Aşıq Qədir, Aşıq İmran, Aşıq Əkbər Cəfərov, Aşıq Mahmud, Aşıq Şakir, Aşıq Əhməd, Aşıq Pənah və b. ustadlar haqqında Aslan Kosalının söhbətləri küvrək müşahidələri, yerli-yataqlı əlbatmaz xatirələri aşıqlıq tariximiz üçün böyük ünəm daşımaqdadır. Ustad Aşıq Aslanın dilinin əzbəri, bir an belə unuda bilmədiyi, həyatında və sənətində müstəsna xidməti olan üz ustadı Aşıq Alxan Qarayazılıdır. Hez də təsadüfi deyil ki, Aşıq Aslan us-

tadına olan bu tükənməz məhəbbətini hər yerdə, hər məqamda etiraf etməklə yanaşı, həm də şeirlərində izhar edir. Bu, həm ustad sənətkarın qədirşünaslığından xəbər verir, həm də bir ürnəkdir – Ustad Şəyird münasibətləri üçün xoş və vacib bir ürnəkdir.

Aşıq Aslan ustadı Aşıq Alxan Qarayazılıya həyatda olduğu vaxtlarda da, həyatdan küzəndən sonra da bir neçə şeirlər həsr edib. Hamısı saf, hamısı təmiz, hamısı təmənnasız şeirlərdir bunlar. Aslan Kosalı ustadına həsr etdiyi şeirlərindən birində necə də gözəl deyirdi:

On il ustadıma qulluq elədim,
Durdum qulluğunda sadıq qul kimi.
Zalışıb qazandım etimadını,
Hürmət etdi mənə bir oğul kimi.

Şeirlər oxudu, süylədi dastan,
Halı etdi məni hər bir hacatdan.
Dini azıqladı, üyrətdi Quran,
Mən də ləhcələndim bir bülbül kimi.

Yaxşını anladım, yamanı bildim,
Elimdə, obamda sevdim, sevildim.
Xalq izində “Aşıq Aslan” – deyildim,
Pührə atdım, ətir sazdım gül kimi.

Budur ustad əməyinin bəhrəsi, budur ustada səcdə, budur ustadın ruhu qarşısında baş əymək! Nə yazıq ki, ustad-şəyird ənənələri bu gün tam ülməsə də üləziyib, zədələnib və bərpası, həm də əlacı müşgülə dönüb. Ümrümün bu zağına kimi, ustad-şəyird münasibətlərinə zox nəzər yetirdim. Aşıq Əmrah-Kamandar, Hüseyn Saracılı-Əhməd Sadaxlı, Xındı Məmməd-Məhəmməd Sadıxlı, Aşıq Əkbər-Aşıq Əlixan Niftəliyev, başqalarını da saya bilərəm. Bu sadaladığım Ustad-Şəyird münasibətlərinin hər birinin ayrı-ayrılıqda üzəllikləri var idi. Ancaq Alxan Qarayazılı – Aslan Kosalı münasibətlərini, bu ardıcılığı, bu təması, bu şirinliyi, bu səmimiyyəti, bu yaradıcılıq ünsiyyətindəki Ustad ürəyi genişliyini, Şəyird qədirşünaslığını hez kimdə gürmədim. Mən dəfələrlə onu gürdüm ki, Ustad Aşıq Alxan

qocalan vaxtlarda, toylarda iştirak etmək iqtidarında olmadığı günlərdə Aşıq Aslan hər toydan qayıdanda gecənin hansı vədəsi olmasından asılı olmayaraq, qazandığı pulları masanın üstünə tükər, tən yarı bülüb ustadının payını gündərərdi. Düzü ümrümün zox hissəsini aşıqlarla, onların evlərində, məclislərində kezirsəm də mən belə bir “təcrübə”nin şahidi olmamışdım.

Ütən yüz ilin 80-90-cı illərində tez-tez Qarayazıda, Kosalıda olarkən Aşıq Aslanın bu xeyirxah əməlinin səbəbini üyrənmək istəyəndə belə dedi:

– “Ustad qəbr evinə kimi ustaddı. Mən azdan-zoxdan nə qazanmışam, nə üyrənmişəm onnan üyrənmişəm. Bildiyim dəyişmələr, ustadnamələr, qıfılbəndlər, nəzə-nəzə dastannarın hamısını Alxan Qarayazılı üyrədif mana. Mən əslində onun səbəbinə zürək yeyir, gün-güzaranımı nizamlıyiram. Vaxt vardı mən şəyirdiydim, o ustad. Məclisin sonunda üyə gələrdik, pulu tən yarı bülərdi. Yarısını mənə verərdi. İndi o, məclisdərə gedə bilmir, hez yerdən qazancı yox, Allah gütürərmi mən onnan ürgəndiyim süzdərnən, dastannarın məclis kezirəm, pul qazanam ustadıma vermiyəm. Allah camahatımıza bərəkət versin, onlardan nə qazansam ustadımmın bülməliyəm. Züncü onun üstümdə halal haqqı var.”

Bərəkallah sənə, Aşıq Aslan! Elə bu xeyir əməlinə güərə də on bir telli tavar sazın sinəndə, zəndin-zehnin başında, tükənməz el xəzinəmizin nadir inciləri – dastanlarımız yaddaşında hifz olunur. Bununla da üzünə şührət, ustadın Alxan Qarayazılıya isə rəhmət qazandırırısan! Var ol, Ustad!

Əziz oxucu! Bir qədər də Aslan Kosalı ilə yaradıcılıq ünsiyyətindən, onun sinəsində və ruhunda qoruyub saxladığı dastanlarımızın Borzalı variantlarının bir nəzəsinin yazıya almağımın qısa tarixcəsindən bəhs etmək istərdim.

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, onunla tanışlığımızın tarixi otuz ildən zoxdur. Bu illər ərzində Aşıq Aslanla tək-cə tanış yox, tədqiqatçı-aşıq yox, böyük dostluğumuz yaranıb. Bu münasibətlərimiz zoxdandır ki, ailəvi dostluğa zerilib. Mən ona “ustad” və ya sadəcə olaraq “Aslan əmi”, o isə mənə ya “Elxan müəllim” ya da “qarda-

şoğlu” – deyə müraciət edir. Onunla dəqiq yaradıcılıq ünsiyyətimiz isə 1989-cu ilin dekabr ayından başlayıb. Bir nezə il ünsiyyətdə olduğdan sonra, yaradıcılığında xalq dastanlarımıza ünəm verdiyini gürdükdə qərara gəldim ki, bu dastanları lentə alım. Həm də üzlüyümdə düşünürdüm ki, Aşıq Aslandan bu dastanları yazıya aldıqca onları güclü, məzmunlu və maraqlı süjet xətti olduğu üçün ayrıca nəşr etdirim. İlk dəfə olaraq “Koroğlu” dastanından ədəbi və elmi ictimayətə məlum olmayan “Ağca quzu” qolunu aşığın anadan olduğu və yaşadığı Kosalı kəndində yazıya aldım. Aşıq Aslan bununla da Koroğluşünaslığımıza böyük bir töhvə vermiş oldu. “Ağca quzu” qolunu şərti olaraq “Ağca quzu” və “Pərizad xanımın Zənbəlbə gəlməsi” başlıqları altında 1991-ci ildə “Qobustan” incəsənət toplusunun 4-cü sayında yığcam təqdimatla nəşr etdirdim. Daha sonra həmin qolları və mərhum tədqiqatımız, professor Mürsəl Həkimovun Aşıq Hüseyn Saracılıdan yazıya aldığı “Zimnaz xanımın Zənbəlbə gəlməsi” qolu ilə birlikdə o zaman Türkiyədə Ərzurum unversitetində zalışan dostumuz Həbib İdrisinin vasitəsi ilə “Zoxdur Koroğlunun yaşı” başlığı ilə kitab kimi nəşr etdirdik. Daha sonra “Ağca quzu” Folklor İnstitutunun hazırladığı həm rus, həm də Azərbaycan dillərində nəşr olunan “Koroğlu” kitablarına daxil edildi. Həmin qolu Aşıq Aslanın xahişi ilə 1999-cu ildə yenidən yazıya aldım. Və nəhayət, 2012-ci ilin may ayında yenə də ustadın öz xahişi ilə “Ağca quzu”nu həm video, həm də audio yazıya aldım. Qeyd edək ki, aşığın ayrı-ayrı vaxtlarda söylədiyi “Ağca quzu” qolunun həm süjet xəttində, həm də poetik mətnlərdə nəzərə zarpacaq dərəcədə fərqlər müşahidə etdik və mütəxəssis dostlarımızla məsləhətləşdik ki, hər öz variantı da kitaba daxil edək. Ancaq kitabın həcmi-ni nəzərə alıb qərarlaşdıq ki, sonradan yazıya aldığımız iki variantı (1999, 2012) Borzaliya həsr etdiyimiz nüvbəti “Dastanlar” cildinə daxil edək. Kitabı nəşrə hazırlayarkən vaxtilə (1934) Bakının Qobu kəndində tədqiqatçı Əliheydər Tahirovun hansısa aşığından yazıya aldığı bir nezə tezis xarakterli “Ağca quzu” adlı arxiv materialına da biganə qalmadıq və bizim Aslan Kosalıdan topladığımız eyni adlı dastan qolu ilə səsləşdiyi üçün arxiv nümrəsini və bir sıra

mənbələri güstərməklə onu da “Əlavə” başlığı altında daxil etdik. Elə bilirəm gələcək tədqiqatçıların bu yündə fikir süyləməsi üçün bu zox vacib bir mənbə ola bilər. (“Ağcaquzu” qolu ilə bağlı Vahid Ümərlinin yazısında da kifayət qədər bilgi olduğundan bu barədə geniş yazmağı lazım bilmədik. E.M.)

Aşıq Aslanla ilk yaradıcılıq ünsiyyətimiz zamanı “Ağcaquzu”-dan sonra onun ifasında “Abbas-Gülgəz”-in Borzalı variantını yazıya aldım. Həmin dastanın on beş saatlıq səs yazısı bu gün də şəxsi arxivimizdə, eyni zamanda bir surəti də Dövlət Səs saxlama arxivində qorunmaqdadır. Aslan Kosalının süylədiyi digər xalq dastanlarımız kimi, bu ifada da maraqlı məqamlar zoxdur. İstər süjet xəttində, istər musiqi ifazılığında, istər poetik nümunələrin fərqli məqamlarında kifayət qədər nəzərə zarpacaq əlamətlər zəngindir.

“Abbas-Gülgəz”dən sonra ustadı Bakı şəhərinə dəvət etdik, musiqişünas dostum, mərhum professor Nazim Bağirovun xahişi ilə 1992-ci ildə AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun səs-yazma studiyasında “Aşıq Qərib-Şahsənəm” dastanını lentə küzürdük. Təbii ki, Nazim Bağirovu bu ifanın musiqi tərəfi daha zox düşündürürdü. Demək olar ki, Aşıq Aslanın ifasında bu dastanda ən qədim aşıq havalarımız, xüsusən də yalnız Borzalıda ifa olunan “Məmmədbağırı”, “Bəhməni”, “Sultanı”, “Dol Hicranı”, “Sallama Kərəmi”, “Kərəm Küzdü”, “Qaytarma”, “Mansırı” və s. bu kimi mühtəşəm havalar təqdim olunurdu. Bir süzlə, Nazim Bağirovla bu dastanı yazıya aldım, birlikdə kağıza küzürdük. Sonradan N.Bağirov “Qərib-Şahsənəm”i bütüvlükdə nota küzürərək Türkiyənin Trabzon şəhərində ayrıca kitab şəklində nəşr etdirdi. Bu, tarixdə ilk dəfə olaraq Aslan Kosalının ifasında notla birlikdə nəşr olunan yeganə dastan idi. Bu həm də musiqişünaslıqla yanaşı dastanzılıqda da bir hadisə sayılırdı.

Nüvbəti yaradıcılıq əməkdaşlığımız 1993-cü ildə oktyabr ayında yenə də Kosalı kəndində baş tutdu. O vaxtlar mən həm də AzTV-də “Ustadnamə” verlişini aparırdım. Zəkiliş qrupu ilə birlikdə Qarayazının Kosalı və Nəzərli kəndlərində “Ustadnamə” üçün zəkilişlər edirdik. Əsas məqsədimiz o vaxtlar doxsan yaşını haq-

lamış ustad aşığımız Alxan Qarayazılı haqqında veriliş hazırlamaq idi. Zəkiliş qrupumuz AZTV-nin tanınmış əməkdaşlarından Kərim Kərimov (rejissor), Telman Nəzirli (redaktor), Aydın Mansırov (operator), bir də mən idim (müəllif və aparıcı). Qeyd edim ki, zəkilişimiz yüksək səviyyədə alındı. Əsas işimiz tamamlanandan sonra qərara aldığımız ki, aşığı Aslan Kosalıdan bir dastan da yazıya alaq. Elə də etdik. Aslan əmi bizim uzun zox böyük şüvqlə “Koroğlu” dastanından “Eyvazın Zənlibelə gətirilməsi” qolunu danışdı. Həmin qolu da qərara gəldik ki, nüvbəti “Dastanlar”a daxil edək.

Aslan Kosalı ilə nüvbəti görüşümüzdə (təbii ki, Kosalı kəndində E.M.) o, bizə “Tahir-Zührə”, bir də “Valeh-Zərnigar” dastanlarını danışdı (2006-cı ildə). Hər iki dastanın təqdimatında da orijinal məqamlara, fərqli cəhətlərə sıx-sıx təsadüf etdiyimizdən onları da Aşiq Aslanın təhkiyə və ləhcəsində kitaba daxil etdik.

Etiraf etməliyəm ki, Aşiq Aslan Kosalı ilə yaradıcılıq ünsiyyətimizin ən məhsuldar günləri 2012-ci ilin aprel və may ayları oldu. Belə ki, bu aylarda iki dəfə cəmi 15 gün Kosalıya səfər etdim və bu səfərlərdə hez zaman yorulmaq bilməyən aşığımız nə az, nə zox, bizə xalq dastanlarımızın beşini süylədi. Üzü də yüksək ustalıqla, böyük şüvqlə, peşəkarlıqla, məlahətli səslə. 83 yaşlı aşığın, ustadın, ozanın dilindən xalq incilərimizin yaddaşlarda həkk olunan “Novruz-Qəndab”, “Səyyad-Səadət”, “Aslan Şahla-İbrahim”, “Alıxan-Pəri” dastanlarını, bir də “Koroğlu” dastanından “Ağcaquzu” qolunun yeni – III variantını yazıya aldım.

Əziz oxucu, adlarını sadaladığımız xalq dastanlarımızın Borzalı variantlarını Aşiq Aslan Kosalının dilindən yazıya alıb sizlərə təqdim etməkdə məqsədimiz odur ki, biz aşığın dil zənginliyini, təhkiyə tərzini, nitq mədəniyyətini, ləhcə şirinliyini olduğu kimi təqdim edək və eyni adlı dastanların əvvəllər nəşr olunmuş dastanlardan süjet rəngarəngliyini, poetik nümunələrin keyfiyyət dolğunluğunu sizlərə əyani göstərək. Bu dastanları nəşr etməklə biz gələcək tədqiqatçılarımıza da istiqamət vermiş oluruq. Onlara əvvəlki nəşrlərdə verilmiş, eyni adlı dastanlarla Aslan Kosalının süylədiyi dastanları müqayisə etmək fürsəti veririk.

Onu da qeyd etməyi lazım bilirik ki, Aşıq Aslan Kosalının repertuarından yazıya alıb təqdim etdiyimiz dastanlar bu kamil ustadın bildiyi dastanların az bir hissəsidir. Onun sinəsində hələ yazılmamış zoxlu dastanlarımız qorunmaqdadır. Və belə bilici dastanzı aşıqlarımız nə yazıq ki, bu gün barmaqla sayılacaq qədərdir. Kimdir onlar? Gəncədə Aşıq Mais Gəncəli, Qobustanda Aşıq Xanmusa, Şamaxıda Aşıq Şərbət, Kəlbəcərdə Aşıq Xalıqverdi, Aşıq Musa, Tovuzda Aşıq Mahmud, Borzalıda Məhəmməd Sadaxlı, vəssalam, şüttamam. Onlardan bu gün bəhrələnmək lazımdır, onlardan sənətin sirlərini üyrənməklə yanaşı, bildikləri dastanları da yazıya alıb nəşr etmək vacibdir.

Haşiyə: Aslan Kosalının ifasında yazıya aldığımız dastanları “Bir aşığın repertuarı” adında nəşr etdirmək niyyəti zoxdankı arzumuz idi. Həm də bu fikrimi əzizim, ağsaqqalım, ustadım Aslan Kosalının üzünə də bildirmişdim. O da zox sevinmişdi. Ancaq bu ideyanı həyata keçirmək bir müşkülə dönmüşdü. Təbii ki, bu zətinlik maddi baxımdan idi. Bir neçə ay bundan öncə fikrimi İnstitutumuzun direktoru, əziz dostumuz Muxtar Kazımoğluna bildirdikdə bu sahədə problem olmadığını bildirdi və ideyanı bəyəndiyini söylədi. Budur, artıq Aslan Kosalının repertuarından Azərbaycan xalq dastanlarının bir neçəsinin Borzalı variantlarının işıq üzünə girməsinə nail olduq. Bu işdə üz əməli küməyini bizdən əsirgəməyən dostum Muxtar Kazımoğluna həm ustad Aslan Kosalı, həm də üz adımdan dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Kitabın ərsəyə gəlməsində əməyi olan hər bir kəsə – kompüterdə yorulmadan mətnləri küzürən qızlara – Əliyeva Səadətə, Balayeva Aygünə, Əliyeva Ülviyyəyə, səsyazma cihazından səbrlə mətnləri küzürən şübə əməkdaşlarına – Vüsal Abiyevə, Validə Bədəlovaya, materialların kümpyuterdə işlənilməsində böyük cəyənəlik göstərən, nəşriyyat şübəsinin rəhbəri dostum Əziz bəy Ələkbərliyə üz dərin təşəkkürlərimi zatdırıram.

Aşıq Aslan Kosalıya da mühkəm can sağlığı, uzun ömür yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

ELXAN MƏMMƏDLİ

QARAYAZI OZANI¹

(ixtisarla)

Mən Aşıq Aslan əmini güzümü azandan, üzümü qanandan tanıyıram. Biz kənddə həm qonşuyuq, həm qohumuq. Həm də onun oğlu Musa ilə bir sinifdə oxumuşuq, onunla yaxın dostuq.

Aşıq Aslan Kosalının üzü, sazı, süzü haqqında müşahidələrimi və təəssüratlarımı oxucuların diqqətinə zatdırmağa zalışacam.

Əvvəla üzü haqqında. Aşıq Aslan Kosalı Borzalı aşıq məktəbini Qarayazıda ləyaqətlə təmsil edən azman ozan nümayəndəsidir.

1929-cu il avqustun 15-də qədim Qarayazının Kosalı kəndində – əslində yaylaqda – Qaraxazda ulu Tağarlılar nəslindən Musa Mirzə oğlu və Haqqalanlı Sona Süleyman qızının ailəsində dünyaya güz azıb.

Kosalıdakı Tağarlılar (Taharlılar) Kürüstü Keşəlindəki Qıllüz-lülərdən² ayrılmış, müdrik, imanı pak, əməlisaleh ağsaqqalları, nurlu ağbirezəkləri, abırlı qızları, gəlinləri, qeyrətli cavanları ilə fərqlənən əzəmətli bir nəsilidir. Bu nəsildə Hacı İbrahim oğlu, Sirəc Aslan oğlu, Bidat Aslan oğlu kimi danəndə ağsaqqallar var.

Aşıq Aslanın ana tərəfi Haqqalanlılar da məşhur Sadıqlılar nəslinin bir qoludur. Aşıq Aslanın dayıları Alı Süleyman oğlu (1906-1930) və Abdulla Süleyman oğlu (1908-1930) məşhur Qazax İsxan hərəkatının fəal iştirakçıları olublar. Onlar 1930-cu ildə namərdliklə öldürülmüş, erməni hiyləsinin qurbanı olmuşlar.

1935-ci ildə atası Musa kişini itirən Aşıq Aslan qardaşları Aydın və Zakirlə acı yetimlik həyatı sürmüşlər. Lakin əmiləri Sirəc Aslan oğlu və Bidat Aslan oğlu onlara küməklərini əsirgəmədilər, qardaşları üz yurdlarında böyütdülər. Bir süzlə, onlar uşaqlıqdan əmi umudunda qaldılar.

1941-ci ildə SSRİ və Almaniya arasında baş verən müharibə Aşıq Aslanın həyatında ağır iz qoydu. Qohum-əqrəbə, bütün el-oba ün və arxa cəbhədə fədakarlıq göstərirdilər. O da olmazın

¹ Bax: “Aşıq Aslanın ozan dünyası”. Bakı: 2009, səh. 5-9.

² Qıllözlülər – tayfa adıdır, əslində “Qıllıgözlər”dir (E.M.).

əzab-əziyyətlərə qatlaşır, ac-susuz, əyni-başı yalın gecə-gündüz zalışır. Nəhayət, müharibə bitdi, necə deyərlər, “dünya düzəlməyə başladı”. Aslan Musa oğlu da müxtəlif sahələrdə işləməyə başladı.

Orta təhsilini yarımçıq qoyan Aslan Musa oğlu 1949-cu ildə əsgəri xidmətə yollandı. Əsgəri xidmətdə zehni qabiliyyətini və bacarığını yoxladıqdan sonra onu rabitə xidmətinə qəbul etdilər, Leninqrada rabitə üzrə kursa gündərdilər. İkiillik kurs Aslan Musa oğluna zox şeylər üyrətdi, rabitə üzrə xeyli bilik qazandı. Sovet ordusu sıralarında dürd il xidmət edən Aslan Musa oğlu 1952-ci ildə doğma kəndinə qayıtdı.

Aslan Musa oğluna yaxın dostu, məşhur el şairi və ziyalı Mirzə Mehдинin nəvəsi Mirzə Almaz oğlunun vaxtsız ölümü zox pis təsir etmişdir. 1950-ci ildə əsgərlikdən bibisi Müşərrəfə gündərdiyi məktubda Aslan Musa oğlu yazırdı: “*Əziz və hörmətli büküm Müşərrəf! Bu məktub vasitəsilə sizə sevgilərimi gündərirəm. Əzizim bükü, məlum olsun ki, sizin 24 mart 1950-ci il tarixli məktubunuzu aldım, zox qəmgin oldum. Bükü, nə edəsən, mən də, o biri də, dünya elə gəlib belə də gedəcək. Bacadan zıxan tükstü geri gəlməz. Dünya işinə qarışmaq olmaz. Bükü, rəhmətlik Mirzə Mehdi kişinin üzü dediyi kimi:*

Pəncərədir baxan gedər,

Dünya üz gündür, beş gündür.

Bükü, Mirzənin ölümünü eşidəndə and olsun Allaha gecə-gündüz ağladım. O, sənin əmin oğlu, mənə də qardaşım idi, uşaq-lıqdan bir yerdə böyümüşdük. Bükü, yazırsan ki, Mirzəyə şeir yaz. Vallah əlimdən gəlmir. Amma şeir yazdım, ağladım. Rus uşaqları da məndən nə olduğunu soruşdular. Əhvalatı azıb dedim. Onlar da mənə qoşulub ağladılar. Komandirimiz bizi danlayır, deyir ki, 1 mayı xalq bayram keçirir, siz də ağlayırsınız. Nə edim biz də o yolun yolzusuyuq. Bükü, Abbasa da məktub yazdım”.

Məktubun üstündə güz yaşlarının izləri qalmışdı. Aşıq Aslanın Mirzənin ölümünə həsr etdiyi “Ağlaram” şeirini təqdim edirik:

Dolaşiban məzarıyın üstünü

Didəm üstədən qəm tükəram, ağlaram!

*Oyan qardaş, oyan, getmə yuxuya,
Sinəm üstə dəğ zəkərəm, ağlaram.*

*Viran edir fəlak abadanları,
Niyə nakam qoyur nüvcavanları?!
Sən üzün eylədik zox dərmanları,
Hez olmadı dərdə kərəm, ağlaram.*

*Qurumaz eynimdən axan güz yaşı,
Hez sünməz canımın odu, ataşı.
Aslan da itirdi cavan qardaşı,
Mən üzüməm bir bikərəm, ağlaram.*

Bu məktubu və şeiri mən Mirzə Mehdi tədqiq edərkən nəvəsi Faiq Almaz oğlunun qoruyub-saxladığı əlyazmaları izərisindən tapdım və “Mirzə Mehdi və onun nəsil davamçıları” adlı kitabda nəşr etdirdim.

1952-ci ildə əsgəri xidməti başa vurduqdan sonra Aşıq Aslan doğma Kosalıya qayıdır və ailə qurur, ev-eşik, oğul-uşaq sahibi olur. Aşıq Aslan əzəmətli, qollu-budaqlı palıd kimi üz ailəsinə bağlı, əsil qayğıkeş ata, müdrik baba, səbrli, düzümlü, həyatın hər fırtınasına sinə gərməyi bacaran ləyaqətli bir insandır. Ailəsi haqqında Aşıq Aslan aram-aram belə dedi: “*Qaldı üzüm nəyin sahibi oldum? 5 oğul, 7 qız atası oldum. Hamısı evli, hamısı küylü. Oğlanlarımdan 14 nəvəm, 8 nəticəm, qızlarımdan 20 nəvəm, 13 nəticəm var. İndiyə qədər mənim nəsil davamçıları 72 nəfərdir. Al-laha şükür, hamısı qüsursuz, sağlamdırlar*”.

Aşıq Aslan həm də bir zox sahələrdə bacarıqlı – universal peşə sahibi kimi üzünü güstərdi: radio-televiziya, avtomobil, traktor, kombayn təmirçisi, elektrik və sürücü kimi üzü demiş “sənət dünyasında xeyir əmələ” yaradı, texnika sahəsində darda qalanlara yardım etdi. O, həm də peşəkar rabitəçi idi. Onun hərbi билетində “Sovet Silahlı Qüvvələrinin bütün nüvləri üzrə rabitəçi”(Radio Morze Bodo-35 Stansiyası) süzləri yazılıb.

Aşıq Aslan həm də əsl mümin, müsəlman, islam qayda-qanunlarını bilən və ona əməl edən əhli-Qurandır.

Aşıq Aslanın dediklərindən :

“Mən uşaqlıqdan təxminən 1943-cü ildən zox hörmətli müəlimimiz və şair Sədi bəy Müftizadədən (o, həm də mənim kirvəm oldu) ərəb əlifbasını üyrəndim. Ərəb əlifbasını və Qurani-Kərimi mənə həm də mərhum Qaraseyidli Bala Məhəmməd, Fağırqardaşlı Mollə İsmayıl, Aşıq Alxan Qarayazılı, əmim Sirəc Aslan oğlu (Allah onların hamısının yerini behiştlik eləsin) üyrətdi. Oldum Quran əhli, namaz əhli, xalis müsəlman”.

Aşıq Aslan bəzən elin yas mərasimlərində xətib kimi iştirak edir, onun bir zox şeirlərində dini motivlər azıq-aydın sezilir.

Aşıq Aslanın süz sənəti, aşığı, ozanlığı haqqında onu demək olar ki, üzünün dediyi kimi 13 yaşından saza-süzə meylli olub. Üz dediyinə gürrə, Kosalıda şeir xiridarı olan Əyaqyalın oğlu Məhəmmədin evi bir nüv “aşiq dərnəyini” xatırladırdı. Onun oğlu Aşıq Cahandar sonralar el məclislərini aparən aşiq oldu. Firudinli məşhur professor, el ağsaqqalı Camal Mustafayevin bacısı Həcər xanım da bu ailədə gəlin idi. Saza-süzə meylli olan kənd cavanları Firudinlidən Qara və Camal Mustafayevlər, eləcə də Binnət Məmməd oğlu Mustafayev, İsmayıl Əfəndizadə, Həsərət Dirit oğlu, Hacıbayramlıdan Qurbanın (Xozeyinin) oğlu Musa bu ocağa toplaşar, saz zalıb süz deyərdilər. Buraya gələn Aslan Musa oğlunda da saza, süzə meyl, həvəs yarandı... Onu da qeyd etmək olar ki, saz, süz vurğunu Camal müəllim üzünün dediyi kimi təəssüf ki, saz zala bilmədi...

Aşıq Aslanın dediklərindən:

“Bu evdə demək olar ki, hər gecə saz dərnəyi kimi zal-zağır olurdu. Həmin o vaxtdan da məndə sənətə həvəs oyandı. Saz, süz, havacat, dastan üyrənməyə başladım. İndi baxın mənim necə ustadım olub? Xozeyn oğlu Musa, Qara Vəli oğlu, Binnət Məmməd oğlu, Aşıq İsmayıl, Aşıq Həsərət. Anamın əmisioğlu Hacalı varıydı, o da zox gözəl zalıb-oxuyurdu, onun da, bir də 1945-ci ilə qədər Kosalı məktəbində İranlı (Cənubi Azərbaycandan-Ü.B.) Yadullah var idi, böyük sənətkar idi, onların da mənə böyük təsiri kezdı.

Məndə yaxşı qavrama qabiliyyəti var idi. Mən şeiri, dastanı hez vaxt yazmazdım. Bir dəfə oxuyanda və ya dinləyəndə yaddaşıma həkk olunardı. Ona görə də mən xeyli xalq yaradıcılığı nümunələri və dastanları üyrənə bildim.”

Şeyird kimi aşığığa başlayan Aşıq Aslan nəhayət ağsaqqalların məsləhətilə Aşıq Alxan Qarayazılının şeyirdi oldu, ondan aşığılıq sənətinin sirlərini, ozanlıq qaydalarını, ozanlıq davranışını üyrəndi. Üyrənə-üyrənə üzü də üyrədən oldu, ustad sənətkar zirvəsinə yüksəldi. Qazax-Akstafa, Gəncəyə qədər, Tovuz, Şəmkir, Borzalı, Qarazüp ellərində neyə-neyə toy məclisləri yola saldı, ailə xoşbəxtliklərinə xeyir-dua verdi. Aşıq Aslan üzü demiş: “Səysiz-hesabsız oğlan evləndirdim, qız küzürdüm, gəlin gətirdim, sünnət toyları keçirdim. Şükür olsun Allaha ki, kimin ailəsində səsim gəldi o ailə şükürlə başa vardı, oğul, qız sahibi oldu. Arxamca pis səda eşitmədim. Xalqımın qızını üzümə ana, bacı, oğlunu qardaş bildim. 58 il əlimdə telli saz, ağzımda xoş avaz ellərlə dolandım, ellərlə kədərləndim, ellərlə şadlandım, zox şükür:

El dura...

El dayana, el dura,

Sənət hez zaman ülməz,

Arxasında el dura”.

Aşıq Aslan Kosalı kamil, ustad aşığığın ozan zirvəsində üz yeri, üz rolu olan bir sənətkar kimi əsrlər boyu türk xalqları arasında yaşaya-yaşaya bu günümüzə gəlib çıxmış saz sənətinin əbədiyaşarlığına əminidir.

Borzalı-Qarayazıda aşığı sənətinin inkişafında oynadığı rolu nəzərə alıb Gürcüstan Respublikasının eks-prezidenti Şevardnadzenin fərmanı ilə Borzalı-Qarayazı aşığı məktəbinin 5 nümayəndəsi ilə yanaşı Aşıq Aslan Kosalı da “Şührət” medalı ilə təltif edildi...

... Aşıq Aslanın **dastan yaradıcılığı** bir zox yerli və xarici, o cümlədən Türkiyə tədqiqatçılarının diqqətini cəlb etmişdir.

Türkiyədə zapdan çıxmış “Zoxdur Koroğlunun yaşı” kitabında Aşıq Aslanın süylədiyi “Koroğlu”nun “Ağcaquzu” qolu daxil edilmişdir.

Aşıq Aslanın süylədiyi və Ərzurumda zapdan zıxan “Koroğlu”nun “Ağcaquzu” qolunun nəşiri Həbib İdrisi ün süzündə yazır: *“Koroğlu” dastanı güytürklərin Xarəzm-Esterabad hüdudlarında mühafizlik yapan oğuzların və Gürcüstan türkmənlərinin böyük güytürk dastanıdır*³.

Bu nəşrin məqsədini azıqlayan redaktor daha sonra qeyd edir ki, “Koroğlu”nun hələ nəşr olunmayan iki qolunun: “Ağcaquzu” (Aşıq Aslan Kosalının dilindən qələmə alan Elxan Məmmədli) və “Zərnişan xanımın Zənlibelə gətirilməsi” (Aşıq Hüseyn Sarazlının dilindən qələmə alan professor Mürsəl Həkimov) qollarının kitab halında zap etməyimizin məqsədi hörmətli oxuculara türk millətinin milli qəhrəmanı olan Koroğlunun yeni cəhətlərini tanıtmqla bərabər tədqiqatçıları Koroğlunu daha dərinədən öyrənməyə cəlb etməkdir.

Bu boyları aşıqların dilindən olduğu kimi zap etməyimizin səbəbi elmi baxımdan hadisələrin özünəməxsusluğunu qorumaqdır⁴.

Aşıq Aslanın süyləməsində “Koroğlu” dastanına yeni baxış, yeni ruh verilmişdir. Xalq arasında olduğu kimi yaşayan, ateist mahiyyətli hadisələrdən uzaq “Koroğlu”nun yeni cəhətləri öz əksini tapmışdır: “Koroğlunun cavan vaxtıydı. Həzrət Əli nurani qoca sifətində Qoşabulağın üstündə Koroğluya igidlik bədəsi izirdir, ona sehirli güc, qüvvət verir”, “Qırx gün sənin gücünə Allahdan başqa hez kəs üstün gəlib səni yenə bilməz”, “Ya Allah” deyib yola düzəldilər. “O da salavat züyürdü” və s.

Bu qol sifət Qarayazı şivəsində danışılmışdır: “Ağca quzu o dağı salıx vermişdi”, “Hancarı olmasa da insan övladıdır”, “Əgər sən Koroğlusansa, bu veranxana düzdərdə nə gəzirsən?”, “Sən nə qansız adammiymişsan?”, “Qoy sənin hesabını o, özü zəksin”, “Səni ona irast gələsən”, “Üstünüzə xeyirli savahlar azılsın”, “Elə bil məleykə kimi anarıdan boylandı”, “Əyə, vayıs oğlu vayıs, yolu

³ Çoxdur Koroğlunun yaşı, Ərzurum, 1994-cü il, səh.1

⁴ Yenə orada.

niyə kəsibsen?”, “Qırat təzədən pərzim oldu”, “Nigar xanım qarşısına tuş olub” və s.

Maraqlı məsələlər və bənzətmələr yerli-yerində işlədilib: “Nə oxnan atılasıdı, nə tora salınasıdı”, “Zuqul nə ülüb, nə də üləcək, biri üldümü beşi onun yerinə gələcək”, “Tufar kezi kimi dumağ ağarıblar”, “Enli kürəkli, uca boylu, gözəl, güyzək, elə biliynən ağalığın pələ kalıdı”, “Bığları həjəmət kürəsi kimi arxaya oturur”, “Cin atına minmədimi?”.

Bu qolda da Nigar xanım məsləhətzi el anası, Koroğlu dəliqanlı igid sərkərdə, dəlilləri oddan-alovdan, düyüşdən, ölümədən qorxmaz ərənlər kimi təsvir edilmişdir. Nigar xanım Cəfər Paşanın tacirini tutan Koroğlunu məzəmmət edir: “Ay Koroğlu, üzü türk olan türkə bu divanı tutmaz.”

Qoldakı şeirlər də olduqca səmimi, yüksək bədii məziyyətə malik, hadisələrin ruhuna uyğun hikmətli şeirlərdir:

*...Hər igiddə olmaz hünər,
Od olmasa ocaq sünər,
Düvlətdidən düvlət dünər,
Ağlı başdan gedər bir gün.*

*...Mərd igidlər dolu badələr izər,
Dost yolunda şirin canından kezər,
Müxənnətlər dava günündə qazar,
Kolların dalında pəhlivan olar.*

*. Təmiz ada
Dərya saxlar təmiz oda.
Yüz yerdən ləkə yaxsan,
Yıxılmaz təmiz oda.*

Aşıq Aslan Kosalını süzə, sənətə qiymət verilməməsi zox narahat edir, bəzən onu ruhdan salır. Lakin müdrik aşıq üzü də dərk edir ki, əsrlər boyu nəsillərdən nəsillərə kezip gələn və gələcək nəsillərə də ərməğan kimi ütürülən yalnız mənəvi incilərdir, süz xəzinəsidir.

“Pərzad xanımın Zənlibelə gəlməsi” adlı II hissədə Ağca quzu ilə Pərzadın məhəbbətindən, cadu sayəsində Pərzadın itməsi və Ağca quzunun onu axtarmasından bəhs olunur.

Folklorşünas Elxan Məmmədli “Qobustan” jurnalının 1991-ci il 4-cü nümrəsində zəpənən xıxmış “Koroğlunun Ağcaquzu qolu” haqqında «Koroğlu»nın daha bir qolu” yazısında qeyd edir: «Qobustan»ın oxucularına təqdim etdiyimiz və şərti olaraq «Pərzad xanımın Zənlibelə gəlməsi» adlandırdığımız bu əzəmətli qol əslində iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə Koroğlunun Bilqəys xanımla evlənməsi, Ağcaquzunun dünyaya gəlməsi və onların başlarına gələn olaylardan bəhs olunur. Həmin hissə Əsmər qarının Ağcaquzunu mağaradan gütürüb aparması və onu Hasan paşanın himayəsinə verməsi ilə başa çatır.

İkinci hissədə isə Ağcaquzunun təlim-tərbiyəsi Pərzad xanıma vurulması, bu yolda onun başına gələn müsibətlər və nəhayət, qəhrəmanın üz arzusuna yetməsi üçün Qoz Koroğlunun həlledici küməyindən bəhs edilir. Oxuculara ərməğan elədiyimiz bu qolu 1989-cu ilin dekabr ayında Qarayazı elinin Kosalı şənliyində Aşıq Aslan Kosalıdan (Mirzəyevdən) yazıya almışıq. Mətni kağıza küzürərkən aşığın ləhcə və cümlə quruluşuna toxunmamışıq. Necə söyləyib, eləcə də təqdim etmişik...”

Vahid Ümərli

AŞIQ QƏRİB – ŞAHSƏNƏM

Sizə kimnən xəbər verim kezmiş zamannan, sadıqəl düvrannan, dünya acısını-şirini dadmış, üz ümrünü-dünyasını sizə tapşırmış, əbədi torpaqda uyumuş rəhmətdik ata-babamızdan, ariflər-alimlər qüvmünnən.

Bir nezə əsr bunnan əvvəl qoca Təbrizdə Süvdəgər Məhəmməd adlı varrı-düvlətdi, dostu-nayıflı, hörmətdi-izzətdi, əliazıx, səxavətdi bir şəxs yaşayırdı. Allah tala ona var-düvlətdən başqa dünyanın ən şirin barı olan bir cüt üvlad bəxş eləmişdi: biri oğlan, biri qız. Oğlanın adı Məqsud, qızın adı Bəsti idi. Məhəmməd Süvdəgər bu iki üvladın arzusuyunən nəfəs alardı. Uşaqları mollaxanada oxudor, dünya gürmüş şəxslərnən gürüşdürür, ədəb-ərkanı, böyük yolunu güzlüyən üvlad kimi böyüdüdü. Məqsud o qədər tərbiyəli yetişirdi ki, gəl gürəsən!

Məqsud on altı yaşına zatan zaman Məhəmməd Süvdəgər hiss elədi ki, ümrü tamamlanmax üzrədi. Məqsudu yanına zağırif varını, halını, alacağını, verəcəyini başa salıf, bir də belə vəsiyyəti eliyir:

– Oğul, anan-bajın amanatı. Onnarı güz-bəbəyin kimi qoru, zünki onların da, mənim də umudumuz yuxarıda Allah, aşağıda sənsən. Və məni peyğəmbər Rəsulun şəriətiynən dəfn elə. Sana uzanan əlləri boş qaytarma, inşallah daha uca olarsan.

Bəli, vəsiyyətdən sonra Məhəmməd Süvdəgər ümrünü bala-larına tapşırif dünyasını tərək elədi.

Məqsud on altı, Bəsti on bir-on iki yaşına zatan zaman atasız qaldılar. Məhəmməd Süvdəgərin üzü, yeddisi, qırxı zıxana qədər, Məqsud əlinnən gələnə ehsan verdi. Atanın ruhunu şad eləmək üçün ac qarınnar doydu, yetimlər sevindirdi, əlacsızlara kümək elədi. Kimsəsizlərə arxa olmağa süz verdi.

Bəli, dünya üz işini gürür, yazıya pozu yox, gürəcəyi gora aparmaq olmaz. Sən saydığını say, gür fələk nə sayır. Elə ki, Məqsud atasının qırxını verdi, yasdən zıxdı, savaxsı günnən başdadı qapılarına yalanzi, fırlıdaqzi adamlar ayaq azmağa. Biri dedi atan

mana filan qədər borşdudu, biri dedi bir belə mana verəsiydi, bir süznən, Məqsudun uşaxlığınan istifadə eliyif tam demək olar ki, vardan-yoxdan zıxartdılar. İş belə gürən Məqsudun anası Banu xatun zox acıdı. Məqsuda qeyrətsiz olduğunu söylədi. Anasının küsmüş Məqsud atasının yeganə qalmış bağzasına – zarhovuzun üstünə gəldi. Bir qədər ah-nalə eliyif hünkür-hünkür ağladı. Ata, sənsiz mən yaşaya bilmirəm – deyif güzdərinə yuxu getdi.

Bir qədər vaxtdan kezdikdə, Məqsud bir-iki səs eşitdi. Güzünü azdı gürdü ki, dünya – hər tərəf şülələnif, nura qərq oluf. Ancax başının üstünü bir nurani ağsaqqal şəxs kəsdirif ona deyir:

– Oğul, Məqsud, bu vaxt burada niyə uyumusan? Bismillah de, üzümə bax. Mən nə desəm ona əməl elə!

Məqsud əvvəl diksindi, başına gələn hikmətlərdən qorxdı. Qoja gürdü ki, Məqsud onnan qorxdı, yanına gəlif dedi:

– Oğul, qorxma, yaxın gəl, bismillah de, üzünü ələ al, mən sənin xilaskar babanam. Məqsud yaxın gəlif qocaya salam verdi, onun da dediyinə əməl elədi.

Qoca dedi:

– Oğul, dünya qəminə zox aludə olma, məni dinlə, inşallah hər şey yerini tapar – deyif bir piyalə zıxardıf Məqsuda uzatdı:

– Oğul, al bu piyaləni nuş elə, dərdi-qəmin dağılsın.

Məqsud bismillah deyif piyaləni aldı, izdi.

Qoca dedi:

– Oğul, şəhadət barmağımın arasınan bax gür nə gürürsən?

Məqsud dedi:

– Baba, uzun-uzadı yollar gürürəm.

– Oğul, daha nə gürürsən?

– Baba, böyük dağ ətəyində bir şəhər gürürəm.

– Oğul, yenə yaxşı bax!

– Baba, baxeram, bir qəsr, bir güləfirəngi, eyvan, eyvanda bir qız gürürəm.

– Oğul, qıza yaxşı bax, yaxşı fikir ver.

– Baba, gürürəm, yaxşı fikir vererəm.

– Əvvəl gürdüyün dağ “Sənan” dağıdı. Ətəyindəki şəhər Tiflis şəhəridi. Qəsr, Xoca Sənanın qəsridi. Gürdüyün qız, Xoca Sənanın yeganə qızıdı. Adı Şahsənəmdi. Onu sana, səni də ona buta verdim. İndi səni də ona göstərəm. İnşallah xeyli zəhmət – cəfadan sonra mətləbə zətif uzun ümür sürərsiz, qocalana qədər siz bir yerdə olarsınız, inşallah.

Qoca süzünü tamam elədi: – Oğul, arxadan gələn nədi?

Məqsud geri züvrüluf baxanda gürdü ki, hez kəs də yoxdu. Məqsud yününü züyürdü ki, qocaya baxsın, gürdü qoca yoxdu. Mat-məəttəl qalif Şahsənəmin camalı qaldı fikrində. Üzü üstə yerə uzandı. Dan azıldı. Ana oğlunu axtardı, bacı da bu vəziyyətdə. Gəl-hagəl, gəlif hovuzun üstündə Məqsudu tapdılar. Anası Banu xatun haray-həşir saldı, el-oba, qonum-qonşu yığışdılar. Nə gürsələr yaxşıdı? Kimi dedi: – Məqsud dəli oluf, kimi dedi – üstünnən saat kezif, kimi dedsi – cin vuruf, xülasə, dərdi qanan olmadı ki, olmadı. Məqsud ayılmadı. Elin ağsaqqalları, ağbirezəkləri, qocalar, qarılar, kənizlər cəmləndilər, bir yana bir şey zıxarda bilmədilər. Anası ah-nalə eliyif oğlunun dərdinə zarə axtardı, güz yaşını axıtdı.

Bir də baxdılar ki, əli əsalı bir ağbirezək yüz yaşı kezmiş qoca qarıdı, yavaş-yavaş bunların yanına gəldi. Salam-sava verib:

– Nə oluf, bu nə məclisdi, nə yığnaxdı?

Banu xatun başına gələnı qarıya süyləyən vaxtı qarı Məqsuda yaxınlaşif dodağını süykədi Məqsudun dodağına, əmməyə başladı. Bir azdan qarı qalxıf dedi ki, Banu xatun, güzdərin aydın olsun, bəxtəvərsən. Sənin oğlun ərənnərdən badə izif, ya sevgidi, ya da zox bilik. İnşallah üzü ayılanda sizə deyər.

Bəli, Banu xatun oğlunun üstünə gəlif:

– Oğul, sənə mənim canım qurvan olsun. Oğul, sən nə hala düşübsən?

Oydu ki, Məqsud güzdərini azdı. Doqquzuncu günün tamamında başına oğlannar, qızdar yığılan vaxtı, o yana, bu yana boy-lanif gürdü ki, başına camaat toplaşif, dedi:

– Aneyi-mehriban, bu nədi? Bu xalq mənim başıma niyə yığılıf, mana nə olufku bular belə toplaşılar?

– Oğul, hancarı, sən doqquz gündü ki, bu haldasan, dərđini anana süyləsən gürək nə dərđin var?

– Ana, mən dərđimi dilimnən sənə deyə bilməyəcəm. Mənim başıma gələni saznan deyəcəm.

– Oğul, saz nədi?

Dedi:

– Ana, bilmersənmi saz nə olduğunu?

Dedi:

– Nə bilem, ay oğul, sənə qurvan olum! Mən harda saz gürmüşəm?

– Ana, filan yerdə usta var, onnan mana bir saz gətir.

– Oğul, saz nə olduğunu bilmerəm.

Dedi:

– Tay-tuşuma deginən tapıf gətirəjəklər.

Oydu ki, şəhərdən bir saz tapıf gətdilər. Məqsud sazı əlinə alıf zilini-zil, bəmini-bəm eləyif, gütürdü gürək “Təcnis” qaydasında anasına nə deyəcək, biz tərəfinnən deyək, siz şad olun:

Barat gecəsində dilək dilədim,

Verdi mətləbimi birdən haqq mənim.

Mənim bu diləyim haqqa yaradı,

Eşitdi ərənlər qibləgah mənim.

– Oğul, nə dedin, nə dedin?

Bir ağam üstümə gəldi dəminən,

Qəlbimi doldurdu dərđi-qəminən.

O mənə izirtdi küvsər camınan,

Car oldu dilimdə zikrullah mənim.

– Oğul, sənə dilinə qurvan olum, zikrullahına qurvan olum. Sənə başına gələnnən deynən. Onları mən bilmirəm. Məqsud dedi, qulaq as:

Ərənnər bir-birinə buta dedilər,

Məqsud Şahsanəmə zata dedilər.

İkisi murada yetə dedilər,

Artdı bu süvdada oldu ah mənim.

– Oğul, başına dolanım, mən hez şey qanmıram. Hez şey başa düşə bilmirəm, sən nə demək istəyirsən? Ərənnər danışsən. Nə olub, məni bir yaxşı başa sal.

Dedi:

– Aneyi-mehriban, bu saat deyərəm.

Aldı gürək “Şəqai Gəraylı” havasınnan nə dedi:

Başına dündüyüm ana,
Ana, Tiflis şəhərində,
Yarım qalıb yana-yana,
Ana, Tiflis şəhərində.

– Oğul, Tiflis nədi, yar nədi? Mən nə qanıram, sənın dərdin nədi, başa düşə bilmirəm.

Dərdli olan necə yatar,
Qəm-qüssəsi gündə artar.
Güzəlləri qatar-qatar,
Ana, Tiflis şəhərində.

– Oğul, hez nə qanmeram.

Dedi:

– Qulaq as!

– Oğul, güzəllər bizim Təbrizdə də var, daha zoxdu, kimi istəyirsən bu gün alım.

– Ana, ana, elə düyül axı... ayrıldı dərdim.

– Oğul, dərđinə qurvan olum, de gürüm nə deyirsən?

– Qulaq as:

Əlində dəstə gül tuta,
İgid başı zəkər xəta.
Məqsuda verdilər buta
Ana, Tiflis şəhərində.

– Bəli, süz cavabı tamam oldu. Anası mat qaldı. Məqsuda dedi:

– Oğul, bu nə işdi mənim başıma gətirdin?

Məqsud dedi:

– Ana, haqqın əmridi.

Banu xatun zox fikir elədi: “Nə zarə qılem, uşağın ağılı tər-pənif”. Bir də fikrinə Təbrizin addı-sannı ustad aşığı Süyün gəldi. Dedi, bunun zarası olsa, aşix Süyündədi. Rübəndini üzünə ürtüf gəlif aşix Süyünü tapdı, başına gələn əhvalatı ona danışdı, dedi:

– Hez vaxt mənim oğlum saz zalmıyıf. Şeir bilmİYən oğlum şeir qoşur, mahnı oxuyur. Bilmirəm bu nə işdi mənim başıma gəlif?

Bəli, aşix Süyün xeyli fikirləşdi, dedi:

– Anam, mənim qoca xəyalımnan sənin oğluna vergi verilif, ya da dəli oluf.

Dedi:

– Ustad, sən bilərsən, gedək bir oğlumun yanına, onun dərdinnən halı ol.

Aşıq Süyün gəlhagəl, gəlif Məqsudun məqamına zatdı, salam verdi, əleyk aldı. Kənardan, bərdən bir nezə suallar verdi.

Dedi:

– Oğul, deyillər sən beyqafıldan saz zalıf-süz oxumax üyrə-nifsən. Bir süz oxusan gürüm nə deyirsən?

Maqsud dedi:

– Mənim başım üstə, usta, bu saatca deyim.

Aldı gürək “Keşiş oğlu” qaydasında nə dedi:

Sizdən xəbər alım duran ustadım,

Aşıqlıq qoyulan yoldan xəbər ver.

Cənnət qapısına nə yazılmışdı

Ərəbcə oxunan dildən xəbər ver!

– Oğul, nə xəbər verəjəm, belə sualların cavabı məndə düylü, yaxşısı budu üzün cavaf ver.

– Qulaq as:

Cümlə mələkələr hara vardılar?

Yetmiş iki millət adı verdilər.

O haradı nizam tərəzi qurdular?

Qüdrətdən zəlxanan güldən xəbər ver!

Aşıq Süyün başını buladı, dedi:

– İlahi, bu nə danışer? Yaqın bu tamam dəli oluf. Məqsud zalmağındadı, ona yaxınnaşdı:

– Oğul Məqsud, sənin ağlın tərpnəfdi. Sən yaxşı zalıf oxumağına baxma, mən sənnən hez nə annameram.

Məqsud dedi ki, annamersan qulaq as:

Məqsud deyər süzün süylə bilənə,

Zək qatarı, sat yükünü alana.

Kim yarandı, kimlər getdi salama

Haqq nə dedi – bu suvaldan xəbər ver!

Aşix Süyün dedi:

– Banu Xatun, sənin oğlun ya dəlidi, ya da onnan ağıllı kimsə yoxdu.

Məqsudun ağası güstərən yollar güz ününnən kezdi. Şahsənəmin fikri-xəyalı Məqsudu haldan salıf, eşqi təlatüm eliyif, qohum-əqrabaya, qonum-qonşuya, el-obalarına, tay-tuşuna nəzər yetirir. Ana-bacısına baxıf cuşa gəlif, bu yığnağa, qohum-qonşuya, anasına, bajısına bir “Sultanı” qaydasına gütrür gürək nə diyer, tərəfinən ərz eliyək, sizlərə can sağlığı:

Mən gedirəm, bazarlığım gürmüşəm,

Zox olsun neməti, aş dünyanın.

Mənə qismət qürbət eldə verilmiş,

İstər bahar olsun qışı dünyanın.

Anası, bajısı başdadılar ağlaşmağa.

– Oğul, harya gedersən, sən nə danışersan?

Dedi:

– Qulaq as:

Mən gedirəm, qoy yenilər gəlsinnər,

İstər oynasinnar, istər gülsünnər.

Mana gərək deyil sizin olsunnar,

Ləl-güvhəri, daşı-qaşı dünyanın.

– Oğul, bu mahalın var-düvlətini, bu eli-günü qoyuf harya gedersən? Bu nə deməkdi?

Dedi:

– Ana, dedim mətləbimi, fikrimnən dünən düyləm, qulaq as:

Məqsud deyər, bu dərd mənə əridi,
Aşıqları abdal edif yeridi.
Kimsə bilməz nə zamannan bəridi,
Oxunmur tarixi-daşı dünyanın.

Bəli, siz tamam oldu, hamı başa düşdü kü Məqsud dayanmıyax, gedəjək. Yolu qürbətə düşəjək. Ağlıyan, dərd zəkən, tay-tuş Məqsuda zox üyüt-nəsyət verdi. Olmadı. Məqsud dediyinnən dün-mədi ki, dünmədi. Sazını gütürüf Təbrizi tərək eləməyə başladı. Ancax anası, bəjisi, yol yoldaşı, əqrəbası əl zəkmerlər Məqsuddan. Məqsud geri baxdı, gürdü ki, Təbrizdən tamam aralanıf. Ürəyi qübar elədi. Qohum-qardaşa dedikin daha siz qayıdın. Hez kim Məqsudun süzünə baxmadı. Məqsud zox əziyyəti zəkdi. Vətənnən ayrılmax, qürbətə düşmək zox zətin işdi. Təbrizi, ana vətəninə aralı güdür, aldı gü-rək “Dübeyt” qaydasında nə dedi, biz deyək siz şad olun.

Qürbət elə düşdü daşım,
Kimlər güdür süyləsinlər.
Car olanda güzdən yaşım,
Dərdə dərman eyləsinlər.

Canım qurvan olsun mərdə,
Fələk mənə saldı dərdə.
Bundan belə qürbət eldə,
Adım zəkib süyləsinlər.

Qohum-qardaş, ana-bəjisi hamısı ah-uf elədi. Məqsuda təsəlli verdilər. Məqsud süzünnən dünmədi, gütdü gü-rək daha nə dedi:

Ərənnər oldu ustadım,
Verdilər mətləb-muradım.
Əvvəl Məqsud idi adım,
Daha Qərib süyləsinlər.

Bəli, Məqsud üz adını Qərib qoydu. Qohum-qardaş üpüşüf-gürüşüf aralandılar. Ancax ana-bəjisi Qəribdən aralanmırdılar ki, aralanmırdılar.

Bəli, günə bir mənzil, bu karvana, bu kəcavəyə, bəzi yerdə ax-caynan, pulnan, bəzi yerdə şirin dilynən, teyi-mənazil gəlhağəl,

kəntdər keşdilər, düzdərdən yeridilər, dağlar aşdılar, zaylar üzdü-
lər. Baharın gözəl vaxtında gəlif şəhri Tiflisdə Meydan deyilən
yerdə Şah Abbas məscidinə zətdilər. Məqsud Allaha şükür elədi.
Bir nezə fikirdən, xəyaldan sonra, Aşıq Qərib bir qədər dincələn-
nən sonra Axundun yanına varid oldu. Qərib olduğunu bildirif, şi-
rin dilnən, bir nezə süznən Təbrizdən gəldiyini, anasına, bayışsına
daldeylıx istədi. Axundun ürəyinə girdi, onnan bir hücrə alıf, ana-
bayışsını irahət eliyif, namazını qılıf, sonra bazara zıxdı. Bir az
bazarda hərrənnən sora zayxanalara baxdı. Xalxın əhvalını üyrə-
nənnən sonra, Qərib olacaxlarına gəldi, şəhərdə gürdüklərinən,
adamlardan anasına danışdı.

– Oğul, o ki, gəlif bu qəribliyə zıxdın, innən belə hünər sənin-
di. Əlimizdən axca qurtarmamış başına bir zarə qıl. O ki, saza
sahiblənifsən, innən belə aşılıx elə, bizi aşılıxnan saxla.

Qərib sazını gütürüf gəldi zayxanaya daxil oldu. Gürdü şəhə-
rin ağsaqqalları, hörmətdi adamları, iyid oğlannarı səliqə-səhman-
nan zay izə-izə, qəlyan zəkə-zəkə bir-birinin süzünü güzdüyə-güz-
düyə, ədəb-ərkənnən əyləşiflər. Gəlif daxil oldu, salam verdi. Bir
xoca üzünü Qəribə tutuf dedi:

– Oğul, kimsən, nəzisən? Hansı diyardan gəlifsən? Gürürəm
qərifsən.

Qərib ah zəkif dedi:

– Qəribəm, baba!

– Oğul, gürürəm qərifsən, hansı qohumlardansan?

Qərib dedi:

– Təbriz şəhərinənəm, aşıqam.

– Oğul, Təbrizdən burya aşix, nezə yollar kezir? Nə yaxşı səni
burya qədər buraxıflar?!

– Baba, mən aşix bavayam, niyə buraxmellar.

– O ku, aşiqsan, onda bir-iki süz oxu biz də qulağ asax.

Qərib dedi:

– Baş üstə, oxuyaram, niyə oxumoram.

Qərib bildiklərinən bir nezə süz oxudu. Gürdülər ki, doğru-
dan da kamil aşixdı, ağzı düzəndi, biliyi-bajarığı yaxşıdı.

Dedi:

– Oğul, sənin Təbrizdən olduğuna bizim şübhəmiz var, inanmerix.

Qərib dedi:

– Niyə inanmırsınız?

Dedi:

– Oğul, əyər doğrudan da sən Təbrizdənsənsə bir Təbrizi tərif elə gürək. Bizim üzümüz də Təbrizdən gəlmişik. Təbrizin nişanlarını bizə deyə bilərsənmi?

Qərib dedi:

– Baba, ixtiyar sizindi. Deyərəm, ancaq qulaq assanız.

– Oğul, qulaq asarix, inşallah, sən oxumaqdan ol.

Qərib sazının zilini-zil, bəmini-bəm eliyif gütürdü gürək “Qarazi” havasında, nə dedi, biz deyək, siz şad olun inşallah:

Ay həzarat, sizə tərifin deyim,

Əbrişümdü ipəyi, alı Təbrizin.

Güzəllər bəzənər toyda, bayramda,

Tumaşı, qumaşı, şalı Təbrizin.

– Oğul, burasını düz deyirsən, burası elədi. Ancax daha dolu, gözəlliyini, dərinliyini de.

Dedi: – qulaq as, ay usta:

Pəhlivannar nisvət geyif yağlanar,

Ağır tüccar gələr, orda sağlanar.

Gündə minnərinən yükü bağlanar,

Gəzər əldən-ələ malı Təbrizin.

– Oğul, bir az da düzən de. Təbrizin üzgə nəyini bilərsən?

Təbriz alimləri hazar peşədi,

Ucadı evləri, tamam şüşədi.

Yetmiş məhəllədi, səksən küzədi,

Qurulufdu cəh-cəlalı Təbrizin.

Hamı mat qaldı. Hamı güzünü düydü, bu məlahətli zalğıya, xoş avaza, sazın güllərinə “əhsən” dedilər.

– Aşıq, birini də de.

Bu yannan da qızıl beşdikdər, onnuxdar yağər Qəribin başına.

Qərib bunnan daha da coşa gəlди, aldı gürək nə dedi:

Aşıq Qərib süylər beş xanə bəndi,

Hesaba yetirmer obası-kəndi.

İsvahannan gələr düyüsü, qəndi,

Azıxdı hər yana yolu Təbrizin.

Bəli, “maşallah”, “halal olsun”, “mərhəbə”, “afərin”, “zox yaşa”, “ey vallah” – deyə Qəribin məlahətinə mat qaldılar. Bir qədər Qəribi oxutdular. Qərib oxumağında, üz işində olsun, deyim sizə kimnən, şəhərin yeganə ustad aşığı olan Ləzgi Əhməddən.

Ləzgi Əhmədə xavar zatdı, “evin yıxılsın, bir cavan qərib aşiq gəlif. Tiflisdə qızıl pul qalmadı hamısını yığdı”.

Ləzgi Əhməd zayxanaya girən kimi Xoca Sənan dedi:

– Əhməd, oxumax, sühbət eləmək belə olar. Gür nə kamil ustaddı. Uşaxlığına baxma, dünyanın altını-üstünü bilər.

Ləzgi Əhməd dedi.

– Bəli, doğru dersən. Səni kimi ağanın elə də aşığı olar.

Xoca Sənana süz dəydi. Dedi o ki elədi, indi baxarım.

Ləzgi Əhməd pərtdeşmiş halda Qəribə dedi:

– Oğul, sən ustadsızsan, bilirsənmi?

Dedi:

– Nə bilim, baba, hələ ki, ustad sizsiniz. Mən nə deyə bilərəm?

– Gətir bir sazını düzəlt, süz üstündə sənnən bir az sühbət eliyək. Onu da bil ki, sənin burda icazəsiz oxumağın, məclis aparmağın hez yerə sığası düylü. İndi qanunнан o yığdığın pullar da mana düşür.

– Usta, bağışda, bilmədim. İkinci də sənnən nəyə gürə ixtiyar almalı idim? Allahın altı büyük, xaxx zox, kənd-kəsək zox, ruzumuz belə gəlif. Hər qula üz qismatı, hər aşığa üz meydanı.

Onda Ləzgi Əhməd dedi:

– Oğul, o ki, elə hüçət danışərsən, sana bir nezə süz deyəjəm. Ona cavaf versən mənəim əlimnən qurtardın, verə bilməsən sazını da qırdırajam, üzünü də düydürüf yola saldıraram.

Ləzgi Əhməd sazı sinəsinə basdı, gütürüf “Ovşarı” qaydasına
nə deyək, biz deyək, siz şad olun:

Ləzgi Əhməd:

O nədi ki, güydən gəldi yox oldu?
Onun üzün cümlə aləm tox oldu.
O nədi ki, əldəyməzdən ox oldu?
O nədi ki, zərx dəyməzdən dünər hey?

Xoca Sənanın ajığı tutdu, dedi:

– Ə, bir qırış uşağa sən nə danışrsan, nə süylüyürsən. O, nə
bilsin ki, nə oldu?

Aşiq Qərib dedi:

– Baba, eyb etməz, qoy onun süzünün cavabını deyim. Ancaq
yaxşı düyül, o gerek əvvəlcə “Divani”ynən, “Təcnis”nən məni sı-
nıyaydı, sonra qıfıləndə kezəydi. O ki, ilk ağızdan qıfıləndə keş-
di, mən də qıfıləndə cavaf verərəm.

Aldı Qərib:

O yağışdı güydən gəldi yox oldu,
Onun üzün cümlə-aləm tox oldu.
Yaman süzdü əl dəyməzdən ox oldu,
O güzdü ki, zərx dəyməzdən dünər hey.

Hər tərəfdən “afərin” qışqırdılar, “maşallah” dedilər.

Ləzgi Əhməd başını yerə tutuf dedi:

– Oğul, elə düyül. İndi onnan da zətinini deyəjam.

Qərib dedi:

– Usta, de.

Ləzgi Əhməd:

O nədi ki, altı adbı, üstü ab?
O kimdi ki, ondan alardı hesab?!
O nədi ki, cəngi zaxmaq, tükü xab?
Alışıbdı eşq oduna yanar hey.

Qərib cavaf verdi:

O balıqdı altı abdır, üstü ab,
Yunis idi onlardan aldı hesab.

Səməndərdi cəngi zaxmaq, tükü xab,
Alışiban eşq oduna yanar hey.

Ləzgi Əhməd dedi:

– Ə, sənin gələn vilayətin dağılsın, haradan gəlif zıxıfsan
burya. Bir zətinini genə deyəjəm.

Qərib dedi:

– Usta, de.

Ləzgi Əhməd:

O nədi ki, yerdə qalar pasdanmaz?

O nədi ki, ətin kəssən səsdənməz?!

O nədi ki, suya düşər istadmaz?

O kimdi ki, qatarlayıf zəkər, hey?

Qərib bir az o yana-bu yana baxdı, bir az duruxdu, guya
bilmer. Ləzgi Əhməd ayağa qalxdı:

– Niyə cavab vermərsən?

Qərib dedi:

– Qulaq as.

O altundu, yerdə yatar pasdanmaz,

O meyitdi, ətin kəssən səsdənməz.

O işıxdı suya düşər isdanmaz.

Əzrayıldı qatarlayıf zəkər hey!

Bəli, süz cavabı tamam oldu. Hamı Qəribə “əhsən” dedilər,
“mərhaba”, “sağ ol” söylədilər. Xalx süyündüyünnən bir-birinə
qarışdı. Xoca Sənan dedi:

– Ləzgi Əhməd, cavabı düzdümü?

– Bəli, düzdü.

Xoca Sənan Qəribə üz züyrüf dedi:

– Oğul, indi də sən de, gü-rək Ləzgi Əhməd nə təhər cavab
verəjək.

Qərib dedi:

– Əyər ustad razı olsa, deyərəm.

Ləzgi Əhməd:

– Oğul, irazıyam, qulaq aseram – deyif ləzgi Əhməd oturdu.

Qərib gürdü bu saymazyanalix oldu, dedi:

– Ay ustad, niyə bə oturdun?
– Oğul, sən oxu, mən bir az dincimi alem, sora duruf cavabını verərəm.

Gütürür “Misri” qaydasında Qərib nə deyir, tərəfindən biz deyək, siz şad olun:

Sərraf olan tüksün alı-qumaşı,
Meydanı qurmağa bir düz istərəm.
Bir xələt istərəm ustası naşı,
Yanmamış ocaxdan bir güz istərəm.

Ləzgi Əhməd dedi:

– Oğul, nə dedin?

Qocu Mahmud irəli duruf dedi:

– Meydanı qurmağa mənnən düz adam olmaz. Bu günənən mən sana qardaşam. Qozu Mahmud bunu deyif xanzalı zıxardıf barmağını zərtdi, Qəribin də barmağını zərtdi, qannarı bir-birinə qarışdı.

Dedi:

– Süzümüz süzdü, bu günənən bir kəsdən qorxma. Sənin arxanda duran allahtaladan sonra mənəm.

Qərib, Mahmudun üzünə baxdı gürdü abırlı, həyalı bir igiddi.

Dedi:

– Baş üstə, sən nə deyirsən elə də olsun.

Ləzgi Əhməd də bu tərəfdən dedi:

– Oğul, Qərib, de gəlsin, cümləsinə cavaf verəjəm.

Aldı Qərib, ikinci bəndi:

Necə yaydı kimsə onu əyəməmiş,
Nə meyvədi hələ kaldı dəyməmiş?
Nə sənətdi ustad-şagird bilməmiş
Daraxsız, dəzgahsız top bez istərəm.

Hansı bağdı, ildə bir gül bitirir,
Nezə bağban onu ələ gütürür.
Hansı taxtda cansız sultan oturur,
Dürd canını, beş cansız, on güz istərəm.

Ləzgi Əhmədin üstünə düşdülər:

– Ustad, dur cavab ver cavan aşığa.

Ləzgi Əhməd bu yana baxdı, o yana baxdı. Dedi:

– Verərəm də.

Xoca Sənan dedi:

– Ləzgi Əhməd, mana bir atmaca atdın. Onnan ütrü sənnən kezmiyəjəm, qalx cavab ver.

Ləzgi Əhməd dedi:

– Mən acizəm bunun qabağında.

Xoca Sənan:

– O ki acizsən, onda yekəlik eləmə. Sazı burda qoy, zıx get.

Sazı qoyan vaxtı Qərib işarə elədi:

– Usta, usta, sazını götür, mana sənin sazın lazım düyül. Mənim üz sazım var. İnşallah mən həmişə sənnən dost olmaq istəyirəm.

Camahat Qəribin bu fikrinə irazı qaldı. Qəribə “sağ ol” dedilər.

Xoca Sənan işarə elədi, Ləzgi Əhməd məclisi tərk eləsin.

Ləzgi Əhməd məclisi tərk elədi. Xoca Sənan dünüf Qəribə dedi:

– Oğul, mənnən təmənnan nədi?

Qərib o yana-bu yana baxdı, dedi:

– Usta, ağam, sənnən bilirsən mənim təmənnam nədi? Üzün bilersən ki, biz qəribik, təzə gəlmişik. Mənim bir anam-bajım var. Onnar mana umuddudular.

Dedi:

– Oğul, ürəyin nə istəyir onu deyənən, mən sana düzəldəjəm, inşallah. Oydu ki, Qərib aldı gürək “Aran güzəlləməsi”nə nə deyəjək biz deyək, siz şad olun.

Başına dündüyüm, ay Xoca Sənan,

Aman Xoca, anam camedə qaldı.

Nə gündüzüm gündü, nə gejəm geje,

Aman Xoca, anam camedə qaldı.

– Oğul, gedəydin naibin yanna, dərđini ona süylüyeydin. Mənnən var istiyeydin, pul istiyeydin, o nə idi ki, mənnən istədin?

Dedi qulaq as:

Atmışam üzümdən abrı-hayanı,
Axşam namazında gürdüm Nayıbı.
Yoxdu mən Qəribin dost-müsahıbı,
Aman Xoca, anam camedə qaldı.

Bəli, siz cavabı tamam oldu. Xoca Sənan məscidin yaxınlığında bir üy düzəltdirif Qəribi orda yerləşdirdi. Ancax Şahsənəm həsrəti Qəribi saralder, günü-günnən Qəribin dərdi artdı. Tiflis türkləri Qəribi o yana, bu yana, məclisdərə hərə bir yerə zəkərlər. Qozu Mahmud gürür ki, Qəribə nə qədər hürmət eliyerlərsə, gənə Qərib azılmer ki, azılmer. Bir dəfə Qozu Mahmud Xoca Sənana deyir:

– Sultanım, Qərib böyük dərd sahibidi. Ancax onu biz başa düşə bilmerik. Bəlkəm siz üyrənəsiz.

Xoca Sənan deyir:

– Bir gün mən üyümdə bir məclis düzəltdirəjəm, orda üyrənərik, inşallah.

Bəli, məclis quruldu, əyanlar yığıldı. Qəribi məclisə dəvət elədilər. Sühbət başdandı. Qərib ixtiyar verilən vaxtı ki, sazını əlinə gütürsün, Şahsənəm eşidir ki, üylərində aşiq var. Deyir, ey dili-qafil, nə ola mənim süygülüm gəlif zıxa. Şahsənəmin qulluxzu kənizi Qəribi gürüf, Qəribin nişanını Şahsənəmə deyir. Qəribin gəldiyini Şahsənəm bilir. Pəncərədən Qəribə tamaşa eliyir. Xoca Sənan Qəribə deyir:

– Oğul, sən yaxşı şəxs olduğuna güərə, sana zox hürmət olur. Ancax nədənsə sən həmeşə həsrətdi, qəmli gürünürsən.

Qərib deyir:

– Xocam, süzü azdın, dərdimi sana üzüm azajam. Ancax gərək sən Allah, Allahın yazısına, əmrinə qarşı durmayasan. Əyər ixtiyar versən, dərdimi sana saznan deyərəm.

Deyir:

– Oğul, deynən.

Gütürür gürək burda “Ağır Şərli”yə nə deyəmək biz deyək tərəfinnən, siz şad olun:

Xocam, sana deyiləsi süzüm var,
Aman Xoca, irəhim eylə, mən üldüm.
Mən xəstəyəm, sən təbibəsən dərdimə,
Aman Xoca, irəhim eylə, mən üldüm.

Ancaq, Xoca Sənanın hez ağına da gəlmerdi ki, Qərib onun qızı Şahsənəmnən ütrü belə oxuyur.

Xoca Dedi:

– Oğul, Qərib, Tiflis şəhərində sənə nə arzun olsa and izirəm, onu yerinə yetirəjəm.

Aldı Qərib:

Mən onu sevmişəm, hilal qaşı zün,
İnci, sədəf, dürr danəsi dişi zün.
Durannarın cümləsinin başı zün,
Aman Xoca, irəhim eylə, mən üldüm.

Xoca dedi:

– Oğul, qəm zəkmə nə mətləbin olsa yerinə yetirəjəm.

Aldı birini də Qərib:

Azıldı künlümün baharı, yazı
Ütüşür gülündə, ürdəyi, qazı.
Aşıq Qərib canın eylər niyazi,
Aman Xoca, irəhim eylə mən üldüm.

Süz başa yetdi. Qozu Mahmud işi belə qandı, lap dərindən. Qəribə dedi:

– Qardaş, bir nezə vaxtdı sən burdasan, dərdini mana demir-sən, de qorxma.

Qərib əvvəldən-axıra başına gələnə Qozu Mahmuda nağl elədi, dedi:

– Qardaş, bil və agah ol. Şahsənəm mənim yolumu güzdüyür. İndi də iş bu yerə zatdı. Xoca Sənan süz verif, təmannam nədir düzəldəcək, hələ and da izdi.

Qozu Mahmud Xoca Sənanın evinə gedif, şirin dilnən tamam-kamal əhvalatı danışdı. Dedi:

– Qərib Şahsənəm üzün Təbrizi tərk eliyif. Ağalar ağası Şahsənəmi ona buta verif.

Xoca Sənan qızı Şahsınəmi zağırif dedi:

– Qızım, məsələ bu yerdədi. İndiyə qədər səni zoxları diləyif verməmişəm. Üz əmin oğlu Şahvələdi üzümə oğul gütürüf, səni də ona verəjəm. Üldün yerin, qaldın Şahvələdinsən.

Şahsənəm xeyli dinmədi, sonra kipriklərini qaldırif, qonza dəhanını azıf səbrnən dedi:

– Ateyi mehriban, sən mənim validimsən, allahımnan sonra sənsən. Sənin hər bir süzün mənim üzün əvəzsizdi, qanundu. Ancax, ata, indiyə qədər sizdən gizli saxladığım bir sirri sizə deyim. Düz bir il bunnan əvvəl bir məleykə donunda mana can verif. Təbrizdə Məqsud adında bir oğlana yazdığını dedi, onunnan mən ümrü başa vurajağımı süylədi. Ata, o günü sizinlə məclisdə oğlanı gürdüm. Ancax bunun adı Qəribdi, onun adı Məqsuddu. Ancaq mənə buta verilən oğlandı, niyə adını dəyişdirif, bilmerəm? Qaldı əmim oğlu Şahvələdi sən oğulluğa gütürüfsən. Sənin də oğlun mənim qardaşımıdı. Bacını qardaşa vermək olmaz.

Xoca Sənan məətəl qaldı. Üz-üzünə dedi:

– Mən bir fənd işlətməliyəm.

Oydu ki, Qozu Mahmuda hələ süz vermədi. Ancax Qozu Mahmud üz süzünənə dünmədi ki, dünmədi. Bütün şəhərdəki nuranı ağsaqqalları yığif elzi getdi. Qızı Qəribə istədi. Ancax Xoca Sənan üz işini bilirdi. Dedi:

– Mahmud, mən qızı Qəribə verərəm, bu şərtənən: Gərək Qəribə mana 40 kisə türk lirəsi gətirsin. Toyunu eliyif, qızı aparsın.

Qozu Mahmud zox fikirrəşdi, bu tələbə məətəl qaldı. Dedi:

– Əfəndim, qızın cehizi uzağı 40 tüməndi, sən nə danışersan?

Xoca Sənan dedi:

– Axırını süzüm odu, oğul, 40 kisə türk lirəsi gələr, onda mən sana qızı verərəm, gəlməz – yox.

Mahmud gəlif başına gələn əhvalatı Qəribə danışdı. Qərib xeyli fikirləşənnən sonra dedi:

– Gedək Sənan Xocanın yanına.

Gəldilər, xeyli sühbətdən sonra Qərib dedi:

– Xocam, gərək mana 7 il mühlət verəsən. Onu da bil və agah ol, Şahsənəmi maa verən ərənnərdi. Onu sən mənə əlimnən ala bilməzsən. Yaxşısı budu, razılıq ver, ya da yeddi il mühlət ver.

Dedi:

– Oğul, 7 il sana mühlət verirəm, bir saat da anarı kezsə qızı ayırısına verəjəm.

O vaxtı qozu Mahmud bir qazı zağırdı, bir müftü zağırdı, mühürrü, böyük bir müqavilə yazdılar. 7 il tamamına Qərib geri qayıdış 40 kisə türk lirəsini gətirməsə, Xoca Sənan qızı Şahsənəmi kimə istəsə ona verəjək.

Müqavilə imzalandı. Bir nüsxəsi Qəribdə, bir nüsxəsi Mahmudda, biri də Xoca Sənanda qaldı.

İndi keşək mətləbə. Sabahlarınız həmişə xeyirliyə azılsın inşallah. Qəribin o gecə güzünə yuxu getmədi ki, getmədi. Bir də gürdü ki, bir qız uşağı gəlif, əlində bir balaca namə gətirif. Qərib naməni oxuyanda gürdü ki, Qəribi xəmə-xəmə bir filan yerdə güzdüyürlər. Kim güzdüyür, onu Qərib bilmədi.

Qərib paltarını geyinif yavaş-yavaş həmə yerə gələndə gürdü ki, bir qız dayanıf. Qəribi gürən kimi işarəyən zağırdı. Qız dedi:

– Mənə adım Ağca qızdı. Mən Şahsənəmin qaravaşıyam. Şahsənəmnən sana salam var, üzü də sənə gürüşmək niyyətinə dedi. Sabahları bu vaxtı bu yerdə onnan gürüşərsən.

Oydu ki, Qəribin ürəyi durdu. Aldı gürək burda nə dedi, Ağca qıza. Tərəfinnən biz deyək, siz şad olun.

Nə müddətə hicran dağı zəkirəm,

Əridi ürəymin yağ, Ağca qız.

Qismət olub mən muradım alanda,

Sən olginən mənə sağ, Ağca qız.

Ağca qız güzünən, qaşınan dedi:

– Mənə başım üstə sağın da ollam, hələ qolunna da tutaram.

Aldı Qərib ikincisini:

Ağ üzündə qara tellər puz-pulu,

Yarab, kimə deyim dər, müşkülü?!

Pozuluf bağları, ütməz bülbulü,
Hanı bu bağbanın bağı, Ağca qız.

Aşıq Qərib oxur pür kəmal ilə,
Yazginən süzümü, dur kamal elə.
Mənnən Şahsənəmə bir salam elə,
Süylə dərdi, hər nüvrağı, Ağca qız.

Ağca qız əlini üpüf güzünün üstə qoydu. Dedi:

– Can qardaş, nə deyirsən yerinə yetirəmə.

Qərib süznən dediyini dilnən də dedi. Sabahı səbirsizliknən güzdəməkdə olsun, əzizlərim, sabahınız həmişə xeyirliyə azılsın, inşallah.

Elə ki sabah oldu, vaxt gəldi zatdı. Qərib gəldi bağa, bir səmt-də dayandı. Gürdü ki, Sənəm gələr. Qəribin baldırları tutuldu. Ağası nə təhəri güstərif, o libasda qarşısına gələr. Gəlhagəl, gəlhagəl iki həsrət xeyli bir-birinə baxıf tamaşa eliyənnən sonar salam verdilər, dilə gəldilər. Hər ikisi Allahdan irazı olduxlarını bildirdilər, bir-birinə tuş gəlmələrinə şükür elədilər. Onnarı bir-birinə yazana dualar oxudular. Ancax Qərib azılmadı. Sənəm dedi:

– Qərib, eşitdim babam məni sana verif, amma razı düyülsən?

Qərib omaxşdı¹, sazını sinəsinə alıf gürək nə dedi:

Sənəm dedi:

– Qərib, niyə omaxşıyersən, noluf allaha şükür, nə var?

Qərib dedi:

– Niyə omaxşımıyım, ay xanım? Qulaq as, gür mənim yollarım bunnan sora hara düşüfdü? Qərib idim, bundan da qəribə düşmüşəm.

– Ay Qərib, başa düşmürəm, niyə qərib düşüfsən?

Qərib dedi:

– Qulaq as, bir süzlərimə fikir ver.

Dün bəri, dün bəri gürüm üzünü,

Bəlkə getdim, yar, əyləndim, gəlmədim.

¹ Omaxşdı – doluxsundu

Fələk bizə belə yazmış yazını,
Bəlkə getdim, yar, əyləndim, gəlmədim.
Elə biliynən Sənəmin üstünə ildırım tüküldü.
Şahsənəm dedi:

– Qərib, qulaq as, gür birin də mən diyim:

Nəyə dünəm sən gürəsən üzümü,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.
Qadir müvlam rasta salsın yolunu,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.

Qərib baxdı ki, Sənəmin irənki elə dəyişif ki, Allah göstər-
məsin. Yar yardan ayrılmaq zox zətin şeydi. Onatan Qərib birini
də aldı:

Yaxşı olar hər kəsin üz vətəni,
Kim axtarır qürbət eldə itəni.
Qızılgül yerinə qaratikəni,
Bəlkə dərdim, yar, əyləndim, gəlmədim.

Şahsənəm dedi:

Ülkər doğar, işıx verər ucadan,
Xəbər allam bəzircannan, xocadan.
Əziz bayramlardan, əziz gecədən,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.

Aldı Qərib:

Qərib deyər, mənim dinim-imanım,
Qara güz üstündə qaşı kamanım.
Yeddi ildi sənə əhdi peymanım,
Bəlkə getdim, yar, əyləndim, gəlmədim.

Şahsənəm mat-məətəl qaldı, dedi:

–Aya, ay Qərib, qulaq as gür, nə deyirəm?

Bu dərd Şahsənəmə xeyli səmərdi,
Yar, sənin ürəyin daşdı, dəmirdi.
Yeddi il dediyin xeyli ümürdü,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.

Bəli, cavaf yetdi yerinə. Qərib Xoca Sənanın olan əhdi-peymanına, Xoca Sənan onnan nə qədər başdix istəməsinnən, nə işlər oluf, hamısını Şahsənəmə danışdı. Şahsənəm dedi:

– Can, Qəribim, atamın məni sana verməyə künlü yoxdu. O səbəbə o axcanı, qızılı o yüksəyə qaldırır. Qəribim, bil və agah ol üldüm torpax, qaldım sən, – deyif Qəribin boyuna sarışif dodaqlarından busə götürüf ayrıldı.

Qərib yola hazırırız gürüf, ana-bacısını Mahmuda tafsırdı. Türk torpağına, Osmannı diyarına yola түşdü. Yollarda bir mənzil o kəndə, bu kəndə, orda məclis quruf, burda məclis quruf getməkdə olsun. Gəlhagəl, gəlif Qars tərəfə zatdı. Qərib Qarsda qalmaxda olsun, məclis qurmaqda olsun, eşit indi Şahsənəmnən. Şahsənəm üyə gəlif, anasını zağırif başına gələn əhvalatı, atasının bu zülümkar işini – Qəribdən qırx kisə türk lirəsi istədiyini anasına bildirdi. And izdi ona, yeddi il mən yas saxlıyıjam. Qərib gələnə qədər əyər mana bir süz desən, onnan sora səni Allahına tapşırıjam. Üzü də götürüf “Kərəm küzdü” qaydasına nə oxuyur, biz deyək tərəfinnən, siz şad olun, inşallah.

Getdi, canan getdi, hez inanmazıdım,
Aşıqindən ayrı qalan sevdiyim.
Əyər gümnəsəydım dayanmaz idim,
Qəmin dəryasına dalan sevdiyim.

Arzulayıb getdi dağlar ardına,
Can dayanmaz ayrılığın dərdinə.
Bayqu gəldi məsgən saldı yurduna,
Üzü gedif, yurdu qalan sevdiyim.

Bir gül idim qırılmışam budaxdan,
Üpəmmədim, üzdən, güzdən, dodaxdan.
Tifil kimi ayrı düşdüm qucaxdan,
Canımı odlara salan sevdiyim.

Şahsənəm yol güzdəsin, qulluğunuza Qəribdən deyim. Elə ki, Qərib Sənan dağının arxasına gəldi, Qarsa gəlif zatdı. Gəlhagəl bir zay üstündə gəlif namaz qıldı. Yuxarı baxanda gürdü kü, bir bülük

durna avaznan oxuya-oxuya Tiflisə doğru gedir. Canına yaloy² tüşdü Qəribin. Gütürüf burda “Mansuru” havasına nə deyəjk, bir iki bəndini deyək Allah sizə can sağlığı nəşiv eləsin, inşaallah.

Haradan gəlırsız, hara gedırsız?
Uzursunuz siz hayana, durnalar?
Mən qəribəm, siz də qərib ütərsüz,
Dündərdiz qəlbimi qana, durnalar.

Tükülüf hər yana teliniz əyri,
Nədənsə nazıkdı aşiqin bağırı.
Nola yün zevirə Tiflizə doğru,
Şahsənəm küksünə qona, durnalar.

Durnadan xəbərmı zıxandı, süzümü qayıdasıdı?! Aldı Qərib birini də:

Qəribəm, baxınız bu qəmli süzə,
Yanıb qara bağırm dünübdü küzə.
Mənnən salam deyin qoca Tiflizə,
And verirəm o sübhanə, durnalar.

Qərib başdadı yol getməyə, kəndbəkənd, şəhərbəşəhər məclis-lər qurdu, sühbətdər elədi. Gündə bir mənzil, teyyimənazil gəlif Hələb şəhərinə zatdı. Gəzə-gəzə gəlif bir bazara yetişdi. Bazarın büyründə zayxana varıydı. Ancax zox məqamlı yerdə, zox güzəl yerdə tikilmiş bir zayxanadı. Gələn-gedən zoxuydu. Qərib ziynində saz izəri girən vaxtı ayna-bayna boylanana xalq buna tərəf baxdı. Qəribi gürən kimi:

– Aşix əyləş, aşix buyur.

Qəribi bir yerdə əyləşdirdilər. Qərib bir iki stəkan zay izənnən sora ağı başına gəldi. Sizə kimnən deyim, şəhərin paşasınan, Məlik paşadan. Məlik paşa Hələb şəhərinin hükmədarıydı. Gələne, gedənə fikir verərdi, qəriblərnən zox xoşu vardı. Üzü də zox aşixpərəst adam idi ki, aşiq gürəndə dininnən, donunna zıxardı. Qəribi gürən vaxtı, bir az aralıda əyləşdi, guya Qəribi gürmür. Camaat Qəribin başına yığılıf ordan-burda Qəribə dedilər ki, bir

² Yaloy – alov

az zalsın. Qərib sazını küynəyinnən xilas eliyif başdadı oxumağa. Qərib bülbül kimi cəh-cəh azdı. Başdadı gözəl-gözəl süzdər oxuyuf, gözəl ustadnamələr deməyə. Bütün Hələb şəhərinə yayıldı ki, şəhərə əcəm aşığı gəlirdi.

Bəli, Məlik paşa yavaş-yavaş aşix Qəribin yanına gəldi. Salam elədi.

– Oğul, haralısan?

Dedi:

– Baba, Təbriz şəhərinnənəm.

– Buralara meylin nə təhəridi, nə yaxşı gəlifsən?

– Baba, dolanmaq üçün, qazanc üçün gəlmişəm.

– Oğul, bizim burda böyük aşiq var, böyük sənətkar var, İbsi adında. Olma, bilmə onnan ixtiyarsız sən burda saz zalasan. Sabahdan sana fikir verirəm, o, gəlif sana pisdik eliyə bilər.

Qərib dedi:

– Nə olar, əfəndim, iki güləşənin biri yıxar. Ancax Qərib oxuduqca Qəribin gəliri artdı. Qəribə o qədər qızıl pul verdilər ki, gəl gürəsən. Qərib dedi, daha ümrüm boyu burda qalmalıyam.

Bəli, aşix İbisiyə gedif xəbər zətdi ki, zayxanada filan aşix oxuyur. Aşiq İbsi saymazıyana gəldi gürdü, bir cavan uşaxdı 20-22 yaşında. Dedi buna nə var, bu saat bunun əlinnən sazını alaram. Gəlif Qəribə salam verdi. Dedi:

– Oğul, haralısan?

Dedi:

– Bəyim, Təbrizdənəm.

– Oğul, buraya nə cür gəlifsən?

Dedi:

– Hez, saz zalıf qazanmağa gəlmişəm.

– Oğul, sənənin aşixlıxdan məyər xavarın var?

– Bəli, ustam, üzümə güre tanrı mana da verir.

– Oğul, dediyin düz olmasa, sınağımnan zıxa bilməsən onda sənənin halın nəjə olar?

– Onda da sazımı verərəm zıxaram, gedərəm, ayrı bir sənət üyrənərəm. Nə olacax, hez aşixlıq eləməyəm.

– Oğul, o ki belə diri-diri danışsan, onda mən səni bir sınağa salajam, əyər o sınaxdan zıxsan onnan sora sən aşıxlıx eliyə bilərsən.

– Əfəndim, siz kimsiniz?

Dedi:

– Mən aşiq İbsiyəm, Məlik paşanın aşığıyam. Mənnən kütü, mənnən büyük burda aşiq yoxdu.

Dedi:

– Əfəndim, olsun, nə deyirəm. Ancaz mən sazımı zalajam, süzümü də deyəjəm, kim olur, olsun.

Aşiq İbsi qeyzə gəlif dedi:

– Oğul, mən bu saat sənnən bir nezə süz xavar alajam. Mən sana bir nezə yol güstərajəm, o yola, o raha düzəlsən onnan sonra mən də bilərəm sən kimsən. Əyər düzəlməsən, and olsun Allahın büyüklüyünə səni burda o qədər düydürəjəm ki, bir də gedif üz vətəninə tapa bilməyəcəsen.

– Baş üstə, usta, nə deyirəm.

Aşiq İbsi uşaq gündərdi ki, onun sazını gətirsinlər.

Bəli, aşix İbsinin sazını gətirdilər. Hərə bir tərəfdən onun başına yığıldı. Hamı güzdüyüdü, gürən aşix İbsi bu cavanın başına nə azajax, onu nə hala salajax?

Məlik paşa da lap başda əyləşif aşixlərin beytdəşməsinə fikir verirdi. Aşix İbsi aldı gürək nə deyir. Qərib ona necə cavab verir:

Aşix, nə sürətnən girdin meydana,
Bu meydanda ərkan olu, yol oldu.
Mərd aşixsan danış mərdi-mərdana,
Bu xüsusda qovğa olu, qal olu.

Hər yerdən İbsiyə “afərin” dedilər, “əhsən” dedilər. Ancax Qəribə yaman soyux-soyux nəzər yetirdilər. Qərib güzünü gəzdirif gürdü kü Məlik paşanın güzdəri bunun üstündədi. Aldı Qərib:

Aşix, mənlik edib girmə meydana,
Bu meydanda yavaş eşqin sərt olu.
Aşixlıx dediyin qıldan incədi,
Kəndini qurtaran yəqin mərd olu.

Qəribin süzü tamam olan kimi, Məlik paşa fikir verir, dedi axı gürüm bunun cavabı nə təhəridi. Onatana aşx İbsi qeyzə gəldi, dedi: – Oğul, elə düyül, indi deyəjəm, qulaq as.

Badəmi izifsən, gəlifsən coşa,
Nədi bu qeylü qal, nədi tamaşa?
Əlini vurmaynan tilsimli daşa,
Eylə sanma hər zizəkdə bal olu.

Qərib dedi:

– A kişi, elə düylü.

– Bə hancarı?

Dedi:

– Qulaq as:

Ustad, zox danışma, otur yerinə,
Zox danışsan kül tükərəm dərinə.
Bir kəsdə ki, gəc baxanda pirinə,
Pirinə gəc baxan zox namərd olu.

Hər yerdən Qəribə “əhsən” dedilər. Aşx İbsi gürdü ki, tərəzi Qəribə doğru əyir. Dedi, indi deyim qulaq as:

Aşiq İbsi deyir xeyli coşufsan,
Bu meydanda canu başdan kezifsən.
Bildim ərənnərdən badə izifsən,
Danış, bülbül dilin indi lal olu.

Qərib ana, bana baxdı, gürdü camaat bunun üzünə yaman boylaner.

– Ay oğul, cavab ver gürüm, indi nə təhər dünəjəksən? Bülbül kimi avazın, Məlik paşanı məst eliyif.

Mən Qəribəm, qorxum yoxdu ülümnən,
Hər bir kəlam gəlir mənim dilimnən.
Quş da olsan, uzammazsan əlimnən
Uzarsansa, iki güzün dürd olu.

Qəribi belə hazırcavab gürən Məlik paşa bir künüldən min күnülə Qəribə vuruldu. Qərib zox xoşuna gəldi; saz zalması, avazı, Məlik paşanı heyran elədi.

Dedi:

– Oğul, adın nədi?

Dedi:

– Paşam, adım Qəribdi.

– Oğul, əyər mənim ozanımı alt etsən sənə xeyrim dəyər.

Qərib dedi:

– Ustad İbsi ixtiyar versə deyərəm.

İbsi dedi:

– Başını qurtar.

– “Başını qurtar” deməyi bir az Qəribə yer elədi. Camaat zay-xanaya elə doluf ki, elə bilinən ki, tamam şəhər əhli ora yığılıf.

Burda gütürüf gürək Qərib “Osmanlı kərəmi” qaydasına nə deyəcək – tərəfindən biz deyək, siz şad olun:

Səndən xəbər alım əyləşən ustad,

Əl tutmasa sazı necə zalarsan.

Ab-atəşi, xaki-baddan ayırsan,

Mayan ki, olmasa necə bitərsən?!

Məclisdəkilər bu süzə zox fikir verdilər. Aşix İbsi dedi:

– Oğul, qoy bir az fikirləşəm, de ikisinə də birdən cavab verrəm. Onatan aldı Qərib:

Kamilsənsə gir meydana cəng elə,

Haq dilək diləsən qalmazsan belə.

On səkkiz bürc üstə qırx səkkiz zala,

Nizamsız, kandarsız necə enərsən?!

Məlik paşa qışqırdı:

– İbsi, cavab ver. On səkkiz ildir ki, səni yemliyirəm, zər izində saxlıyıram. İndi bir uşağa cavab verə bilmərsən.

Aşix İbsi dedi:

Paşam, qoy üzücünü nə desin sora üzünə də birdən cavaf verəjəm. Onatan aldı Qərib:

Qəribəm, gəlmişəm, yucadı yolum,

Yucadı kəlamım, yucadı dilim.

Güydə uzan quşlar hesabsız malım,

Səni zəban etsəm necə gedərsən?!

Bu kəlmiyə xalx o qədər güldü ki, İbsi üzü də mat qaldı. Qərib cavab güzlədi. İbsi sazı verdi, Qərib almadı.

İbsinin sazını üzünə qaytarıf dedi: mən bura düşmənziliyə gəlməmişəm, dostluğa gəlmişəm. Ancax günah üzündədi.

Məlik paşa Qəribi malikanəsinə aparıf ona bir oda verdi, donnux təyin elədi. O günnən Qərib Məlik paşanın aşığı oldu.

Büyük bir məclis quruldu. Aşıq Qəribi zox oxutdular, zox bəyəndilər. Məlik paşa dedi:

– Oğul, sən ki, belə güzəl oğlan, yaxşı sənətkarsan nədən tərkiyədən olufsan, nəyə güərə bu züllərə düşüfsən?

Qərib dedi:

– Əfəndim, əyər ixtiyar versən, onu mən saznan deyərəm, süznən deyərəm.

– Oğul, mən də istəyirəm elə sən saznan deyəsən.

Aldı Qərib gürek “Quba Kərəmi” havasına nə dedi, tərəfinnən biz deyək:

Zərxi-fələk ilən şətrənc oynadım,
Oynadıxca məni uddu, nə edim?
Mən canımı dirəm-dirəm düşürdüm,
Fələk kandarından dartdı, nə edim?

Məlik paşanın güzdəri doldu, dedi:

– Oğul, bu fani dünyada hamının başına gəlir.

Qərib dedi, qulaq as:

Dedim fələyinən oynuyan udmaz,
Təqdir yazdığına tədbir bulunmaz.
Güvhər kanı hər nadana satılmaz,
Fələk məni ucuz satdı, nə edim?

– Oğul, oğul, mənim qanımı qaraltma, sən Allah. Süzünü tamamla, gürüm dünya başımıza nə iş gətirir:

Aldı Qərib:

Aşıq Qərib oxur, sühbətə başdar,
Car oldu güzümnən, qan ilə yaşdar.
Bir bağ saldım mühnət ilə, qardaşdar.
Fələk dalğasınan atdı, nə edim?

Məlik paşa Qəribə dedi:

– Oğul, mənim himayəmdə, mənim pənahımda tamahı tox, güzü tox ol. İnşallah muradına yetərsən.

Qərib burda qalmaxda olsun. Eşidin Tiflis şəhərinnən. Qərib gedənnən sonra, Şahvələd zox tədbirlər gürdü Sənəmi alsın, zarə olmadı. Nezə dəfələnnən uzaxlardan Qəribin ülüm xəbərini gətirdilər. Qəribin guya qannı küynəyini gətirdilər. Yüz cürə əməllər, hiylələr işdətdilər. Sənəm üz dediyinin üstündə durdu. Nə dil verdi, nə əl. Güy geyib, qara ürtüf, hər cümə günü Qəribin anasını, bəjisini yoxluyuf, üz anasının yanında, üz namusunun üstündə 6 il tamam yol güzdədi. Şahvələd günü-günnən başdadı gənə hiylələr qurmağa. Qarılar gündərer, qızdar gündərer, qocalar gündərer. Sənəmi yoldan zıxara bilmer ki, zıxara bilmer.

Bir gün Bəsti bazarrıx eliyən vaxt gürdü bir qərib xocadı, üzünən-güzünən nur yağər. Haryasa hazırlaşer. Bəsti utanmağını buraxıf, xocuya yaxınnaşıf dedi:

– Baba, yolun harayadı?

Xoca dedi:

– Qızım, Türkiyəyə səfər eliyəsiyəm, ya İzmirə, ya da İstanbula gedəjəm, oralarda işimi qurtarıf, inşallah Hələbə üz tutajam.

– Baba, başına dünüm sənin adın nədi?

Dedi:

– Qızım, nəyinə lazımdı mənim adım?

Dedi:

– Baba, soruşuram, nə olar?

Dedi:

– Qızım, adım Salehdi. Mana Saleh Süvdagər deyəllər.

Baba, nə vaxt yola düşəjəksən?

– Qızım, inşallah, bir-iki aya yükümü tutuf gedəsiyəm.

– Allah sənin üstündə dursun, baba, sənənnən bir sifariş eləsəm Hələbə, İstanbula, İzmirə apararsanmı?

– Qızım, mənim güzüm üstə, havaxt istəyirsən.

Oyduku Bəsti üzünə gəlif bu işi Şahsənəmə danışdı. Dedi:

– Ay Şahsənəm, iki aydan sonra Türkiyəyə bir belə xoca gedir. Əyər onnan ismarış eləsək, gürən qardaşım eşidif üzünü bizə yetirərmi?

Sənəm dedi:

– Hə, bu gözəl oldu! Ey lap yerinə düşdü. Gəl mana yoldaşdım elə, bir misgər xanaya gedək.

– Ay qız, ay Sənəm, misgər xana nədi?

Sənəm dedi:

– Gedərsən, bilərsən.

Sənəm Bəsdinən baravar misgərin yanına gəlif misgərə dedi:

– Misgər, mana bir cam düzəldərsən. Bir izimlik su tutan cam olsun.

Misgər dedi:

– Baş üstə.

– Ancaq üstünə də belə yazarsan:

“Şahsənəmi Şahvələdə verillər.

Harda gürsən, ol Qəribə de kəlsin”.

Büyük hərflərlə yazarsan, üzü də aydın yazarsan, kim əlinə alıf o camnan su izsə, oxuyuf başa tüşsün.

Misgər dedi:

– Qızım, mənim başım üstə. Ancaq sənən bir manat qızıl alajam.

Sənəm dedi:

– Ay rəhmətliyin oğlu, bir nədi, istəsən laf beş manat da verəjəm. Elə olsun sən bu camı hazır elə. Baba, havaxt hazır olur bu?

– Beş günən sonra gəlif apararsan.

Elə ki, cam hazırlanır, Saleh Süvdakar yola düşəsi oldu. Bəstiyən Sənəm Saleh Süvdakarın yanına gəlif bütün başdan ayağa olan işlərinin hamısını Saleh Süvdakara danışdı. Saleh Süvdakarın üzünən asılı olamuyarax güzünən yaş tükülməyə başladı.

Qızım, bir nezə il bunnan əvvəl mana niyə demərdin ki, mən səni muradına zətdireydim.

Sənəm dedi:

– Baba, indi işdi, belə oldu. Yaqın Allahtalanın üzü belə yazıfmış.

– Qızım, savax mən yola düşürəm. İnşaallah, sənnən güürüşürük.

Sabahlarınız həməşə xeyirə azılsın, qəflələr, kəcavələr bağlanıf, Xoca Sənan dağının ətəyindən Türkə doğru yol başdıyan vaxtı Sənnənnən Bəsti Xocanın qabağını kəsdilər. Güürək burda nə deyillər, biz deyək tərəfinnən, sizə can sağlığı qismət olsun, inşaallah.

Aldı Şahsənnəm güürək nə dedi:

Başına dündüyüm, ay Xoca baba,
Harda güürsən, ol Qəribə de gəlsin.
Sənnə qismət olsun o güürzəl Kəba,
Harda güürsən, ol Qəribə de gəlsin.

Saleh Süvdəkar dedi:

Başına dolanım güürzəl üvradım,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.
Yolunda qoyaram varı, düvrləti,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.

Aldı Şahsənnəm:

Xocam, bu nəməni ona aparsan,
Elə bilki Kəbə evin yaparsan.
Ya Misirdə, ya Hələbdə taparasan,
Harda güürsən, ol Qəribə de gəlsin.

Saleh Süvdəgar:

Zəkərəm karvanı uzaxda zada,
Güz yaşın məni də yandırdı oda.
Bu qırx qatar malım yolunda fəda,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.

Aldı Sənnəm:

Bahar olcaq qızıl güürü dəreəllər,
Dəribən də pünhan yerə səreəllər.
Şahsənnəmi Şahvələdə verəəllər,
Harda güürsən, ol Qəribə de gəlsin.

– Qızım, mənim güzüm üstə. Qulaq as, gür nə deyirəm.

Mən Salehəm, yüklərimi qataram,
Qatar-qatar meydannarda acaram.
Pulum da olmasa, malım sataram,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.

Süz cavabı tamam oldu.

Sənəm dedi:

– Saleh baba, al bu camı, izi dolu axcadı. Türkiyədə hansı yerdə aşx gürdün, məclis gürdün, şərbət qayır, atan-anan ehsanına payla. Bu cama kim sahib dursa, kim yiyə zıxsas, haman naməni ona ver. Ancax adını üyrən, adı Qərib olsun.

Saleh Süvdəkar razılıq edif, halallaşif ayrıldı. Allaha zox şükür oxudu ki, məhəbbət, sevgi nə qədər müqəddəsdı.

Bəli, ustad dili yüyrek olar. Düz dürd ay Saleh Süvdəkar yol gedif ticarət elədi. Gəlhagəl, kəndbəkənd, şəhərbəşər – ustad dilin-nən deyək – orda malını azdı, orda pulunu tükdü, orda aldığı al-dı, satdığı satdı. Həm şərbət paylıyır, həm aşıxları yoxluyur, həm də məclislərdə Qəribi axtarmaxdaydı. Bir gün, iki gün dincəlif, gənə yoluna düşdü. Aradan dürd ay keşdi, gəlif Hələb şəhərinə zatdı. Malını satmaxdan ütrü, bazarlardan ixtiyar almaxdan ütrü bir xeyli ənam götürüf şəhərin sahibi Məlik paşaya ənam apardı. Getdi, şəhərdə alver eləməyə ixtiyar alsın. Məlik paşanın sarayında böyük bir məclisə tüşdü. Baxdı ki, böyük bir məclisdi. Ortalıxda bir aşx var-gəl eliyir. Vallahı elə bil bül-bül cəh-cəh vuror.

Saleh Süvdəkar bir kuzə şərbət düzəldif xəlqə müraciət elədi, dedi:

– Ay camaat, peyğəmbər müvlüduna şərbət paylayıram. Peyğəmbərin ehsanına, peyğəmbərin savabına gürə gərək alif mənim şərbətimi qəbul edif izəsiniz.

Camı dolduruf Məlik paşıya, onun əyanlarına verif sonra bir cam da dolduruf gətirif aşığa uzatdı, dedi:

– Aşx, isminiz nədi?

Qərib dedi:

– Baba, adım Qəribdi.

Saleh süvdakar dedi:

– Qərib can, bu piyaləni bir nuş elə, üzünə də bir yaxşı nəzər ver.

Qərib piyaləni nuş eləyif, “bismillah” deyif, izif qurtarannan sonra camı oxuyanda nə gürsə yaxşıdı. Camın üstünə yazılıf ki, Şahsənəmi Şahvələdə verillər, harda gürsən, ol Qəribə de gəlsin”. Qərib mətəl qaldı.

– Baba, sana qurvan olum, bu camı sən hardan alıfsan, sana kim verdi?

– Saleh Süvdəkar olduğu kimi başına gələni azıf Qəribə danışdı. Cıvinnən zıxardıf naməni verdi. Qərib naməni oxuyuf, halı olannan sora oturdu.

– Camaat fikir verdi Aşix Qərib qızgın oxuduğu yerdə bey-qafılda bu nə cam idi, bu nə iş idi ki, bu Saleh Süvdəkar nə etdi ki, Qərib belə dayandı.

– Ordan-burdan camaat dilləndi:

– Aşix, sana qurvan olum, aşix, məclisi yarımziq qoyma, dastanını tamam elə, biz dastana qulax aserix.

Aşiq Qərib xeyli fikirləşənnən sonra naməni bir də oxudu. Aşiq Qərib naməni oxumaqda olsun yenə sizə Tiflisdən xəbər verem.

Bəli, o güllü-zizəkli, o zal-zağırır, qaynıyır – daşan Tiflis şəhərində genə hamı üz kefindəydi. Şahvələd elzini elzi dalınnan gündərdi, hər dəfə Xoca Sənan Şahsənəmin şərtinə əməl eliyirdi. Şahvələd nezə dəfə yalannan Qəribin “üldü” xavarını gətirirdi. Xoca Sənan dediyinnən dünməmişdi.

Şahsənəm güy geyif qara bağlıyır genə üz yerində oturdu ki, oturdu. Ana, ata nə illah elədilər, Şahsənəmi yola gətirə bilmədilər. Hamı əlacsız qalır yeddi ili güzdüyəsi oldular.

Günnərin bir günündə Şahvələd şəhərin əyanlarınnan, ağsaq-qallarınnan bir nezəsini götürür Xoca Sənanın qapısına gəldi, dedi:

– Mehriban əmi, axı bu qədər güzdəmək olmaz, Şahsənəm uşaqlıxdan mənəm gübəkkəsməm, nişannımdı. Niyə vermirsən?

Əmisi dedi:

– Oğul, mən səni oğul gütürsəm, sən Şahsənəmin qardaşı olursan, bu süz haxdı, gənə qismət sənindi, mənim işim yoxdu. Qızın üzünən danış.

Şahvələd bibisinin yanına gedir:

– Ay bibi, bax bu qədər camaatı burya tükmüşəm, qohum-qardaş qapına yığılıf, elzi gəlif gür qızın nə deyir. Razılıq versin, vermir mən üzümü Kürə atajam.

Bəli, Şahsənəmin anası zarşavını başına salıf qızının otağına gəldi. Gəldi gürdü kü, gənə güzünü yollara tikif ağılyır, başına güy bağlyıf, üzü də qara geyinif. Anası qızı bir az dannadı, bir az o yannan-bu yannan, axırda dedi:

– Ay qızım, dünyanın axırı yoxdu, sən də qojalersan, mən də bu gün-savax bəlkə üldüm, sənin toyunu gürmədim. İndi sənə bir üz kəlmə süzüm var, ona cavab verginən. Aldı “Dilqəmi” qaydasına gürək nə dedi:

Qohum-qardaş yığılıfdı sevincə,
Bəydən elzi gəlif, qızım, nə dersən?
Güzlər şəhla, qamət uca, bel incə,
Bəydən elzi gəlif, qızım, nə dersən?

Sənəm xeyli fikirrəşdi, dedi:

– Aneyi-mehriban, məni niyə vadar eliyirsən?

Şəhla güzlərinin kiprikləri yuxarı qalxdı, dodaxları elə bilgİNƏN püstə azıldı. Yavaş-yavaş anasına belə bir cavaf verdi:

Qohum, qardaş qoy var olsun yerində,
Ana, qismət desə, mən nə deyərəm.
Meyli yoxdu nə acıda, şirində
Ana, qismət desə, mən də deyərəm.

– Ay qızım:

Səksən tümən verifdilər, qol bağı,
Bağdatdan gəlifdi qızıl qol bağı.
Xahlırlan bəzədifdi otağı,
Bəydən elzi gəlif, qızım, nə dersən?

Sənəm dedi:

Zülfüm kimi ümrüm yolu qap-qara,

Yeddi ildir qovrulmuşam mən nara.

Necə baxım Qərib verən ilqara?

Ana, qismət desə, mən nə deyərəm.

Arvad xeyli dizinə düydü, ağladı, sızıldadı, gürdü hez qız yola gəlmer – dedi:

Ana quşlar yuvasında dayandı,

Yeddi dəfə dağlar yaşıl boyandı.

Mənim fikrim əlbət sənə əyandı,

Bəydən elzi gəldi, qızım, nə dersən?

Sənəm dedi qulaq as:

Sənəm deyər qəlbimdən şikəstəyəm,

Eşqə müftəlayam, əlbət xəstəyəm.

Sən bilirsən yeddi ildi yastayam,

Ana, qismət desə, mən nə deyərəm?

Sənəm süzlə dedi ki, dillə də dedi:

– Ana, hələ yeddi il tamam olsun, sora da qismət.

Necə ki, Qərib gəlməyif, mənə hez kimə getdi yoxdu, nə eliyirsən elə!

Bəli, arvad qayıtdı üz yerinə, cavabını aldı. Hər kəs üz yerində oturmaqda olsun, sizə danışım Hələb şəhərinə.

Bəli, o ku Şahsənəm anasına dedi ki, ana, sən get üz işində ol, mən Qəribi güzdüyəyəm. Bunlar güzləməkdə olsunnar, sizə kimdən deyim – Qəribdən.

Elə ki, Qərib məktubu oxuyuf Sənəmin dərdinnən halı oldu, dünya başına dolandı. Üzünü xalxa tutuf dedi:

– Ay camaat, mənim başıma gələn zox müşgül məsələdi. Mənim işim zox zətindi. Üzümlü tuturam ağalar ağasına, inşallah o düzəldər.

– Ay Qərib, nə oluf, bu məktuva nə yazılıf?

Qərib dedi:

Qulaq asın, sizə deyim, ay camahat. “Ovşarı” havasına gürək nə dedi: biz deyək, siz şad olun:

Nazlı yardan bu gün bir namə gəldi,

Əyər doğru olsa qırıb belimi.

Bunnan sonra mən neylərəm sağlığı,
Qadir müvlam necə versin ülümü?
Qəribin dərdinə yanan kim, ağlayan kim. Qərib birini də aldı:
Eşqin badasından ziyada izdim,
Qaynadım, qaynadım odlara düşdüm.
Vətənsiz quş idim, havaya uzdum,
Tərk elədim vətərimi, elimi.

– Ay Qərib, üzgə nə yazıflar? Dedi qulaq as:
Mən Qəribəm, hər badəni izmərəm,
Hər yetənə gizlin sirrim azmaram.
Müxənnətin kürpüsünən kezmərəm,
Coşğun zaya uğradaram yolumu.

Süz cavabı tamam oldu. Qərib başına gələnə xalqa danışır, Saleh Süvdagara böyük təşəkkür bildirdi. Bəli, hamı yerdən Qəribə uğur dilədi. Bir Məlik padşadan başqa. Qərib üzlüf-pizdi, hesafladı, düz altı il 11 ay kezif. Hələbdən Tiflisə üz aylıx karvan yoluydu. Müqaviləsinin vaxtına bir ay qalır. Axşam-sabah, günorta namaz üstə, dua üstə Məlik paşaya yalvardı:

– Məlik paşa, məni azad elə, uşaqlarının başına bağışla. Olmadı. Məlik paşa hez razılıq vermədi ki, vermədi. Axırda Qərib yenə Məlik paşanın yanına gəldi. Ağladı, sızdadı, başına gələnnəri dəfələrlə gənə danışdı.

– Ay Məlik paşa, indi sənə mənim bir üz kəlmə süzüm var. Əyər qəbul eləsən o süzdəri oxuyaram. Qəbul eləməsən də üzün bilərsən.

Məlik paşa başını qaldırır:

– Oğul, oxuyursan oxu, mən nə deyirəm.

Gütürür burda “Dastanı” havasında gürək nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun.

Başına dündüyüm, can Məlik paşa,
Əfəndim, sultanım, məni qoy gedim.
Səni gürüm düvlətinən yüz yaşa,
Əfəndim, sultanım, məni qoy gedim.

Məlik paşa dedi:

– Oğul, Qərib, mən istərdim mənim bağımndan bülbül əhsiy olmasın. Sən namərdlik eliyirsən. Belə şeymi olar? Axı biz sənnən ilqar bağlayıf, süz danışmışdıx ki, ümür boyu sən mənim yanımda olajaxsan. Nə qədər mal-düvlət, nə qədər axza-qızıl istəyirsən verim, kimi istəyirsən, lap üz qızımı al. Ancax Qərib, burda qal, mənim yanımda ol. Onatan Qərib güzlərini qaldırıf dedi:

– Sana qurban olum, qulaq as:

İtirdim ceyranı züllərdə qaldı,
Uzammadı sonam güllərdə qaldı.
Şahsənəmin güzü yollarda qaldı,
Əfəndim, sultanım məni qoy gedim.

Məlik paşa dedi:

– Oğul, oğul, de, de süzünü qurtar, mən də deyəcəm.

Aşıq Qərib sənin adına quldu,
Məni sən bağışla Qərib bülbüldü.
Ya bu azad eylə, ya da ki, üldür,
Əfəndim, sultanım, məni qoy gedim.

Məlik paşa dedi:

– Qərib, get sabah gəl, bir cavab deyərəm.

Cəmi müqaviləyə, vədəyə üz gün qalıf. Məlik paşanın Məsim adlı ağıllı bir vəziri var idi. İşdən hali idi. Məlik paşaya dedi:

– Əfəndim, Qəribi azad elə. Nə istəsə ver, qoy getsin. Hamısı birdi, o qaydasıdı. Zünki üz günnən sonra onun nişanlısını ayırısına verellər. O da namusuna sığışdırıf oraya gedə bilməz. Belə güzəl yaşayışı o, əlindən verməz. Hükmən o, sənin yanına qayıdıf gəlməliidi.

Sanki Məlik paşa yuxudan ayıldı. Dedi:

– Oğul, Məsum əfəndi, zox düz deyirsən.

Oydu ki, Qəribin gəlməyini güzlədilər. Sabahlarınız xeyirliyə azılsın, sabah azıldı, cəmi iki gün qalıf. Allah güstərməsin ilan vuran yater, Qərib yatmer. Gəldi Məlik paşanın qarşısında baş əydi, altı ildə hez onun qarşısında baş əyməmişdi. Qarşısında yalvarıb dedi:

– Məlik paşa, məni balalarının başına bağışda.

Məlik paşa Qəribin qaşından üpüf dedi:

– Oğul, sana halal olsun, mən səni sınağa salmışdım. Təmənnan nədi de.

– Paşam, mənim təmənnam qırx kisə türk lirəsidi.

Məlik paşa əmr verdi. Qərribə iki dəfə üzü istədiyindən zox qızıl verdi. Hələbin gözəl parzalarından, Məlik paşanın üzünün ixtiyarında olan gözəl şeylərdən; vəzinnən yüngül, qiymətdən ağır nə var idi bir heybə baş-ayaq doldurdular. Oydu ki, Qərrib bu gözəl işi gürən vaxtı zox şad oldu. Ayrılan vaxtı hamısının güzdəri doldu. Gütürüf gürək burda Məlik paşıya bir-iki bənd nə deyir, biz deyək siz şad olun, həmişə kefiniz kük, damağınız zağ olsun:

Nanı-nəməyin yemişəm,
Halal eylə, Ağa, məni.
Süzünə bəli demişəm,
Halal eylə, Ağa, məni.

Fələk salıb məni dərdə,
Ya qismət gürüşək bir də.
Həm batində, həm zahirdə,
Halal eylə, Ağa, məni.

Qərribəm, verdim salavat,
Dilimdədi xoş kəlamat.
Sən sağ ol, mən də salamat,
Halal eylə, Ağa, məni.

Süz tamam oluf, üpüşdülər, gürüşdülər. Nolajax, ayrılıxdı. Hükman güz yaşı olmalıdı.

Qərrib şəhərdən zıxıf başdadı Hələb dağlarının düşünə doğru zuxurları, yolları nə təri getsin?! Karvanımı güzdəsin, piyadadamı getsin? Xeyli gəldi. Demək olar ki, on ağac Hələbdən ayrılıf, axşamladı. Qurd-quşdan xilas olmaq üçün bir umutdu yerə zəkilib fikrə getdi. Elə də uyudu. Yuxuda bir nəfər ona dedi:

– Ey Qərrib, səni bu süvdəyə salanı hez yad edirsənmi?

Elə bil Qərribi ıldırım vurdu, yuxudan ayıldı, dedi:

– Vah, İlahi, axı məni bu dərdə salan var. Məni bu yola müftəla eliyən var. Mən onları niyə yadıma salmeram. Burda

gütürüf “Osmanlı bəhrinə” /Osmanlı divanisinə/ gürək Qərib nə deyir, biz deyək, siz şad olun:

Yerin-güyün sahibisən, yaradan, sənnən mədəd,
Bu dünyanın yox işlərin var edən, sənnən mədəd!
Abi-atəş, xaki-baddan xəlq eylədin insanı,
Üzü caat tək qibləyə dur edən, sənnən mədət!

Gürdü hez bir kəs gəlif eləmir. Ancax süzünü davam eləməyə başladı.

Yatmış idim mən-qəflətdə, süzlər gəldi gümana,
İtirdim əqli-huşumu ziskin dündü dumanı.
Yunisi qər q eylədi qafil dərya-ümməna,
Onu dəryadan qurtarıb var edən, sənnən mədət.

Yarannan dərqli Qərib zəkdi dünya qüssəsi,
Ağam Şahmərdan əlindən izmişəm dolu tası.
Yetirginən harayıma ağam Xıdır İlyası,
Bu işlərə səbəb olub var edən sənnən mədəd!

Süz cavabı tamam oldu. Gürdü dan yeri sükülür. Güzə yuxumu gedər? Dan yeri ağarmağa başladı. Qərib gürdü ki, bir bülbul elə ütür, elə nalə zəkir, elə oxuyur ki, insanın ürəyini aparer. Ancax Qəribin bülbulü dinləməyə halımı var?

Xeyli bülbul Qəribin fikrini oana-baana yünəltdi. Qərib gürdü ki, dan yeri sükülüf, gün başladıyf hər yeri ağartmağa. İlahinin dərğahına, varlığına şükür eliyif, sazını küynəyinnən xilas eliyif gürək gütürüf burda Qərib bülbulə nə deyir, biz deyək, siz şad olun. Həmişə kefiniz şad olsun.

Gül üstündə ütən bülbul,
Ütmə, bülbul, mən Qəribəm.
Dərdi yüzə yetən bülbul ,
Ütmə bülbul, mən Qəribəm.

Bülbul susarmı? Üz cəhcəhində, üz naləsində. Aldı Qərib:
Bülbul, Bahar vaxtı kezdi,
Güllər irəmə yetişdi.

Şahsənəmə yada düşdü,
Ütmə bülbül, mən Qəribəm.

Bura Hələb, ya Gürcüstan,
Dürd yanıma bağ, ya da bostan.
Aşiq Qərib süylər dastan,
Ütmə bülbül, mən Qəribəm.

Bülbül üz cəh-cəhində, Qərib heybəsini gütürüf gün zıxan tərəfə getməkdə olsun. O ku gün boyunu qaldırmaq istəyən vaxtı Qərib əyləşdi ki, bir namaz qılsın. Bir güzəl su axırdı. Suyun üstündə duruf, abu-dəst elədi. Axşam üstü Tiflisə zatmasa, bütün dünyası başına dar olmalıdı. İlqar-iman hamısı batıf geder. Genə Qərib üz-üzünə fikirləşdi ki, ağamı bir səsləyim gürüm nə deyir:

Bəli, yününü qibləgaha tutuf, sazının zilini zil, bəmini bəm eliyif “Məmməd bağırı” havasında nə deyir, biz deyək, siz şad olun:

Hanı mənə badə verən ərənnər,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.
Mərd igidlər mətləbini verənlər,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.

Ağlar qaldı mən yazığın anası,
Dərdli canım odlar tutub yanası.
Xorasanda qızıl kümbəz ağası,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.

Aşiq Qərib təşnəsini bildirsin,
Bəlkə gəlsin zeşmim yaşıma sildirsin.
İmdadıma dada yetən gündərsin,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.

Qərib süzün tamam elədi. Heybəsini yerə qoydu ku sübh namazını qılsın, sora da yola bina qoysun. Gürdü kü arxa tərəfdən bir atdı buna zathazatdı. Atdı zatıf Qəribə salam verdi, atınnan endi. Atı yanzıdar eliyif Qəribə yaxınnaşdı:

– Oğul, sübh namazımızı qılaq.

– Bəli, Baba, mən də ona hazırlaşıram.

Abudəst alif namaz qıldılar. Qərib namazı bitirif duaya başladı.

– Ya Rəbbim, məni darda qoyma, güzü yolda qalanlarıma yetir.

Qoca amin deyif, duruf atını zəkif mindi:

– Oğul, sənin yolun haradı?

– Baba, mən Tiflisə gederəm.

– Oğul, mən də o tərəfə gederəm. Əlini ver tərkimə min.

Qərib bismillah deyif, qocanın əlini tutuf ata mindi.

At tərpendi. Qoca Qəriblə elə sühbətə başladı ki, Qərib hər şeyi unuttu, günortaya qədər yol gəlif yolun zox uzun olduğunu hiss eləmədi. Günortaya qədər yol gəldilər. Qoca dedi:

– Oğul, burda günorta namzını qılmaq lazımdı.

Atdan endilər. Bir bulaq başıydı. Abudəst alif günorta namazını qıldılar. Namaz tamam oluf qurtarannan sonra Qərib dedi:

– Ya Xuda, məni darda qoyma.

Qoca-amin – deyif, atını zəkif mindi və dedi:

– Oğul, güzünü yum, əlini mana ver, tərkimə min.

Qərib əlini uzatdı, bismillah deyif qocanın tərkinə mindi.

Baba dedi: – bu səmt haradı?

Dedi:

– Oğul, hara olajax. Qarsın düzüdü.

– Ay baba, elə şey olmaz.

Dedi:

– Oğul, Allah eliyənnən sonra, niyə olmur?

Qoca elə qəribə bir sühbət dedi ki, Qərib hər şeyi unuttu. Qərib üzünə gələndə gürdü kü, qoca atı dayandırıf.

– Oğul, atdan en.

Qərib atdan enif, heybəsini, sazını əlinə alanda, qoca dedi:

– Oğul, atın qabaq ayağının altınnan bir ovuc torpaq gütür, dəsmalına bük. Ananın güzləri sənin yolunu güzləməkdən,

ağlamaqdan tutuluf tamam. O torpağı onun güzünə zəkərsən, inşallah şəfa tapar.

Qərib əyilif torpağı gütürdü, dəsmala бүkdü, istədi qocaya təşəkkür etsin, nə qocanı, nə atı gürmədi. Tez üzünə gəldi, ey dili qafil, bura Tiflisdı. Qərib sevincindənmi, kədərinnənmi üzündən asılı olmuyarax elə qışqırdı ki, “Allahu Əkbər” – dedi: hər bir yer səsə gəldi. “Bu qurban olduğum nə elədi ki, mən başa түşmədim” – deyif tərpendi. Hansı hücrədə ana-bacısını qoyuf gedif orya zıxdı. Gəlhağəl gürdü bir qız xeylağı qara geyinif, ziynində kuzə bunlar hansı hücrədə olur, həmənlə hücrəyə geder. Arxadən zağırdı:

– Ay bəji, ay bəji, əylən mən qəribəm.

Qız dedi:

– Nə olsun qəribsən, mən də qəribəm. Qəribsən get kişilərin yanına, mən qız xeylağıyam, mənim yanımda nə işin var?

– Ay bəji, yox, mən Qəribəm.

Qız izəri girdi. Qərib qızın arxasınca girmək istəyəndə artırıx qapı bağı idi. Qərib səsləndi:

– Ay bəji, qapını az, mən Qəribəm.

Onatən Qəribin anası izəridən dedi:

– Ay qız, o səs nə səydi? Nə qədər doğma səydi, o səs mənə tanış gələr. Qapını az.

Bajısı qapının azdı. Bəsti büyüyüf güzəlləşif, Qərib isə dəyişif kişiləşif. Qərib ananın üstünə yeriyif bağına basdı:

– Ana, mən Qəribəm.

– Oğul, sən hansı Qəribsən?

– Sənin oğlun Qəribəm.

– Oğul, güzəderim gürmür, mən ona inana bilmerəm. Əyər sən Qəribsənsə di yaxın gəl, sazını mana yaxın gətir.

Qərib başını əyif qarıya yaxınlaşdırdı. Qarı Qəribin sazını qoxuluyuf dedi:

– Bəli, Qəribə oxşuyursan. Ancax umudum kəsilib. O qədər Qəribin qara xəbərrəri gəlif ki, sayı-hesabını bilmerəm. Ancax bir şərt var, oğul, Qəribin o tufardan asılan sazını endir zal, onda bilərəm ki, Qəribsən.

Bəli, mənim əzizdərim. O saz ki, Qərib burda qoyuf getmişdi tufardan asılı idi. Necə adamlar gəlif o sazı tufardan alıf zalmaq istəmişdi, saz ustadların dediyinə gürə - qəlviyə³ zəkılmışdı, saza əl zatmamışdı. Ona gürə Qərib gedif əlini uzadan kimi saz əlinə gəlmişdi. Sazı azıf simləri pasdanmış gürüf simlərini sildi. Gütürüf burda anasına nə deyəcək, biz deyək siz şad olun:

Canım ana, güzüm, ana,
Ana, mən Qəribəm-Qərib.
Sana qurban üzüm, ana,
Ana, mən Qəribəm-Qərib.

– Ay oğul, qoxunna bilərəm Qəribə oxşuyursan, saz əlinə gəlmişini bilərəm Qəribdən, ancaq gənə inanmərəm. Axı mənim güzdərim kordu.

Qərib dedi qulaq as:

Getdim Hələbdə oturdum,
Hükümlər yerinə yetirdim.
Güzdərinə dərman gətirdim,
Ana, mən Qəribəm-Qərib.

Qəribəm, uydum sitmə,
Qərq oldum sitmə, qəmə.
Müjdə gündər Şahsənəmə
Ana, mən Qəribəm-Qərib.

Süz cavabı tamam oldu. Üz həsrət bir-birinə qovuşdu. Bu mənzərə necə olduğunu təsəvvür edin. Əzizlər, həsrətdər gürüşdü. Bəsti istədi ki, desin qardaş, axı bu gün Şahsənəmin toyudu, yeddi il tamamı. Ancaq demədi. Dedi qoy üzü bilsin. Mən qardaşımın qəlbini yaralıya bilmərəm, həsrətdər gürüşdü. Ancaq axşam namazına yaxın qalmışdı.

– Ana, əyər ixtiyar versən, mən bir bazara zıxıf hərlənərəm.

– Oğul, üzün bilərsən, kef sənindi. Ancaq sənə qurvan olum sazsız getməynən, sən el aşığısan.

– Ana, onu mən bilirəm.

³ Qəlvi – hündür, əlçatmaz deməkdir.

Qərib sazını gütürüf bazarın qırağına gələn vaxtı, gürdü kü, Qozu Mahmud əlini qoyub qurşağının üstün, başını əyif, belini əyif. Anarı gedir, belə gəlir. Qərib Qozu Mahmudun yanına yaxınlaşif, salam verdi. Qozu Mahmud salamı soyuq aldı. Qəribin yanının bir belə addadı, bir də geri qayıdanda Qəribə doğru belə baxdı gürdü bura libasında düylü.

– Aya, aşırısanmı?

– Bəli, aşırəm.

– Ə, haralısan?

– Sənə kim lazımdı, Mahmud qardaş?

Mahmud üzünə gələndə fikir verəndə gürdü kü, bu Qəribdi.

– Ay müxənnət Qərib, deyif – sarmaşdılar bir-birinə. Ayə, sən indiyətən hardasan?

Dedi:

– İndiyətən mən Hələb şəhərində idim.

– Bə nə olurdu, vaxtında gələydin?

Dedi:

– Dünən zornan ixtiyar almışam.

– Aşır Qərib, yaxşı, mana bu zülmü elədin, yeddi ildə mənə bu dağı zəkədin, getdin. İndi də mənə doluyorsan. Nə təhər dünən sən Hələb şəhərində idin, indi burdasan?

Qərib başına gələni tamam-kamal üzü də nə təhər gəldiyini Mahmuda nəğil elədi.

Mahmud dedi:

– Qardaş, bir de gürüm qızılları gətiribsənmi.

Dedi:

– Bəli, gətirmişəm.

– Nə qədər?

Dedi:

– Sənə nə qədər lazımdır?

Mahmud sevincindən papağını yerə vurdu. Dedi:

– Qərib, müqavilə bu gecə saat 12-də qurtarır. Hələ ona dörd saat var. Gedək. Ancax mən nə desəm, elə hərəkət eliyərsən.

Qərib dedi:

– Qardaş, haraya gedək?

Mahmud dedi:

– Axı, bu gün Şahsənəmnən Şahvələdin toyudu. Sabah gəlini oğlan-bəy otağına aparaxlar.

– Eləmi?

– Elə.

– Hələ bizim müqaviləmizin vaxtı tamam olmuyuf. O istədiyini də gətirmişəm. Nə təər olar?

Mahmud deyir.

– Allah qoysa biz deyən olajax. Səni dünən Hələbdən buruya gətirif xızardanın üzü inşallah, bizə kümək eliyər.

Bəli, o zaman toylarda qoz toqqaşdırırdılar, xoruz savaşırdılar, it boğuşdururdular, pəhləvanlar güləşdirirdilər, aşiq deyişdirirdilər. Mahmud da Qəribi aşix kimi toya apardı.

Bəli, Qozu Mahmud yanında aşix, mağar olan məclisə girəndə /aşix o zaman zox nadir olurdu/ camaat hər tərəfdən: – Yaşasın qonax, yaşasın aşix, yaşasın aşix gətirən Qozu Mahmud – deyəndə Mahmud bir az eşqiləndi.

Qərib baxdı ba!... Otaxlar bəzənif, sazandalar hazırlaşif, qara zurnanın naləsi dünyanı gütürüfdü başına. Xeyli anarı-bəri var-gəl eliyif. Mahmud harda əyləşmişdi, Qəribi də onun yanında oturdular. Hər tərəfdən “aşix”a zay, “aşığa zürək”, “aşığa xürək” – deyildi. Ancax Qərib dedi:

– Ay camaat, narahat olmuyun hamısı yerindədi.

Olmadı. Aşığın tərəfdarrarı ordan-burdan, pul xızardıf, pul uzadan, aşix, bir qalx, bir nezə sühbət elə. Qərib qalxıf fikir verdi. Qız bəzənən otağın qapısı azıx idi, zox səs-küy vardı. Yengə ucadan deyir ki, gəlin məşəttələri qoymur başı bəzənsin.

Qərib işi başa түşüf sazını düzəldif başdadı məclisə fikir verif “Divani” zalıf oxumağa:

Hicranın qəmin zəkməyə məndə bir taqətmı var?

Kim düşsə eşqin oduna, onda kəramətmı var?

Mən yarı sevənnən bəri oldum cununi-divanə

Hez sizdə insafi-mürvət, ya da ədalətmı var?!

Hər yannan: – Ay aşix, sağ ol! Əhsən, aşix! Aşix, zox yaşa! səsləri ucaler. O tərəfdən, bu tərəfdən aşığa qiymət verif pul tük-dülər.

Dərd əlinnən mən divanə dəryalar boyladığım,
O yarı gürənnən bəri dərdlərə uğradığım.
Oxları kezdi sinəmnən, bağrımı doğradığım,
Nəzər qılın bir halıma, sizdə sədaqətmi var?

Qəribi zox alqışladılar. Ancax Qəribin izi qan ağlayır. Mü-qavilə, ilqar tamam olur. O, oana, baana baxıf süzünə bir də baş-dadı. Bəli, Qərib axırıncı kəlməsini oxuyan vaxtı, Sənan Xocanın düz qarşısında oxudu:

Hansı kitab hümbətsiz, bəyan edin siz mana,
Ona bir ərzi-hal yazın, səcdə qılım mən ona.
Üldürsəniz bir aşığam, axır batarsız qana
Mən Qəribi üldürməyə haqqıdan ayətmi var?

Xoca Sənan dedi:

– Mən bu səsi, bu hünəri, bu güzəlliyi harda gürmüşəm? Xeyli fikrə getdi kişi. Ordan, burdan pızılı başdadı: – Bu nə deyir? Bunu kim üldürürdü, bu belə oxuyur?

– Aşıq, mərhəbə! Birini də de gəlsin.

Qərib bir az əyazıdı, gürdü ki, baa iş nə yerdədi. Gütürüf burda “Urfanı” qaydasında gürək nə diyəmək, biz deyək, oxuyan da, dinləyənnər də şad olsun, inşallah:

Addadı zimistan gəldi nüvbahar,
Səccarələr güy geyif ya “sini” güzlər.
“Əlif” qəddi, “cim” güzləri “nun” ağzı,
Dil hərf izində yasini güzdər.

Burda, Şahsənəmi işarə verdi. Ancax Xoca Sənan yaxşı fikir verir. “Əlif” qəddi-düz, “cim” güzləri – “c” hərfinə oxşuyan güzdər, “nun” hərfi ağza oxşuyur. “Sin” də hərf izində Sənəm süzü-“sin” hərfindən başladıyır.

Xoca Sənan üz işini küvəyində aparır, qarnında burulur ha, bu Qəribdi. Ancax bürüzə vermer ki, gürüm işin axırı nə olacax.

Dəmir handa, polad handa, daş handa,

Billur piyalalar doluf-daşanda,
Əzrayıl gələndə, dil dolaşanda
Künül gəm-gəm edif yasini güzdər.

Hər yerdən “afərin aşiq” – deyəndə, Xoca Sənan güzünü Mahmudun üzünə zillədi. Mahmud da işi başa düşdü. Gürdü kü, Xoca Sənan anlayıfdı, ancax anşdıra bilmer. Onatan Qərib aldı o biri bəndi gürək nə dedi:

Bizim dağlar yenə qarə geyinmiş,
Xal-xalı üstündən qara geyinmiş,
Sənəm, sənin zülfün qarə geyinmiş
Bezərə Qəribin yasını güzdər.

“Qərib” deyən Xoca Sənan işi yəqin başa düşdü. Bu dəmdə camaat gürdü ki, yan otaxdan oxumaq səsi gələr, oxuyan da qızdı. Hamı fikir ferdi ki, gəlin otağınnan səs gəlir.

Şahsənəmin əlində zəhər şüşəsi, ürəyində Qərib məhəbbəti, axırıncı gumanı yalnız üzünü üldürmək niyyətinə gəlir.

Burda gütürüf gürək “Gülabı” qaydasında nə deyəmək, biz deyək, siz şad olun:

Qızlar, mənə bir təsəlli eyliyin,
Peymanım dolmazdan Qərib gələydi.
Bu canımı ona qurvan eyləyəm,
Güllərim solmazdan Qərib gələydi.

Qadınların arasında ağlaşma tüşdü. Ancax Qəribin bacısı Bəsti işi bilərdi. Evdə necə, nə təhər eləmək lazımdı onu anlamışdı. Nə ki var zər-ziynəti, toy paltarı geyinif qardaşının dalınca məclisə girdi. Qərib dünüf Bəstiyə baxanda gürdü ki, Bəsti doğrudan da tovus quşu kimidi. Bəsti Qəribə baxıf “can qardaş” – deyif aradan gəlin otağına gedən vaxtı hamı eşitdi ki, Bəsti gəlif ona “can qardaş” dedi. O zaman xalxın izinə zaxnaşma düşdü.

– Əyə, bu ki, Aşiq Qəribdi.

Gəlin otağının qapısının Bəsti “Sənəm can” – deyə bərkdən zığırdı. Bunların qabaq üz aralarında sühbət getmişdi ki, mana muştuluğa gəlsən, maa Qəribin gəldiyini neyə xəbər verjəsən? Bəsti demişdi ki, mən zığırjam “Sənəm can”. Onda sən başa düş

ki, Qərib gəlif. Ancax bu “Sənəm can” zığıran kimi ikinci bəndini Şahsənəm belə aldı:

Tifil ikən aşiq oldum mən onzan,
Danışmadım bir yarımnan doyuncan.
Nə səs idi gəldi mana “sənəm can”
Qəbrim qazılmazdan Qərib gələydi.

Güzünü gəzdirəndə gürdü kü, Bəsti elə bəzənif, tovuz quşu kimi. O saat başa düşdü kü, burda nəşə var, zəhər şüşəsini əlinnən kənara atıf aldı üzüncü bəndi:

Zağırın yanıma dərtli anamı,
Qərib yoxdu, o bağlasın yaramı.
Qadir Allah üzü versin ənəm
Şahsənəm ülməzdən Qərib gələydi.

Bəli, süz cavabı tamam oldu. Bəsti atılıf Sənəmin üstünə:

– Sənəm, qardaşım gəlif.

Şahsənəm məşşatələrə üzünü tutuf dedi ki:

– İndi sizə ixtiyar verirəm, məni bəzəməyə.

Eşit Qəribdən. Qəribin bacısı haray saldı:

– Hez kəs anarı-bəri süyləməsin. Müqaviləni zıxardıf əlində tutdu. Dedi:

– Qərib vaxtında gəlif zıxıf.

Qəribə sual verdilər.

– Toy başlamazdan əvvəl hardaydın ki, indi gəlif zıxıfsan?

Qərib dedi:

– Hələbdəydim.

– Necə yəni Hələbdə?

– Bəli, dünən Hələbdəydim.

Şahvələd elə qışqırdı ki:

– Ay camaat, Hələbdən burya üz aylıx yoldu. Bu xalqı doluyuf.

Qozu Mahmud dedi:

– Hər kəs üz yerində əyləşsin. Aşığın üzü deyər necə gəldiyini.

Qozu Mahmud dedi ki, yox, mənim aşığı mütəvəllidə qırx kisə türk lirəsinə qız alır. O, elə aşığı ki, bir bənd süzü yüz tıməndi. O neçə gəldiyini, nə gətirdiyini üzü süylüyər.

Xoca Sənan bilirdi Qozu Mahmud nə deyir. Odur ku, Qəribə dedi:

– Doğrudanmı sən dünən Hələbdə idin?

Qərib dedi:

– Bəli.

– Oğul, nə təhər oldu ki, üz aylıq yolu buraya gəlif zıxdın?

Qozu dedi:

– Ay camaat, yerinizdə irəhat oturun. Mən hər şeyi, hər süzü danışaram, hər şeyi də üz yerinə yetirərəm. Kim inanmer məni sınağa salıb baxa bilər.

– A kişi, de gürüm bu sabax hardaydın?

Qozu dedi:

– Sabah tezdən Hələbdən aralanmışdım.

Camaat bir-birinin üstünə mat-mat baxdı. Xoca Sənan bir kisə qızıl zıxarış dedi:

– Oğul, bu sənin qiymətin. De gürüm, nə təhər oldu, bu nə mücüzədi.

Onatana aldı Qərib “Kühnə Qaytarma” üstündə nə dedi, biz deyək, siz şad olun:

Dün gecə, dün gecə Hələb şəhrindən,
Qaynadım, qaynadım coşdum da gəldim.
Yar mənə gündərdi camda naməni
Ağınnan, qarasın sezdim də gəldim.

Xalx mat qalır, kimi inanər, kimi inanmer. Aldı Qərib sonra gürək nə dedi:

Sübhün namazını Hələb üzündə
Günorta namazımı Qarsın düzündə,
Axşam namazımı yar Tiflisində,
Müvlat qanad verdi uzdum da gəldim.

Camaat bəzi inanır, bəzi inanmır, bəzi allaha şükür oxuyur. O yannan şəhərin hacılarından biri dedi:

– Oğul, mən sənin süzünə inameram, ancax bir mücüzad güstərməsən, şəkdə-şübhədə qalacam. Onatan aldı Qərib:

Can verərəm yarın haqqı sayına,
Xudam ülüm versin qəlbi xayına.
Aşıq Qərib Şahsənəmin toyuna,
Boyuna zibalar bizdim də gəldim.

Bəzi yerdən – “aşıq, sağ ol”, bəzi yerdən – “aşıx xalxı doluyuf” dedilər.

Aşıx Qərib Hələbdən Tiflisə necə gəldiyini süzlərinən də dedi. Xalxa nəql elədi. Hacınin biri qalxıb dedi:

– Oğul, doğrudan da elədirsə, səndə bir kəramət varsa, hez olmasa o səni gətirən qüvvə sana bir nişan verərdi.

Dedi:

– Bəli, verdi. Mana bu yaylıxda torpaq verif. Kor güzü azar. Əyər kor güzə o torpaqdan sürtsən, o güzü azar. Xahiş edirəm, kor adam tapın gətirin onun güzünü azım.

Şəhəri düvr elədilər, hez kor adam tapmadılar.

Qozu Mahmud Qəribin anasını məclisə gətirdi.

Qərib torpağı anasının güzünə sürtən kimi ananın güzdəri azıldı. Camaat Qəribi alqışdadı. Ana Qəribi gürən kimi üzünü üstünə saldı:

– Can bala, indi gürürəm ki, doğrudan da sən Qəribsən.

Qərib üzü qəsdən anasının güzünün azılmasını sonruya saxlamışdı. Zünki onu sınımax istəyəndə, camahatı inandıra bilsin.

Bəli, Xoca Sənan mat qalmışdı ki, bu işi neyləsin. Ağsaqqalları, qarasaqqalları yığıf dedi:

– Ay camaat, toy Şəhvələdə başlayıf. Ancax qızın yiyəsi Qəribdi. Gəlin belə məsləhət eliyək, Qəribin bajısı Bəstini Şəhvələdə nigah kəsək. Şahsənəmi də Qəribə verək. Şəhvələd də razılıq versin.

Şəhvələd baxanda gürdü kü, vallah Bəsti Sənəmnən də güzəl gürünür, dedi:

– Mən irazıyam.

Qərib dedi:

– Mən də irazıyam.

O saat mollalar, axunddar, əfəndilər, müftilər, qazılar kim ki, nigahı kəsirdi o vaxtı onu zağırdılar, nigahları kəsildi.

Bəsti Şahvələdin üyünə doğru, Sənəm də ki, Qəribin üyünə gəlin küzdü, hamı şaddıxdı, hamı güzəllikdə, hamı toyda, yemədə, izmədə, gejë oldu. Qərib Şahsənəmin otağına addıyan kimi gürdü ki, Şahsənəm yaman kefsizdi.

– Can Şahsənəm, niyə beləsən, niyə eliyersən?

Bəli, Sənəmin belə kefsiz durması, zox qəribə güründü Qəribə. Şahsənəmə yanaşır qucaxlayır üzünən, güzünən sevgi üpüşü alan vaxtı Sənəm ağlamağa başladı.

– Sənəm, niyə eliyirsən?

Dedi:

– Qərib, qulaq as.

Sazınan üz yasəmən tel ayırır, iki nar məməsinin arasınan təpəsi aşağı buraxır, bir gül yarpağını təzanə əvəzinə iylir gürek Qəribə “Yanır Kərəmi” havasında nə deyir, biz deyək siz şad olun:

Uzun illər mən qəzəmət zəkmişəm,
Oyunuyuf gülmədim yar sən gedəli.
Güzlərimnən qanlı yaşlar tükmüşəm,
Zəhmimi silmədim, yar, sən gedəli.

Yaz olanda bizənəklər bizilər,
Əmlik quzu anasından seziilər.
Yeddi ildə on dörd bayram keziilər
Hez birin bilmədim, yar, sən gedəli.

Şahsənəmə, var üzümün ağlığı,
Güz yaşım ilə islədeyram yaylığı.
Sənən ayrı istəmərim sağlığı,
Geyib sallanmadım, yar sən gedəli.

Nə olajax? İki həsrət bir-birinə qovuşdu. İki həsrət bir-birinən gürüşdü, muradlarına yetdilər. Onlar həmişə, ümürlərinin axırı ona qədər kef-damaxda, oğul uşaq atası oluf yaşadılar.

ABBAS – GÜLGƏZ

Sizə kimnən, Tufarqanlı Abbasın dastanının ərz eliyəjəm. Tufarqan üzü bir vilayətdi. Tufarqanlı Abbasın babası Əhməd vaxtsız dünyasını tərk edib, bir cüt oğul, qohum-qardaşının barabar, üz ailəvi külfətini dünyada qoyub, ömrünü sizə təfşirib getdi. O günnən başladı anaları uşaqları tərbiyə etməyə. Uşaqların biri böyüdü, üz işinin dalınca getdi. Ancax Abbas zox cansız, zox cılız, başı da kezəl, bir belə uşaqların izində sezilən bir uşax oldu. Ana qəlbi zox zətindi. Ana qəlbi üvlədi üzün həməşə yanandı. Ana nə eləsin ki, oğlu Abbası bir məkana zətdirsən? Ancax atalarının zoxlu var-düvlət qaldığına baxmıyaraq yol göstərən olmuyanda qadın acizlik zəkir, uşağını ürəyi istədiyi kimi böyüdə bilməyəndə zox sıxılardı, xəjələt zəkərdir.

– İlahi, mən neyliyim Abbası bir işə zətdirəm? Abbas 7 yaşında mollaxanaya getdi. Bir il, iki il gedənnən sonra mollaxanadan qaşdı. Molla dedi ki, ay anam-bajım, bu sənin oğlun, mən “əlif” deyəndə bu “ayın” – deyir, mən “ayın” deyəndə bu “əlif” – deyir. Mən Quranın harasının deyirəm, bu mənə qavax ordan cavaf verir. Bilirəm, bu dəlidi, ya ağıllıdır? Bu uşağına bir zara qıl.

Abbasın güzdəri qayır-qayır qayınıyır, izərdən nəfəsi elə bilyinə elmi-dəryadı. Ancax istədiyini zətdirə bilər, deyə bilər. Qohum-əqrəva dedi ki, Abbasa sənət öyrətmək lazımdı. Abbasdan güzəl sənətkar olar. Abbası dülgər yanına qoydular. İki aydan sonra dülgər onu yanının qoyladı. Dedi: ay xanım, mən qapı qayırıram, mənə yaxşısını qayırır. Mən pəncərə düzəldirəm, mənə yaxşısını qayırır. Hez ola bilməz ki, bu mənim yanımda yol getsin. Xülasə, Abbası anası gətirib bir bənnanın yanına. Üz ürpəyini azıf, bənnanın qavağında, qardaş, sana qurvan olum, mənim bu oğluma bənnalıq öyrət. Dedi, mənim başım üstə. Ancax ayda sənənin filan qədər pul alajam. Ana dedi, baş üstə. Abbas da eşidir. Mehriban ana, axı mən burda zulum zəkəjəm, niyə sən pul verəsi olasan. Dedi, oğul, yox, gərək uşağa haqqını ödəyək. Dedi, yaxşı ana, sən diyəndi. O günnən bənnanın yanında Abbas başladı işləməyə. Bəyim xatun / anasının adıydı / hər

axşam Abbasın yolunu güzdüyür, Abbasın qarşısına zıxer, Abbasın əlini, ayağını yüyür, Abbası irahət eliyir.

Aradan bir-iki ay keçmişdi, bir də bənnə xanıma şikayətə gəl-di. Bəyim xanım, sənin oğlun üzünümü güstərer, yoxsa nədi, hansı tərəfi o hürür ona yaxşı fikir verellər, şeyirdərimin hamısı ondan şikatzıdı.

– Ay bənnə, sana qurvan olum, daha yaxşı düyülmü? Uşax fəhimlidi, fərasatdıdı.

– Dedi: – Yox axı, o gələcəkdə məni tanıımıyajax.

Günnərin bir günü buranın xanı bənnanın yanına gəlif dedi:

– Rzaqulu / bənnanın adı Rzaquluydu /, dedi, “bəli”. Mana bu gün bir imarat tikmək üçün him⁴ tükmək lazımmdı. Xaiş eliyirəm, onu başdıyasan.

Danışf-barışannan sonra, usta Abbası yanına zağırif dedi:

– Abbas, oğul, bu tərəfi sən düzəlt, o tərəfi mən düzəldəjəm.

– Baş üstə, usta.

Başdadılar işləməyə. Aradan bir beş gün keçmişdi. Xan gəlif baxdı. Ustanın ürgüsünə baxdı, şəgirdin də ürgüsünə baxan vaxtı dedi, bıy, usta, bunun hasını sən üzün hürüfsən? Hasını şeyirdin hürüf? Dedi, bax, buroyu şeyirdim hürüf, buroyu mən.

– Usta, bütün hürdüyün hürüyü sükərsən, təzədən şeyirdin hürər.

– Niyə?

– Bunun əlinnən bax, qızılgül zıxır, sənin əlinnən nə zıxır?

Həmən süz bənnanın xatrina dəyif, bənnə daldeyə salıf Abbasın qabırqasına o qədər düydü ki, laf qan sağalanatana.

Abbas ağlıya-ağlıya qazıf üz imarətlərinə yaxınlaşan vaxtı, atasının bağında əyləşif atasının bunu nəvaziş elədiyi vaxtdar yadı-na düşüf o qədər ağladı ki, ağlıya-ağlıya güzünə yuxu getdi.

Güzünə təzə yuxu getmişdi ki, ağalar ağası Şahimərdan, Cə-nabi Həzrət Əli dərviş donunda Abbası yuxudan oyatdı.

– Oğlum, Abbas, oyan, dilinə kəlməeyi-şəhadət gəti. Onnan sonra bir mənim üzümə bax.

⁴ Him – bünövrə.

Abbas “Allahü-məsəllü əla Mühəmməd” – deyif – “Lailahə-illəlah” – deyif – üzünü belə tutdu: – Oğul, gürürəm ağlıyıfsan, sənin fikrin nədi?

– Əziz baba, dərdimə sən hali olansanmı?

Dedi: oğul, inşaallah olaram.

– Əziz baba, bənnə məni bu hala salıf.

Dedi, oğul, o sənin bənnadan bəjarıxlı olduğuna gürə başına gəlif. Al bu badəni nuş elə, rəngin üzünə gəlsin.

– Əzizi baba, o badə bizə haram buyuruluf, bunu izmək olmaz.

Dedi, oğul, yox, yox, nuş eylə, gütür iz bu o badələrdən düylü.

Abbas badəni başına zəkdi. Dedi, ay baba, bu nə şirin, gözəl, tamlı badədi.

Dedi, oğul, o həsrətdəri, aşıqləri bir-birinə qovuşdurandı. Ağlın başına tarazdandımı?

Dedi, bəli, tarazdandı.

– Oğul, onda bu şəhadət barmağımın iki arasınnan bax, gür nə gürürsən?

– Baba, uzax yollar gürürəm.

Dedi, bala, üzgə nə gürürsən?

– Bir şəhər gürürəm.

– Üzgə nə gürürsən?

– Bir imarət gürürəm.

– Üzgə nə gürürsən?

– İmarətin qarşısında bir gözəl pəri gürürəm.

– Oğul, o gürdüyün uzax yollar Tufarqannan Təbrizə qədərdir. Gürdüyün şəhər Təvriş şəhəridi. O gürdüyün imarət Batmanqılınc Məhəmmədin imarətidir, Xan Urustamın oğlu. Qız da Pəri xanımdı – Batmanqılınc bacısı Pəri. Bu gün ilahi tərəfinnən sizin yazınız yazılır, sizin alnınıza sevgili nişanəsi qoyulur. O qız gür sənün ürəyinə yatırmı? Onun əlini sənə, sənün əlini ona verirəm. Siz zox zillətdər, zox müsibətdər, zox zətinliklər zəkəcəksiniz. İnşaallah, Alləhtalanın küməyinnən arzuuza yetişərsiniz.

Abbas bu süzü eşidən kimi əlindəki şərbətin, yanı izdiyi şərbətin təsiri onu huşa verdi.

Abbas yatmaxda olsun, sizə deyim Bəyim xatunнан. Arvad orya, burya yüyürdü kü, oğlu gəlmir, harya getdi tapa bilmədi. Kəndə, camaata hay-haray saldı. O qədər xalx yığıldı ki, bütün Tufarqan orya cəm oldu. Gəlif gürdülər bağın izində Tufarqanı Abbas deyilən üzünнən gedif. İrəngi talıx-talıx, ağzınnan küpük gəlir. Gütürdülər Abbası imarətdərinə gətirif, üz yorğan düşəyinə qoyannan sonra ağsaqqal, qarasaqqal mollalar yığıldı oysun elədi. Həkimlər gəldi su izirtti, dərman izirtti, Abbas üzünə gəlmədi ki, gəlmədi. Bir də baxıf gürdülər ki, bir qərib qonaq izəri girdi. Salam verdi, əleyk aldı.

– Ay oğul, bu nə yığnaxdı, olmasın azar. Dedilər belə-belə, bizim on səkkiz, on doqquz yaşda uşağımız bu hala düşüf.

Gələn adam Abbasa yaxınnaşdı, üzünə üfürdü.

– Kimdi bunun anası?

Bəyim xatun irəli duruf dedi, mənim oğlumdu. Dedi, inşallah axrı güzəl olar. Başına tay-tuşdarını yığ, nə istəsə ona ver, inşallah dərđini sizə deyər.

Bu süzü deyif qərif adam aradan elə zıxdı ki, hez kəsin xəbəri olmadı.

Beləjə bir geje savağacan bu yığılan camahat Abbasın yatağının başında dayanıf sübhün azılmağın güzdədilər...

Savax azıldı, üstünüzə xeyirli savaxlar azılsın. Cavan oğlan-qız, Abbasın tay-tuşdarı onun başına yığılmışdı. Gürdülər Abbasın irəngi də dəyişif, üzü də dəyişif. Abbas güzünü azanda baxdı ki, tay-tuş başına yığışif. Düyükdü o tərəfə, bu tərəfə. Anası üzünü üstünə saldı. Dedi, oğul, başına nə iş gəlif, niyə belə eliyirsən? Biri dedi, dəli oluf, biri dedi, ala danaya dəyənnəndi. Biri dedi, boy, yadına düşürmü, filankəs də beləydi, üzünü qayadan uzurdu. Buraxmayın. Qarılardan süzmü əysikdi?

Bu yerdə Abbas başını qalxızıf anasına baxdı, dedi, anayi-mehriban, mənə bir sineydar gətirin.

– Dərdin alım, sineydar nədi?

– Canım ana, sineydar bilmərsənmi?

Dedi, yox başına dünüm, bilmerəm.

– Onda bir həmdəm tap gətirt.
– Ay başına dünüm, həmdəm nədi, burda duranın hamısı sənə həmdən düyülmü?

– Yox, aneyi-mehriban, mənə bir saz gətirt.

– Oğul, mən burda sazı hardan alem?

Burda bir kezəl varıydı, bildi ki, işin işdiyən yeridi, dedi, ay ana, mən onu bilirəm hardadı.

Ana dedi, hardadı?

Dedi, filan dağın başına yeddi ildən bir düşür, dedi. Qiyməti də yüz tüməndi, ver gedim gətirim.

– Ay üvün yıxılsın, sən o dağa havaxt gedif gələjəsən?

Dedi, sənin işin yoxdu, saz bir sahatdan sonra burdadı.

Pulu alan kimi kezəl tərpendi. Qonuda, qonşuda harda varıydısa bir saz gətirdi gəldi. Dedi, alın, həməən sazı, bunu deyir.

Abbas sazı sinəsinə alıf gürək nə deyəjk, sizə Allah-taala can sağlığı nəsib eləsin.

Başına dündüyüm, ol Şahimərdan,
Mənə bir cam verdi abıtabınan.
Bir əlində süsən, sünbül ərmağan,
Dutmuşdu dəstində abıtabınan.

Güründü güzümə qadirəl qazı,
Ərş üzündə qurdu nizam tərəzi.
Davuda⁵ vermişdi bir xoş avazı,
Ünü ərşə zıxdı abıtabınan.

Dedilər, bu gədə irəlidən də səy idi, indi onnan da dəli olufdu.
Bu nə sayaxlıyr?

Gütürdü Abbas:

Abbas deyər kezdin can ilə başdan,
Nur tükülür o kirpikdən, o qaşdan.
Peyğəmbər gələndə bəhri-meracdan,
Mələklər endirdi abıtabınan.

⁵ Davud – ən gözəl səsi olan peyğəmərdir.

O, onun üzünə baxer, ağsaqqallar, alimlər, mollalar, deyillər, ay başına dünüm, a xanım, sənin oğlun lap belə ifləmə dəlisidi ki, buna zara qılginən. Bu nə sayaqlıyır, “peyğəmbər” nədi? “Şah” nədi, “Abıtab” nədi? Nə olmuyan işdərdi? Hərə ağzını bir yana burdu. Ancax ağsaqqal, qarasaqqal gürdü ki, Abbas elə şirin oxuyur, vallah ona dəli deyənnər üzdəri də ona valeh oldular. Bu səs-səmir, bu dünənin kezəlinə bu irəng, bu güzellik hardan gəlifdi? Doğurdan da, həmən badeyi izənnən sonra Abbas qənirsiz güzəlləşmişdi. Əmbə hamı onun dəli olduğuna inanmışdı. Odu ki, üstünə hərə bir tərəfdən түşdülər ki, de gürək başına nə iş gəlif ki, bu günə düşüfsən, onu bizə deyə bilərsənmi? Abbas gütürdü gürək nə dedi:

Adəmin zərindən, müvlam əlindən,
İzmişəm küvsərdən bir camı ləziz.
İsgəndər axtardı, buldu, izmədi.
Xızır izdi oldu cavani-ləziz.

Mələklər geymişdi sünd üstü vurax,
Şəms-qəmər ərşdə eylər müyəllax.
Şərbətin təhrində bir əcəb bulax,
Süddən ağ, şəkərdən ol tamı ləziz.

Ay oğul, yalan olar, belə də yalan olarmı? Sən nə sayaxlayırsan, dəlisən, qoy səni zincirliyək.

Dedi, a kişi qulax asın:

Xudaya, Abbası eyləmə zəlil,
Yetişsin dadıma Cabbaru-Cəlil.
Endirdi bəndəyə Quranı dəlil,
Tapdılar Qurandan kəlamı ləziz.

Hərə bu süzdəri bir yana yozdu, dedilər vallah bu ərşdən gürşdən, Qurandan danışer. Bu nə biler Quran nədi, kitab nədi. Vallah bunun huşu başınnan zıxıf. Bir qarı varıydı dedi, ay camahat, gətirin bunun başına təzək külü səpin. Təzək külü onun dərmənidi.

Abbas belə baxdı, dedi, ay nənə, ay nənə, imanına qurban olum, ay sənə Allah insaf versin niyə o süzü deyirsən. Qulaq as, qulaq as.

İstədim ki, dürr-ümmanı sərf edəm,
Güş verin eşidən olmaya mane.
Güydən yerə kimi təfsir edənnər,
Eşit bu süzümü minəl nizamı.

Şaynina yazılıf lafətəilla,
Onun hükmündədi miməlfula.
Zülfüqar qınınnan zəkəndə müvla,
San zıxır ərişdən bərqin qılamı.

Ay camahat, vallah, bu adam duzdax dəlisidi ki, var. Abbas
gürdü xalx bunu başa düşmür, gütürdü süzün o biri bəndini:

Evliyalar, ənbuyalar, əmənnas,
Onlara bağladığ yəqin əlixlas.
Bir kəminə quldu Divarqan Abbas,
Cəhd eylə, əməyin olmasın fanı.

Vallah bu süzdən sonra Abbasa hez kəs ağıllı demədi. Nağd
elədilər, dəlidi ki, dəlidi. Anasına dedilər, a yazıx, uşağının başına
bir zara qılginən, bizdən sana əlac yoxdu. Bəli, camahat dağıldı.
Zoxunun yazığı gələr. Alimlərin, orya yığılan cadukünlərin başa
düşəni də var ki, burda nə hikmətsə var. Bunnar getməkdə olsun,
yazıx ana üzünü salmağa yer tapmer. Yazıx neyləsin? Başdadı Ab-
bası qılıxlamağa. Sana qurvan olom, dərdin alem. Bu iki-üz gündü
mən üzümü itirmişəm. Bu nə olan hesafdı, nədi? Sən nə fikir-
dəsən?

– Anacan, sən də camahatın dediyinimi deyirsən?

Arvad gürdü maşallah oğlu elə sərrastdı ki, vallah elə biliynən
ki, nəqqaşdar gədənin kirpiklərini üzü əlinən düzəldif. O, irəldən
“kezəl Abbas” deyilən adamdan əsər əlamət qalmıyıf. Saz, güz-qaş,
kiprik, sir-sifət – bir süznən güzellik günü-günnən üstünə gətirir.

– Ay oğul, başına dolanım, bu nə işdi, bu sirdən məni agah
eliyə bilərsənmi?

Dedi, ana, qulaq as:

Əziz ana, mən müvlamı gürmüşəm,
Eyni həyatının yadullahı var.

Doğru süylər sadıq olan kimsələr,
O imran dillinin bismillahi var.

Mən gürdüm ki, gəldi bir dini-didar,
Gürcəyin ağılıma eylədi əsər.
Şərbətin təhrində bir Cami-Küvsər,
Baxdım ki, izinin nurullahı var.

Ana, salavat züyür, Allahını yadına sal. Mana yol göstərən
var, qulaq as.

Həzrəti Musaya Turu göstərən,
Təcəllanı qılıf nuru göstərən,
Şikəstə Abbasa yarı göstərən,
Ağamın belində seyfullahı var.

Ana bu süzdən də bir şey başa düşmədi. Savax azıldı, üstü-
nüzə xeyirri savaxlar azılsın. Ana gürdü ki, Abbasın fikri-zikri
üzgədi. Abbas hez qapıda-bajada bir yerdə dayanıf durmor. Bir
yannan da bənnə gəlif qapının ağzını kəsdirif ki, gəl gedək, neyə
gündü hürük yarımzıq qalif, işimizi qurtarax.

Dedi, a kişi, burdan elə irad olarsan ki, bir də bu qapıya
qayıtmazsan. Mən daha hürgücü düyləm, mən daha dərvişəm. Ana
baxdı oğlunun üzünə.

– Oğul, nə dərvişsən, nədi danışdığın?

– Başına dolanım ana, ana, gür nə gəziziyəm, kiməm?
Gütürür gürək nə deyir, tərəfinnən ərz eliyək:

Başına dündüyüm, gülüzlü ana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.
Südünü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

– Oğul, sana qurvan olom, məni niyə dərdə saldın. Nədi
danışdığın?

Gütürdü anası gürək nə dedi:

Başına dündüyüm, qurvan olduğum,
Yeri oğul, yeri tanrı bilincə.

Sızıldatma mənim kühnə yaramı,
Yeri oğul, yeri tanrı bilincə.

Abbas anasının belə küvrəldiyini gürüf, bağda ağılıya-ağılıya
yatıf yuxuya getməyinnən tutmuş nə bilirdik hamısını anasına
danışdı. Ancax bircə qızın adını demədi.

–Dedi, oğul, oğul, bir süzüyün dalını de, mən yaxşı başa tüşüm.

Abbas gütürdü gürək nə dedi:

Haca gedər Hacıların hacısı,
İllərətən getməz ağzım acısı.
Mənim yarım Məmməd bəyin bacısı,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Gütürdü anası gürək nə dedi:

Al duvamı, məndən duvasız olma,
Güydəki quş kimi yuvasız olma.
Həyalı yanında həyasız olma,
Güzəldə də namus-qeyrət bilincə.

Dedi, ana, mənim başım üstə, indi qulaq as:

Mənim ağam Şahimərdan – Əlidi.
Qeyzə gəlsə dağı-daşı əridi.
Abbas deyər mənim yarım Pəridi,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Ana:

Ağayın əlinnən sən badə izdin,
İşdin də, eşqiyyin oduna düşdün.
Bəyimnazam, mən də ağlımı zaşdım,
Haq-talanın min bir adın bilincə.

Bəli, mənim əzizlərim, süz cavabı tamam oldu. Abbas dedi,
anacan, vəzinnən yüngül, qiymətdə ağır mənə qıyacağın nədi, mən
gedəsiyəm.

Ana dükcəsi, ana boxzası azıldı, qızıldan, gümüşdən Abbasın
civləri tutası nəki varıydı verdi. Dedi, oğul, get Allah üstünnən
getsin. Abbas anasının halallaşır, hümbətdəşir, üpüşüf-gürüşüf
ayrıldı. Günə bir mənzil, teyyi-mənəzzil, usta dili yüyərəy olar, gəl-
hagəl, gəlhagəl, Təbriz ətrafına yaxınlaşmışdı, gürdü ki, iki nəfər

hükümət adamıdı, bir adamı aralarına alıf elə düyürlər ki, büyütüsü yerə-güyə sığmer. Bunnara yaxınnaşdı, salam verdi. Salam verən vaxtı qaqqılıtnan buna güldülər ki, bizim kefinizin yaxşı vaxtında sənin salamin nəydi? Abbasın zox xətrinə dəydi, dedi, əyə, rəhmətliyin oğlu, salam Allahındı, neyə yəni “salam nəydi”. O iki nəfər bir-biriynən ərəbcə danışmağa başladı. Dedi, əyə, gəlsənə bunu da bu qula qatax. O biri qayıtdı ki, yox-yox hələ baxax gürək bu kimdi, nəyi var, fikri nədi?

Abbas dedi, qardaşlar, siz kimsiniz?

Dedilər ki, hükümətin qolubəyləriyik.

Dedi, bu qulu niyə düyürsünüz, bunun günahı nədi?

Dedi, bu kirə pulu borcdudu, onu verə bilmer, ona gürə düyürük. O birisi də yoldaşına qayıtdı ki, bu kimdi ki, bizi sorğusuala tutor. Başdadılar Abbası araya qoyuf dolamağa. Abbas gürdü bunnardan yaxa qurtarmax elə-belə hasand olmuyajax odu ki, gütürdü sazı, gürək nə dedi, siz də xoşbəxt olun:

Xəbər aldım, Təbrizdinən,
Məni hərcayı zağırdı.
Qan-yaş getdi güzdərimnən,
Didələrim qan ağladı.

Bülbüləm gülə qonaram,
Zərgərəm gümüş yonaram.
Mən bu dərdə zox yanaram,
Seyraqub məni danladı.

Hükümət adamının birinə süz zox toxundu. Dedi, əyə, sənin nəyini dannadıx, belə oxudun. Zərgərsənsə həməən o yonduğun qızıldan-gümüşdən birini ver, bu yazığın da canını əlimizdən qurtar. Abbas fikri başa tüşüf gürək nə dedi:

Abbasam vardır məkanım,
Sizə qurvan şirin canım.
Şəhrinizdə Pəri xanım,
Siddiqin müvlaya bağladı.

Bir-birinin üzünə baxdılar, Abbasa baxdılar, elə yüyürə-yüyürə qazdılar ki, Abbas mətəl qaldı.

Bəli, bu düyülən adam başını qaldırıf dedi, əfəndim, o fəraşdar məni nə yaxşı boşdadı getdi?

Abbas dedi – bir de gürüm səni niyə düyürdülər? Adın nədi?

Dedi, mənim adım Qul Qəmbərdir. Yeddi qızım var. Vallah hamsı da bir-birinin dalınnan. Kasıf-yoxsul adamam, ay qardaş, vergisini verə bilmirəm, onan-bunnan ləliyəf, yalvarıf başımı qurtarıram. Bax bu hökümət fərraşdarınnan hələ qutara bilmədim. İndi nə yaxşı məni boşduyuf getdilər, mən ona mat qalmışam.

Abbas dedi, mən onnara sənəin əvəzində bir dinar verdim, sənəin borcunu qaytardım, onnar onzu qaşdılar.

Qəmbər dedi, yox, hez də onnar pula gürə qaşmadılar, onnar ona gürə qaşdılar ki, sən ağzına o adı gətirdin.

– Ayə, hansı adı deyirsən?

– O adı da, bayax saznan oxuduğun adı.

– Saznan dediyim ad hansıydı, əyə.

– Nə bilim bayax bir ad zəkdin. O adı kim zəksə, onun dilini kəsəllər, barmağınnan göstərənəin əlini kəsəllər.

– Ayə zalım oğlu, neyə, nəyə gürə, nədən ütrü? Ad zəkməknən adamın dilini kəsəllərmi?

Qul Qəmbər qalxdı, yaxınnan zay axırdı. Abbas Qul Qəmbəri apardı. Əlini-üzünü yudurtdı. Baxdı gürdü üyün yıxılmasın bunun başınnan bir vedrə darı tüksək, biri də yerə tüşməz, cırıx-cındır o qədərdir ki. Yeddi yamax səkkizin üsütündən vuruluf, səkkiz on birin. Bu haldadı bezarə. Nə olajax, ajdıxdan, paltardan korluq zəkmiş insan.

Abbas dedi, Qul Qəmbər, üzünə düzən gəldinmi? Dedi, bəli gəldim.

– Hansı adı zəkdim ki, onnar bizi qoyuf qaşdılar, bir onu de mənə.

Qul Qəmbər o tərəfə, bu tərəfə boylandı, qulağını yerə süykədi, dedi, dərdin ələm, gür buralarda quş-zad yoxdumu? Abbas dedi, ayə, hez zad yoxdu. Güydə Allahdı, yerdə bizik. Dedi qorxu-

ram Allah da xəbər verər. Bax, olma, bilmə bizim şəhərdə Pəri adı gətirəsən. Dedi, əyə, niyə? Dedi, vallah deyillər, Pəri dəli oluf, “Abbas, Abbas” – deyən zağırıt mahnı-zad oxuyur. Bilmillər bu nə işdi. Ona güre də qardaşının acığı tutuf ki, mənim bajıma kim güz tiksə, güzünü zıxardajam, adını zəksə, dilini kəsəjəm. Mənim bajım olan yeri güstəranin barmağın kəsəjəm.

Abbas bir az kefsiz oldu. Əmbə üzünü o yerə qoymadı. Dedi, dur gedək. Qul Qəmbər dedi, hara gedək. Abbas dedi, düz sənin üyünə. Qul Qəmbər dedi, a sənə qurvan olum, sənin kimi şəxsiyyətə bir adamı mən üyümə nejdə aparım? Abbas dedi, a Qul Qəmbər, gedək. Allah kərimdi. Odu ki, Qul Qəmbər daha bir şey deyə bilmədi. Abbasnan barabar getdilər. Beləjdə Tufarqannı Abbas Təv-riz şəhərinə varid oldu. Gəlhagəl, şəhərin kənarında uzux bir komadı, vallah elə biliynən uşaxlar toyux cücəsi səpələnib əyənnən bayana. Büüyü on dürd yaşındadı, kiziye də arvadın əlində zığ-zığ zığıldiyır. Nə əyin yox, nə baş yox, nə tavada xürək pişmer, nə üydə zürək yox. Dedi, Qul Qəmbər, dedi, bəli. Dedi, bir dağarcıx götür, bir də bir xurcun.

– Neyniyəjəsən?

– Bazara gedəjiyik.

Abbas Qul Qəmbəri götürüf bazara getdi. Nə ki lazım idi hamısını aldı, meyvəsinə qədər. Xurcunu doldurdu, dağarcığı doldurdu. Zürəyətənə hər şeyi alıf qayıtdılar, gəldilər. Qul Qəmbər dedi, qardaş, mana yaman xəjələttik verdin. Bu haq-hesavın qavağında mən neyliyə bilərəm.

– Abbas dedi: Qoy uşaxların yesin canına duva eləsin. Qul Qəmbər dedi, niyə mənim canıma duva eləsinlər, bu cah-cəlalı sən alıf gətirifsən, mana duva düşmür.

Ona güre ki, mana irast gəlifsən, uruzunu üzün tapıfsan, bir də bu sühbətə qayıtmayax.

Savahsı genə bazara zıxdılar. Qul Qəmbərin nezdə uşağı vardı, hamısının əyin-başını təzələdi. Qonu-qonşu mətəl qalıtıf. Qul Qəmbər dedi, a kişi, sənin adın nədi? Dedi, mənim adım Abbasdı.

– Bovay, sana qurvan olum, adını dəyiş?

– Əyə, niyə?

– Dedi, Abbas adı zağıranın dilini kəsəllər.

Abbas dedi, neynək, indi də sən Abbas demə, qardaş denən buna nə var ki?

Qul Qəmbər dedi, o mənim başım üstə.

Abbas dedi, ay Qəmbər, mənim sazım xarəfdi, əyər mümkün olsa, məni bir sazbəndə apararsan. Qəmbər dedi, mənim bu güzüm üstə.

Gəlhagəl sazbəndin qapısına gəldilər. Abbas salam verdi, əleyk aldı.

Dedi, usta, mana bir saz lazımdı.

Dedi, mənim başım üstə.

Usta bir on iki telli saz qayırmışdı. Başdan ayağa sədəf-zərə bələmişdi. Deyəllər ki, bunun qiyməti o vaxtın pulunna yüz tıməniydi. Kimə istəyirdi gətirif göstərsin, satsın, eşiyə zıxardanda əlinə ayrı saz gəlirdi. Məətəl qalmışdı. Əyə, bu nejə sirdi? Mən bu sazı eşiyə zıxarıram, mənim əlimə ayrı saz gəlir. Axı, bunu mən üz əlimnən yonuf düzəltmişəm, əlimnən bəzəmişəm, bu nə olan sirdi? Ancax bu sirri usta üz qarnında saxlıyırdı.

– Qardaş, sana nə təhər saz lazımdı?

Dedi, belə bəzəkli, ürəyin istəyən saz. Usta izəri girdi, əlinə saya, seyrək bəzəkli bir saz aldı ki, eşiyə zıxsın. Abbasın yanına gələndə gürdü ki, aya, həməən o on iki telli sazı. Usta məətəl qaldı. Geri qayıtdı, o sazı yerinnən asıf ayrısını gütürəndə astanadan eşiyə zıxıf sazı Abbasa uzadanda gürdü gənə həməən sazı. Dedi, vallah, burda nə sirsə var? Oğul, dedi, qismətinə zıxıf, bu sazı sən zala biləjəksənmi? Əgər bu sazı mənim ürəyimcək, mənim konlumcan dindirsen sazı sana satajam.

Abbas sazı gütürüf əlinə alıf “Ağır şərili” zalmağa başdadı.

– Oğlan, sənin qadan ələm, nə güzəl zalərsən, bir ağız da oxuya bilərsənmi?

Dedi, oxuyaram. Gütürdü, gürək nə oxudu?

Şikəstə künlümün fərmanı usta,
Xan Təvrizin xanaları nezədi?

Tikilifdi zarşıları yanaşı,
Eyvan-otax, binaları nezədi?

Dedi, ay oğul, onu ha hesablamamışam, mən nə bilim nezədi?
Sənin səsinə qurvan olom, sən nə gözəl oxuyursan, birini də oxu.

Müsəllaya gəldi, ərənlər saya,
Oxunur şaynına min əlif, aya.
Künlüm təklif vurdu Mələksimaya,
Dal gərdanda minaları nezədi?

– Oğul, oğul, görünür, sən dərd əhlisən, səni burya yetirən
Allaha qurvan olom. Oxu, birni də oxu. Aldı Abbas birni də gürək
nə dedi:

Mail oldum bir Pərinin dağına,
Canım qurvan olsun xoş yuğnağına.
Mən Abbasam, girdim, xublar bağına,
Yarın eyvan-odaları nezədi?

– Əy,ə, sana qurvan olom, o saz sənin, pulunu da istəmirəm,
dur burdan elə iraddol ki, güzüm bir də səni gürməsin. O dediyin
addarı bir də Təvrixdə zəkmə, Allaha bax.

– A kişi, niyə, nə istəyirsən, qoy birini də oxuyum.

– Yox, yox, dur itil burdan – dedi.

Ancax Abbas dala züyrüləndə gürdü ki, dükənin dürd yanı
millətnən doludu. Sən demə bayaxdan hamı buna qulaq asermiş.

Abbas sazbəndin təşfişini başa tüşüf, sazı da gütürdü, Qul
Qəmbər də yanında yola tüşdü. Qul Qəmbər də yanında nanə
yarpağı kimi əser.

– Ağ,ə, sənin kim olduğunu mən bilmerəm, sənin adına mən
qurvan olom. Sən bizi xəjələt eləmə, ağzını bir az farağat qoy,
bizəcə yazığın gəlsin. O sazbəndi də xatıya saldın. Ora yığılan
camahatdan biri sənin kimin adını zəkdiyini, üzü də sazbəndin
dükənində zəkdiyini yerinə zətdırsalar, o yazığın işi nə zətinə
düşəjək, onu gərək biləsən. Səni and vererəm, o güzə gürünməzə
bir də nə üz adını, nə də o biri adı zəkmə.

– Ay Qəmbər, bəri gəliynən, hələ sənnən danışılasi süzüm var.

Dedi, nədi?

Dedi, o adını zəkmə dediyin adamın imarətini, binasını mana hancarı güstərsən?

Sana qurvan olom, dedi, gedək, ancax bu şərtənən, mən o tərəfə baxıf eliyən düyləm. Onnarın imarətinin yanına gedəndə mən duruf zarığımı zıxardıf o biri üzünə züyürüf izini zıxardıf geyinəjəm. Onda başa düşərsən ki, onnarın imarəti hansıdı.

– Yaxşı.

Gəlhagəl, gəlhagəl, Təvriz şəhərinin gözəl bir guşəsində, gözəl bir bağın ortasında bir imarətə zatdılar. Hasıkı ağası ona güstərmişdi. İmarətə zatan kimi Abbas gürdü ki, nə olajax, xan qapısıdı, gələn, gedən, vəzir, tüccar, tacir, hamı orya gələr. Abbas camahata qarışık xalxın izinnən burya gəldi. Abbas aralıdan belə duruf baxan vaxtı güləfirəngidə Pəri xanımı gürdü. Birinci gürüşü buydu. Sazını gütürüf düzəldən vaxtı Qul Qəmbər zarığının bir tayı da əlində üz tutdu qazmağa. Abbas gürdü ki, Qul Qəmbər elə gedir ki, gütürüf burda Abbas nə deyəjək, siz şad olun:

Dolanım başına misli-pərvana,
Həsərət güzü yolda qalan məni gür.
Fələyin cəbrinnən, el mühnətinən,
Sarılib gül kimi solan məni gür.

Pəri xanım güzünü camahata sarı dolandıranda, səs gələn səmtə baxanda gürdü ki, vallah ağası güstərən həməən oğlandı. Ancax, camahat, xalx olmasaydı qanatdanıf Abbasın yanına gələr-di, həyalanıf üzünə pərdə zəkdi.

Sər qoydum, pəyəndaz etdim üz qara,
Bayqu kimi meyil verdim üz qara.
Zülf pərişan, yaxa üryan, üz qara,
Künlümü şikəstə edən, məni gür.

Şikəstə Abbasam, eylərəm qəmi,
Neylər mana seyraqubun sitəmi.
Kərəmli sultanın budu kərəmi,
Kərəmsiz qəzəbnak olan, məni gür.

Pəri xanım asta aşağı endi, əlinə bir piyala şərvət alıf gətirif Abbasa uzatdı. Abbas gütürüf başına zəkdi. Güz-güzə baxan kimi

fərrişdar ordan-burda tüküldülər. Pəri xanım burda qeyb oldu. Abbas qayıdış Qul Qəmbərin üyünə gələndə güddü ki, Qəmbər elə yerdə gizdənif ki, Allah güstərməsin tapmaq mümkün düyül.. Dedi, əy, qardaş, Qəmbər, qorxma, bəri zıx. Qəmbər zıxdı, dedi, ay sana qurvan olom, ay pirim, ay, sən dərind ələm, sən mənə başıma nə iş gətirdin, sən hardaydın, harya zıxıf, harda saz zalərsən? Abbas dedi, qorxma, qorxma, ay Qəmbər, bəs sən harda oldun, mənə niyə qoyuf qaşdın? Qəmbər dedi, ağam, mən qorxumdan qazıf gizdənədim. Bə sən hardaydın, sən nə yaxşı canın qurtara bildin?

Abbas dedi, qulaq as, gür hardaydım:

Mən gəlirdim Tufarqanın elinnən,
Yolum düşdü obasına Pərimin.
Salam verdim, ələyk aldı salamım,
Qonaq oldum babasına Pərimin.

Pərim təklif etdi gəştə düşməyə,
Su istədim şərəb verdi izməyə.
Künül quşu pərvazlandı uzmağa,
Uzar-qonar cığasına Pərimin.

Gərdəninə düzülüfdü hürmələr,
Gümüş kəmərcək incə belə bürmələr.
Atlas qofta üstə qızıl düymələr,
Düzülüfdü yaxasına Pərimin.

Qul Qəmbər dedi, bəvamin üyünü yıxdın, keşəkə hez sənə gürməmiş oleydım. On dürd uşağın hamısını qırdıracağın, xatıya tüşmüşəm. Abbas dedi, ay, qorxma:

Abbas deyər, gəldim burda qalmağa,
Heyva kimi saralmağa, solmağa.
Cəfa zəkib belə güzəl almağa,
Əcəb düşdüm süvdasına Pərimin.

– A sana atam, anam qurvan olsun, bizi qırdırmıyacağınmı. Abbas dedi, arxayın ol. Savax bazar günüdür, gedək, hərrənək, fırranax gürək Pəri xanımla nəjə gürüşəliyik. Allah verənnən

yedilər, işdilər, bazara zıxanda gürdülər, elan asılıf. Yazılıf ki, Batmanqılınc Məhəmmədin sarayında qırx aşığın deyişməsi olajax. İstiyənnər o məclisə dəvət olunor. Abbas birdən ayıldı. Qul Qəmbər, allah bizimkini yetirif. Dedi, Ağama qurvan olum, (buta verən nurani qocanı nəzərdə tutur. E.M.) üzü yol azandı. Bir iş düzəltmək lazımdı. İndi fikirrəşək gürək neyə eliyək ki, mən də o məclisə tüşüm. Qul Qəmbər dedi, hancarı, xalx neyə geder, sən də olara qoşul get. Sana ayrıja kağızımı gündərəjəklər. Abbas dedi, a Qəmbər, gedək bir yaxşı heyvan alax, bu geje bir uşaxları doyunca yedirdək-izirdək. Üzümüz də uşaxlarnan baravar qarnı tox yatax. Qəmbər dedi, dərdin alem, gedək, üzün bilərsən.

– Buralarda heyvan varmı, satellarmı?

– Hə, bizim bu alt yanımda bir sürü qoyun otduyur. Şahnamaz zovan da qoyunun yanında. Abbas dedi, gedək. Gəlhağəl, Abbas belə baxanda gürdü kü, boyu iki metrə yarımə zatar, eni eninə verif, uzununu-uzununa yekə ayaxlı bir zovandı. Abbas dedi, salamməleykü, a zovan qardaş. Zovan dedi ki, əleykməsalam. Abbas dedi, bərəkətti olsun. Zovan cavaf verdi: “ –bərəkətli olsun”. Abbas dedi, ayə, mən “bərəkətti olsun” – deyirəm, nədi danışdığın, sən də deyirsən “bərəkəti olsun.” Zovan dedi, bə mən nə deyirəm, “bərəkəti olsun”. İndi də dədəmin ha malı düylü, Batmanqılınc Məhəmmədi, hez bərəkəti olmasın.

– A kişi, bizə bir heyvan.

– Dədəminmi malıdı, sizə heyvan verim?

– A kişi, nə qədər istiyirsən pulunu verim bizi əliboş qaytarma.

– Get, Batmanqılıncdan ixtiyar al, gəl istiyirsən hamısını sana verem. Yoxsa məndə amanata xəyanət ola bilməz.

Tufarqannı Abbas üz-üzünə düşündü dedi, ayə, bunu savax üzümən məclisə bəzeyif aparsam nə təhəri olar. Odu ki, dedi, a zovan qardaş, adın nədi? Dedi, ninirsən, işin-günün yoxdumu? Abbas dedi, hez elə belə, xavar aleram, adam adamın adını soruşmazmı?

Dedi – Şahnamazdı.

Abbas dedi, sən bir ayda bu heyvanı otarmağa nə qədər haqq alersən? Zovan dedi, bir zəpiş, ya da bir toğlu. Abbas dedi, sən

bir gününə on toğlu versəm, mənən gəzərsənmi? Zovan dedi, irəhməttiyin oğlu, üzün bir toğlu tapammırsan, hardan alajasan on toğlunu gündə mana verəsən. Abbas dedi, sənin nəyinə lazımdı hardan alajam. Sənin bax əynini-başını gözəl geyindirəjəm, üzü də bir günə on toğlu verəjəm, mənnən gedərsənmi, getmərsənmi? Zovan dedi, onda qoy gedem Şahsüynü zağırem qoy heyvana baxsın, mən sənnən gedem.

– Əyə, Şahsüyün kimdi?

Dedi, atamın kizik oğludu.

Abbas dedi, yaxşı. Zovan birdən elə dəli nərə zəkdi ki, “Şahsüyün” – deyən. Bir güz qırpımında Şahsüyün üzünü yetirdi. Dedi, əyə, qoyunnan muğayat ol, mən getdim. Dedi, qardaş, harya getdiyindi? Şahnamaz dedi, bu gürdüyün adam günümə on toğlu verəjək. Hara desə onnan gedəsiyəm. Bir il ona qullux eliyənnən sonra kasıflığın daşını atarım, inşallah. Şahsüyün dedi, sonra səni aldadar, ehtiyatdı ol. Dedi, “anan ülsün, Şahnamaz, səni aldadalar, bunu yumruğun altında fətir qayıram, nədi danışdığın”.

Əlqərəz, üzdəriyinnən də bir erkək tutuf gətirdilər. Qul Qəmbərin üyünə gəldilər. Heyvanı kəsdilər, soydular, əti doğruyuf qazana doldurdular. Abbas dedi, ət bişənətənə mən də zovannan bir bazara dəyim. Getdilər bazara. Abbas zovanı papaxzının yanına apardı, dedi, bu kişiye bir papax. Papaxzı zovanın üzlüsündə papax tapa bilmədi. Dedi, gərək onda iki dəriyi bir-birinə tikim, birini bəlkə düzəltdim. Abbas dedi, onda elə elə ki, irəngi irəngini tutsun. Papaxzı dedi, onun fikrini, eləmə onu düzəldəjəm.

– Ayə, qiymatı nədi?

– Dedi məsəlün bir belə. Dedi, ala pulunu. Abbas dedi, havax hazır olajax. Papaxzı dedi, dan üzü inək sağını.

– Yaxşı, atam-anam. A kişi, gəl gedək sana bir zuxa, bir arxalıq, bir də bir şortu alax. Gəldilər dərzinin yanına. Bezarə dərzi beləsini ülzür, eləsini ülzür. Dedi bunun paltarı zox baha gələjək. Bu boyda bədənə zox parza lazımdı, əzyəti zoxdu. Abbas dedi, nəyinə lazımdı, sən pulunu al. Dərzi, üzldü, pizdi, dedi, bu şərtənən birisigün gələrsiniz, bu tezdikdə mən bunu tikə bilmərəm. Nəsə

irazılaşırdılar, dərzinin əlmuzdunu verif ordan uzaxlaşırdılar. Ordan zəkməziyə gəldilər. Hası günün, hası dərinin üstünə ayağını qoyor hamısı yarıyacan ayağını gürür. Zəkməzi dedi, gerek günñəri bir-birinə calıyif buna bəlkə bir şey hazırıyam. Yoxsa zətin məsələdi. Nəsə, danışdılar, süydələşif ayrıldılar. Gəldilər Qul Qəmbərin üyünə. Axşam yaxşı yidilər, yatdılar. Savax azıldı, üstünüzə xeyirli savaxlar azılsın. Zovan dedi, mənim gün haqqım bu günñən başdıyır. Bu günñən günümə gerek on toğlu verəsən. Abbas irazı oldu, dedi, zovan, süzümüz süzdü.

Vədələşdikləri vaxtı papağı, paltarı, ayaxqabıyı – hamısını dəstñnən gətirdilər üyə. Zovanı yaxşı-yaxşı geyindirdilər. Abbas baxıf gürdü paltar zalım oğluna elə yaraşer, elə bil Urustamı-zaldı. Zovan dedi, ayə, indi nə qayırajıyız. Abbas dedi, sənə nə işin var, savax Batmanqılincin məclisinə gedəjiyik.

– Harya?

– Batmanqılincin məclisinə.

– Ayə, o məni tanıyar, eliyər, qoyunu buraxıf gəldiyimə ajiği tutar.

Abbas dedi, əyə, bu paltarda o səni dünyasında tanımaz. Tanıyar da tanısn, heyvanı yiyəsiz ha düyül.

– Onu da düz deyirsən, atam-anam.

Bəli, hası günü kü, Batmanqılincin sarayında aşxların deyişməsi günü elan olunuf, o günü Tufarqannı Abbas zovanı başdan-ayağa bəzədi. Dedi, indi gedirik. – Harya gedirik? – Getdiyimiz məclisə, Batmanqılincin sarayına. Qapıdan girəndə salam verərsən, harda desələr orda oturarsan. Dindirsələr dinərsən, dindirməsələr dinmərsən. Bircə məni göstərif deyərsən ki, bax, mən o aşxın ustasıyam. Bax bu sazı da əlinə alarsan, olma-bilmə küynəyinnən zıxardasan. Zovan dedi, yaxşı mənim güzüm üstə. Mənə nə var, mənimki on toğludu, nə desən onu da eliyim.

Doğrudan da elə oldu. Sazdarı gütdürdülər, bezarə Qul Qəmbər də bunnarın yanınnan. Gəlhagəl şah sarayına zatdılar. Hası saraydakı ki, deyişmə kezəjek izəridə sazdarın səsi yeri-güyü gütürüf. Şair Vəlid, Aşix Süyündü, Aşix Seyfulladı başda əyləşiflər,

hərəsinin də qırx şeyirdi. Qırxı bir tərəfdə, qırxı bir tərəfdə, qırxı da bir tərəfdə. Camahat da ki, zala elə dolufdu ki, ağalar, əyannar, bəylər, xanımlar gəl ki güərəsən. Abbas Şahnamaz zovana işarə elədi. “İzəri gir” – deyəndə, gürdü ki, şalvarın civi domba duruf. Dedi, əyə, a Şahnamaz o nədi? Dedi, soğandı, a dərdin alım. Onu neynirsən belə yerdə? Dedi, bilirəm bura şah məclisidi, ət verə-jəklər, soğansız ətın dadı olmaz.

– Əyə, rəhmətdiyin oğlu, burda soğanımı tapılırmı?

– Sənin nə işin var, dedi zovan.

İzəri daxil oluf qapıdan keçəndə zovan qabaxda, Abbas da onun dalınca Şahnamaz qapıda başını aşağı əyəsi oldu. İzəri girdi ki, camahata “salam” desin, “salam” deyən kimi bütün məclis züyrüluf ona baxdılar. Dedilər, əyə, bu nə nataraz aşıxdı. Qul Qəmbər də geri yannarınnan izəri daxil oldu. Əmbə Qul Qəmbərin libasını Abbas elə düzəltdirif ki, elə bil bəy balasıdı. Şahnamaz zovan düz gedif Aşix Süyünnən, Aşix Seyfullahın arasında otdu. Abbas da gəlif bir tərəfdə duranda aşixlər dünuf bir-birinin üzünə baxdılar ki, hez gürmədikləri bir sənətkardı. Aşix Süyün Şahnamazdan xavar aldı, dedi, aşix, sən haranın aşığısan. Şahnamaz ocığazı dedi ki, gürmürsənmi? Belə deyəndə Aşix Süyün ortuya bir nar qoydu. Yanı bunnan onu demək istiyir ki, bu narın izində qırx dənə var, şeyirdlərini nəzərdə tutur, səni qırx balıya irast gətirirəm.

Zovan elə başa düşdü ki, Aşix Süyün deyir ki, yağlı aşdan sonra turş narın ləzzəti var. Bu da civinnən soğanı zıxardıf narın büyrünə qoydu. Aşix Süyün də belə başa düşdü ki, o nar turşdu, bu ajıdı, güzünü bu soğan kimi büzüşdürərəm, kirmişcə dur. Bu yannan Aşix Sənan fikir verdi, gürdü ki, Aşix Süyünün irəngi dəyişif. Gütüruf əlinnən zovanın qarşısında bir dairə zəkdi. Zovan elə bildi ki, bu deyir bir sini xaşılın yağını harasına tüküllər soruşur bunnan. Düz barmağını dairənin ortasına qoydu. Əslində o demək istiyir ki, dünyanın gübəyi hardadı? Zovan əlini tən ortaya qoyanda Aşix Sənan belə başa düşdü ki, o deyir ki, inanmırsan get ülz, burdadı. Bunlar üz aralarında belə başa düşürlər. Onatana aşix Sənan dedi ki, gəlsən bir şeyirdlərimizi deyişdirək. Zovan dedi,

deyişdirirsən, deyişdirək. Sənan, üz tutdu Abbasa, dedi, oğlan, ustadın ixtiyar verdi. Deyəsən elə məclisi sənnən mən azam – deyif Sənan ayağa qalxdı. Sazını küynəyinnən xilas elədi. Tufarqannı Abbas onu gəzmirmi ki, ona bir meydan azılsın. Oydu ku, sazı küynəyinnən xilas eliyən kimi vallah sazı gürənnərin ağzının suyu tükülənə bax, heyran qalana bax. On iki telli saz əldə, qızıl balıx kimi par-par parıldıyır. Xallar, sədəflər, şirmayılar alışıf yaner. Zalım oğlu usta ona elə naxış vuruf ki, elə bil saz düylü touz quşudu, bəzəkli gəlindi, gürənin güzünün şüyqünü aparır.

Aşix Sənan ayağa durdu. Üz-üzünə dedi, bu sazı bunun əlinən alım. Onnan sonra hamı da bilər ki, Təbrizdə sənətkar mənəm. Mənnən başqa burda elə bir sənətkar ha yoxdu. Sazdarı sazdarın üstünə zilini zil, bəmini bəm düzəldilər. Aşix Sənan dedi, oğul, meydan sənindi, ya mənim?

Abbas dedi, ustad, siz olan yerdə mən nə meydan ala bilərəm? Əvvəl torpax qüvvətlidi, mən qəribəm, hükmən süz sizindi. Dedi, oğlum, “Oyşarı”y nan ⁶ yumşaq-yumşaq ağlını, kamalını yoxluyajam, qorxma, gürüm nə təhərisən, qabında bir şey varmı? Sonra da ustadınan gürüşəciyəm inşallah.

Sən şəyirdsən, mən ustadam, ay şəyird,

Mən ustadın dediklərin az gürüm.

Harda tikilifdi Məscidi-Əxsə,

Hardan gətirildi ora daş gürüm?

Aşix Sənanın belə oxumasına camahat zox maraxnan qulax aserdı, hamı hayacan kezirtirdi ki, gürəsən bu cavan oğlan bu ustad aşığın cavabını verə biləjəkmı? Tufarqannı Abbas bir ətrafa boylandı, aşağı-yuxarı baxdı, gürdü ki, bir az yuxarda, ikinci qatarda Batmanqılinc Məhəmmətdi, vəzirdi, vəkildi, amma bu tərəfdə də qadınnardı. Gürdü ki, Pəri də bunnarın arasında bunnara fikir verer. Eşq Abbasın beyninə vurdu gürək nə cavab verdi, biz tərəfinnən deyək, sizə can sağlığı.

Sən ustasan, mən şəyirdəm, ay ustad.

Mənim dediyimə gəl ver guş gürüm.

⁶ Oyşarı – saz havasının adıdır

Sanada tikildi Məscid Əxsa
Zülaldan gətirildi ona daş gürüm.

Xalx mətəl qaldı bu cavan uşağın belə güzəl cavabına, güzəl hərəkətinə, mərfətinə. Belə güzəl saz zalıf oxuması, Sənan kimi aşığın qavağında üzünü itirməməsi hamıya xoş gəldi. Batmanqılinc Məhəmməd əvvəldən iki güzünnən baxırdı. İndi dürd güzünnən baxdı.

O daş varid oldu, onu kim yazdı,
Kim oldu həqqiyyət himini qazdı?
Kim boyun əymədi, yolunu azdı,
Kim dedi, ay üzü qara, qaz gürüm?!

Abbas bir xeyli fikrə getdi. O tərəfə, bu tərəfə baxdı gürdü ki, zovan da buna doğru güzdərini zilliyif, yanında nəsə deyillər hez kəsə fikir vermer. Abbasa zovan da mətəl qalıf. Gütürdü Abbas cavabında gürək nə dedi:

O daş varid oldu, Cəbrayıl yazdı,
Cənab Əli həqiqət himini qazdı.
Şeytan baş əymədi, yolunu azdı,
Cəbrayıl dedi, üzü qara, qaz gürüm.

Aşix Sənan dedi, oğlum, maşallah, maşallah yaxşı ustaddan dərslərini alırsan. Güzünün qulağınnan bir belə zovana baxdı. Başınnan zovana irazlıq elədi ki, yaxşı şeyird üyrədifsən. Zovanın dünyədən nə xəvəri var. Güzü oyda-quşdadı, gürək havaxt sufra azılajax məclisə yemək-izmək gələjək.

Hardan nələr endi, nələr bitirdi,
Əzəlin kim, sonun kimlər gütürdü?
Aşiq Sənan buna fəhim yetirdi,
Nə sirdi aşikar olmaz, baş gürüm?

Abbas dedi:

Güydən sərvlər endi, səccarə bitirdi,
Əvəlin heyvan, sonun insan gütürdü.
Aşix Abbas buna zənni yetirdi.
Qəbir sirri aşkar olmaz, baş gürüm.

– Oğul, nə qəbir sirridi, sən nə danışırısan?

Abbas dedi, bəli, bəli qəbir sirridi.

Həzrəti Süleyman ülən vaxtı yaman qorxdı, bir böyük qarışqanı zağırtdırf dedi ki, atdı qarışqa, bu gün filankəs ülüfdü, onun kəfəninin arasında get gü r o qəvirdə nə var? Atdı qarışqa baş əydi, dedi, gedərəm, borcumdu. Atdı qarışqa kəfənin arasında gedif qəvrə girdi. Qəvirə girən vaxtı nəkrayılar gələndə qarışqanın üzünü tutuf dedilər ki, get o həzrət Süleymana de ki, gələndə üzü gü r ə j ə k . Bundan başqa qəbirdən sirr qayıtmayıf.

– Eyvallah, oğul, ustadına bərəkallah – deyif zovana doğru baş əydi. Zovan da buna baş əydi. O tərəfdən-bu tərəfdən səs-səmir qalxdı. Batmanqılinc Məhəmməd dedi ki, oğlan, adına gü r ə s ə n n ə n nayrazıyam, ancaq indi sən deynən, qoy aşix sənin suallarını aşsın. Abbas dedi ki, mənim başım üstə. Aldı Abbas:

Sənnən xəbər alım, ay aşix Sənan,
Nezə ulduz, nezə aya bağlıdı?
Güzəllik əladı kimin şaynına,
Nezə dəlil Mustafaya bağlıdı?

Aşix Sənan durdu, durdu dedi, oğlan, izin ver bir az fikir-rəşəm. Abbas dedi, bəli qırx dəqiqə fikirrəşməyə ixtiyarın var. Sənan dedi, yox, gəl nezə bənd deyəjəksən hamısını birdən de. Hamısına da birdən cavaf verəjəm. Abbas dedi, mənim güzüm üstə.

Varıb gedib mən ustadan dər s alım,
İstiyirsən mən buraya dü rd g ə l i m .
Sizdən xəbər alım əyləşən alım,
Dü rd kitabda nezə ayə bağlıdı.

Abbasam, yolumu kim verdi salıx,
Dadıma yetişsin yaradan xalıx.
Dəryada da kimi udmuşdu balıx
Qıldığı namazı nəyə bağlıdı?

Aşix Sənan nə qədərənə o tərəfə düyündü, bu tərəfə boylandı gü rdü yox, azılası iş düyül. Dedi, oğul, mən sənin qarşında acizəm. Abbas dedi, sazı ortuya qoy. Doğrudan da sazı bir tərəfə qoydu Aşix Sənan. Geri qayıdan vaxtı Aşix Süyün yerinnən tər p ə n d i ,

dedi, əyə, bu saatca o sazı üzüm alaram – deyif Abbasın qarşısına gəldi. Elə ki, Sənan getdi, zovanın yanında oturanda dedi, aya, adın nədi? Dedi: Mənim adım Sənandı. Dedi, əyə, səni nezə toğluya gətiriflər? “Səni nezə toğluya gətiriflər” deyəndə aşix Sənan yer yarılsa yerə girərdi. Dedi, ayə, bir buna bax, gür bu bizi hez zovana da saymır. Deməli bunun şəyirdi belə olanda, bu üyü yıxılanın üzü nə təhəri olajax? Belə deyif zovannan aralandı.

Onatana aşix Süyün aldı gürək nə dedi:

Sənnən xəvər alım, ay cavan aşix,
Peyğəmbər nə günü tacisər oldu?
Kim gütürdü onun muyun saxladı,
Mərifət, təriqət nə ilqar oldu?

Gütürdü Abbas:

Cümənin günündə, səbh namazında,
Peyğəmbərimiz Rəsul tacisər oldu.
Salman qırxdı sazın, Fatma saxladı,
Haqqın sualına düz ilqar oldu.

Camahat hər yerdən “afərin” dedilər. Süyün gütürdü:

Kim idi gətirdi ülgücü, daşı,
Kim idi qırxdı peyğəmbər başı.
Nezə sənə süylədi peyğəmbər yaşı,
Nezə deyəndə ümrü var oldu?

Abbas dedi:

Cəbrail gətirdi ülgücü, daşı,
Salman idi, qırxdı peyğəmbər başı.

Altmış üz süyləndi peyğəmbər yaşı,
Altmış üz deyəndə ümrü var oldu.

Aşix Süyün də gütürdü gürək daha nə xavar aldı:

Süyün deyər, gün cahanda nezədür,
Nezə yaqut, nezə mərcan, nezə dür?
İrəsulun zülfü, muyu nezədür,
Mənzili harda yerbəyer oldu?

Abbas burda dirəndi, dirənəndə elə bil ki, bəzi adamların ürəyi yerə düşdü. Ordan-burdan səsdəndilər, əyə, aşix, niyə dayandın, sana nə oldu? Ancax Abbas üz işindədi, güzünün altınnan Pəriyə boylaner. Zalım qızı yornux maral kimi güzdərini zilliyif. Abbasın hər addımını izdiyir. Ürəyinnən nələr kezer onu bir ilahi biler. Abbas bu məqamda sazı sinəsinə basdı, hamıyı nigaranzılıqdan qutardı.

Abbas deyər, gün cahanda ikidür,
İki yaqut, iki mərcan, iki dür.
Rəsulun muyu iki min iki yüz altmış ikidür,
Leylək yatan şəhərdə yerbəyər oldu.

– Ayə, sağ ol, afərin sana. Dedi, ustad, sana da afərin. İndi dəyirmanızı şahad istiyir. Aldı gürək Abbas nə dedi:

Mənnən salam olsun aşix Süyünə,
Seyfullahdan əvvəl kim gəldi cahana?
Nezədi ərşi-əmbər, bürcü səmavat,
Təcrid oldu dünya düşdü zindana.

Ordan-burdan səsdər gəldi. “Aşix Süyün, nə oldu tez ol cavab ver”. Aşix Süyün başdadı güzdərini düyməyə. Zovan züvrüluf dedi, ayə, ay aşix, sənnən xavar almadımmı sizi nezə toğluya gətiriflər?

– O yana iradd ol, dedi, qoy qulaq asax, nə toğlu, nə zad? Aşix Sənan daha da aralandı. Aşix Süyün də bayax aşix Sənan sayacağı dedi, a bala, hamısını oxu qurtar birdən cavabını verəjəm.

Gütürdü Abbas:

Nezə il bu cahan zindanda qaldı,
Bəndəyə girdigar nə kərəm qıldı?
Necə sənə kezdi mehri-mah gəldi,
Münəvvər şüvqünü saldı cahana.
Şikəstə Abbasam heydəri-xürrəm,
Ağamın dəstinnən izmişəm bir cam.
Dünyadan gedəli həzrəti Adəm,
Onnan bəri gəlif nezə zamana?

Aşix Süyün başdadı güzdərini düyməyə. Ordan-burdan niyə belə oldu. Abbas aşix Süyünün də sazını alıf bayaqki sazın yanına

qoydu. Dedi, ustad, sən mənim sazımı almaq istəyirdin, diyən üz sazını qoydun. Dedi, bəli, görünür, yazı beləymiş.

Aşix Seyfulla qalxıf sambana-sambana üzünü ortuya saldı. Dedi, Allahımın izninnən bu saatca Abbasın sazını üzüm alajam.

Aşix Süyün gəlif yerində əyləşdi. Zovan baxıf gürdü ki, aşix Sənnən bir düz cavab ala bilmədi, dedi, bəlkə bu düzünü deyər. Dedi, qardaş, düzünü də, səni burya nezə toğluya gətiriflər.

Aşix Süynün güzü kəlləsinə sızradı. Dedi, gür nə günə qalmıx ki, bu zalım oğlu bizi zovan hesab eliyir. Pərtdiyinnən yerinnən duruf gedif Sənanın o tərəfində oturdu.

Aşix Seyfulla ədəb-ərkənnən gəlif Abbasa salam verdi. Aldı sazı sinəsinə basdı gürək Abbasdan nə xəbər aldı, Abbas ona nə cavab verdi:

Sənnən xavar alım, ay aşix Abbas,
Cənnətin zırağı nə izindədi?
Nədən piltə tutdu, nədən yağlandı,
Kim tutuf dəsdində nə izindədi?

Abbas o yana boylandı, bu yana boylandı, gürdü ki, Pərinin güzdəri cilalanmış ox kimi oyur-oyur oynuyur. Cuşa gəlif dedi:

Al deyim cavabın, aşix Seyfulla,
Cənnətin zırağı mum izindədi.
Nurdan piltə tutdu, nurdan yağlandı,
Fatimə dəstində nur izindədi.

Gütürdü aşiq Seyfulla, gürək daha nə soruşdu:

Bilirsənmi peyğəmbərin yaşını,
Nezə dəfə qırxdırmışdı başını?
Nə gününüdə zəkdirtmişdi dişini,
Nəyə zulğalandı, nə izindədi?

Abbas dedi, qulaq as:

Altmış üzdü dedim onun yaşını,
Üz yüz yeddi dəfə qırxdı başını.
Cümə günü zəkdirtmişdi dişini,
Maya zulğaladı, nur izindədi.

Gütürdü aşix Seyfulla:

Seyfulla dərslərini bilməsə deməz,
Süvmi səlatını qılmasa deməz,
Ustadın payını almasa deməz,
Yeddi nə cam oldu, nə izindədi?

Gütürdü Abbas:

Abbas da dərslərini alırdı deyir,
Süvmü səlatını qılırdı deyir,
Ustadın dərslərini alırdı deyir,
Yeddi cəhənnəmdi, nə izindədi.

– Ey vallah, oğul, deyif aşx Seyfulla Şahnamaz zovana min-
nətdarlıq elədi.

Abbas dedi, indi mən deyəcəm.

Aşx Seyfulla dedi, oğul, nüvbə sənindi, süzünü de. Gütürdü
Abbas gürək nə dedi:

Bizdən salam olsun, ustad olannar,
Bir nəzə gül bitif vərəği nədi?
O ki, başa gəldi Məcidəl-Əxsa,
Onun izi daşdı, qırağı nədi?

Bir-birinin üzünə baxdılar ustaddar. Aşx Seyfulla da cavaf
verə bilmədi.

İşi belə gürən Abbas gütürdü süzün davamını:

O necə qəndildi, asılıf dardan,
Nəzəsi heyvadan, nəzəsi nardan,
Yernən güyün de, qapısı haradan,
Kim azar, kim ürtər nüvrağı nədi?

Xalxı gülüşmə tutdu, camahat susdu... camahatın hamısının nə-
zəri Abbasın üstündədi. Kimi sevinir, kimi heyrət eliyir. Əmə ortada
bir qarı var, deyir, ay Allah, bunu mənim Əsmərimə qismət elə.

Abbasam, ağamnan izmişəm bada,
Badə izən neyzün oldu ziyada.
Üz kişi kim idi, getdi zülmata
Onlar nə yandırdı, zırağı nədi?

– Ay oğul, vallah, mən belə şeyləri bilmirəm. Abbas dedi, on-
da sazı sazin yanına qoy. Sazların üzü də qoşalaşdı bir küncdə.

Seyfulla gedif zovanın yanında əyləşmək istəyəndə zovan dedi:
– Əyə, sən başın, düzünü də, səni nezə toğluya gətiriflər?

Seyfulla məətəl qaldı, üzünü laf təhqir olunmuş hesaf elədi. Necə yəni “nezə toğluya gətiriflər”. Deməli, bu adam məni aşırıq hesaf eləmir. Nəsə, namusa boğuldu, nə cavab verə bildi, nə də məclisi tərk eləməyə üzündə təpər tapdı. Bir tərəfdəcə oturuf məclisə tamaşa eləməyə başladı. Abbas sən demə zovanın bu hərəkətinə bayaxdan güz qoyurmuş. Odu ku, gütürdü gürək nə dedi:

Bizdən salam olsun ustad olana,
Kimin mənnən işi var isə gəlsin.
Elə deyək seyrəqufluq olmasın,
Zahairdə, batində var isə gəlsin.

Belə deyəndə, dedilər, əyə, bu gənə də yalannan başladı. Bayax biz bunun üzünə niyə azdırmadıq qıfılənddəri. Yaman udurmuşux. Abbas gürdü qıybətini eləyillər. Gütürdü buna müqabil gürək neyə dedi:

Mümin kəslər, siz uymuyun qeybətə,
Qıybət edən tezcə düşər zillətə.
İskəndəri kim gündərdi zülmətə,
Kim onlardan xəbərdarisə gəlsin.

Şirindi süzlərim dahan izində,
Qızılgül bəslənər xəndan izində.
Abbasam, durmuşam meydan izində,
Hər kimə bu dünya dar isə gəlsin.

Kim gələr, kim dəli oluf? Yüz iyirmi şeyirdin hamısının matı-mutu quruyuf. Hamı məətəl qalıf. Bu boyda uşaq olasan. Üstəlik gənə də dala zəkilməyəsən. Oydu ku, Batmanqılinc ortaya qalxdı, dedi, aşırıq, halal olsun sana, mən sənnən zox irazıyam. Təkcə sənin adıyın Abbas olmağın narazıyam. Onu da sənin belə haqq aşırıq olmağına kezerəm. Doğrudan da Abbas adı sana xına kimi yaraşır.

Sizə kimdən deyək, Pəri xanımnan. Pəri xanım bir məcməyidə bir qırmızı zərbaflı kəlağey, üstünə də bir qızıl alma qoyuf qarılardan biriynən Abbasa gündərdi. Qarı da olsun bayaxki qarı – Əs-

mərin nənəsi. Qarı məcməyidəki qızıl almeyi gütürüf üz civinə qoydu, yerinə bir turşumuş nar qoyuf gətirif Abbasa verdi. Dedi, bax, o qıraxda duran qız var, barmağınnan güstərir. O Batmanqılinc Məhəmmədin bayışsıdı, sana yaman ajığı tutuf, üzü də bunu gündərdi.

Abbas Pəri xanımın soyqatını azanda gürdü kü nardı. Orda gütürdü belə dedi:

Payız olcaq bağlar tükər xəzəli,
Yaz olanda bağzalara bar gəlir.
Sevgi-sevgisinə alma gündərər,
Mənim sevdiyimnən mana nar gəlir.

Pəri xanım məətəl qaldı. Güzlərinin ikisini də qarıya ele ağartdı ki, Allah güstərməsin. Qarı başdadı geri iməkləməyə. Onatan Abbas gütürdü:

Bu dünyada nə qəmliyəm, nə şadam,
Dost yanında nə aşnayam, nə yadam.
Ay həzarat, bəxti qara səyyadam,
Tor qururam tərən üzün, sar gəlir.

Abbas deyir: Gəncin üstə bədəndi,
Qara bağrım dəlik-dəlik zədəndi.
Ay həzarat, hez bilmirəm nədəndi,
Aləmə gen dünya mənə dar gəlir.

Ustatdar qalxdılar ayağa. Abbas dedi ki, ustatdar, mana hez kimin sazı lazım düyül. Hez kimi bağlamax niyyətində də düylüy-düm. Mən Duvarqannan gəlmişəm. Üzünüz də sazinıza yiyəlik eliyin. Allah işinizi avand eləsin – deyif, sazdarı hər kəşəninkini üzünə verdi.

Məclisdən zıxan vaxtı Məmməd xanın fərraşdarı Abbasın qabağını kəsdi:

– Məmməd xanın əmridi, gərək sən onun otağına qonax gedəsən.

Abbas etiraz eləmədi, onnara qoşuluf Məmməd xanın güürüşünə getdi.

Sizə kimnən deyim – qırx aşıxdan. Aşix Sənan, Aşix Süyün, Aşix Seyfulla birləşif sühbətdəşdilər. Dedilər ki, bu uşax bizi bu hala saldı, üzümüzün də sazdarını geri qaytarıf bizə hörmət elədi. Bizim buna nə borcumuzdu. Biz bu hörmətin altınнан gərək zıxaq. Hərəmizin qırx şeyirdimiz, üz də üzümüz – yüz iyirmi nəfərik. Gərək hamımız yığılax ona hörmət eliyək. Elə hörmət eləməliyik ki, Abbas dünyada hez bir şeydən giley-güzar eləməsin. Bu qərrib eldə hamımız ona arxa-kümək olmalıyıq.

Abbası Məmməd xanın otağına apardılar. Güzəl-güyzək əlvən otaxlar, ağalar, bəylər, xanlar, paşalar əyləşif. Abbas belə baxanda gürdü kü, Pəri xanım pərdə arxasında, o üzdə qu quşu kimi fir-fir fırlaner. Əmə hara fırlansa da güzdəri Abbasın üzündədi. Abbas belə bir vaxtda gütürür gürek nə deyir sizin də canınız sağ olsun, inşaallah:

Bir güzəlsən, şüvqün düşüb cahana,
Yoxdu sənin kimi güzəl, güz ala.

Mən aşiqəm cahana,
Canım qurvan cahana,
Haqqın əziz bəndəsi
Xoş gəlifsən cahana.
Yaradan yaradıb salıb cahana,
Yoxdu sənin kimi güzəl, güz ala.

Bağbansan bağa bax, bax işini gür,
Bağ bəslə, bağ becər, bağ işini gür.
Aşix, bax, işini gür,
Bağa bax, işini gür.
Gəl yatma kamil ovzu,
Maralın baxışını gür.

Hələ sən tərənin baxışını gür,
Az qalır canımı güzəl güz ala.

Əsmər xanım Abbasın belə oxumağınнан, Pəri xanımnнан bir-birinə baxışmalarınнан başa түşdü ki, burda ayrı bir iş var. Pəri xanım gürdü kü, Əsmər deyəsən duyux düşüf. Üzünü Əsmərə tutuf

dedi, Əsmər burda hamıdan zox sana isinişmişəm. De gürüm, indiyə kimi sana bir sirr azmışammı? Əsmər dedi, yox.

Pəri dedi:

Onda sana bir sirr azajam. Bil və agah ol ki, Abbası mana, məni də ona buta verif Ağamız.

– Ay Pəri, Allaha şükür olsun. Sənin irzin-irəngin yerinə gəlif, güzdərin qayır-qayır qaynıyır, yanaxların ziyələm kimi qızarıf. Allah sizi bir-birinizdən ayırmasın. İndi bunun səvəvini mən bildim. And izerəm ki, əlimnən gələn nə ki var bu işinizə kümək eliyəjəm. Bular sühbət eləməkdə olsun gürək Abbas süzün sonunu neyə tamamladı:

Abbas deyər, canım qurvan sana yar,

Dutu dilli, mina boylu sana yar.

Mən aşiqəm sana yar,

Sənəd verdim sana yar,

Qərib aşiq, qürbət el,

Canım aldın, sən, a yar.

Dolansam dünyanı neyə sənə yar,

Gürməm sənin kimi güzəl, güz ala.

Məmməd xanın qonaxları Abbasın belə oxumasına hərə bir tərəfdən “afərin” – dedilər, Abbası bəyəndilər. Kimin nə xavarı var ki, Abbas nədən oxuyur, kimin dərdinnən oxuyur?

Abbas qonaxlara təzim eliyif gütürdü gürək daha nə dedi:

Hilal qaşlarına yüz bərəkallah,

Aydın nə həddi var, ona bab ola.

Canı yanar sana aşiq olanın

Yata bilməz, güzlərində xab ola.

Qızılgüllər azılıbdı həmayil,

Yarın cümləsini eylərəm təyin.

Dedim Pərim gəlsin olaq qol-boyun,

Neynirəm dünyamız qoy xarab ola.

Abbas “Pəri” kəlməsini eşidəndə Əsmər güzünü ağartdı, dedi, üyün yıxılmasın, sən nəydi danışdın? “Dedim Pəri gəlsin olaq qol-boyun, Neynirəm dünyamız qoy xarab ola”.

– Aşix, oxuduğun süzdər kimindi?

Dedi:

– Ustaddı, deyifdi, mən də oxuyuram.

Ancax Məmməd xanın nəşə ürəyinnən bir fikir keşdi. Onatana Abbas gütürdü gürək nə dedi?

Abbas deyər, üz yarımə varınca,
Səralıban gül irəngim solunca,
Sən güzəli mən toruma salınca,
Azca qaldı ümrüm bir turab ola.

– Aşix, məcazi süzdərdən oxudun, zox sağ ol, zox irazıyix. İndi də bir yaxşı süz oxu gürək, bizim məclisimiz nə təhəri olur? Yanı bizim məclisimizə münasib oxu.

Gütürür Tufarqannı Abbas gürək nə deyir:

Yaxşı olar el-obaynan dolanmax,
Yalqız daşdan olmaz divar deyəllər.
Bəzircansan, az mətahın xırd elə,
Axtarır yükündə “nə var” – deyəllər?

Bəylər yaxşı saxlar alıcı quşu,
Sərraflar tanıyar qiymətli daşı.
Oğul atasınnan artırsa işi,
El izində ona tavar deyəllər.

İsgəndər attandı, zıxdı zulmatdan,
Xızır idi, izdi abı-həyatdan.
Süz düşdü qılıncdan, iyiddən, atdan,
Süfrəni onlardan suvar deyərlər.

Bir baxzanın əyər bağı olmasa,
Alması, heyvası, narı olmasa,
İyid yoxsul olsa, varı olmasa,
Lələksiz ox kimi zuvar deyəllər.

Tufarqanlı Abbas gecələr yatmaz,
Peyğəmbər qarğayıb, müxənnət artmaz.

Hər nə versən hax yolunda, bil itməz,
Qadanı başından sovar deyəllər.

Bu süzə hamının xoşu gəldi.

– Abbas, düzünü de, gürək hardan gəlifsən, nə məqsədə gəlifsən?

Abbas tamam başına gələnı Batmanqılınc Məhəmmədə nəql elədi.

– Abbas, indi mənnən istəydiyin nədi?

Dedi:

– Mən Pərinin sorağınnan gəlmişəm, gəlmişəm ki, üz butama qovuşam.

Batmanqılınc dedi:

– Abbas, bu geję mana mühlət ver, savax sana bir süz deyərəm.

Batmanqılınc Məhəmməd anasını, bəjisini yanına zağırif məsələyi azan kimi anası irazılıx verdi. Dedi, oğul, sən bilirsənmi sənın bəjiyin irəngi dürd aydı urvuya⁷ dünüf. Batmanqılınc dedi, bilirəm.

– Bunlar hax vergisidi, bəjim azıf-ağartmırdı. Gərək Allahın küməyiynən sən bunnarı məqsəddərinə zatdırasan.

Batmanqılınc dedi:

– Əziz anam, günü bu günən buların nişanı tutulur.

Elə də oldu. İki molla zağırdılar, qızı zağırdılar. Məhəmməd bəyin güstərişinnən Pəriynən Abbasa yarımniğah oxutdular. Yarımniğah oxunannan sonra yemək, izmək, şaddıx başlandı. O günənən Pəriynən Abbasın nişanı taxıldı, ancax bu şərtənən ki, bunnar hərəsi ayrı yerdə oluf bir-birini gürməməli idilər. Anası dedi:

– Oğul, yaylax vaxtıdı, gərək hükmən Pəriyi Məzə dağına yaylağa gündərəsən. Gedə bir az orda irəngini, suyunu dəyişə gələ.

– Mehriban ana, doğru deyirsən.

Bəli, kəcavələr bəzənif yola zıxan vaxtı. Pərinin Məzə dağına küz eləməsini gürən Abbas nə deyir, neję deyir tərəfinən ərz eliyək, sizə cansağlığı:

⁷ Urva – ağ un.

Künül neyə tab eyləsin,
Mən sənnən ayrılış gədim.
Durum dolanım başına,
Qız, qadın alım gədim.

Pəri xanım dedi:

– Abbas, nə oldu, bir-iki aylığa düzə bilməyəcəyənmə? İki aylıq yoldu, gedif bir az istirahət eliyif gələliyik.

– Abbas dedi:

– Pərim, niyə yaxın gəlmirsən? Mana uzaxdan biganələr kimi nə baxırsan?

Dedi:

– Gülmürsənmə, nəzə güzdər dikilif bizə, sana neyə yaxınlaşım, zalımın oğlu.

Bu yannan da Əsmər xanım aman vermer.

Belə deyəndə Abbas gütürdü süzün o biri bəndini gürək neyə dedi:

Maral kimi baxma gənnən,
Üluncə dünmərəm sənnən.
Əyər inciksənsə mənənən,
Qalım künlün alım gədim.

Abbasam, ciyərim sədpara,
Yar əlinnən baxtı qara.
Bir vəsiyyəət nazlı yara,
Yazım ərzi-halım gədim.

Pəri bir qaqqıltı zəkdi güldü.

– Abbas, dünya dağılsa da, alt-üst olsa da mən sənin, sən mənimsən. Niyə kefini puzursan, iki ay nədi ki, düzmürsən? Qəm eləmə, mənə sənnən təkcə ölümünən başqa hez şey ayıra bilməz.

Belə deyif Pəri xanım yola düzəldi. Kəcavələr yol aldı Məzə dağına tərəf.

Abbas Məhəmməd bəyin yanında qaldı. Nələjax, hələ həyətbəbəjiyə alışı bilməsə də gününü işnən-güjnən birtəhər başa vurordu. Məhəmməd bəy də nə ki, düzü Abbasın xatırını zox isdiyirdi. Az

müddətdə sarayda Abbasa üzünə münasib iş verdi, maaş təyin elədi. Abbas idarə işdərinə baxmaqda olsun, gün-günü beləyə əvəz eliyirdi. Günnərin bir günü Abbasın səbri düzmədi. Kirmişcə qaynanasının yanına gəlif, ədəb-ərkənnan salam verdi. Dedi:

– Canım ana, başına mən dünüm. Məzə dağı hansı tərəfdədi?

Dedi:

– Neynirsən, oğul?

Abbas dedi:

– Hez.

Ana ürəyidi, işi başa түşdü. Dedi, oğul, bir ay yarım qalif, onnan ütrü üzünü niyə ayağa verirsən?

Abbas başını yerə dikdi, bir az utandı. Amma dediyinnən də dünmədi. Eşq şiddəti Abbasa qoymadı dincəlməyə.

Gejənin bir aləmi Abbas daha düzə bilmədi, Qul Qəmbəri də yanına alif Məzə dağına tərəf üz qoydu.

Gəlhagəl payıpiyadə, oğruncax Məzə dağına tərəf getdikcə yol uzandı. Gürdülər yol qurtarmax bilmir. Bu yerdə Abbas üz halına uyğun gürək yorğun-yorğun nə deyir:

Qismət olsun gedim ziyarətinə,
Mənzilli yolların qurbanı canım.
Aynabənd otağın zarşov zirağı
Qızıl barigahın qurvanı canım.

Sevənlərin hez gələrmə qərarı,
Gecə-gündüz ağıyallar yaralı.
Nədən bərgahıdan düşdün aralı,
Ələmdar Abbasın qurvanı canım.

Səhərdən sübhədək hey addım-addım,
Nə dostum bilinir, nə də ki yadım.
Abbas deyir, əgər versən muradım,
Əli Əkbəriyin qurvanı canım.

Abbas getməkdə olsun, sizə kimnən deyim, Batmanqılıncdan. Batmanqılınc səhərsi Abbasa gəzdə, tapa bilmədi. Anasının yanına

gəlif Abbası xavar aldı. Dedi, oğul, iki gündü güzümə dəymir. Dedi, ana, olmaya Pərinin dalıynan getdi? Dedi, oğul, bəyəm də getdi, səni neyə alladım?

Batmanqılinc iki qara qul zağırdı. Üzdərinə də elə tafsırdı ki, gedərsiniz əgər Abbasın Məzə dağında Pərinin yanında tafsanız düyə-düyə gətirərsiniz. Yox, yanında tapmasanız deyərsiniz ki, səni Batmanqılinc güzdüyür.

Abbas gedif mənzilə zətmışdı. Ancax Pəri xanımın üzü qara-başdardan utandı, xanımlardan utandı, üzü üzə zıxmadı Əsməri gündərdi. Gürək Əsmər xanıma Abbas nə deyir, biz diyək, siz şad olun:

Başına dolanım, ay Əsmər xanım,
Nə güzəl yaradıf yaradan səni.
Səni gürən kimi künlüm xoş oldu,
İstəməm gedəsən buradan səni.

Qırğı qonmaz mən tərənin həddinə,
Nalə yetməz fitnəsinə, fəndinə.
Qurvan olum ol xudanın xəttinə,
Ağ üstədən zəkifdi qaradan səni.

Mən ki, varam, Adam ata zatıyam,
Güyü bilməm, yeddi yerin qatıyam.
Şikəstə Abbasam xarabatıyam,
Künül, hez gürmədim abadan səni.

Süz tamama zatanatan qara qullar yetişdi. Məhəmməd xanın tafsırığını yerinə yetirməli idilər. Onatan Əsmər xanım getdi. Qara qullar Abbası ələ kezirmək istiyəndə Abbas Məzə dağının o tərəfinə dolandı. Üzünün əhvalına, Məzə dağının belə durumuna tamaşa elədi, ürəyi qubarrandı, sazı sinəsinə basıf gürək nə dedi:

Ay həzərət, nə güzəldi,
Əcəb nürax Məzə dağı.
Süsən-sünbül gül-ərvaqan,
Bürüyüfdü təzə dağı.

Gedin deyin o xanıma,
Qadasın salsın canıma.
Ya dursun gəlsin yanıma,
Ya zəkməsin güzə dağı.

Bu süzü deyəndə qara qullar daha da ajıxlaşdı.

Sonalar uşdu külümnən,
Ayrı düşdüm mən elimnən.
Abbas qara qul əlinnən,
Qan-yaş tüküf gözə dağı.

Qullar Abbası qaytarıf gətirməkdə olsun, Abbas üz işində olsun. Sən dediyini de, gür fələk nə deyir.

Sizə hardan ərz eliyim, İsfahan mülkünnən, Şah oğlu Şah Abbasdan. Şah Abbas üzünə 39-cu qadın gətirmişdi. Türkün süzü, arvat gətirmişdi. O günüydü kü, şahın üyündə toy məclisiydi. Gətirdiyi qadının da adı Pərlam xanımydı, üzü də Hind qızıydı. Pərlam xanım bu gün camahatın izində şaha şərbət verəjiydi. Xalx da kim istəsə ona xələt verəjiydi. Ancax Pərlam xanım o qədər güzəliydi ki, doğurdan da Şah Abbas elə bilirdi ki, dünyanın daşı qurulannan pərvərdigar belə güzəl yaratmıyır. Pərlam xanım nağara-zurnaynan məclisə varid olanda hər tərəf Pərlam xanımın üstünə bəxşislər, qızıl pul, xələtdər tulluyırdı. Bircə Allahverdi xan vəzir başını qaldırır baxmırdı. Şah oğlu Şah Abbas zox fikir verdi, gürdü kü, hez Allahverdi xan vəzir bu səhniyə fikir vermir. Dedi:

– Vəzir, sən bu güzəlliyə qiymət vermiyəndə demək sənin qanın sudu?

– Yox, yox, ağam, yox – dedi, niyə elə deyirsən? Mənim mey-limə qonmur, sən onu o qədər tərifləyirsən ki, bu tərifə o dəymir axı.

Şah Abbas dedi, Allahverdi xan vəzir, sən nə danışırısan, bunnan güzəl də xilqət yaradımı İlahi?!

Dedi, bəli, bəli. Təbriz şəhərində Batmanqılınc Məhəmmədin bacısı Pəri xanımın əlinə su tükməyə yaramaz sən bu Pərlamın, hez qavağında kənizdiyə yaramaz.

Şahın güzdəri kəlləsinə zıxdı, dedi, ayə, vəzir, babanın zıqqası haqqı sən dediyin düz olmasa başın qılıncdan kezəjek.

Dedi, olsun, şahım, nə deyirəm?

– Vəzir, dərdi bilənün üzü dərmanını da bilər. Ona bir zarə.

Dedi şah sağ olsun, əvvəlcə mən sana bir iş deyəjam. Batmanqılinc Məhəmmədin bəyisi Pəri xanım Tufarqannan gəlmiş aşiq Abasa nişannıdı. Üzü də yarım nigah oxunuf, indi üzün bil. Lazım olsa gedək gətirək. Şah dedi, əgər onu gətirsək, ona mən evlənməsəm də, o mənim Pərlandımdan güzəl olsa, sana zaval yoxdu, yaxşı xələt verəjam. Yox, sən ki, mənim burda sıdqımı sindirdin, onnan güzəl olmasa, gənə də deyirəm, bəvamın zıqqası haqqı boynunu vurdurajam. Tədbir belədi, indi üzün bil. Vəzir Allahverdi xan dedi, şahım, o qızı bura gətirməkdən ütrü Batmanqılinc da, Tufarqanı Abbası da Təbrizdən aralamax lazımdı. Onnan sora qızı gətirmək mümkün olar.

– Qızı kim gətirəjek?

– Ən qəddar cəlladın kimdi?

Dedi, Bəcən.

– Bəcən elə bir cəlladıydı ki, anasının düşünü kəsərdi “uf” deməzdi.

Padşah əmr verdi Bəcən gəldi.

Dedi, üzgə kim?

– Bir də nənəyin kecasasını zəkən Sarı Xocanı gətirt.

Sarı Xocanı da zağırtırdı. Mətləbi üzünə də Şah Abbas əyan elədi.

Vəzir dedi:

– Şahım, onda belə bir fərman ver ki, Batmanqılinc bu günən başdıyif Dərbənd xanlığının xəracını yığmağa gündərlisin. Bu da inşaallah iki il zəkəkək, iki ilətənə də sən nə istəsən eliyə bilərsən. Ancaq on gün bu fərmaşdan sonra ayrı bir fərmaş gündər ki, guya Tufarqannan kağız gətirif ki, Ay Tufarqanı Abbas, anan can üstündədi, sənnən savayı hez kəsi yoxdu, qardaşın Qəmbər də canını sana tafsırf hükmən gərək gəlif ananı üzün dəfn eliyəsən. O vaxtı bu məktubdan sonra Abbas da durası düylü, zıxıf, varıf

gedəjək. Orda qalajax Pəri xanım. Batmanqılincın yerində Pəri xanım oturajax. Sənin də mühürün Allaha şükür orya işdiyir. Güstəriş verəjəsən, qız üzü gələjək.

Bu fikir zox yaxşı bəyənilədi. Zağırdılar xəttətdarı, kağızdar yazıldı, mühürləndi. Batmanqılinc Məhəmmədə yazıldı ki, Qafqazdan bəri, Dərbənddən bəri hər yerin vergilərini yığmalısən. Danışıldığı kimi də oldu, on gündən sonra da Abbasın üstünə kağız yazdılar. Guya kağız Tufaqqannan gəlir. Kağızı aparan da Tufarqannandı, İsfahannan düyül. Bu ikisi getdimi? Aradan on gün keçənnən sora Sarı Xoca, Dəli Beycan, Allahverdi xan keçəvələlif yola düşməkdə olsunlar. Sizə gənə Təvrizdən danışəm. O ku, Pəri xanım Məzə dağınnan qayıdır gəlir, elə ki, Abbas Pərinin peşvazına zıxıf Pəriyi qarşıladı, ürəyi durmadı gütürüf gürək nə dedi:

Başına dündüyüm alagüz Pəri,
Elə bildim sonam bu sudan gəlir.
Müjgan atdı, dəyif keşdi sinəmnən,
O cadu qəməzlər bu sudan gəlir.

Ürtüfdü başına kalağay gəzər,
Altınnan nimtənə, qızıl düymələr.
Yaraşır belinə zərbəfdən kəmə, r,
Zəpkənli, zarğatlı ağ bədən gəlir.

Abbasam, zəkərəm aman-amana,
Bir nə ola, əlim zata canana.
Qoynun izi dünüb bağı-bostana,
O sərxoş sevdiiyim Məzədən gəlir.

Pərinin küzü-küməni təzəcə gəlir zatmışdı. Pəri xanım Abbasnan əməlli-başdı hal-əhval eləməmişdi. Bir də xəvar zıxdı ki, deməzsənmi Allahverdi xan vəzir bir nəzə adamnan Batmanqılincın sarayına gələr. Hələ olar saraya gəlir zatmamış üzdərinə qavax bir zəpər gündərdilər. Zəpər üzünü saraya yetirir Batmanqılincın qarşısında baş əyir, təzim eliyənnən sonra zıxardır ona bir namə verdi. Batmanqılinc naməni oxuyannan sonra bildi ki, Dər-

bəndin yeddi illik badi-xəracını yığmağa getməli idi. Naməni alan kimi Abbası yanına çağırdı. Dedi, ay Abbas, sən o tərəflərə yaxınsan, Dərbəndi də hez gürüfsənmi?

Dedi, bəli, bir dəfə o tərəflərə yaylağa zıxmışdı.

– Oralar nə təhər verdi, mənə süznən təsvir eliyə bilərsənmi?

Abbas “baş üstə” – deyif sazı sinəsinə sıxdı:

Ay ağalar, mən tərifin eyliyim,
Nə əcəb düşübdü yeri Dərbəndin.
İskəndər əliynən bərqərar bilin,
Zəkilifdi bürcü-barı Dərbəndin.

Dərbənd dedikləri bağzadı, bağdı,
Alt yanı dəryadı, üst yanı dağdı.
Zox əcəb gəzməli, səfalı çağdı,
Xəstəyə şəfadi narı Dərbəndin.

Dərbənd güzəlləri qəsirdən baxar,
Gələni-gedəni odlara yaxar.
Cümədən-cüməyə seyrana zıxar,
Gəlini, həm qızı, dulu Dərbəndin.

Sən gedirsən o Dərbənddə qalmağa,
Ləldən, cəvahirdən ələ salmağa.
Yeyib-yedirməyə, qonaq olmağa,
Səxalıdı oğulları Dərbəndin.

Düşündə zeşmələr, zirvəsində qar,
Güzəlinə həya, iyidində ar.
Elə ki, qış kezdi, azıldı bahar,
Laləzardı sağ, solu Dərbəndin.

Düyüsü əkilif Gilandan gəlir,
Sürüsü zəkilif Muğannan gəlir.
Zindən, Hindistandan, Yəməndən gəlir,
Darzını, mixəyi, hili Dərbəndin.

Düşməninə zalım, dostuna mərdi,
Səyyadı alıcı, bərəsi bərkdı.
Sıldırım qayalı, havası sərti,
Hər yana işləyir yolu Dərbəndin.

Cümə məscidində qılrlar namaz,
Ağam Əli orda olub pişnamaz.
Bu süzləri deyər binəva Abbas,
Məhəmməd dəstində əli Dərbəndin.

Abbasın Dərbəndi belə tərifiyəsi Batmanqılinc Məhəmmədin xoşuna gəldi. Dedi, Abbas, mən səksən nəfər sərbaznan atdanıf gederəm, ancax sən mənim yerimdə qalırsan. Bütün sərkərdələri, qulluxzuları zağırıf Abbasın əlinin altınnan kezirənnən sonra, hamının böyükəliyini Abbasa tafsırannan sora Batmanqılinc da, səksən nəfər də üzlərinənnən götürüf atdara, dəvələrə minif də “Dərbənd” – deyə yola düşdülər. Bunnar yola düşənnən sora Abbas dedi, ey dili qafil, mənimkini Allah yetirdi. Kim bilir Batmanqılinc səfərdən nəzə müddətdən sonra qayıdajax. Onatana gejalı-gündüzlü Pəri xanımnan kezirəjəm vaxtımı. Ancax həqiqətə zatanda gürdü kü, Pərinin anası qızı elə yerdə saxlıyır ki, iki min ayaxlı nərdivan da olsa, Abbasın əli orya zatmıyajax.

Abbas işi belə gürüf xeyli fikirəşdi. Ürəyində götür-qoy elədi. Nəsə bir tədbir gürə bilmədi. Əsmər xanımı da gürə bilmədi, elə bil Əsmər xanım da yoxa zıxmışdı.

Sizə hardan xavar verim, qırx aşıqlar məclisində nar gətirən qarıdan, Əsmərin nənəsinnən, Qarı eşitdi ki, Batmanqılinc Dərbəndə tüycü yığmağa gedif, yerinə də Abbasi qoyuf. Dedi, bir gedem Abbasa baş zəkem, bəlkə ixtiyar zağımda mana da bir gün ağladı. Bu niyyətnən qarı Abbasın yanına gəldi, hal-əhval elədi. Dedi, Allaha şükür, ay bala, eşitdim Batmanqılinc sana böyük etibar eliyif, üz taxtını sana tafsırıf. Kəfin-əhvalın yaxşıdımı, nişanın nınnan gürüşürsənmi? Abbas dedi, ay qarı nənə, Pəri xanımı Məzə dağınnan gələnnən sora uzaxdan-uzağa bircə dəfə gürmüşəm, əhvalımı hez xavar alma.

Qarı dedi, daşdara dünüm, bala, nənənə bir qırmızı tumannıx alarsansa, sizi bu geję gürüşdürərəm.

Abbas dedi, o mənim başım üstə. Belə deyəndə qarı dedi geję filan bağın büyrünə gələrsən, mən üzüm də orda durajam.

Vədələşdikləri vaxtda Abbas şərtləşdikləri yerə gəlif gürdü ki, qarı gəlif zıxıf. Qarı Abbası gütürüf apardı qaz damında gizdətdi. Abbası qaz damına salıf ağzını qıfilladı getdi Pəri xanımın dalıycan. Getdi, bir azdan qayıdıf gəldi, Pərinin yerinə ayrı bir adam gətirdi. Gətirdiyi də kim olsun, qarının üz oğlu. Oğlan gələn kimi Abbasın yaxasınan yapışdı, dedi, belə filan oğlu, savaxları sarayda mana bir qulluq verməsən, bu saat ələmi burya tükəjəm ki, Abbas bizim qazdarmızı oğurlamağa girif.

Abbas dedi, aya, sən dəlisən, nəsen, nə qaz oğurlamağıdı, sən nədi danışdığın?

Dedi, istiyirsən süzümə əməl elə, istiyirsən eləmə.

Abbas dedi ki, qardaş, mən sən dediyin işi gürə bilmiyəjəm, istiyirsən nə eliyirsən elə.

Belə deyəndə oğlan elə bir qara-qışqırıx saldı ki, səs-küy dünyanı başına gütürdü. Qazdarın səsi oğlanın səsinə, qarının səsi bulara qarışdı. Bir süznən, Təvrizdə bu həndəvərdə nə qədər adam yaşayırdı hamı tükülüf səs-küyə yığıldı. Oğlan da bir tərəfdən hey qışqırırdı, ay camahat, qoymuyun, Abbas qazdarmızı oğurluyur.

Camahat baxıf gürdü ki, doğurdan da toyux damındakı Abbas üzüdü. Fikirrəşdilər ki, əyə, bu gürən dəlimi oluf bir kasıf qarının qazdarına güz dikif. Bu boyda sarayda yeyif-izmək ona qəhətmi oluf ki, bu qaz oğurluğunun yapışıf.

Nəsə, səhərətən bu qara-qışqırıx davam elədi. Hamı Abbası qınadı, hez kim güzünə inanmadı. Savax azıldı, üstünüzə xeyirri savaxlar azılsın, inşaallah, bu hay-küyə Pəri xanım da gəlif zıxdı. Pəri xanım Abbası belə vəziyyətdə gürüf onu məzəmmət elədi. Abbas Pərinin bu məzəmmətinə düzmədi, telli sazı sinəsinə müstəkəm eliyif gütürdü gürək nə dedi:

Başına dündüyüm, ay Gülgəz Pəri,
Tanrı səni mənən ayrı salmasın.

Hax gütürsün bu qarıyı aradan,
Nişanası qiymata qalmasın.

Gedəni gəlməsin, yatanı ülsün,
Güz-güz olsun, qabıx qoysun, soyulsun.
Hər yanınnan səkkiz piltə qoyulsun,
Yerini yıxsırif salan olmasın.

Tamam pozdu o, Abbasın halını,
Ona neynəmişdim tanrı zalımı?
Zəkim ciyərinə mən xəncəlimi
Tabutuna yaxın gələn olmasın.

Süz cavabı tamama yetmişdi. Qarının oğlu dedi, əyə, zalım oğlu, sən mənim anama nə qarğış eliyirsən? Sən həm mənim qazımı oğurruyasan, həm də bizi qarğışdayasan?

Abbas dedi, qulaq as:

Bəd oğulu əzəl başdan tanıram,
Zür-züp yığar yad ocağını yandırır.
Səhər durar ar-namusun güzdəməz,
Suyu tükər üz ocağın sündürər.

Ulğum coşa gəlsə, küpük yağ olmaz,
Süyüt bar gətirif bağza-bir olmaz.
Zibil təpə olsa, küllük dağ olmaz,
Yel əsdikcə alxaxlara endirər.

Abbas bu süzdəri deyər sərinən,
Arxı qazın suyu gəlsin dərinən.
El bir olsa, dağ oynadar yerinnən,
Süz bir olsa zərbi gərən sındırar.

– Sən o bühtanı, o şəri mana nə qədər desən el ona inanmaz, camahat ona inanmaz, məni sən ləkəliyə bilməzsən.

Bu məqamda bir atdı gəldi. Fərraşdar gəldilər ki, Abbas, Tufarqannan sana namə gəlir. Abbas naməni azıf oxuyuf, orda yazılanları Pəriynən qaynanasına güstərdi. Naməyə yazılıf ki, Abbas,

qardaşın Qəmbər dünyadan iki aydı küzüf, onun dərdinnən anan
vərəm bağlıyıf, yaşıya bilmer, ya bu gün, ya sabah dünyadan küzə-
sidi. Başını orda istat, burda qırxdır... Abbas neyləsin? Məlul-mə-
lul Pərinin üzünə baxdı. Pəri dedi, Abbas, ana haqqı Allah haqqıdı,
anayın dalınca getməlisən. Pərinin bu süzünnən sora Abbas gürək
gütürüf nə deyir, tətəfinnən ərz eliyək, sizə can sağlığı:

Durum dolanım başına,
Ala güzdü yar, gedirəm.
Ülsəm, boyuna sadağa,
Qalsam, intizar gedirəm.

Namərdə etmə minnəti,
Mərdinən kəsmə ülfəti.
Bülbül oluf gül həsrəti,
Qışı ahu-zar gedirəm.

Abbas deyər, gül bəhsidi,
Bunnan artıx dərd hansıdı.
Ayrılığın vədəsidi,
Gəl künlümü al, gedirəm.

Pərinin güzlərinənnən bahar buludu kimi yaş üz-üzünə tükülür.
Gürək Pəri xanım Abbasa gütürüf neyə cavaf verer, siz şad olun:

Başına dündüyüm gülüzlü Abbas,
Halal-hümmət eylə, gəl, onnan ayrıl.
Bilməz idim belə hicran dərdini,
Lütv eylə üzümə gül, onan ayrıl.

Qasid gəldi, qəsddən xəbər gətirdi,
“Əlif” olan qəddim “dal”a yetirdi.
Zeşmim yaşı axdı üzümü gütürdü,
Üzüm damcısını sil, onnan ayrıl.

Eşqin atəşinnən sinmədi dəftər,
Gejə-gündüz sənsən dilimdə əzbər.

Səni mən Pəriyə buta veriflər,
Qolunu boynuma sal, onnan ayrıl.

Abbasın güzdərinnən qan axmağa başladı. Yardan ayrılmaq
üzü də sevgili yardan – zox zətindi. Oydu ku, Abbas gənə də
gütürüf gürək neyə deyir, biz deyək, siz şad olun:

İnnən belə qan ağlaram,
Güz yaşım ümmana getdi.
Şirin canım yar yolunda,
Olmağa qurvana getdi.

Doymadım yarın dilinnən,
Qucmadım incə belinnən.
Bülbül ayrıldı gülünnən,
Qarğana-qarğana getdi.

Hər nə oldu mana oldu,
Qaynadı peymanam doldu.
Desələr – Abbas nejoldu,
Deyin, Tufarqana getdi.

Bəli, Tufarqanı Abbas atdandı, yola düşdü. Gəlhagəl, bir ne-
zə günə gəlif vətənə yetişdi. Atı qapıya sürəndə gürdü Allaha
şükür, qardaşı qapıda hərrəner, üz oğul-uşağının izərisində, dərdin-
də-azarında. Anası da tərlan kimi, nə naxoş, nə sayrı? Pərinin bu
süzü yadına düşdü “qasid gəlif, qəsddən xavar gətirdi”, dedi, halal
olsun, Pəri, sən bu kələyi başa düşdün, mən yox.

Əlqərəz, anası, qardaşı Abbası pişvaz elədilər, boynunu qu-
caxlayıf üz-güzünnən üpdülər. Anası dedi, oğul, xoş gəlif safə
gətirifsən. İndi danış gürək haralara getmişdin, başına gələnnərdən,
eşitdiklərinə, gürdüklərinə danış biz də halı olax.

Abbas neyə ki, bura kimi bilirik, hamısını anasına, qardaşına
danışdı. İşinin də laf qaydasında olduğunu anasına deyif onu
sevindirdi. Allahtala həməşə sizi sevindirsin.

Bəli, Abbas anasının, qardaşının, üz yaxınlarının bir
yerdə qalmaxda olsun, sizə hardan xavar verim Təvriş şəhərinə.

Abbas on günüydü Təvrizdən zıxmışdı. Allahverdi xan vəzir, Dəli Becan, Sarı xoca karvanı Təvriz şəhərinə zətdirdilər. Gəlhagəl, xannıx qapısında gəlif kəcavələri əylədilər. Oyannan, bu yannan sühbətdən sora Məhəmməd xanın mühürü kimdədi? Dedilər, Məhəmməd xanın üz anasındadı. Dedilər, bəs biz eşitmişik onun yeznəsi Abbasdadı. Dedilər, yox, Abbas Tufarqana gedəndə mühürü qoydu getdi.

– Onda bizim padşahımız Şah oğlu Şah Abbas Pərhan xanım adında bir qadın gətirif ona sağdış lazım idi. Onun başına güzəl qızdar lazım idi. İndi bir nəzə gününə Pəriyə orya qonax istiyir. Hükmənin gərək biz onu aparaq.

Pəri xanım işi başa düşüf. Nə qədər ahı-zar elədi, nə qədər imtina elədi, olmadı. Şah Abbasın qoşunun əlinnən harya gedəsidi? Kəcavələri bəzətdilər, kəcavə hazır olan vaxtı Pəri xanım gürdü ki, anası ağlıyır. Anasını güzü yaşdı güzüf Pəri xanım gütdürdü gürək nə dedi, tərəfinnən ərz eliyək, siz şad olun:

Əyər Abbas gəlsə, gec-tez buraya,
Süyləginən hələ qalsın, gəlməsin.
Gəlsə, yəqin üldürərlər orada,
Nahaq qanı üstümüzə salmasın.

Ay anacan, bu dərd mənə qalınca,
İncəlinçə, saralınca, solunca,
O, mənimdi, mən onunam üləncə,
Mənnən qeyri-üzgəsini almasın.

Mən Pəriyəm, əlim yardan üzülü
Pirim kümək durar müşgül düzəli.
Yazıq canım belə dərddən tez ülü,
Üz zəvirib İsfahana gəlməsin.

Kəcavə hazır. Təxdirəvana Pəriyə əyləşdirən vaxtı Pəri anasına üz tutuf, anacan, yaxın gəl, sana süz deyəyəm. Anası yaxınnaşdı, dedi, qızım, nədi? Pəri gütdürdü gürək bu yerdə anasına nə dedi, tərəfinnən biz deyək, sizə can sağlığı:

Zor-güc ilə yüklədilər karvanı,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.
Dərdinnən olmuşam dəli-divana,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.

Fələk məni zətin olar güldürər,
Ağladıban zəşmim yaşın sildirər.
Becan kəmfürsətti, gəlsə, üldürər
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.

Gülgəz Pəri saralıfnan solunca,
Qaynayıfnan peymanalar dolunca,
Gəlməyəydi Məmməd Bəyim gəlincə,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.

Əziz anam, olmuya-bilmiyə Abbas qayıdıf gələndə onu mənim arxamca tək gündərəsən. Güzdüyərsən qardaşım da qayıdar onuy-nan bir yerdə gündərəsən. Zünki qardaşı Batmanqılınc Dərbəndə getmişdi. Onzu deyir ki, qardaşım gələndə gündərəsən.

Ananın güz yaşı güzünnən silinmer, yazıx ana üz ah-vay eləməyində olsun, kəcavələr də yola rəvan olmaxda.

Deyəllər Təvriznən İsfahanın arası 40 günlük kəcavə yoludu. Bunnar yola tüşüf getməkdə olsun, sizə kimnən xavar verim Qul Qəmbərdən.

Qul Qəmbər qalmışdı nazar, neyləsin, nə təhər eləsin? Abbas Qul Qəmbərə o qədərə yaxşılıx eləmişdi ki, ümrünün son gününə kimi də bu yaxşılığın altınnan zıxammazdı. İşi bu yerdə gürəndə Qul Qəmbər tab gətirə bilmədi. Hez ailəsinə-uşağına da xavar eliyə bilmədi. Əlinə, üküzdən, dəvədən, atdan, ulaxdan nə kezdisə minif yolun damarına basdı Tufaqrana doğru. Gəlhagəl, gəlhagəl, on günlük yolu beş günə qət eliyif gəlif Tufarqana yetirdi. Yetirən kimi ağlıyif başına düydü kü, ay Abbas, başımıza bu fələkət gəldi.

Qul Qəmbər Pərinin başına gələni neyə var eləyə Abbasa süylüyən vaxtı Abbas bu işin qavaxzadan düşünölmüş kələk olduğunu tam anladı. Sazını sinəsinə basdı, qəlbi qubar elədi,

gümüş simlərə bir sığal zəkif təzəniyi tellərə endirdi, gütürdü
gürək neyə dedi, sizdəyə can sağlığı:

Bir səda eşitdim canan elinnən,
Oyandım yuxudan bu sabahları.
Bir cavab almadım yarın dilinnən,
Gürüm azılmasın bu sabahları.

Ay qalxıfıdı günortanın yerinə,
Talib olan qulluq elər pirinə.
İki sevgi yetişsə biri-birinə,
Allaha xoş gedər busa vaxtları.

Abbas deyər müsəllaya varmadım,
Əl uzadıf yar zülfünü hürmədim.
Bir bağ saldım, güllərini dərmədim,
Dərdilər, tükdülər bu sabahları.

Anası Abbasa yaxınnaşır işdən halı olannan sora dedi, oğul,
başına gələn bu nə işdi?

– Ana, əziz mehriban ana, qulaq as, başıma nə iş gəldiyini
sana süznən deyər bilmərəm, dilim yanar, icazə ver saznan deyim.
Belə deyif, Abbas telli sazı gənə də bağrına basdı.

Gecə-gündüz qan ağlaram,
Artıfıdı fərağım mənəm.
Başımı alıf gedərəm,
Tutduğca ayağım mənəm.

Fələk işim salıf ləngə,
Düşmüşəm qovğaya-cəngə.
Aşaram Hində, Firəngə,
Alınmaz sorağım mənəm.

Abbas qürbət elə varsa,
Namərd olar dala qalsa.
Deyilənlər gerzək olsa,
Sünüfdü zırağım mənəm.

Abbas anasının, qardaşının halallaşdı. El-obaynan halallaşdı. Qul Qəmbərnən hərəsi bir at minif yola düzəldilər. Gündə bir mənzil, teyyi-mənəzzil, ustad dili yürəy olar, gəlhagəl, gəlhagəl gəlif Təvriş şəhərinə zətdilər. Yetirən kimi Tufarqanı Abbas Pərinin otaxlarını gəzməyə başladı. Gürdü nə gəzir, lələ küzüf, yurdu qalıf. Telli sazı sinəsinə alıf gürək nə dedi:

Gəldim gürdüm yarım küzüf yurdunna,
Yaylax yeri zəmənlə olmuş, ay olmuş.
Bunnan belə mən neynirəm sağlığı
Rəqib yarı əmənlə olmuş, ay olmuş.

Yenə artdı mən fəğrin dər-dəmi,
Zərxi fələk tərsə zəkdi qələmi.
Güz yaşımla qərqlədim ələmi,
Qətrə sular ümman olmuş, ay olmuş.

Məclisimə sürəhilər düzəldi,
Eynim yaşı qavdan-qava süzəldi.
Ağla Abbas, əlim yadda üzəldi,
Bu gün axır zaman olmuş, ay olmuş.

Abbas neyləsin, nə fikirləşsin, qaynanasına acığı tutsun, qaynına acığı tutsun. Güyə boylandı, yerə baxdı... Dincələ bilmir, neyləsin. Qoşun gütürüf Pəri xanımın dalınca getsin? Sərkərdələr bunun süzünə baxmadılar. Dedilər, ay oğul, ay Abbas, baxmıyarax ki, bu saat sən bizim xanımlısan, ancaq o bizim padşahımızdı, biz onun üstünə qoşun zəkif gedə bilmərik. Əlac yalnız sənün üzünə qalıf. İkinci də Pəri xanımın sana yazdığı məktubu oxu. Pəri xanım yazıf ki, Abbas mənim dalımla gəlməsin. Bunu hamımıza beləyə mühkəm tafsırf.

Abbas dedi, elə şeymi olar, mənim sevgilimi aparalar, mən də əl-qolu bağlı oturam güzdüyəm.

Qaynanası bircə onu dedi ki, Abbas, sən Pəriyi tək qoyuf Tufarqana niyə gedirdin ki, başımıza da bu iş gəldi?

Abbas qaynanasının bu süzünün qavağında gütürdü gürək nə dedi:

Mən olmuşam dərdi-qəmin barkeşi,
Qəmnən tikdirmişəm nə qalam indi.
İstədim ki yara bir namə yazam,
Nə kağız tapmadım, nə qələm indi.

Bir ərzəm var, mən də deyim şahənə,
İlahiyə şükür, deyim şahə nə?
Qorxuram ki, nazlı yarı şah anə,
Yarsız bu dünyada nə qalam indi?

– Oğul, qalmazsan, inşaallah, qismətin yerini tapar, üzünü belə zox üzmə, allah kərimdi. Arvad başdadı Abbasa üyüd-nəsihət verməyə. Abbas dedi, qulaq as, ana:

Katiblər oxudu, cumada getdi,
Yarım İsfahana cumada getdi.
Abbas ağlar sarvan cumada getdi,
Nə qovğayam indi, nə qalam indi.

Süzü tamamlayıf Abbas yola түşdü. Hez olmasa əyləşif nə vaxtı gəlmişdi, o vaxtın zürəyisinə yemədi. Qul Qəmbər də yanınan geder. Abbas gürdü Qul Qəmbər bunnan əl zəkmək istəmer. Dedi, Qəmbər, qayıdarsan üz oğul-uşağıyın izinə. Mən zox gec gələjəm, qismat, qayıdam, ya qayıtmayam. Ancax sənin bir bülük balaların var, onnarın güzünü yolda qoyma, qayıt uşaxlarıyın izinə. Əlini də civinə salıf bir xeyli də xarşdix zıxardıf Qəmbərə verdi. Üzün də gedif o qırx aşixların ustaddarına deyərsən ki, mənim dalımcən duva eləsinlər.

Qul Qəmbər Abbasın əllərinnən üpüf güzü yaşdı onnan ayırdı. Abbas başdadı tək-tənha İsfahana doğru yol getməyə. Günün qızqını, qumun qızqını, yollar uzax, allah güstərməsin, tək-tənha adam, eşq başınnan vuruf, dərd ayağınnan zəkif, neyləsin Abbas. Gütürüf üz-üzünə gürək nə oxuyur:

Nə ağlarsan, nə sızdarsan,
Bir dərdi beş olan künlüm.
Axırda zinhar bağlarsan,
Qəmə yoldaş olan künlüm.

Yar gəleydi odasının,
Mən aleydim qadasınnan,
Zərxi-fələk badasınnan,
İzif sərxoş olan künlüm.

Abbas ağlar arsız-arsız,
Fani dünya etibarsız,
Deyirdin “düzərəm yarsız”,
Düz, bağrı daş olan künlüm.

Belə baxanda gürdü geri yanınan bir atdı gələr. Ancax nəşə
atdının sufatı buna xoş gələr.

- Salamın əleykim.
- Əleykissalam.
- Oğul, niyə belə ahı-zardasan, nə yaman ahı-zar zəkirsən?
- Ay bava, dərdim zoxdu, niniyirsən mənnən soruşuf.
- Oğul, sənin dərdin nədi?
- Bava, qulax as, gür dərdim nədi:

Yeridim, yürüdüm yetə bilmədim,
Ovum qarlı dağlar aşdı da getdi.
Yornux səyyad idim zata bilmədim,
Zətin bərələri keşdi də getdi.

Zirkin gələr el izində qul adı,
Zeşmim yaşı yar qapısın suladı.
Künlüm quşu güydə qanad buladı,
Qırdı şikarbəndi, uşdu da getdi.

Abbas deyər, yalan gəlməz dilimə,
Qeyri bülbul qona bilməz gülümə.
Tərən düşdü mən nadanın əlinə,
Saxlıya bilmədim, qaşdı da getdi.

Qoja dedi, oğul, nəzə gündü gedif Pərin? Abbas dedi, bava,
on səkkiz gündü gedif.

- İndi sən bə harya gedərsən, ay oğul?

– İsfahana.
– Bə İsfahana nezə günnük yoldu?
– Ay bava, deyillər qırx günnük yoldu, mən də hələ ikisini gəlmişəm, otuz səkkizini də Allah kərimdi.
– Oğul, gedək sühbət eliyə-eliyə. Nə yaxşı avazın var, birini də oxu.

Abbas bavasına “baş üstə” – deyif gütürdü gürək:

Dərdimin dərmanı, haqqın yəzdanı,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.
Dilimin əzbəri gecəbəgündüz,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.

– Ay oğul, ay oğul, Dəli Becan kimdi, nəzidi, yardan ütrümü gedirsən?

– Bəli, ay bava, sana qurvan olum, yardan ütrü gedirəm.

– Kimdi o, Bejan, kimdi?

Şah Abbas hükmünü xəttatlar yazır,
Quruluf kəcava, olufdu hazır.
Gəlif İsfahannan bu zalım vəzir,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.

Abbasam, hez zaman demərəm yalan,
Hamı şərəfimə salıfdı talan.
Sarı Xoca, Dəli Becan, Allahverdi xan,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.

– Oğul, Allah üstündə dursun, inşallah gürüşərsən. Əlini mana ver.

Abbas əlini bavasına uzatdı.

– Oğul, güzünü yum.

Güzünü yumdu.

– Oğul, oğul, üzünü bərkit.

Abbas üzünü bərkizif ata minmək istiyəndə qoja dedi, oğul, oğul, düş, düş.

Abbas düşdü.

– Oğul, get üzünü xatadan xilas elə, ağanı dilinnən qoyma.
Mən də yavaş-yavaş atımı sürüf gederəm.

Atdı elə ki aralandı Tufarqannı Abbasadan; Abbas fikrində dedi, əyə, bu neyə atdıydı ki, mənim əlimi bir az ovcunda tutdu, mənim başımı qatdı aralandı. Belə baxanda gürdü ki, qəflə qatır gəlir qarşıdan. Bir-iki dəvədi, yeddi-səkkiz adamdı, yaxın gəldilər. Abbası gürən vaxtı gülən də oldu. O vaxtı ziynində saz olan adama lağ eliyirdilər. Onu da eliyən cahil kəsdələriydi. Dərdilər ki, həzrəti peyğəmbər saz zalmağı haram buyuruf. Abbas bunnara salam verdi, “əleyk” aldılar.

– Ay sizə qurvan olum, harya gedirsiniz?

Dedilər:

Biz haca gedirik inşallah.

– Sizə qurvan olum, o ki, haca gedersiniz mənim bir ismarıcım var, onu da orya yetirərsinizmi?

Dedilər, oğul, deynən, yetirərik, niyə yetirmirik. Abbas gütürdü gürək haca nə ismarladı, tərəfinnən biz deyək, siz də şad olun:

Asta gedin, mən də gəlim yetirim,
Siz gedirsiz Kərbəlaya ərzim var.
Zox sitəmlər oldu mən binəvaya,
Adı bəlli mürtəzaya ərzim var.

Ahu kimi oylamadım zülləri,
Sona kimi yayxımadım gülləri.
Fərad üstə düşdü şümşat qolları
Əbülfəzil Ələmdara ərzim var.

Abbas gürdü zəvvarrarın bir nezəsi irişir, qırışır, ancax bir nezəsinin güzünən yaş üz başına tükülür. Endilər Abbasın yanına gəldilər. Abbası dinnəməyə başladılar. Aldı Abbas birini də:

Abbas deyər süzdərini hədəfdə,
Güzüm qaldı gərdən bağı sədəfdə.
Arzum budu gedim qalım Nəcəfdə,
Həzrət Əli Mürtəzaya ərzim var.

– Oğul, Allah sənin işini onun andına salsın, sənin duanı qəbul eləsin. Sənin başına nə iş gəlir ki, sən belə yanıxlı-yanıxlı ərzə verirsən? Bu nə deməkdi?

– Siz hardan gəlirsiniz, əmilər?

– Biz İsfahannan gəlirik.

– O ki İsfahannan gəlirsiniz, mənim sinəmə İsfahan tərəfdən dağ zəkilib, qulaq asın, gürün nə dağdı:

İsfahan mülkünüən gələn zəvvarlar,

Bu canımda intizarım var mənim.

Biri hicran, biri mühnət, biri qəm,

Qəm üvliyəm xiridarım var mənim.

– Oğul, İsfahan hara, bura hara? İsfahannan burya iyirmi, iyirmi iki günük yoldu. Ordan burya sana kim sitəm eliyə bilərdi?

Dedi, qulaq asın:

Ala güzün xumarlayıf silməsin,

Ay qabağa qızıl, inci düzməsin.

Yara deyın əl duvadan üzməsin,

Ürəyimdə ahı-zarım var mənim.

Mən Abbasam, yolum gəlsin aradan,

Oxudum dərşimi, zıxdım qaradan.

Sən bilirsən, yeri-güyü yaradan,

Gülgöz Pəri kimi yarım var mənim.

Süz cavabı başa yetəndə zəvvarlar başa düşdülər ki, eşq əhlidi. Nədisə burda qadın işi var. Zəvvarlar əl zəkmədilər. Abbasi süylətməyə başladılar.

– Oğul, başına gələni bütün bizə süylə, bəlkə dərdinə bir əlac elədik.

Abbas dedi:

– Sizin qadanız alım, mənim başıma belə bir iş gəlir... Yarı biz nə ki, bilirdik indiyənə kimi Abbas hamısını zəvvarlara danışdı. Üstəlik də dedi ki, Dəli Becan, Allahverdi xan vəzirlə gəlir Gülgöz Pərimi İsfahana aparır. İndi mən də onnanrın dalınca düşüf gederəm. Dedilər, oğul, nəzə gündü olar, sən Pərinə aparalı?

Abbas dedi, bu gün on səkkiz gündü.

– Oğul, onların bürəyə gəlif zətməsinə bürə gün qalır. Bax, bu yaxında bir quyu var, Xoca Yaqub quyusu – deyillər, biz də o quyunun üstündə gəlmişdik, harda olsalar gəlif o quyunun üstünə zıxajaxlar – deyif zavvərrar yoluna davam elədi.

Abbas gəlmiş quyuya yaxınlaşır doğrudan da gürdü kü, küzdü, dəvəli zavvərrar, su zəkən, su izirdən, uzanır dincini alan nə qədər adam var bu quyunun başında. O qədər yığnax var ki, gəl gürəsən. Abbas yaxınlaşır quyudan su zəkənnərdən xeyli su izdi, əlini üzünü yudu. Günorta vaxtıydı, namazını qılıf xalxın izərisinə qarışdı.

Bir ağsaqqal, bu camahatın izinnən Abbası gürüf xavar aldı:

– Oğul, hardan gələrsən?

Abbas dedi:

– Təbrizdən.

– Nəzə gündü yola düşüfəsən?

Abbas dedi:

– Bu gün üz gündü.

– Oğul, sən burdakı xalxı nə hesab eliyirsən, axı Təbrizdən bürəyə, Xoca Yaqub quyusuna iyirmi günnük yoldu, ayıf düymü sənə kimi bir cavan oğlan bizi aldadersən.

Abbas dedi:

– Hamınızın işini Allahtala düzəltsin. Nə bilim bir süz idi, dedim, deməmiş olum.

– Oğul, zox dərddli-qəmli adama oxşuyursan, başına gələnnən bir az süylə, dinliyək. Bir xeyli sühbət elədi Abbas. Biri də o yannan qalxdı dedi ki, əyə, zalım oğlu, zalım şahnan davalıxmı eliyəjəsən, aparır bir qızdı, qoy aparır getsin, sən də ayrısını al. Biri dedi, ə kişi, gürünür bunun qismatında düylü. Ağızdardan cürə-cürə süzdər zıxer, Abbasın sinəsini yalayır. Gütürüf orda gürək nə deyir:

Ağlıya-ağlıya düşdüm yollara,

Yar ayrısı, dərddli-mühnət yara üz.

Dərdim oldu əzzəlkinnən beşbetər,

Şan-şan oldu sinəm üstü, yara yüz.

Tutdum yar əlinnən bəlkə sağalam,
Saqi məstdi, saqi sərxoş, sağ aləm.
Zətin-zətin mən bu dərddən sağalam,
Dərd bir oldu, dərman doxsan, yara yüz.

Mən Abbasam, yara qurban yar üzün,
Doğra bağrım, kəs ciyərim yar izin.
Yar odu ku bu dünyada yar üzün,
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara yüz.

– “Əhsən” də diyən oldu, “dəlisən” də diyən oldu. “Arvətdən
ütəri nəyə züllərə düşüfsən” – də deyən oldu. Ancax hər kəsin üz
qəlbi, üz künlü, üz bildiyidi.

Savaxlarınız xeyirliyə azılsın, savax tezdən durdular,
namazdarını qıldılar, ibadətdərini elədilər.

Tufarqanı Abbas belə baxanda gürdü ki, Təvriz tərəfdən bir
kəcavə gələr. Kəcavə gəlhağəl yaxınnaşan vaxtı dedilər ki, bu
kəcavə rəyət kəcavəsi düylü, Təvrizdən gəlir bu kəcavə, xan-şah
kəcavəsidi. Yüyürə-yüyürə kəcavəni qarşılamağa üz qoydu. Qan-
tərin, toz torpağın izində üzünü kəcaviyə zətdiran Abbas gütürüf bu
məqamda gürək nə dedi, tərəfinnən ərz eliyək, sizdə də can sağlığı:

Aman vəzir, bir qulax as ərzimə,
Əylə kəcavəyi, yarı gürəyim.
Ahu kimi tutuf dağları, düzü,
Əylə kəcavəyi, yarı gürəyim.

Vəzir dedi, ayə, bu zalım oğlu mənə nə tanıdı, bu nə bildi mən
vəzir olduğumu?

– Ayə, oğlan, sən nə bilirsən mən vəzir olduğumu? Abbas
cavab verdi – zünki güzdərin balajadı.

– Oğul, saqqalın uzun oluf, güzdərin balaja olmasında nə
nişan var ki, belə dedin?

Abbas dedi:

Sən yaltaxlıxnan şahın üzünə zox baxıfsan, onzün güzdərin
balajalanıf.

Belə deyəndə vəzirin ajiğı tutdu. Sarvan Abbasın qavağına gəldi ki, oğlan, aralan, danışdığın adam sən bilirsənmi kimdi? Şah Abbasın vəziridi.

Abbas hez şaynını da pozmadı, dedi, qulaq as:

Əmən bilir ləblərinin qəndini,
Boynuna salmışam yar kəməndini.
Aman sarvan, sən bilirsən fəndini,
Əylə kəcavəyi yarı gürəyim.

Tufarqannı Abbas başını yuxarı qaldırif kəcavədə əyləşən Pəri xanımı gürdü. Gürdü kü, Pəri bunu tanıyıf, üzü də güzdərinən elə yaş tükür ki, elə bil leysan yağışdı. Al yanaxları, ağ buxağı say ki, dağ şəlaləsinin altda qalıfdı. Allah güstərməsin, həsrətdik zox pis şeydi. Nəsə, Abbas üzü Pəri xanıma sarı gütürdü gürək süzü nejë tamamladı:

Mən Abbasam, yollar üstə duraram,
Gah ağlaram, gah boynumu buraram.
Dəli Becan, sənə bir ox vuraram,
Əylə kəcavəyi, yarı gürəyim.

Becanın başına saqqız küzü yapışmadımı? Əl uzatdı xəncərə Tufaqlı Abbasın üstünə cumsun, gürdü qolu qalxmır. Dəli Becan bu işə mat qaldı. Dedi, ilahi, mən indiyə qədər nə qədər qannar tükümüşəm hez mənim qavağıma duran olmuyuf, bu nə kareydi ki, məni dayandırdı? Güzünün qulağınan əmir verdi, o qədər padşahın müftə zürəyin yiyənnər varıydı ki, Dəli Bejan him-cim eliyən kimi beş-altı nəfər Abbası arıya alıf əl-qolunu buruf quyunun başına gətirdilər.

Kəcavə dayandı, dəvələr su izdi. Abbas Pəriyə boylaner, Pəri Abbasa boylaner. Bir-birinə yaxınnaşa bilmellər. Pəri gürdü kü, Abbas tək, bunlar zox, Abbasa zox zülm eliyillər, aldı gürək nə dedi:

Bircə insafa gəl, ay Dəli Becan,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.
Sənsən bu ölkəyə qəzəbli soltan,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.

Bejanın hez tükü də ürpəşmer.

– Ay xanım, zox acıyıf zarıma, sən Şah Abbasın əmrinnən gedərsən. “Abbasdan ayırma” – deyirsən, Abbas kimdi, bu nə süzdü? Pəri xanım gütürdü süzün davamını.

Becan, gəl eyləmə qəddimi kaman,
Aşıqi-məşuqə zəkdirmə aman.
Sən olasan o yediyin namək-nan,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.

Pərinin bu andı da Bejanın vejinə gəlmədi.

Pəri dərd əlinnən gəlifdi cana,
Yar eşqinnən oldum dəli-divana.
And verirəm səni Şahi Mərdana,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.

Bejan dedi, Pəri xanım, mən səni Abbasdan ayıran düyüləm. Kəcəveyi araladılar. Abbası quyunun başına gətirif dedilər, oğlan, burda hamıdan cavan sənsən, düş quyudan su verginə. Abbasın belinə kəndiri bağlıyıf quyuya saldılar. Kəndiri kəsif, quyunun ağzına da bir yekə daş qoyuf kəcəveyi tərptəməkdə olsunlar, sizə kimnən xəvər verim, Abbasdan.

Abbas işin nə yerdə olduğunu başa düşüf, qarannıx quyunun izində o tərəfə bu tərəfə vurnuxordu. Gütürüf quyunun divində üz halına uyğun nə deyir, siz nə eşidersiniz:

Başına dündüyüm, ya Şahi Mərdan,
O qadir Sübhana bağışda məni.
Üvladı Mustafa – şəfai-aləm,
Xaki Xorasana bağışda məni.

Quran endi Məhəmmədin şaynına,
Əli Əkbər kimi nüvcavanına.
Yol göstərən cümlə müsəlmanına,
Məscidül-Qurana bağışda məni.

Sidqinən zağırıram qadir Allahı,
Nəkreyil suallı şahların şahı,
Bezərə Abbasın yoxdu günahı,
On iki imama bağışda məni.

Abbas təlaş izində quyuda qalxmaqda olsun, sizə kimnən xavar verim, İsfahan mülkündə yaşayan Xoca Yaquf kişidən. Xoca Yaquf kişi zox qocalmışdı. Təxminən yaşı səksənə zatmışdı. Gejə yuxusunda gürdü kü, atası ehsanına Təvriznən İsfahan arasında qazdırdığı quyuya bir adam saldırırlar. O adamın zıxmasını məleykələr bunnan tələb eliyir. Xoca Yaquf kişi diysinif yuxusunnan ayıldı. Dedi, vallah, burda nəşə var, bu yuxu gerzəkdi. Tez qalxdı, qırx arşın kəndir, bir az da azuqə gütürüf İsfahanın qırağına doğru gəlməkdə olsun, sizə kimnən xavar verim Tufarqanı Abbasdan. Tufarqanlı Abbas “on iki imama bağışla məni” – deyif süzünü qurtarmışdı, gürdü quyunun ağzı azıldı, quyunun ağzı azılan kimi quyuya elə bir işıq düşdü ki, elə bil indinin proyektorudu.

– Ayə, oğul, ay quyudakı, səni orya kim salıf? Abbas yuxarı boylanıf ay sana qurvan olum, dedi, gəldin üzünü yetirdinmi?

– Oğul, mən nə üzümü yetirəjəm. Mən İsfahan tərəfə gederəm. Qohumun, qərəvən kimdirsə gedim onnara xəvər verem, gəlsinnər səni zıxartsınnar.

– Yox Ağam, sən nə danışırısan, sən məni üzün burdan zıxart. Qohum nədi, qərəvə nədi?

– Ədə, mən kiməm ki, sən o süzü deyirsən?

Abbas dedi, qulaq as:

Yer yox ikən, güy də qərar tutmamış,
Əridif güvhəri dür eylədin, Şah!
Yox yerdən aləmi münəvvər etdin,
Üzünü qəndildə nur eylədin, Şah!

– Ayə, oğul, sən nə sayaxlayırsan, nə deyirsən, mən nə karayam ki, şah oluram?

– Ağə, ağə, qulaq as, sana qurvan olum.

Bir işıx sən saldın cümlə canaha,
Qırxlarıla girdin yola, ərkanə.
Rəsulun, xətabın aldın nişana,
Üzünü heybətədi şir eylədin, Şah!

Rəvayətə görə, Peyğəmbər Məracdan qayıdan vaxtı həzrəti Əli şir donunda peyğəmbərin qavağını kəsif üzünü heybətədi şir

kimi güstərif, peyğəmbərin üzüyünü almışdı. Tufarqannı Abbas həməən rəvayətə işarə eliyir.

Bir ismin Heydərdi, bir ismin Vəli,
Bir ismin Yadullah, bir ismin Əli,
Pərdeyi niqabətdən uzatdın əli,
Haqqınan sirrini bir eylədin, Şah!

Dindirdin Abbasi – mən dərdiməndi,
Boynuma sən saldın eşqdən kəməndi.
Dəryanın üstüynən sürdün səməndi,
Üzünü Cəbrayıl, pir eylədin, Şah!

Guya Həzrəti Əli meracdan qayıdan vaxtı Cəbrayılın baravar gəlirdilər. Yolda bir enni dəryaya irast gəldilər. Cəbrayıl dedi ki, mən qanatdanıf uzuf gedəjəm, ya Əli, sən nağayrajasan?

Həzrət Əli o vaxtı Döldülə bir ajı qamızı zəkif, Cəbrayıldan qavax gəlif dəryanın bu toyuna zıxıf namaz qılmağa başladı. Cəbrayıl onu gəlif belə gürəndə, dedi, ya Əli, pirimsən, doğrudan da sənın sirrinə zatmax olmaz. Abbas həməən bu hədisə işarə eliyir.

– Oğul, oğul, Abbas, gəl sən mənim vaxtımı alma, qohum-qərəvən kimdi, de, yoxsa varıf zıxıf gedəjəm burda qalajasan. Tənabım yox, nə ilə səni xilas edim.

Dedi, mehriban babam, qulaq as:

Misilsiz əcayibsən, tayfayi-həmta,
Behişdə maliksən saqiəl-küvsər.
Qurana natiqsən, kəlama bəyan,
Vəkili karxana, sahibi-dəftər.

Sən idin meracın yolunda yatan,
Tifilkən ağ devin bəndini zapan.
Qul edif Bərbərdə üzünü satan,
Vəsiyi Mustafa, qaziyyi Məhşər.

– Sən gənc yaşdarında ağ devin bəndini zapan Əlisən, qul edif Bərbərdə üzünü satan Əlisən.

Bərbər şəhərində bir kişinin on dörd qızı olur. Padşaha zox borcu olur. Başına oynnar gətirir Padşah. Həzrəti Əli qul donunda həməən kişinin yanına gəlir ki, məni qul donunda apar padşaha sat, ancax qiymətini zox baha de. Həməən kişi həzrət Əliyi qul adına gətirif padşaha satan vaxtı, zox böyük qiymət dedi. Padşah dedi ki, sənin bu quluyun qabiliyyəti, başarığı nədi ki, sən bunu belə baha qiymətə satersan?

Kişi dedi, o, dağı dağ üstünə mindirə bilir.

Dedi, o ki, elədi, onda bu geję mənim sarayımı bir yerdən götürüf başqa yerə qoysun.

Kişi dedi, inşaallah, şəhər azılanda gürərsən. Padşah şəhər yuxudan oyananda gürdü ki, doğrudan da saray yerində düylü, o tərəfdədi, ancax qul yox oluf. Padşah kimə toxunduğunu onda bildi. Əlacı ona zatdı ki, Bərbər şəhərinin sakini on dörd qız atasını dünya malınnan qane eləsin.

Yer-güy varlığına tutdu bərqərar,
On səkkiz min aləm küllü hər nə var.
Fatmey-i-zülfüqar, Düldülü-Qəmbər,
Sana bəxş eylədi ol pərvərdigar.

Sən oldun nezə min nəbidən əla,
Hax dedi şaynına lüvla ha lüvla.
Bir ismin Yadullah, bir ismin Təha,
Bir ismin Qul-kafa, bir ismin Heydar.

– Əyə, oğul, ağılına gələni sayaxlama, de gürüm, mənim adım nədi?

Abbas dedi, qulaq as, gür nədi:

Abbas, bu sirrləri kim bilər, Allah,
Kümbəzəl Xızırda zikiriullah.
Beytölmüqəddəsdə vallah və billah
Yoxdu sənin kimi zatı pürhünər –
Ya Əli havar.

“Ya Əli havar” – deyəndə sol əlini uzadıf Abbasın sağ əlinnən tutuf zəkif quyunun qaşına qoydu. Dedi, oğul, izanın yaxşıdı, məni

yaxşı tanıyıfsan, məni zox tərəflədin. Abbas dedi, sana qurvan olum, olanı belədi, hələ mən az tərəflədim.

– Oğul, indi de gürüm bir, harya gedirsən, mən səni harya aparayıam?

– Dedi, Ağa, sən üzün bilmirsənmi?

Dedi, yox, bilmirəm, məni agah elə gürüm sən harya gedirsən.

Abbas gütürdü gürək nə dedi:

Künül bir cananın süvdasında,

Misildə mələkdi, mahu ənbərdir.

Camalın yanında “tu”ynan fail,

Bilmirəm “əlif”di, ya sənubərdir.

– Oğul, oğul, elə sən o canannan ütrümü bu yollara düşüfsən, ayrı canan zad yoxdumu?

Gedək cənnətdən yeddi min, yeddi yüz, yetmiş yeddi pərinin hamısını burya gətirim. Onların izərisində hası güzəldi onun yaxasınan tut, ümrünü başa vur. Neynirsən bu zülmü zəkif.

Abbas dedi, qulaq as, Ağam:

Yarımın camalı qureyşin nuru,

Yusifi-Kənandı, Zinin fəxfuru.

Deyillər cənnətdə zox olur hürü,

Onlar qocalıflar, yar təzə-tərdi.

– Oğul, axı səni onun yolunda üldürəjəklər. Nə deyirsən, ülümünə irazısanmı?

Abbas dedi, qulaq as, Ağam:

Zoxu aşıxlığı asan şey sandı,

Cəfasını gürdü, sonra oysandı.

Bir canım var, xan Pərimə qurvandı,

Qoy desinnər Abbas üzün bu ardı.

Sana qurvan olum, məni üldürsələr də, asıf-kəssələr də neynillər eləsinlər mənim boynuma bu kəməndi sən salıfsan, sən də qurtarmalısan, daha mən hez zad bilmerəm.

– Oğul, güzünü yum. Abbas güzünü yumuf, əlini ağasına verif atın belinə suvar oldu. At yeni yerinnən tərپənmişdi. Abbas gürdü

kecavə gedir. Odu ku gütürüf sazın zilini-zil, bəmini bəm elədi aldı
gürək nə dedi:

Ay həzərət, gedənə bax, gedənə,
Məni güzü yaşdı qoyuf yar gedər.
Yüklənifdi qəflə, qatır, barxana,
Elə bildim küllü-aləm var gedər.

Hanı bu ülkədə ədalət, divan,
Yox kimsə dərdimə eyliyə dərman.
İnsafa gəlmədi o Dəli Becan,
Sarvan zəkər, maya küvşər, nər gedər.

Alzaxda dayandım, gürdüm ucanı,
Yarı yolda qalsın Dəli Becəni.
Yar yolunda qoydum bu şirin canı,
Abbas deyir: Pəri kimi yar gedər.

– Oğul, oğul, qəm yemə, inşaallah muradına zatarsan – deyif
Abbası atdan türşütdü. Dedi, bir namaz qılax. Abbas güzünü azanda
gürdü bir büyük əzəmətdi şəhərin büyründə dayanıflar.

Dedi, oğul, məqamında gəlifsən, hələ bir namazımızı qılax, in-
nən belə gürərsən Allah qoysa. Atdan endilər, üz qıvlaya züyürüf,
“Allahu-əkbər” – dedilər, salavat züyürüf namaza duran vaxtı
Tufarqannı Abbas fəhm yetirdi, yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi
mələkzada hamısı yerə endi, hamsı həzrət ağalarının başına cəm
oluf Allahtaliyə duva eləməkdə oldular. Peyğəmbər salavatullahın
kəbəsinə doğru baş əyif, onun qıvlasına /qiblə/ doğru namaz qıldılar.
İki rükət namazdan sonra Abbas sağ yerinnən qalxan vaxtı gürdü
kü, ağası buna baxıf der oğul, oğul, bax gür o şəhər tərəfdən gələn
kimdi? Belə baxanda gürdü kü, bir qoja kişidi, ziynində nəsə gələr.
Bir də dala dünüf baxanda gürdü, ba, hez kəs yoxdu, yanı ağası gənə
qeybə zəkildi. Abbas belə olanda gütürdü gürək nə dedi:

Kor olasan a güzdərim,
Duran ağam hara getdi?

Batıl olan xəsimləri,
Aşkar edən hara getdi?

Zülfüqarı zaldı daşa,
Bir cüt bulax zıxdı qoşa.
Əjdahanı başdan-başa,
İki bülən hara getdi?

Mən qurbanam ənbərinə,
Düldülünə, Qəmbərinə.
Cəbrayılın şahpərinə,
Ustad olan hara getdi?

Mən istərəm Mustafanı,
Ağamnan natiq Quranı.
Abbas kimi beynavanı,
Ağlar qoyan hara getdi.

– Onatana qoja gəlif yetirdi.

– Salamin əleykim, oğul.

Dedi: Əleykimə salam.

Kişi Abbasın üzünə baxıf belə durdu.

– Əyə, oğul, sən quyuda olan oğlan düysənmi?

Abbas dedi, a kişi, nə danışırısan, quyu nədi?

Kişi dedi: Bu geję mən yuxuda gürdüm kü, mənim burdan
iyirmi günnük aralı olan qazdırdığım quyuya səni salıflar.

Abbas dedi, bəli ordoydum.

– Bə səni kim zıxartdı?

Abbas dedi, babacan, qulaq as gür məni kim zıxartdı:

Zəmində giriftar idim, əkbəri sübhana bax,

İki aləmin günəşi şüvkət edir şana bax.

Vəssalam qələm zaldı girdi o, donnan donara,

Nüh fələkdən tər azıldı səlli-əla rizvana bax.

– Ay oğul, mən gürdüm, burda sənin yanında zoxlu insan
cinsi adamlar görünürdü, onnar nejoldu?

Bir təşn də üz səxavə, mənəm qul, kəmtar gəda,
Daş yarıldı, Dügül zıxdı, həftidən gəldi səda.
Yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi pərizada
Zar tərəfdən səcdə qıldı hürreyi-qılmana bax.

– Nə danışsın oğlan, sən yuxu gürmərsən ki?

Abbas dedi, qulaq as:

Yeddi verdi, yeddi güydü, yeddi də xaki-zəmin,
Ərəbi qıvla tərəfdən sərvər alan şahidim.
Müşkülləri həll eliyən Duvarqan Abbas üzün,
Üz düşərəm xaki payna həbib-i-rəhməna bax.

Süz cavabı tamam oldu, Xoca Yaquf kişi dedi, oğul, o quyuyu mən qazdırmışam. Atama-anama ehsan üzün. O quyudan səni zıxardıf gətirəni niyə mənə göstərmədin?

Dedi, atası rəhmətdik, üzüm düz əməlli gürdümü ki, sana da göstəreydim.

– Oğul, gürünür sən gözəl insansan, gəl mənənin barabar mənim evimə gedək.

Xoca Yaquf kişi Tufarqanı Abbası gətirdi evinə. Arvadına dedi, arvad, Alləhtala bizə mələykə kimi bir adam yetirif. Bu adama görə elə qulluq eliyəsən ki, başının tükü də incimiyə.

Arvad qonaqpərvər adamıydı, “mənim canım ona qurvan” – deyif əl-ayağa təşdü. Alləh verənnən, zaydan-zürəkdən, təam eliyif qurtarannan sonra Abbas dedi, Xoca Yaquf baba, mən gəldiyim günü bilirsənmi?

Kişi dedi, bilirəm də həmənin gündü.

Abbas dedi, bu günü yaxşı yadında saxla, ancax sənənin zox tavaqqa eliyirəm ki, günü savaxdan mənə bir iş tap. Boş-bekar dayanmaxdan bir şey hasil olmaz, üzümə dinar qazanım gün-güzarınımı görə qurum nə qədər ki, burdayam.

– Oğul, qonşuluxda bir dəllək var, ona şeyird lazımdı gedərsənmi?

Dedi, niyə getmərim, gedərim.

Tufarqanı Abbas dəlləyin yanına gəldi. Salam verdi, “əleyk” aldı.

– Dəllək baba, məni üzünə şəyird gütürərsənmi?

– Mənim güzüm üstə.

Bəli, həmən günnən başdıyıf Tufarqannı Abbas düz on səkkiz gün bu dəlləyin yanında şəyird dayandı. Gələnin-gedənin üzünü-başını tərəş elədi. Bu az müddətdə o qədər irazılıx, o qədər şənşübrət qazandı ki, həmən bərbərə yaxın gələn olmurdu, nəinki Abbasa. Bu günnər ərzində dəllək o qədər Abbasın hesabına qazanmışdı ki, gəl gürəsən. On səkkiz gün tamamında bir də kənddə-şəhərdə hay-haray түşdü kü, deməzsənmi Təbrizdən Batmanqılinc Məhəmmədin bacısını şah oğlu Şah Abbasa gətirillər, camahat hamısı onun istiqbalına, gürüşünə zıxmalıldı. “Məmə” – yeyənnən, “pəpə” – deyənə, ala üküz minənnən, qara üküz minənə, at minən, qatır minən, uzunqulax minən hamı üzünü yetirdi şəhərin qapısına.

Dəllək dedi ki, ay Abbas, sən qadan alım mən gələnətən burda dur, mən padşahın qırxıncı züvcəsini gürmək üçün onun hüzuruna getməliyəm, Abbas dedi, kişi, yavaş, mən də sənən gedəjəm.

– Ayə, harya gedəjəsən?

– Harya ki, sən dediyin yerə. Ancax səni and vererəm o yaradana ki, məni havaxdan burda gürüfsən onu deyrən.

Abbas Xoca Yaquf kişiyi də səsdədi, baravar gəldilər şəhərin darvazasına.

Gəlhagəl, kəcavə anardan gələn kimi ən birinci Abbası Pəri xanım gürdü. Pəri xanım qaçıldıyıf sevinif gülən vaxtı Becan dedi, niyə gülürsən? Dedi, neyə gülmüyüm, Abbasım odur qoltuğunda saz qabağıma gəlir.

Becan belə baxanda güzdərinə inanmadı. Dedi, əyə, zalım oğlu, – yavaş-yavaş Abbasın yanına gəldi. Dəvələri yatırtmışdılar, şahın üzünün adamlarını güzdüyürdülər ki, Pəri xanımı qarşılasın. Hələ qara camahat yığılmışdı. Dəli Becan dedi, əyə, Abbas, mən səni üz əlimnən qırx arşın quyuya salıf ağzına dəyirman daşı qoymuşam, sən nejdə ku, gəlir bizi qavaxladın. Abbas dedi, on səkkiz gün bunnan əvvəl. Dedi, elə şey olmaz. Dedi, inanmırsan, bax, bu adamlardan soruş. Xoca Yaquf and izdi, dəllək and izdi ki, on səkkiz gündü bu adam mənim şagirdimdi.

– Ay Abbas, sən allah düzünü de, səni burya kim gətirdi.
Dedi, qulaq as, gür kim gətirdi?

Qalmışdım qara zəmində,
Guşuma bir səda gəldi.
Oyandım xabi-qəflətdən,
Ərənnərdən nida gəldi.

Dərin dəryalar dalmışdım,
Yolu zülmətə salmışdım.
Hamıdan dalda qalmışdım,
İmdadıma xuda gəldi.

Üzüm düzəm, süzüm düzdü,
Bədən birdi, yara yüzdü.
Abbas deyər, nurlu üzdü,
Məhəmmədəl Mustafa gəldi.

Becan dedi, Allahverdi xan vəzir, anamın südü mana haram
olsun bu günnən belə mən Abbasa əlimi toxundursam, ona qarşı
bir süz desəm – deyif, Becan aralandı.

Vəzir Abbasa yaxın gəldi, dedi, oğul, bu dediklərin düzdümü?
Abbas dedi, qulaq as:

Şeytan qalib gələr məhəbbət artsa,
Dəyər bir-birinə kəc adam oğlu.
Bir kimsə sənə hax yolunda düz ola,
Qoymaz yaşamağa bic adam oğlu.

– Əyə, oğul, mana niyə elə süz deyirsən?

Dedi, qulaq as:

Bir nezə süz deyim qəzəbə dalma,
Namərdin əlinnən sən bədə alma.
Nanəcib adamnan oturub-durma,
Bir gün səndə gürər suz adam oğlu.

Abbas deyər, cisim nədi, can nədi,
Ərəstədə sultan nədi, xan nədi?

Zülümkarə din nədi, iman nədi,
Qoyufdu küfrünə tac adam oğlu.

Abbas saznan dediyi kimi, süznən də üzünü vəzirə tutuf dedi:

– Vəzir, sizi bu bəd yola, pis niyyətə salan kimsə də şeytan-
narın büyüydü.

Vəzir dedi:

– Oğul, bizi bu işə şah gündərif, şahə elə təhqirli süz deməz-
dər, süzünə sərhəd qoy.

Abbas dedi:

– Gürmüşəm, bilmişəm, gürdüyümü də deyəmə, kim olsa
qorxası düyləm. Nə qədər ki, nəfəsim var, səsim var, sazım var, bir
də üzümən qeyri hez kimə gürünməyəm ağam var. Mənim
qorxudan hez bir pəkim yoxdu.

Kəcəveyi tərpedən vaxtı Abbas başdadı bunnarnan getməyə.
Becan dedi, Abbas sən hara gedirsən? Gütürdü gürək Abbas dəli
Becana nə deyir, tərəfinən ərz eliyək, künlunuz xoş olsun:

Ağa Becan, sultan Becan, xan Becan,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.
Alış Becan, tutuş Becan, yan Becan,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.

Güzümən gürmüşəm üz məkanımı,
Yara qurvan dedim şirin canımı.
Üldürsələr halal edif qanımı,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.

Nezə müddət dərin quyuda qaldım,
O quyudan dür gütürüf, dür aldım.
Şikəstə Abbasam, beynəva qaldım,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.

Pəri xanım gürdü kü, Abbas bunnan ayrılmax istəmir, ancax
şahın adamları qoymullar. Gütürüf bu yerdə gürək nə dedi:

Gecə-gündüz fəğandayam,
Mənəm eşqin nətavanı.

Taladaram mahalları,
Boş qoyaram bu meydanı.

Bilirsənmi haralıyam,
Ağlı, güylü, qaralıyam.
Yüz yerimnən yaralıyam,
Sinəmdə zənbur nişanı.

Hükmünən yazdı fərmanı,
Kim eylər dərdə dərmanı,
Pəriyəm yarın qurvanı
Abbassız istəməm canı.

Abbas gürdü kü, Pəri də bunan ayrılmax istəmer, ancax
kecavə geder, xalx da bunnarın dalınan. Gütürür burda gürək
Abbas daha nə deyəjək:

Başına dündüyüm Pəri,
Get Pəri, gələ bilmirəm.
Sana kümək olsun tanrı,
Get, Pəri gələ bilmirəm.

Peymanamız dolmayınca,
Gül irəngim solmayınca,
Şahdan izin olmayınca,
Get Pəri, gələ bilmirəm.

Usta ol, ustanı tanı,
Üstümüzdə duruf qanı.
Qul Abbasın din-imanı,
Get, Pərim, gələ bilmirəm.

Kecavə yola düşüf şah sarayının qapısına yola düşməkdə
olsun, şahın elziləri, şahın əyyanları Pəri xanımı qarşılamağa
gəldilər, onu pişvaz elədilər. Kecavə yerə enən vaxtı Şah oğlu Şah
Abbasın üzü istiqbaldeydi. Pərinin üzünə baxmaq istədi. Ancax
Pəri üzünü azmadı, isteyirsən dünya yıxılsın.

Becannan Allahverdi xan irəli duruf şahın qarşısında baş
əydilər ki, sizin hükmünüzü yerinə yetirmişik. Becan dedi, şah sağ

olsun, qızı gətirdim, doğrudu... süzün dalını gətirmədi. Şah gürdü Allahverdi xan vəzir zox məyusdu. Dedi, Allahverdi xan vəzir, yaman məyus gürünürsən, gürünür gətirdiyin gözəl Pərlam xanımın ayağının tozudu, eləmi? Vəzir dedi, yox, yox, şahım, ona gü-rə yox, Pəri xanımın ağına, güzəlliyyəne süz ola bilməz, bütün küreyi ərzi gəzəsən elə gözəl tapa bilməzsən. Məyyus olmağımın əsas səvəvi odu ku qızın nişannısı da dalınnan gəlif.

– Nejə?

Belə baxanda gürdülər ki, Tufqarannı Abbas əlində saz üzünü yetirdi. Padşah Abbasa tərəf baxıf gürdü ki, gözəl-güyzək, boylu-buxunnu, Allahtalanın əlinin boş vaxtı yaratdığı bir oğlandı. Abbas yetirdi şaha baş əydi.

Pəri ke-cavədən düşüf Əsmər xanımnən birlikdə şahın güs-tərdiyi otağa gedən vaxtı Abbas düzə bilmədi, sazı genə də sinə-sinə basdı gürək nə dedi:

Məgər vəfan budu, ey gözəl Pəri,
Gürzəyin halınan oldum xəbər-dar.
Sarı Xoca kimdi mənim yanımda,
Eyləsin zülmünü bir təzə təkrar.

Pəri dünüf ürbəndini azıf Abbasa baxanda Şah oğlu Şah Abbas əyağı üstəydi, dizi üstə zükdü. Qızın güzəlliyi nizə oluf Şah Abbasın ürəyinnən elə batdı ki, o tərəfinnən xıxdı.

– Abbas, sən nədi dediyin?

Abbas dedi, şahım, səbr elə, gür nə deyirəm:

Nə qədər canım var, dünmə-rəm sənnən,
Əl üz-mərəm sənnən, əl üz-mə mənnən.
Üz zəvirif getmə əziz vətənnən,
Əyər rəva gürsə, zülmü-zülmükar.

Ay Abbas, allah eləməsin ki, mən bir yana gedəm. Demişəm, genə də deyirəm, ülsəm torpağınam, qalsam sənin. Bizi hez kim bir-birimizdən ayıra bilməz.

Abbas gü-türdü süzün mühürbəndini:

Salıfsan Abbası niyə bu aha,
Bu fani dünyada batma günaha.

Dil verdin o şaha, mən də bu şaha,
Sən yazmısan təkrar, məndəmi təkrar?

Pəri gənə də Abbasa toxtaxlıq verdi. Dedi, hez ağına qara-qura fikirlər gətirmə, üzü də naxah yerdən ağına pis fikirlər gəlməsin. Belə deyif, Pəri xanım, Əsmər, bir də şahın kənizdəri sara-ya daxil oldular. Sizə deyim Şah Abbasdan. Elə ki, Şah oğlu Şah Abbas rüyadan ayıldı, Pərinin nizəsi künlünnən zıxdı, qiyafəsinə daxil oldu. Başdadı başı hərrənməyə. Bir azdan üzünə gəlif irəngi dəyişdi. Dedi:

– Allahverdi xan vəzir!

Dedi:

– Bəli.

– Sənin atan atama qulluq eliyif, baban babama. Səndəki ehtibarı dünyada gürməmişəm. Doğrudu, sən həxlısanmış.

– Eyvallah, şahım, eyvallah.

– Bə bu dalınnan gələnə neyniyək.

Güzünü züyürdü, ajıxlı-ajıxlı əmr elədi, tez olun gütürün bu Abbas deyiləni.

Fərraşdar tüküldülər, Abbasın əl-qolunu bağlayıf gütürdülər.

– Şahım, əmrin nədi, bunu neyniyək? Fərraşbaşı dedi:

– Kütük üstə qoyax başını kəsək, yoxsa itdərin yanına atax, itdər dağıtsın?

Şah dedi, yox, elə düylü. Onu zəhər quyusuna atın.

Zəhər quyusu nə olan şey idi? Doqquz dəqiqanın izərisində insan bədənini su eliyirdi.

Abbası gətirdilər zəhər quyusuna atdılar. Abbasın ağası həməşə üstündəydi. Quyunun divinə tüşən kimi üz-üzünə əl-qolu azıldı. Elə bil behişt bağına tüşdü. Güzünü azıf üzünü tərəzdiiyən vaxtı quyunun divində gütürüf gürək nə dedi, sizi şad olun.

Sənə fəda olum Rəbbil aləmin,

Kimlər vardı ərş üzündə sənin tək.

Yeri-güyü üzün bərqərar etdin,

Kim xəlq elər bu cahanı sənin tək.

Necə güldü o salmanın əlində,
Nə vəchidi peyğəmbərin əlində,
Asıman üzündə – ərzi-zəmində,
Kim qurtardı o dəllalı sənin tək?

Sinəmi dayadım təhnə daşına
Künlüm zoxdan oluf sənnən aşına,
Xeybər üstə əmir-əntər başına,
Kim vurardı zülfüqarı sənin tək.

Ayı-günü güydən yerə endirən,
Nəzər qılıf qara daşı dindirən.
On dürd oxu bir kamana mindirən,
Kimin vardı kamandarı sənin tək.

Abbasam zağırram Heydəri-Səfdər,
Behiştə maliksən saqi-yi-küvsər.
Vəkili-karxana, sahibi-dəftər,
Kimin vardı ol dəftəri sənin tək.

Deyif, Allahına şükr eliyif güyə boylandı. Gürdü quyunun ağzında nezə sərbazdar hərrənir. Abbas susdu.

Bəli, Abbas qalsın burda, gü-rək Pəri xanımın əhvalı ne-jədi?

Şah oğlu Şah Abbas Tufarqannı Abbası zəhər quyusuna atdı-rannan sora Allahverdi xan vəziri yanına zağırtdırıf ona güz aydın-nığı verdi ki, Becannan, Sarı Xocanın əməyi itmədi. Şah dedi, və-zir, indi qaldı toy tədarükü. Gərək toy işini də tezliknən həll eliyək.

Alahverdi xan vəzir zox məyus, fikirli halda kirpiklərini qaldırıf şahın üzünə baxdı. Dedi, şah sağ olsun, gəl bu süvdadan əl zək. Dedi, Allahverdi xan, ne-jə yanı bu süvdadan əl zək. Axı, bu dərdə məni sən üzün mübtəla eləmişən. Pəri xanı-mı da gətirif burya sən zıxardıfsan.

Allahverdi xan vəzir dedi, şahım, doğrudu, onu deməyə hez ehtiyac da yoxdu. Onu mən gətirdim. Ancax Sarı Xocanın da, Be-

canın da danışdığına güərə burda Allahtalanın əli var. Yazıya pozu olmadığı sana da aydıncı. Züncü bu işi biz poza bilməyəcəyik.

– Vəzir, axı, sizin zəkontiniz Abbasdan idi, bir də Batman-qılinc Məhəmməddən. Batmanqılinc qayıdanda gürajək ki, onun bacısı İran şahının ən əziz xanımıdı, ona da nə deyəcəyəm? Qaldı Abbas, onu da güzünən gürdün ki, atdırdım zəhər quyusuna, aradan da filan qədər vaxt keçir, indi hez sümüyü də qalmıyır.

Allahverdi xan vəzir dedi, inanmıram, şahım.

Şah dedi, vəzir, inan sənın təlaşa düşməyinə hez bir ehtiyac yoxdu. İndi əsas məsələ Pəri xanıma qovuşmaqdı. Bu gün gərək ona hədiyyə verəm, onu sevindirəm. Anamın yadigar bir üzüyü qalır, o üzük demək olar ki, İran mülkünün yarısına əvəzdi, o üzüyü gətirt, üstünü parıldat, Pəri xanımın barmağına kezeit. Üzünə də de ki, bu günnən sən Şah oğlu Şah Abbasın nişanlısın.

– Mənim başım üstə – deyif vəzir tafsırıgın dalınca getdi.

Həmən üzük xəzinədən gəlir tamamlanır güzellənəndən sonra fikirşədilər ki, bu üzüyü kimnən gündərsinlər Pəriyə. Zox gütür-qoydan sonra zağırdılar Cahan qarırı. Cahan qarı gəlir yer üpdü, başını qaldırdı. Qulluğunuzda hazırım, şahım –dedi.

Cahan xanım, fikrimiz budu ki, bizim təzə züvcənin yanına gedir bu üzüyü ona verməlisən, üzü də deməlisən ki, bu günnən şahın nişanlısın.

– Şah sağ olsun – dedi, Cahan qarı, üzük tək olmaz, onu yanına boyunbağı, dingə, hay-harey, hər bir şey təmsili yanında olsun, dəmi-dəsgahı.

– Həmən başım üstə – dedi şah. Şahın nəyi əysiy idi?

Hər şey düzəldi, hər şey hazırlandı. Yola düşən vaxtı Cahan qarı dedi, şah sağ olsun, bə mana sənın bəxşeyşin nə olajax? Şah dedi, Cahan qarı, o sənın əlinnən üzüyü alır barmağına kezirsə, sənın donun da, barmağıyın üzüyü də, boynunun bağı da hazırda, üstündə də cəvəhiri-cənnət. Qarı bu süzdən zox xoşal oldu. Yanında bir nəzə kəniz harda ki, Pəri xanım əyləşir o barigaha qədəm qoydular getməyə. Qarıyı Sarı Xoca müşayət eliyirdi. Gəldilər Pəri xanımın əyləşdiyi barigaha zətdilər, zalğıynan, sazədaynan, bir

nezə oynunnaran Pəri xanımın künlünü almax istiyillər. Ancax gürdülər ki, vallah, elə bil dağ başına qar yağır. Pərinin halı üzündə düylü. Güzünün qulağınan da bunnara baxmer. Qarı əyləşif yalvardı, “sən filankəssən, şaha layıxsan”, belə, elə, qadın konludu, nəvazişi zox sever. Qarı o yannan, bu yannan əlinə üzüyü alıf Pəri xanıma dedi ki, sağ əlini mana ver. Pəri xanım dedi, nə üzün? Qarı dedi, bu üzüyü sana şah gündərif, bu gündən nişənnınızdı.

Pərinin ağzınan bircə o zıxdı ki, Allah hez bu işə xeyir verməsin.

Camahat elə bil suya dündü. Pəri xanım dedi, get şaha deynən ki, mənim nişanı Tufarqanı Abbasdı, qardaşım da Batmanqılinc Məhəmməd, havax qardaşım Batmanqılinc Məhəmməd gələr, üzümə deyər ki, bəzi sən Abbasın nişannısı düysən, Şah Abbasın nişannısısan, onda mən bu üzüyü barmağıma taxaram. Yoxsa, öldüm torpağınam, qaldım Tufarqanı Abbasın. Get şaha belə zətdir.

Bəli, camahat, gedən qız-gəlinlər, Cahan qarı qayıdız gəldilər sühbəti şaha diyən vaxtı şah üzünü vəzirə tutuf dedi, vəzir qadınların peşəsidi naz eləmək, mənim bağrım zətdiyir, toyu elan elə, zədziknən toy olsun.

Hər yana car zəkildi, kağızdar dağıldı, hər tərəfə fərmannar gətdi. Atdılar atdandı, şahın toyu olur, inşallah 40-cı toy başa zətaxdı.

Toy günü təyin olunan vaxtı hər tərəfdən xalx tüküldü gəldi. Şah qapısına zox yərdən qonaxlar gəldi, o cümlədən Türlüyədən 40 nəfər atdı gəldi. Hamsı ənamnan, hamsı baxşeyişnən şahın qapısının gəldilər girdilər. Toya gələnnər toya gəlməyində olsun, gürək Abbasın halı nəjoldu?

Abbas kimin yadına düşürdü? Düz on günüydü kü, zəhər quyusundaydı Abbas. Üz yığvalına, üz bəxtinə, eləjə də üz ağasına böyük ümid bəzdiyirdi. Abbas beləjə quyuda qalmaxda olsun, gənə qayıdax şahın toyuna.

Türkdən gələnnər hası məclisdə əyləşmişdilər orda zalğızı istədilər. Cürə-cürə fars zalğızıları gəldi. Türlər dedilər, xeyir, biz oğuz tayfasıyız, bizə ozan gərəkdi.

– Ozanı İsfahanda hardan tapax? Nə qədər gözdilər bir nəfər də olsun aşix tapılmadı ki, tapılmadı. Axırda Becan dedi, şah sağ olsun, bir süz var ürəyimdə sana deməyə ama utaneram. Şah dedi, niyə utanırsan, de. Becan dedi, şah sağ olsun, bu şəhərdə Abbasdan başqa bir aşix zətin tapıla, icazə ver Abbası gətirək gələk.

– Ayə, zalım oğlu, nə danışırısan, on gün bunnan qavax Abbas zəhər quyusuna salınf.

Bejan dedi, şah sağ olsun, onu quyuya salan vaxtı o kimləri zağırdı dada. Mən inanmıram ki, o tələf ola. Şah dedi, Becan, əyər sənin dediyin düz olsa, Abbas diri qalmış olsa mən bu günnən Pəri xanımla əl zəkif bu toyu onların adına bağliyıf bir-birinə qovuşdurajam.

Becan dedi, şah sağ olsun, mən umutvaram ki, o salamatdı.

Vəzir dedi, şah sağ olsun, hələ tələsmə, o bu dəfə sağ da olmuş olsa, gərək sən onu dünə-dünə sınaxdan zıxardasan.

Şah dedi, neyə?

Vəzir dedi, əvvəlcə o quyuya bir səda eləmək lazımdı. Pəriyi zağırtdır gedək hamımız quyunun başına. Həmmən quyuya Pəri bir daş tullasın gürək, o quyudan səs-sorax gələjkmı? Onda biz bilək o salamatdımı, ülüfmü?

– Vəzir, əyər biz üzümüz daşı atsax olmazmı?

– Xeyir – dedi vəzir. Mən belə məsləhət gürürəm. Allahverdi xan o qədər zoxbilmiş vəziriydi ki, ola bilsin ki, dünya sirlərinin zoxunu bilirdi.

Pəri xanımın böyük qaravaşı Əsmərin yanına adam gündərdilər ki, Pəri xanım bu gün eşiyə zıxmalıldı.

Pəri xanım əlində zəhər, dəyqasını güzdüyür kü, havaxt izif dünyadan getsin. Ancax Əsmər xanım ona zox manezılıx türədir ki, ay xanım, sizə vergi verən var, sizə buta verən var, sizə yazı yazan var, səbr elə, səbr eləmək hər elmin başıdı, “sükutluxdu, salamatı dünyənin”, /allah irəhmət eləsin Aşix Şenliyin süzüdü/, sükutlux eləmək lazımdı, gürək işimizin axırı nə olur, başımıza nə qədər⁸ gəlir?

⁸ Qədər – hadisə, olay.

Pəri xanım Əsmərnən baravar sallana-sallana həməən quyunun üstünə gələn vaxtı Allahverdi xan dedi ki, xanım, o daşı götür o quyuya at. Pəri xanım baxıf gürdü daş iridi, yanınan bir xırdaja daş götürüf quyuya atan vaxtı quyudan bir nalə qalxdı, götürək gürək nə deyir, tərəfinnən biz deyək, sizə də can sağlığı:

Duman gəl get bu dağlardan,
Dağlar təzə bar eyləsin.
Nə güzüm cananı gürsün,
Nə künlüm qubar eyləsin.

Yaşa, sevdiciyim, yaşa,
Deyilənnər gəldi başa.
Bir yannan üzün tut daşa,
Bir yannan el car eyləsin.

Abbas ağlar zarı, zarı,
Getməz künlümün qubarı.
İlqarınnan dünən yarı,
Tanrı tezbazar eyləsin.

Şah oğlu Şah Abbasın matı-qutu qurudu, mətəl qaldı. Dedei, ilahi, sənəin varlığına, birliyinə şükür, sən ki, belə iş gürüfsən.

Ancax Pərinin bu sallanışı, bu güzəəliyi Şah Abbası dilinnən zıxan ilqarı tamam unutdurdu. Dedi, xanımlar, siz kezin gedin gürək başımıza nə gəlir.

Fərraşdar yığıldılar, kəndir saldılar. Abbas quyudan zıxdı. Şah oğlu Şah Abbas gənə üz güzünə inanmır. Üz-üzünə fikirrəşdi ki, gürünür zəhər quyusuna salmıyıflar Abbası, elə belə quyuya salıflar. Odu ku, fərraşdardan soruşdu:

– Ayə, ay uşaxlar, burda zəhər quyusu hasıdı?

Dedilər şahım, zəhər quyusu indi Abbası zıxartdığımız quyudu. Padşah bu işə mətəl qaldı.

Pəri xanım dala qayıdıf Əsmərnən baravar Abbasa tərəf gəlməyə başdadı. Abbas Pəriyi gürüf gütürdü gürək nə dedi, siz şad olun:

Qədəm qoyuf yar yanına gedəndə,
Elə gəl, elə get yol inciməsin.
Əmməyə busə ver şirin ləbinnən,
Dodax tərənəmən, dil inciməsin.

Şah Abbas quruyuf qalmışdı. Doqquz gün zəhər quyusunda qalan bir cavan elə bil quyuda daha da güzəlləşmişdi. Gütürdü Abbas süzün ikinci bəndini gürək neyə dedi:

Dərildi bostannar, boş qaldı bağlar,
Künül istədiyni verməsən ağlar.
Darayıb üstünnən al-yaşıl bağlar,
Həmayıl üstünnən tel inciməsin.

Abbas elə başa düşdü ki, Şah Abbas artıx Pəri xanımın künlünü alıf, ona gürə də belə deyir “Dərildi bostannar, boş qaldı bağlar”.

Abbas deyir, şah da mənnən yağdı,
Ülüm gəldi, ayrılığın zağıdı.
Pərim əcəb ortalıqda sağıdı, /saqi/
Dəstində piyalə ol, inciməsin.

Süz cavabı tamam oldu. Pəri xanım bu süzə incinmək istiyən vaxtı Əsmər dedi, ay Pəri xanım, incinmək yeri düyü. Bir fikir ver, Abbasın yerinə ayrı adamlar olsa idi ərimişdi, sən onun süzünnən incimə.

Pəri xanım Abbasdan ayrılan vaxtı Abbas gütürür gürək Pəri xanıma nə deyir, siz şad olun:

Başına dündüyüm, a Gülgəz Pəri,
Əməllər ləbini, aman, əl aman.
Badi-səba mənnən yaman yağdı,
Dağıdar telini aman-ələman.

Kəsmə hilal güzün siyah sürməsin,
Seyraquflar qünzə gülün dərməsin.
Pünhan dolan, səni nadan gürməsin,
Eşidər dilinnən aman-ələman.

Hərdən sən Abbası yada salanda,
Dindirifnən sınix künlün alanda.

Əvrişan tellərə səjdə qılanda,
Sürüşər telinnən aman, əl, aman.

Pəri dedi, mən üzüm bildiyim yaxşıdı, Abbas, sən üz başını saxla. İnciyən kimi oluf Abbasdan aralandı.

Pəri Abbasdan aralanıf üz otağına getməkdə olsun, sizə kimnən deyim, Şah Abbasdan.

Şah Abbas dedi, Allahverdi xan vəzir, mən bu işə mat qalmışam, bu Abbasdan nəynən hayıfımızı alax?

Vəzir dedi, Şah sağ olsun, mənim bir tədbirim var, hası yolnan ki, bu məclisə varid olajax, həmən yola zəhər səfdirmək lazımdı.

Şah dedi, nə danışdığındı, vəzir? Doqquz gün zəhərin izində yaşadı, ülmədi, indi zəhərin tozunnan ülərmi, sənin ağlın hardadı?

Nəsə Abbası məclisə gətirdilər. Abbas məclisdəkilərə baş əyif telli sazı sinəsinə mindirdi. O yana, bu yana boylananda soruşdular ki, Aşığ Abbas, haralısan, hansı məkannansan? Abbas dedi:

– Tufarqannanam.

Eşitdiyimizə güre, sən bu gün doqquz gündü zəhər quyusun-dasan, bə nə təhər oldu sən ordan salamat zıxdın? Deyillər doqquz dəqeyqada zəhər orda adamı ərider. Abbas dedi, qulaq asın gürün mənim başıma nələr gəlif:

Onun kimin şahi-xuban sevənin,
Bəki⁹ nədi qala qəmlər izində.
Güzəl şahın üzün gürən zürüməz,
Yüz il qalsa zahi-nəmlər¹⁰ izində.

Buyurdunuz gətirdilər fərmana,
Davasız dərdimi yetir dərmana.
Qayda budu şamda yanar pərvana,
Yazıx canım yanır oddar izində.

Şah Abbas düşündü kü, bu “onu kmi şahi-xuban” – deyəndə kimisə nəzərdə tutur. Dedi, oğlan, sən hansı dinin adamısan?

Abbas dedi, qulaq as, qulaq as:

⁹ Bəki – yəni, nə qorxusu?

¹⁰ Çahi-nəmlər – nəmli quyular

Abbasa dedilər, sən hansı dinsən,
Ağılda, kamalda xeyli dərinsən.
Varanda məclisə sədrinişinsən,
Məleykəsən müqərrəblər izində.

Şah oğlu Şah Abbas dedi, ey vallah oğul, ey vallah. Demək sən hər şeyi bilirsən? Dedi, bəli, bilirəm.

– Kimə innersan?

Dedi, Ağama innersam. Allahıma innersam, Peyğəmbərimə innersam. Məni bu dərdə dəlalət eliyənə innersam.

Dedi: Oğul, o ki, innersan, onda səni bir balaca sınağa salajam.

Dedi: Buyurun, mən sizin sınağınıza hazıram.

Şah dedi, Allahverdi xan, bunun güzdərini bağlatdır gürək qapıdan girənnəri bir-bir tanıyaxmı?

Bəli, Abbasi ayrı bir otağa apardılar. Güzdərini qara parzey-nan elə sarıdılar ki, bir yannan baxmağa imkanı olmadı. Türkdən gələn paşalar, bəylər mətəl qalıflar bu nə sirdi, nə hikmətdi? Nə güzəl oxuyan sənətkardı. Bunu niyə qoymadılar biz bir az qulax asax.

Yazıx Abbasi izəri gətirdilər. O tərəfdən də Şah oğlu Şah Abbas, ancax yanında bir tanınmıyan adam güzəl bir libasda şah-nan baravar izəri girən vaxtı dedi oğul, indi de gürüm o anardan gələn kimdi?

Tufarqannı Abbas güzü bağlanmış şəkildə gütürür gələnnər səmtə züyrüluf nə deyir, siz nə eşidersiniz:

Qan ağlama qəmli künlüm, ol şiri yəzdan gəlir,

Zəlillərin gümanıdı ol Şahi Mərdan gəlir.

Yüz min dərdim tüğyan etsə, yenə gəlməz eynimə,

Ağam Əli küməyimdi, eyliyə dərmən gəlir.

Allahverdi xan vəzir dedi, oğul, de gürək gələn kimdi axı?

Abbas gütürdü gürək:

Mən bir şahın nükəriyəm, payına¹¹ diz zükəyəm,

Ala güzlü Pərim üzün ağlayıf yaş tükəyəm.

¹¹ payına – ayağına

Bağlatdırdın güzdərimi imtahannan kezərəm,
O yandakı şah Abasdı, yanında mehman gəlir.

Şah oğlu Şah Abbas mətəl qaldı, dedi, əyə, bu nə mücüzəli
adamdı, bunun qulağına kimdi belə deyən? Bir az şübhələndi,
amba gürdü kü, Abbasın yanında hez kəs də dayanmıyır.

Gütürdü Abbas birini də:

Tufarqannı Abbas üzün hər sitəm şirin olur,
Boylamışam mən eşqimi dəryadan dərin olur.
Eşq əhlinə zülm eliyən axrı zavalın bulur,
Baxarsan ki, məhşər günü olufdu peşiman gəlir.

Doğrudan da, Şah oğlu Şah Abbas peşman oldu. Dedi, İlahi,
varlığına zox şükür, bu nə sirdi? Ancax Pəri xanımın güzəlliyi Şah
oğlu Şah Abbasın beyninnən getmer. Dedi üldü var, dündü yoxdu,
nezə belə Abbasdar qırılsa da mən Pəridən əl zəkən düyləm.

Bu sınax belə başa zatdı. Tufarqannı Abbas gənə də başdadı
türk qonaxlarına ozannıx eləməyə. Dədə Qorqutdan süz azdı,
kezmişdən, gələcəkdən süz azdı. Biri əyannan qalxdı dedi ki, bizi
başə salmax üzün yaxşı bir süz oxuynan, elə oxu ku, həm ərəbi
olsun, həm farsı olsun, həm türkü.

Abbas dedi, baş üstə:

Arif odu dərsin urfatdan ala,
Dəmə qal qatmaya hərdən edə güş.
Xəbər aldım süvlü-səlat nezədi?
Ərəb-xəmsi, farsı-pənci, türkü beş.

Geyinifdi yar qəddinə inci, dür,
Gümüş kəmər incə beli incinidir.
Düzdürüfdü dahanına – incidir,
Ərəb-ziriş, farsı-dəndan, türkü-diş.

Müxənnət adamnan olmayın aşna,
Axır bir gün zəhər qatar aşna.
Abbas deyir, namərdlərin başına,
Ərəb-həcər, farsı-səngi, türkü-daş.

Camahat “Allahu-Əkbər” – dedi. Abbas zox xoşdarına gəldi. Abbas dərdinnən gileyləndi, başına gələnnərdən süylədi. Dərdinnən-dərdinnən oxudu. Türk qardaşdarına başa saldı ki, mən bu azara düşüf burya gəlmişəm. Türklər ayağa qalxdılar, Şah Abbasa dedilər, axı belə olmaz, sən neyə üzgənin qismətini gətirif üzünə züvcə elan eliyif bizi də toyuna dəvət eliyifsən. Allahın, peyğəmbərin hansının yolunda bu yazı yazılıf? O vaxtları din zox mühkəm oluf. Şah dedi, ay camahat, Pəri xanımı mən üzüm gətirmişəm. Abbas nə zalır, nə oxuyur, onun dediklərinəmi inanırsınız?

Türk qonaxları dedilər, o ku elədi, onda gəlini gətirt biz də gürək, ona boy gürməsi verək. Həm də üz dilinnən eşidək, gürək hansınızı istiyir?

Bir alim zağırdılar. Şah bir elzi gündərdi. Əsmər xanım da başında bir nezə qızdar, kənizdər Pəri xanımı gətirdilər. Ancax gəlin pal-tarını geydirə bilmeyiflər. Pəri xanım yaxın qoymuyuf. Taaddım Bat-manqılinc Məhəmməd gəlməmiş. Tufarqannı Abbas Pəriynən süzdəşməmiş Şah oğlu Şah Abbas muraza zata bilməz ki, zata bilməz.

Abbas məclisə dəvət olunmuş alimə üzünü tutuf sazını sinəsinə gütürüf gürək nə dedi:

Başına dündüyüm, ay yazan alim,
Mən deyim dərdimi sən də bir də yaz.
Doqquz ay yatasan yarın qoynunda,
Üz ay payız, üz ay qışı, bir də yaz.

Mən tuş oldum nazlı yarın oxuna,
Ağ məmələr bir-birinə toxuna.
Bir qələm zal hər divanda oxuna,
Gürən desin var əllərin bir də yaz.

Nə ola Abbası yada salalar,
Murğular havada qanad zalalar.
Qorxuram ki, yarı mənənnən alalar,
Zağrışalar hazan gəlif bir də yaz.

Türklər dedi, oğul, hez kəs sənin yarını əlinən ala bilməz. O nə süzdü?

Pəri xanımın güzünün altınnan-altınnan Abbasa baxması, bir də hərdən bir Şah Abbasa baxması Abbasın sinəsinə ox oldu, gütürdü gürək nə dedi:

Sədası ellərdə can alan Pəri,
Kərdana həmayil tax, aydın olsun,
Süvdası sərimdə var olan Pəri,
Sinəmə odları yax, aydın olsun.

Bir zaman düvranı sürdüm sizinən,
Aşiq oldum sühbətiynən, süzünən.
Əzəl başdan mana baxan güzünən,
İndi üzgələrə bax, aydın olsun.

Qul Abbası nə kənara atmısan,
Hərcayilərilə ülfət qatmısan.
Gürürəm ki, təzə aşna tapmısan,
Sevdiyim, güzdərin zox aydın olsun.

Pəri xanım bir irəng verdi, bir irəng aldı. Ancax Əsmər xanım Pəri xanıma güz vurdu ku, təkinni ol, gürək sənin Abbasın sonra nə deyir:

Başına dündüyüm gülüzlü Pəri,
Süylə əlin şah əlinə dəydimi?
Dağıdaram xanımın künlümün,
Süylə, əlin şah əlinə dəydimi?

Pəri xanım başını bir-iki yol tərپətdi, dedi, arxayın ola bilərsən, mən sən düşündüyün kimi vəfasız düyləm.

Qənzəsi bəllidi qaşı-güzünnən,
Üpməmişəm yanağınnan, üzünnən.
Ruhum ürpəşərdi zuğul süzünən,
Süylə, əlin şah əlinə dəydimi?

Ləkə yoxdu mən Abbasın zatında,
Biliyim var yerin yeddi qatında.

Düşək üstə, müşkül yorğan altında,
Süylə, əlin şah əlinə dəydimi?

Pəri elə ajıxlandı, elə ajıxlandı qıy vurdu camahatın arasınnan,
üzünə-güzünə düyə-düyə qazmağa başladı.

Şah oğlu Şah Abbas Pərinin belə qazmasını gürüf dedi, a
camahat, siz gürdünüzümü Pəri neyə qazdı, o, doğrudan da Abbası
sevmiş olsoydu elə qazardımı? Ancax camahat Abbası başa düşür
kü, Abbas üz sevdiyini sınağa zəker.

Pərinin belə ayrılması Abbası xeyli düşündürdü. Abbas dü-
şünməkdə olsun, Şah oğlu Şah Abbas Pəri xanımın ühdəsinə qırx
otax vermişdi. Xanım hasında istəsə dayana bilərdi. Otaxlar da o
züvqnən bəzənmişdi ki, yeddinci, səkkizinci cənnəti-əla onun ya-
nında bir şey düyüldü. Şah oğlu Abbas Tufarqannı Abbası qəmli
gürən vaxtı dedi, oğlan, sən naxah mənim qarşıma zıxıfsan. Axı,
qız məni istiyir. Abbas dedi, ay camahat, mana ixtiyar verin, əyər
mən Pəri xanımı qaytarıf gətirməsəm, onda süz Şah Abbas deyən-
di. Camahat hərə bir tərəfdən “icazədi” – dedilər, Abbas, işində ol.

Pəri xanım hası otağa girmişdisə Abbas da onun dalınnan
girdi. Baxanda gürdü Pəri xanım yanaxlarını al-qan eliyif. Abbası
gürən kimi güzdərini ox kimi üzünə zilliyif dedi, ay Abbas, sən nə
ehtivarsız adamsanmış? O camahatın izində mana nə dedin? Mana
nə olmuşdu ku əlim şah əlinə dəyəydi?

Pərinin bu sorğu-sualında gürək Abbas nə deyir, sizi xoşbəxt
olun:

Müşərrəfəm, dilbər sənin yanında,
Dünya şührətində xalısan, barı.
Uğratmısan məni Eyyub dərdinə,
Dərmanım səndədi, halısan, barı.

Sallana-sallana oda gedərsən,
Hazan, dilbər, sən də oda gedərsən?
Yandırır cismimi oda gedərsən,
Od budu sinəmdə xalis anbarı.

Pəri xanım Abbasın üzünə boylanır.

Hamı yığışdılar dar ayağına.
Yoxsul üzün sürtər var ayağına.
Abbas, əlin yetsə yar ayağına,
Düşən niyaz elə xalı, sən barı.

Abbas gürdü hələ də Pəri xanım onnan incikdi. Odu ki, gütürür gürək daha nə deyir:

Məgər vəfan budu, a Gülgəz Pəri,
Gürcəyin halımnan oldun xəbərdar.
Sarı Xoca kimdi mənim yanımda,
Eyləsin zülmünü bir təzə təkrar.

Nə qədər canım var dünmərəm sənnən,
Əl üzmərəm sənnən, əl üzmə mənnən.
Üz zəvirib getsən əziz vətənnən,
Əgər rəva gürsə zülmü-zülümkar.

Pəri dedi, Abbas, sana deyirəm get, səni üldürəjəklər. Bir var sənin dadına qardaşım Batmanqılın Məhəmməd yetirə. Üzgə hez kəs yetirmiyəjək.

Abbas dedi, Pəri xanım, hez qəm eləmə, bizə buta verif bir-birimizə yazan ağamız bütün bəlalardan qoruyajax bizi, sən hez fikir eləmə.

Salmısan Abbasi nəyzün bu aha,
Bu fani dünyada batma günaha.
Dil verdin o şaha, mən də bu şaha,
Sən yazmısan təkrar, mən yazım təkrar.

Pəri xanımın başınnan elə bil ildırım vurdu, aya, zalım oğluzalım. Sən iki gündü mənim güzdərimin yaşını tükdürdüyün, məni vəfasız saydığın yetmirmə, mən neyə şaha süz vermişəm, sən nə süylüyürsən?

Abbas burda yanlışlıq elədiyini başa düşdü, gürdü iş-işdən kezif, Pəriyi naxahdan incidif gütürüf yalvarmağa başladı, Pəriyi tərifə kezdi:

Səhər-səhər sərzeşmələr başına,
Gün kimi aləmə yayılan Pərim.

Mənnən sana hər kim yaman qandırsa,
Ya əqrəb dişdəsin, ya ilan, Pərim.

Qovma dərgahınnan şirin nükəri,
Geyməmə hər şalı, hər qələmkiri.
Hicran xəstəsiyəm, yeməm şəkəri,
Qoynundakı nara qayılam, Pərim.

Pəri dedi, əyə, üyün yıxılsın, nar axtaran adam beləmi eliyir,
gündə mənim üstümə bir şər yıxırsan, mənim günahım nədi. Dedi,
qulaq as:

Gütür yax sürməni, qaşına gəlsin,
Zal, əyri zalmanı başına gəlsin.
Abbasın süzləri xoşuna gəlsin,
Hürü qızlarından sayılan Pərim.

Bu süzü başa vurmuşdu ku, Abbas gütürdü ayrı bir süznən də
Pərinin tərifinə kezdi:

Bir gözəl oxladı məni,
Belə əbru-kaman olmaz.
Güydən hürü-mələk ensə,
Onu kimi qılman olmaz.

Kavaf yanar küzü ilə,
Danış yarın üzü ilə.
Müxənnətin süzü ilə,
Yar ha yardım yaman olmaz.

Aşiq Abbas yana-yana,
Qara bağrım dündü qana.
Bir namə yaz Tifərqana,
Daha səndə aman olmaz.

Abbas saznan dediyi kimi, dildən də Pəriyə dedi ki, o ki məni
istəmirsən, onda gütür Tufərqana qardaşın Batmanqılınca, anana
bir məktuf yaz ki, daha mən Abbasa getmirəm, Şah Abbasa gedi-
rəm.

Belə deyəndə Pəri xanım güzlərinin yüz yerinnən gildir-gildir tükdü. O birisi otağa keçdi. Abbas da arxasınca getdi, əl zəkmədi. Hər otaxda üz bənd süz deyif o birsinə kezdilər. Otağın birində gənə Abbas gütürdü belə dedi:

Qadasın aldığım, nədən məlulsan,
Əyər layiq bilsən dil sana qurvan.
Gümüş neştərilən tükdün qanımı,
Nazik əllərinən sil, sana qurvan.

Qoyun-quzu otlar dağın izində,
Piltə şüylə verər yağın izində.
Dindirdin bağbanı bağın izində,
Dedi, süsən, sünbül, gül sana qurvan.

Başına dündüyüm güzləri xəndan,
Turuncclar baş verif zıxıf yaxannan.
Abbas deyər, bir busa ver o xaldan,
Acıxlandı, deyir, al sana qurvan.

Pəri xanım üzünü yaxın tutdu, dedi, üp, ancax bu günnən mənənnə sana yar oldu yoxdu. Sən məni şərə salıfsan.

Abbas xeyli fikirrəşdi:

Künül, qəmli arxanca hey dolannam,
Nə insafdı, mən də sənsiz qalam, yar.
Güzüm gürür, yarlı yarın dindirir,
İstərəm ki, sənənnə kamım alam, yar.

Ayrı düşdüm vətənimnən, elimnən,
Bülbülmənnən, gülşənimnən, gülümənnən.
Mən nə dedim, sən incidin dilimnən,
Həsərət qaldım mən dərmədim gülüm, yar.

Pəri xanım dedi, günah üzündədi, Abbas.

Abbas deyər, tərək etmişəm elimi,
Axıtmışam güzdərimnən selimi.

Arada var zərxi-fələk ülümü,
Qoy camalın gürüm, sonra ülüm, yar.

Pəri yaxın qoymadı ki, qoymadı, o birisi otağa keşdilər. O
birisi otaxdan o birisi otağa keşdilər. Abbas otağın birində Pəri
xanımın qarşısını kəsif gütürdü bir daha gürək nə dedi:

Başına dündüyüm, a Gülgəz Pəri,
Zəkirəm həsrətin dərd ayağında.
Fələyin cəbrinnən, el tühmətinnən,
Düşmüşəm züllərə dərd ayağında.

Pərim, sənin üzün gürən tər salar,
Üldürsələr sənnən dünməz tərsalar.
Hicrannan məşq eylər, qəmnən dərs alar,
Sən mənə dərs verdin dərd ayağında.

Qabaq aydı, saz buluddu, üz gündü,
Sənsiz mənim bir sahatım yüz gündü.
Hez demirsən qul Abbasım üzgündü,
Qəm başınnan tutar, dərd ayağınnan.

Pəri dedi, Abbas, mən sənnən gedən düyləm. Qoy dərdimi
burda zəkem. İnşallah savağatana ümür zoxdu, savax gələrsən
danışarım. Abbas dedi ki, Pəri, mən şaha, həm də türk qonaxlarına
süz vermişəm, səni burdan geri qaytarmasam, sən mənim düyülsən,
Şah Abbasınsan. Dedi, olum Şah Abbasın, mənənnən getdi yoxdu.

Abbas başdadı zarımağa.

Başına dündüyüm, qurvan olduğum,
Harda qaldı, baxtı qara gəlmədi.
Bülbül uzdu qondu gül yarpağına,
Qismət oldu qünzə xara gəlmədi.

Şah hükmünnən xan üstünə xan getdi,
Didəm ağlar yaş yerinə qan getdi.
Qol boşaldı, dil dolaşdı, can getdi,
Məni apardılar dara gəlmədi.

Abbas deyər, bu ad yaman ad oldu,
Cismim atəş, qoynum dolu od oldu.
Mən can dedim, canan mənən yad oldu,
Yaman uzaq oldu, ara gəlmədi.

Bəli, Abbasnan Pəri xanımın bu dərddəşməsi, Abbasın Pəriyə bu cürə süzdər deməsi, Batmanqılınc Məhəmmədin gəlif zıxması işi yaman zətinə salmışdı. Birdən bu yanda mezeitdə güzəl bir əzan zəkildi. Bu əzan günorta əzanıydı. Cuma günüydü. Mümün kəstələri namaz qılmağa dəvət eliyirdi. Şah oğlu Şah Abbas camahata dedi, ay camahat, namaz qılmaq lazımdı. Bu tərəfdən adam gündərif Abbası zağırtırdılar ki, gəlsin namaz qılsın. Axunddar, mollalar, ülamalar, başı bələklilər gəldilər günorta namazına, qatlarlaşif “Allahü əkbər” – deyif baş yerə süykədilər. Peyğəmbərin qıvlasına namaz qılıf qurtaran vaxtı Şah oğlu Şah Abbas dedi ki, Abbas, nə təhəri ola ki, səni kimi bir yeganə şair gələsən mənim məzidimə şeir demiyəsən.

– Şahım sağ olsun, hez olarmı demiyəm?! Qulaq as inşallah deyərəm:

İlahi xəlp etmiş qəni qüdrətdən,
Oxuram şaynına kəlamı təkrar.
Məscidi-ələdi, mülkü-İsfahan,
Nurdan zəkilifdi üstünə mərmər.

– Eyvallah, oğul, yaxşı deyirsən. Bə bunun daşı-kəsəyi hardan gəlif?

Abbas dedi, qulaq as:

Qüdrətdən gəlifdi, qoyuluf daşı,
Lailahaillallah Quran naxışı.
Allahüəkbər, laməliflə ya işi,
Bənnası olufdu Xızırı mütəbər.

Ay Abbas, dünyanın zəkmə qəmini,
Əli üz dəstiynən qazmış himini.
Peyğəmbər nuruynan tikmiş cameni,
Surədə oxunur məscidi-minbər.

Eyvallah oğul, zox gözəl dedin, zox irazıyam sənnən. Ancax Şah oğlu Şah Abbas üz işini gürür. Dedi, Allahverdi xan tədbir? Dedi, tədbir gürüluf. Ətdar dükənina getməliyik. Orda hər iş düzələr, inşallah. Şah dedi, afərin sana, vəzir, afərin.

Yola düşdülər, ətdar dükəninin qarşısına zatan vaxtı Şah oğlu Şah Abbas dedi, oğul, bu gün Cuma günüdür, qadınnarın konlunu almaq lazımdı. Gedək ətdar dükəninnən ətriyat alax. Abbas dedi, mənim hez kimə bir şey verəcəyim yoxdu. Gənə üzünüz bilən məsləhətdi.

– Oğul, almırsan, gənə hez şey alma, əmbə izəri girək.

Bəli, girdilər ətdar dükəninin izərisinə. Dükənin girəcəyinə zatanda Abbası qabağa buraxdılar. Sən demə, dükənin girəcəyini zəhərri almazdarnan dolduruflar ki, Abbas birinci girən kimi ayaxlarını doğuruf zəhərrəsin. İzəridə də Abbasdan ütrü şərbət adına zəhər qatıf düzəltmişdilər. Abbas qavağa tüşən kimi ürəyinə damdı ki, burda hiylə var, birdən ağası gözünə sataşdı, dinməz-süyləməz Abbasa yol salğadı. Abbas ağasının dediyi yolnan xatasız-ətərsiz gəlif dükənin izinə girdi.

Şah da, vəzir də mətəl qaldılar. Əlac zəhərri şərvətə qalmışdı. Güz elədilər tükənziyə ki, şərvəti Abbasa versin. Tükənzi qavağa yeridi, dedi, hamınız xoş gəlifsiniz şahın qədəmlərinə mənim tükənimə, alın bu şərvəti də nuş eliyin şahımızın şərvəfinə. Belə deyif birinci şərvəti Abbasa uzatdı.

Abbas şərvəti əlinə alıf yuxarı aynabəndə baxdı gürdü Pəri xanım başının qızdarinnən duruf buna tamaşa eliyir. Güzünnən-qaşinnən işara elədi ki, olmuya izəsən. Abbas üzü mətəl qaldı. Axı Pəri xanımı o biri sarayda qoyuf gəlmişdi. Bə indi bu Pəri xanım burya hardan gəldi zıxdı, haqqın dərgahına şükür eliyif gütüruf zəhəri izmədi, dedi, şah sağ olsun, biz aşix tayfasıyix burda bu ətdar tükəninə süz deməsək, hez olmaz. Aldı gürək nə dedi:

Ətdar tükəninə bir molla gürdüm,
Tutufdu dəstində var, ağını gür.
Verdi suvalını cavab almadı,
Dündərdi mənasın, varlığını gür.

Allahverdi xan vəzir dedi, əyə, oğul, Abbas, bir deynən gürüm qapıdan izəri girəndə niyə bu tərəfdən girdin?

Abbas dedi, qulaq as:

Bitif dost bağında canım alması,
Dərmə, yetirmiyif, canım alması.
Necə qəbul edər canım almazı,
Doğram-doğram edər var ağını gür.

Vəzir şahın üzünə baxdı, molla Abbasın üzünə baxdı. Dedi, əyə, oğul, mənim əlimdə ağı olduğunu nədən bildin?

Abbas gütürdü:

Mənim yarım gülüf-gülüf baş bular,
Qaş oynadar, dil tərpedər, baş bular.
Qiblagahım başım üstə baş bular,
Tel azdı, sırğanın var, sağını gür.

Tufarqannı Abbas belə deyəndə şah yuxarı baxdı, gürdü, ayə, doğrudan da Gülgəz Pəri bunnarın başının üstündə duruf.

– Allahverdi xan vəzir, onu burya kim gətirif?

Yüyrüşdülər yuxarı zıxdılar ki, güzəllər qatarraşıf gedillər. Ancax Pəri xanım aralarında yoxdu. Bu sirrə mat qaldılar. Bunnar bu sirrə mat qalmaxda olsun, sizə kimnən deyim, genə Tufarqannı Abbasdan.

Şah Abbas dedi, Abbas, sən mənim meylimə yatırsan, güürəm, ancax hamı mənim Pərən xanıma baş əyir, sən də onu güərəndə baş əyərsənmi?

Abbas dedi, şahım sağ olsun, qəlbimə yatsa, niyə baş əymirəm.

Məclisə xalx, camahat hamı yığılıf, güzdər qapıya tikilif. Pərən xanım tovuz quşu kimi min bir irəngə bürünüf budu izəri girdi. Süz Abbasa verildi. Abbas sazını sinəsinə alıf gürək nə dedi:

Aradım Osmanı, gəzdim cahanı,
Misri, İstambulu, Şamı gürmüşəm.
Harda adı bəlli güzəl vardısa,
Arayıf, axtarıf hamı gürmüşəm.

Firon, İskəndər, Namrudnan-Şəddat,
Onlar da dünyada qoydular bir ad.

Yusiflə Züleyxa, Şirinlə Fərhad,
Bəhram ilə Güləndamı gürmüşəm.

– Oğul, onnarmı güzəliydi, Pərnan xanım güzəldi, yoxsa sənin
Pərinmi?

Mana yarın hər sitəmi güzəldi,
Ürəyimdə dərdi, qəmi güzəldi.
Pərim güzəl, qəşəng namı güzəldi,
Zarı-nazar o Pərlanı gürmüşəm.

Abbasam, süzlərim dilimdə əzbər,
Cəmdə ürəyimdə dərdimdi dəftər.
Şahım, sizin olsun məscidi-minbər,
Mən güzümnən müsəllanı gürmüşəm.

Siz burda itaət eliyirsiniz, mezeitdə itaət eliyirsiniz, mənim başıma ətdar tükənində min cür oyun azırsınız, ancaq mən güzümnən müsəllayı gürmüşəm, mənənin əl zəkin.

Padşah Pərinin burya gəlif-getmək sirrinə mətəl qalmışdı. Bu hardan gəldi, hardan getdi, bunu burya kim gətirmişdi. Elə bil yuxu güürdü.

Abbas dedi, şahım, axı yaxşı düylü, türk qonaxların mənim yolunu güzdüyür, yaxşı düylü. Üzü də süz vermişəm ki, mən Pəri xanımı gətirməliyəm. Bu oynunnardan əl zəkin, hez olmasa axşam namazınatana Pəriyi gətirim, axşam da ya sana verər Allah, ya mana.

Şah Abbas Abbasa ixtiyar verdi. Ancaq qarıları, kənizdəri hamısını elə üyrətmişdi ki, güryn bunnar nə danışır, nə deyir?

Gələnnər xavar gətirdilər ki, nə vaxtdan Abbas Pəri xanıma yalvarır, Pəri xanım hez güzünün ucunnan da baxmer ona. Şahım, meyli sanadı.

Biz də gürek indi məsələ deyilən kimidimi, yoxsa xavarzılar yalanmı danışır?

Abbas Pəriynən zox zənə-boğaz olmuşdu, oxuyuf yalvarmışdı. Əlacı üzüluf birini də gütürdü gürek nə dedi:

Sən ki, bu qaydada belə güzəlsən,
Yoxdu güzəllikdə sana tay, güzəl.

Qaşların kamandı, kirpiyin oxdu,
Ağ üzündə qoşa xallar, ay gözəl.

Hax gütürsün aralıxdan yamanı,
Artsın seyraqubun dərdi, amanı.
Hər kəs vursa, sənnən mənim aramı
Gürüm düşsün evlərinə vay, gözəl.

Abbas deyər, qızıl gülü dərginən,
Dərifnən də sinən üstə sərginən.
Ağ üzünən bircə busə verginən,
Hesab elə qonşulara pay, gözəl.

Pəri xanım birdən gülümsündü. Gülümsünən kimi Abbas dedi, mənim kimi gülüncə nə yaxşı gülürsən? Gütürdü genə sazı bağrına basdı gürək nə dedi:

Əzəldən “can” – deyif, “can” eşidən yar,
İndi “zor” deməyin ay nədən oldu?
Deyirdin ülüncə dünməyəm sənnən,
Bə indi dünməyin ay nədən oldu?

Tutmuşdun dəstində zəhərri camın,
Deyirdin izginən qalmasın kamın.
Süylədin həftiyə alarsan kamın,
Həftə ilə dündü ay nədən oldu?

Camalın şüləsin bənzətdim aya,
Gürən heyran qaldı bu haqqı-saya.
Abbas mat qalıfdı sirli xudaya,
Səhərin günəşi ay nədən oldu?

Pəri xanım genə də dedi ki, Abbas, mən sənənin yanına düşüf getmiyəjəm. Get allah işini avand eləsin, gürək savaxları İlahi nə göstərer?

Bəli, Abbas Gülgəz Pəridən zox qəmli ayrıldı. Gəldi məclisə qayıtdı. Bu yannan da vəzir, Dəli Becan, bir də Sarı Xoca tədbir

tüküllər. Savağa kimi nə qədər tədbir elədilər bir şey hasil olmadı. Bu yannan da xavar zıxdı ki, deməzsənmi üz günə kimi Batmanqılınc Dərbənddən vergiyi yığıf-yığışdırıf Təvriyə qayıder. Bu üz gün müddətinə şahın toy eləmək niyyəti baş tutar-tutmaz üz günnən sonra Batmanqılınc Məhəmməd gəlif İsfahanın küllüyünü güyə dağıdajax.

Allahverdi xan vəzir dedi ki, şah sağ olsun, mənim belə bir tədbirim var. Savax bir məclis düzəldərsən, o məclisə əyannarı zağırif yığarsan, güzəl, bəzəkli qadınar gətirdərsən, Pərlan xanım da o məclisdə olar. Ancax ortuya elə bir məcməi bəzədərsən ki, o məclisdə dünyanın ləli, cavahiratı, güvhəri, ən qiymətli şeyləri orda olar. Bu geję savaxatana da Pəri xanımı üyrətdirəjəm duadan, cadıdan yazdırıf üstə tikdirəjəm. Hükmən o savax sənin olmalıdı.

– Vəzir, neję?

– Bəzənərsən, ortuya zıxarsan. Əyləşərsən bir tərəfdə. Yanında əyannarın. Məcməyi də ortuya qoyaram. Pəri xanıma deyəjəm, bax bala, bu məcməyidəkilərin hamısı sənindi. Nəvənə-nəticənə, gələcəyinə, hamısına yetər. Şah oğlu Şah Abbas da səni cannan-dildən sevdiniyi üzün bilərsən. Bütün İran camaahatının birinci xanım-xatını olajaxsan. Arvat xaylağıydı, bu geję savağatana qızdar-gəlinnər Pəri xanıma sən zümzüməni zalıf yoldan zıxardajaxlar, inşallah.

Şah oğlu Şah Abbasın xəzinəsində nəki güzəl, bahalı daş-qaş vardıydı bir güzəl məcməiyə dolduruf savaxsı meydanın ortasına qoydular. Geję savaxatana Pəri xanım üyrədilif. Məclis düzəldi. Şah Abbas başda, əyannar dürd yanında əyləşdilər. Bu tərəfdən Pəri xanımı gətirdilər. O tərəfdən də Tufarqannı Abbasi gətirdilər. Bir tərəfdə dayanan kimi vəzir dedi, qızım Pəri xanım, sən bilərsən ki, bu dünyanın yiyəsi İran səltənətinin başzısı Şah oğlu Şah Abbasdı. Üzü də bu gün səni ona züvcə, həm də İran xalqına birinci xatun elan eliyirəm. İndi buyur o məcməyidəki dünya varı da sənindi. İndi get o var-düylətin üzünən üpüf Şah Abbasın yanında əyləş ki, bu gün qazıları, müftüləri zağırax sizin nigahınız kəsilsin. Bu avara aşıxdan sana ər olmaz, bala. Get, bala, get, şaha doğru get.

Belə deyən vaxtı Pəri xanımı elə bil don vurdu. Neję savağatana qulağını doldurmuşdularsa da bilmirdi neję hərəkət eləsin. Yornux

maral kimi o tərəfə, bu tərəfə düyükdü. Gürdü Şah oğlu Şah Abbas cah-cəlalnan əyləşif, bu yanda da yetim aşix. Nə olajax, aşığın nəyi var? Olanı əynində-başında olur. Üyündə hez zad yoxdu. Ancax Tufarqannı Abbasa baxanda gürdü vallah, elə məlul-mələl duruf ki, allah güstərməsin. Üz-üzünə dedi, gəl bir Tufarqannı Abbası sınağa zək.

Pəri xanım yavaş-yavaş başladı şaha doğru getməyə. Abbasın ürəyi güpbüldəməyə başladı. Gütürdü gürək burda nə dedi:

Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,
Dur gəl bizə sarı, bizə gəl sarı.
Leyli-nahar¹² həsrətini zəkməkdən,
Gül irəngim oldu sarı, gəl sarı.

Pəri xanım gənə başladı Şah Abbasa doğru getməyə. Abbasın ürəyi az qaldı yatsın. Dedi, əy, bu zalımın qızının ürəyi deysən o yandadı, güzünü də yumuf geder.

Gəl bir bunun yadına salğınən.

Təbrizdə sənənən gederdik bağa,
Qışda ağ otağa, yayda yaylağa.
İndi mən üləjəm, üzün pük ağa,
Zülfünnən tabutum sarı, gəl sarı.

Zülfünnən tabutumu sarı, gəl sarı – deyən vaxtı Pəri xanım əyağını saxladı. Geri döndü, Tufarqannı Abbasa doğru. Buzoy¹³ anasının üstünə yetirən kimi üzünü yetirdi. Abbası qucaxlıyif üzünən-güzünən üz-doqquz gütürəndə Abbas zornan ayrılıf gütürdü süzün dalını gürək nə dedi:

Canım qurvan olsun həmişə mərdə,
Qədir Allah, fürsət vermə namərdə.
Abbası salmışdın qurtarmaz dərdə,
Dərmanı üzünən sarı, gəl sarı.

Bəli, Şah oğlu Şah Abbas bu səhnəni gürəndə dodax titrədi, bığn bir tərəfi yuxarı qalxdı, sağ güzü aşağı endi. Şah Abbas belə hirsdənəndə həməşə bir qan zıxardardı. Adət eləmişdi, həməşə şah livasının altında bir qəmə gəzdirərdi. Elə ki, belə hirsdəndi əlini

¹² Leyli-nahar – gecə-gündüz

¹³ Buzoy – buzov

atardı həməən qəmiyə, uzaxdan ajığını tutduran adamı vurardı.
Diyəllər əlli arşınnan elə düz vurardı qəmə gəlif həməən adamın
ürəyinə sancılardı. Bu dəfə də Abbası qanına qaltan eləmək fikrin-
nən əlini atdı ki, qəməsini götürüf tulazdasın, gürdü qəmə üstündə
yoxdu. Bu vaxt Abbas Pərinin bu işinə gütdürdü gürək neyə dedi:

Başına dündüyüm, a Gülgəz Pəri,
Apardı ağlımı, ay bu yanda dur.
Ağıl başdan oynar, ruh da bədənnən,
Eylədi tarımar, ay buyanda dur.

Halaldı nütvəmiz, bulunmaz haram,
Qırxlar məclisində mən orda varam.
Seyraqub adamla hez olmaz aram,
Şeytandı felindən, ay bu yanda dur.

Abbasam, düvranım ay belə kezdi,
Gün belə dolandı, ay belə kezdi,
Pərim də sallandı, ay belə kezdi
O səbəbdən dedim, ay buyandadı.

Şah Abbasın ağlı üzünə gəlif qəməsini axtaran vaxtı tapa
bilmədiyinə mətəl qaldı. Onatana zaparax bir neyə atdılar üzdərinə
yetirdilər şahın hüsuruna, Şah sağ olsun, Batmanqılınc Məhəmməd
böyük bir qoşunnan üzünü salıf İsfahana, sənə imarətiyin
qavağındadı, sənə axtarır.

Şah Abbas elə bil yuxudan ayıldı. Dedi, vəzir, tez Pəriynən
Abbası qonaq otağına kezir, üzdərinə də hürmət elə, Batman-
qılıncın qarşısına əzizdiknən zıx. Zünki Batmanqılınc Məhəmməd
zox qüvvətdi adamıydı. Şah Abbasnan uzun müddət bir yerdə oluf
onnan dərs almışdı. Onun qolunu hez kəs qanıra bilmerdi. Şah
Abbas yalnız onnan sayırdı. Bəli, Pəri xanımınan Abbası qonaq
otağına kezirtildilər.

Bunnar qonaq otağında olsunnar, sizə kimnən deyim, Bat-
manqılıncdan. Batmanqılınc irəngi avazımıŞ Şah oğlu Şah Abbasın
qavağına gələndə həməşəki kimi təzimmən xavar aldı, mənəm bajım-

nan yeznəm hardadı? Batmanqılinc “yeznəm hardadı” deyəndə şah dedi ki, Məhəmməd, Məhəmməd, niyə tələsiyirsən, bəyinnən yeznən qonaq otağındadılar. Odu ki, toyları da zalınır allaha şükür. Məhəmməd təmiz soyudu, səhv elədiyini başa düşdü. Yox-yox – dedi, şah sağ olsun, bu sahat onların yanına getməliyik. Şah irazı oldu, kezdilər qonaq otağına, qapıyı azanda nə gürsələr yaxşıdı? İnan Allaha Pəriynən Abbas bir-birinə elə sramasıflar ki, dodax-dodağa. Elə bil ajmış kalza anasını əmer. Nə qədər hündürdən Şah Abbas üysürdüsə xeyri olmadı. Batmanqılincin səsinə Abbas ayıldı. Pəri xanım zarşavını başına ürtüf qardaşınнан utanıf bir tərəfə zəkildi. Abbas geri dünüf təzim elədi. Şaha da baş əydi, Batmanqılınca da. Gəlif əl tutuf gürüşdü. Batmanaqılinc dedi, Abbas, vəziyyət nə təhəridi?

Abbas dedi, Məhəmməd, zoxdan yolunu güzdüyürdük. Allaha şükür kü, gəlif zıxdın. Şah Abbas bayaxdan izərisini yeyir ki İlahi, mən neyniyim?

Həmən üzük ki, varıydı Şah Abbasa anasınнан qalmışdı. Sən demə, Şah Abbas həmən üzüyü hər arvad aldıcxa ona hədiyyə eliyif sora da üz barmağına taxırmış. Hər arvad alanda da üzüyə bir qaş artırermiş. Axırncı dəfə ki, Pəri xanıma təklif eləmişdi qırxıncı qaşı qoydurmuşdu. Ələcsiz qaldı şah üzüyü üz barmağınнан zıxardıf Pəri xanıma yaxınnaşıf dedi ki, bu da mənənnən şah payı olsun gəlinimizə.

Üzük Pəri xanımın barmağına qalxmaxda olsun, bunnar aralanıf gedənnən sora Şah oğlu Şah Abbas gənə də bir fitnə hazır-ramaxdan ütrü vəzirənən məsləhətləşməkdə olsun, sizə kimnən deyim, Pəri xanımnən Abbasdan.

Pəri xanımnən Abbas xəlvət otaxların birində deyə-gülə, zala-zağıra başdamışdılar. Abbas gənə də sazı sinəsinə basıf üz Gülgəz Pərisinə gürək nə dedi, biz deyək siz də qulaq asın:

Künül, Məcnun kimi dolan dağları,
Azılan lələnin budağınнан üp.
Pərvanətək dolan yarın başına,
Sığalla tellərin yanağınнан üp.

Kitafda oxunan “sin”nə yaxşıdı,
Seyraquf gərdəni sına yaxşıdı.
Mən dedim üpməyə sinə yaxşıdı,
Künül ha yalvarır dodağınnan üp.

Bağzalar titrəşir bardan üteri,
Almadan, heyvadan, nardan üteri.
Tufarqanlı Abbas, yardan üteri,
Dur Şahi-Mərdanın əyağından üp.

Bu vaxtı otağ işıxlandı, başında əmmamə, gözəl sifətdi bir nurani kişi peyda oldu. Abbas baxanda gürdü kü, bu Şahlar Şahu, ağalar ağasıdı. Dedi, Abbas, allaha şükür kü, muradına zatırsan. Ancax bir də sınağa düşəjəsən. Yola düşən vaxtı qarı libasında qabağını kəsən Şah Abbas olajax. Deyif də qeybə zəkildi.

Hamınızın savaxlarınız xeyirliyə azılsın. Savax azılan kimi Batamanqılınc Məhəmməd kecavə düzdürdü. Kecavə yola düzələn vaxtı Şah oğlu Şah Abbas qarşıya zıxdı.

– Oğul, Abbas, yolunuz uğurlu olsun, qoşa qarıyasınız. Mən zox süvünürəm.

Abbas bu yerdə gütdürdü gürək şaha nə dedi:

Bar ilahim, yoldaş eylə,
Yola yoldaşınan məni.
Mən ona “can” qıyar olsam,
Sevsin o başınan məni.

Ağladırısan, güldürürsən,
Eynim yaşın sildirirsən.
Cəllad oluf öldürürsən,
O güz, o qaşınan məni.

Şah oğlu Şah Abbas süzün arasında Abbas Tufarqannıya bic-bic dedi:

– Abbas, bir şeyi də yadınnan zıxartma ki, quyuya daşı atan Pəri xanım idi.

Dedi qulaq as:

Abbasam, yoxdu günahım,
Qadir Allahdı pənahım.
Sən buyursan, gözəl şahım,
El düyrə daşınan məni.

Sənin ənamlarını, payını-püşünü nə var hamısını kəcaviyə qoydurmuşam. Kəcavə yola düşməkdə olsun, Şah oğlu Şah Abbasın əlinnən nə gəlmir, qoşun da tükə bilər, Tufarqannı Abbası doğrada da bilər. Ancax ilahi yol vermer, Şah nə qədər zalışersa kəskin yol tuta bilmer. Əmə axırcı dəfə hayıf almax fikrinnən də daşınmer. Zağırer vəziri.

– Allahverdi xan vəzir, üzük geder, anamın üzüyü. Bə nə əməl qurax ki, üzüyü dala qaytarax?

– Şah sağ olsun, verilən şey də dala alınarmı, axı o üzüyü sənin üzün bağışdadın Pəri xanıma, xalx adama nə deyər?

Şah dedi, yox, hükmən o üzüyü almalıyam. Başdan, ayağa qarı livasına geyinif getdi oturdu Tufarqannan Təvriz yolunun iki ayrıcında, dağın üstündə, kəcavədən qavax. Oturuf o yana, bu yana boy-laner, hez kimsə yox. Abbasa ağası dediyi yadına gəlif düşən vaxtı kəcavə yola düşüf geder. Uzaqdan Abbas daşın üstə oturan qarırı gürdü. Pəriyə də gürkəzdi ki, bax, gürürsənmi, qarı nənən yolu kəsif.

Pəri dedi, yolu kəsif nəzirdən-niyazdan verginən, yol adamıdı. Bizim bu şad günümüzdə də kasıva, yazığa əl tutmuyajıyıx bə havax tutajıyıx. Qarının yanına gələn vaxtı üzünü qarıya züyürdü, üzü kəcavədən endi. Abbas kəcavədən enən kimi Pəri də endi. Məhəmməd xan da gəlif zatdı. Abbas dedi, ay Məhəmməd xan, sinəmə bir-iki xana süz gəlif diyəjəm, o süzə sən fikir verginən. Gütürdü gürək bu iki yol ayrıcında Abbas nə dedi, Məhəmməd xan bunnan nə başa düşdü:

Gedərikən bir ümmüana tuş oldum,
Dəryalar zalxanır, gül bu yandadı.
Boy gedir bir yana, buxax bir yana,
Cığa pərvaz edir, tel bu yandadı.

Qarı dedi, atam-anam, nə gözəl oxuyursan? Harya gedəsi-siniz?

Dedi, ay nənə, Tufarqana gedəsiyik. Qarı bunnara uzax bir yol güstərdi ki, buruynan getsəniz tez zatarsınız. Pəri xanım dedi, ay Abbas, onda bu tərəfə gedəjiyik. Gütürdü Abbas:

Gülgəz dəli oluf, yoxsa divana,
Üz zəvirif gedə zül-biyabana.
Bu yol üzü gedir ol Tifarqana,
Tamam qohum-qardaş, el bu yandadı.

Qarı gənə dilini işə saldı. “Bıy, mən qoja vaxtı səni alda-derammı?”

Abbas dedi, qulaq as:

Hükmü malik-əjdər, ismidi Əlhəm,
Didələrim qan-yaş tükür dəmadəm.
Rəhm eylə Abbasa, qibleyi-aləm,
Qadasın aldığım yol bu yandadı.

Pəri dedi, Abbas, “qibleyi-aləm” nədi deyirsən, burda “qibleyi-aləm” kimdi ki? Abbas dedi, Pəri xanım, bu qarı libasına girən qibleyi-aləm Şah Abbasın üzüdü.

Pəri də gütürüf ona hələ əşrəfi vermək istəyirdi. Abbas dedi, xanım, onun hez şeyə ehtiyacı yoxdu. Güzü barmağındakı üzük-dədi, qaytar üzünə ver, bizdən aralansın.

Pəri xanım işi başa düşüf üzüyü zıxardan vaxtı, Şah Abbas qiyafəsini dəyişdi, səhvini başa түşdü. Üzüyü də gerzəkdən bağışdadı. Bu da bir sınaq idi, bu sınaxdan da zıxdınız, di sizə yaxşı yol – deyif buralardan aralandı.

Şah Abbas bunnardan aralanannan sonra Tufarqannı Abbas gürdü kü, daha xətər soyuşdu, bunnan sonra bunnarın əl-ayağına dolaşan olmuyajax gütürdü sazı sinəsinə, zilini zil, bəmini bəm elədi, onda gürək nə dedi:

Qurban olum səni zəkən naqqaşa,
Yetirdin dəstimi damana, Pəri.
Qüdrət qələm zalmış ol qələm qaşa,
Əbrulərin bənzər kamana, Pəri.

Gəl verək əl-ələ zıxax bu dağa,
Gül-gülə sarmaşır, budax, budaxa.

Üz-üzə dayanax, dodax-dodağa,
Ağ sinən sinəmə dayana, Pəri.

Tutum rikabını, Gülgəzim atdan,
Sən məni qurtardın alovdan, oddan,
Oyattın Abbasi xabi-qəflətdən,
Tavuz kimi silkin bu yana, Pəri.

Kecaviyə əyləşif yola düşməkdə olsunnar. On gün tamamında kecavə Tufarqana zatdı. Qarşı gələn, muştulux verən, bir-birin müjdəliyə, hamı üz murazına zatsın, toy başdandı. Qırx gün, qırx gejə toy zalındı. Batmanqılinc Məhəmməd bacısının əlini Abbasa tapşırdı. Ordan tərpnif getməkdə olsun, Abbas gəlin otağına keçəndə gürdü kü, Pəri üz-üzünə tellərinə oynuyur. Abbas Pəriyi belə gürüf sazı gənə də düşünə sıxdı:

Pərinin züvqünə heyran qalmışam,
Üz-üzünə qeyri-halınan oynar.
Cəvahir mətahı, dür xiridarı,
Tutufdu dəstində ləlinən oynar.

Sevdiyim əyninə geyifdi ağı,
Zəkifdi sinəmə düyünü, dağı.
Zülfünün ətri eylər məzağı,
Ağ üzə münəvvər xalınan oynar.

Ay Abbas, Pərinin bəzi işləri,
Yornux maral kimi xoş baxışdarı,
Almadı yanağı, inci dişləri,
Ağzı süd, dodağı balınan oynar.

Şamdannar yanır, otax gün kimi. Pəri xanım züvqünü daha da şirinnəşdirməkdən ütrü üzü üstə uzananda şamamalar anardan bəri gürünən vaxtı Abbasın konlu coşa gəlif gütürüf gürək nə deyir, biz də deyək siz şad olun:

Pərim, sənin məmələrin,
Mən bilmirəm nəyə bənzər?!

Biri yasin surasına,
Biri əlif-beyə bənzər.

Biri mimdi, biri cimdi,
Bunnarı xəlq edən kimdi?
Biri səhər doğan gündü,
Biri axşam aya bənzər.

Biri Bağdadın xurması
Biri Alxatın alması,
Biri şəkərin xırdası,
Biri şamamaya bənzər.
Abbas deyər ağlım zaşır,
Qolların boynumdan aşır.
Duruf taxt üstə boylaşır,
Bir cüt şahzadəyə bənzər.

İki qol bir-birinə zətışdı, həsrətdər murazını aldı. Aşır gəldi, toy tutuldu. Elə də yaşadılar, oğul-uşax sahabı oldular, hamıyı murazına zatsın.

TAHİR-ZÜHRƏ

Bismillah İrrəhman İrrəhim! Allahın adıyla başlanan iş uğurlu olar inşallah. Allah işlərinizi uğura calasın həməşə. Sizin qulluğunuzda dayanan Borzalı mahalının Qarayazı bülğəsinin Kosalı kəndinin aşığı Aslan Kosalıdır.

Ustaddar məclisə başladıyanda «Divani» oxuyur, «Təcnis» oxuyur, «Gəraylı» oxuyur, sonra başladıyır dastana. Bizə bu dastanı kezi-rən, üyrədən ustaddara Allah irəhmət eləsin. Qarayazılı aşiq Alxan-nan üyrəndiyim dastanı qulluğunuza zətdirajam inşallah.

– İran ölkəsində, İran dövlətində o vaxtları Qaraman deyilən bülğə oluf. Burda bir padşah yaşıyırdı Tahar adında. Tahar padşahın bir cüt oğlu oluf, birinin adını qoyuf Hətəm Sultan, birinin də adı oluf Əhməd Xan. İki qardaş. Hətəm Sultanın bir qızı dünyaya gələr. Tahar padşah zox seviner. Üz anasının adını – Zührə adını Hətəm Sultanın qızına layax güruf, bunnan da adı imzalır inşallah!

Əhməd Xanın da bir oğlu var, ona da üz adını qoyur Tahar. Həməşə də uşağı «Xan Tahar» – deyə zağırer. Hası baba nəvəsini zox istəmer?! Zünki nəvə hər şeydən üstündü.

Tahar padşah büyük səltənəti, varı-düyləti üyladlarına qoyuf dünyasını dəyiməzdən bir az qabax, üyladlarını yanına zağıruf vəsiyyəət eliyir ki, «mən dünyamı dəyişəmə, hər nə qoyuf gedirəmsə, hamısı halalınız olsun. Yeddi arxa dolanana qədər ağılınan işlətsəniz şükür Allahın birliyinə hər şeyiniz var. Bir şeydən ehtiyacınız olmuyacax. Mehriban dolanın, istiyirsiniz ki, qardaşdığınız daha da şirin olsun, o zaman vəsiyyəət eliyirəm ki, nəvələrim Taharnan – Zührə gübəkkədi olsun, vədələri zatanda onları evləndirin» – deyif Allahın irəhmətinə getdi.

Hətəm Sultannan Əhməd Xana qalan var-düylət bülünür (hası qardaş axıratən bir yerdə oturur?). Hərəsi bir tərəfdə, bir barigaha sahib olar.

Hətəm Sultan ata barigahında, ata yurdunda qaler, Əhməd Xan ayrı yerdə yurd saler.

Bir müddət zox şirin dolanellar, arada büyük mehribanlıx olur. Uşaxlar gələr – Taharnan Zührə zatellar yeddi yaşdarına. Uşaxları məktəvə qoyullar. Uşaxlar başdıyr dərş almağa, əlif üyrənməyə. Gəlhagəl bir il, iki il, beş il. Uşaxlar bir-birinə zox mehriban olollar. Zührə Taharı zox sever, Tahar də Zührəni zox sever. Sevgi-məhəbbət dünyada başına gələnlərə ayəndi. Həddi-buluğa zatıllar. Bunnara dərş verən, bunnarı üyrədən molla Zührədəki güzəlliyyə o qədər valeh olur ki, bilmer neynəsin, nə işnən Zührüyü üzünə ram eləsin. Ancax Zührənin meylinə yalnız Tahardı. Tahar Mirzədi. Ustad deyirdi ki, Taharın yaxşı xətti olduğuna görə ona həm də Tahar Mirzə deyərtilər.

Bu iki məhəbbət hələ gizdindədi. Molla da nə qədər zalışdı, nə qədər əl-ayax elədi hez Zührənin günlünü ala bilmədi. Neynəsin, şeytan birdən insanın günlünə zox xayınnıx verer. Zünki şeytan həməşə onun künlündədi. Şeytan vəsfəsələndirdi. Bir nezə dəfə molla Zührüyə azılmaq istədi. Ancax azıla bilmədi. Düşündü ki, neynəmək lazımdı. Qərara gəldi ki, hükmən Zührəynən Taharın arasını vurmaq lazımdı. Uşaxların arasına süz saldı, yalannan uydurmalar danışdı. Neynədisə, gürdü yox, bu iki cavan, dərş oxumax əvəzinə həməşə bir-birinnən şirin sühbətdədilər, bir-birini məhəbbət alışdırıf yandırer.

Əmmaməsini başına qoyuf, zuxasını əyninə geyif, belini sarıyıf, əlinə hasa alıf, qədəm-qədəm Hətəm Sultanın evinə gəlif, salam-kalamnan sonra Hətəm Sultana eyhamnan qandırdı ki, belə də olmaz axı, bu uşaxlar dərş oxumor, məhəbbət eşqinə tüşüflər. Məhəbbət aləmindədilər.

Hətəm Sultan qardaşınnan düz gəlmerdi. Zünki qardaşının günü-gündən varı-düyləti arterdi, bununku geri gederdi. Neynəsin atasının dərğahında bir fitnə qaldırsın?! Əhməd xanın başına bir oyun gətisin.

Hətəm Sultan molluya dedi, hələ sakit ol. Uşaxlar üz yoluna gələllər, sənnik düyü.

Molla gənə fitniyə başdadi. Bir gün, beş gün, axırı Hətəm Sultanı bezdirdi. Hətəm Sultan uşağın anasını zağırır tafşırdı ki, uşağı məktəvə qoyma.

Bir gün ana tərindi uşağına ki, sən məktəvə getmiyijəsən! Zührə işi başa düşüf, Tahar Mirziyi gürən vaxtı, dedi, ay Tahar, dilimnən dərdimi deyə bilmijəyəm, gəlginən sana saznan dərdimi deyim.

Tahar dedi: – Nəydi, noluf?

Zührə dedi: – Qulağ as!

Xəbərin yoxdu xəbərdən,

Nə gəzirsən, əmimoğlu?!

Sən əmdikcən qənd-şəkərdən,

Nə qanersan, əmimoğlu?!

Tahar Zührənin üzünə mat-mat baxer. Deer, hər dəfə mənə üpüf qucaxlıyan qız, indi nəydi danışdığı?

– Gütürür süzün o biri bəndini, gürək neyə deyəcəkdir.

Başımdakı tirmə şaldan,

Üzümdəki qoşa xaldan,

Sən umursan ləbi-baldan,

Utanersan, əmimoğlu.

Mən Zührəyəm qələm qaşdı,

Gərdinimdə qulaş saşdı.

Mən yazıgı güzü yaşdı,

Sən qoyarsan, əmimoğlu.

– Ay Zührə, nədi dediyin?

– Ay Tahar, bir az həyalı lazımdı, bir az həyalı dolanmaq lazımdı. Sən az qalırsan bağrını yarır mənə izinə addadasan. Belə də olmaz.

Tahar dedi, əmqızı, belə də olmasa məhəbbət, eşq olmaz axı.

Bəli, molla üz işindədi, fikirşer ki, neynəsən buları tezliknən bir-birinnən ayrı salsın. Nezə dəfə əyax düyəsiydi?

Hətəm Soltan həyat yoldaşını zağırır Zührənin məktəvə getməsini qəti qadağa elədi. Bir gün, beş gün, on gün Tahar Mirzə geder məktəfdə Zührə yoxdu ki, yoxdu. Üydə zürək yeməz oluf, atasınnan-

anasınnan süyləmöz oluf. Geder, gələr fikir izindədi. Bir gün də, gənə ümütnən getdi ki, gedif məktəfdə Zührüyyü gürəjək. Gürdü xeyir, Zührənin əyləşdiyi yer boşdu ki, boşdu. Gütürür orda oğlannara, qızdara nə deyəjək, biz deyək, siz şad olun inşallah:

Belə güzəl doğub hansı analar,
Nədən hamı gəldi, Zəhrəm gəlmədi.
Gürüm verən qalsın mollaxanalar,
Nədən hamı gəldi, Zührəm gəlmədi?

Taharın belə yanıklı oxumasına tayı-tuşu, yoldaşları da düzmədilər, başdadılar güzdərinnən yaş tükməyə. Onatana aldı Tahar birni də:

Zalım molla gedif nələr deyifdi,
Mən bilerəm Hətəm onu düyüfdü.
Ağlamağı əlif-qəddim əyifdi,
Nədən hamı gəldi, Zührəm gəlmədi?!

Bu müşgülə kim kümək eliyə bilər, bu işə kim əncam zəkə bilər? Oydu ki, aldı Tahar gürək dahi nə deyəjək:

Azılar zizəklər, baharrar, yazdar,
Ağlıyar Taharın sümüyü sızdar.
Sizə qurvan olam, oğlannar-qızdar
Nədən hamı gəldi, Zührəm gəlmədi?

Süz cavabı tamama yetişdi. Oğlanlara, qızdara yalvarmaxnan Tahara nə kümək? Neynəsin?

Atasını xəvərdar elədi, dedi, babeyi mehriban, başıma belə işdər gəlir.

Əhməd Xan bir nezə ağsaqqal-ağbirezəknən Hətəm Sultanın üstə gəldi, dedi, qardaş, uşaxlar həddibuluğa zatıf, vaxtdarıdı, evləndirmək lazımdı.

Hətəm Sultan dedi ki, Əhməd kişi, sənin məndə, mənim səndə itiyim zadım yoxdu. Hər kəs üz yerində olsun.

Əhməd xan qəzəbə gəldi, dedi, sən atamızın dediyini, atamızın vəsiyyətini yerəmi salmax istiyirsən?

Hətəm Sultan dedi, atamızın ixtiyarı üz üvladına zətardı, mənəm oyladımda ixtiyarı yoxdu. Mən qızımı kimə istəsəm, ona verəjəm. Sən də get oğluna kimi istiyirsən tapgınan.

Əhməd xan kor-peşiman elzilərnən geri dündü.

Taharnan Zührə neynəsin? Gürüşməlidilər. Bir tərəfdən Tahar vaxtı xəlvətdiyif əmisinin üyünə getdi. Taharı gürən Zührə sarmaşx kimi Taharın boynuna sarılan vaxtı Hətəm Sultan bunu gürdü. Kəlləsinə qeyz vurdu, təpəsinə qan sızradı. Qızını, arvadını düydü. Taharı tutuf zindana saldırdı.

Əhməd xan günnərnən başdadı gəlif-getməyə.

– Qardaş, insafa gəl, ətəyindəki daşı tükğünən. Qardaş qardaşa zulum eləməz; bizim atamızın vəsiyyətidir. İnşallah, Allaha şükür, varımız-düylətimiz başımızdan aşer. Oğul da sənindi, qız da sənindi, gəl bu işi eləmə. Hətəm Sultan «yox» – dedi ki yox!

Əhməd xanın da üz mənliyi vardı. Dışinin divinnən gələni Hətəm Sultanın başınnan yağdıran vaxtı qardaşı əmr elədi yerindəjə Əhməd xanı üldürtdürdü, doğma qardaşının ümrünə xitam verdi.

Allah güstərməsin, xalxın izərisinə vahimə düşdü. Camaat zox narazılıx elədi. Hətəm xanın bu hərəkətinən.

Hətəm Soltanın ürəyi bunnan soyumadı. Əmr verdi ki, Taharı da dar ağacına gətirin.

Cəllad əmrə müntəzirdi, cəlladın nə işinə qalif, Hətəm Sultan Allah verə camaatın hamısını qırsın.

– Padşah sağ olsun, əmrini yerinə yetirəjəm, nə buyurursan əmir ver.

Dar ağacına gətidilər Tahar Mirzeyi. Bu vaxtı Tahar Mirzə gürdü ki, bah, iş-işdən kezif. Orda gütürüf gürək nə diyəjək, biz deyək, siz şad olun, inşallah!

Tayım-tuşum yığılıfdı yanıma

Taxsırsızam yox günahım, xan əmi.

Zalım molla nə susayıf qanıma,

Taxsırsızam, yox günahım, xan əmi!

Cəlladdar kiminin əlində qılınc, kiminin əlində yağlı kəndir
əmr güzdüyüllər. Gütürür gürək birini də.

Dəryalarda olar dərin adalar,
Künül dost yolunda saldı cadalar.
Məktəb şagirdləri, mollazadalar,
Diləyillər iltimasım, xan əmi!

Zührə bu haq-hesavı gürüf güzdərinnən bahar buludu kimi yaş
tükə-tükə kəlayağısını atasının ayağının altına atdı. Baba, sən nə
qayırırsan, nə iş güürsən?

Baba təpiknən qızı vuruf itəliyən vaxtı, gütürür burda Tahar
Mirzə gürək nə deyir, siz şad olun.

Güzəl kəklik kimi səsə gəlifdi,
Telləri sərində bəsə gəlifdi.
Ay həzərət, iltimasa gəlifdi,
Zührə kimi xoşbəbanım, xan əmi!

Tahar süzünü tamama yetirən kimi şahın vəziri irəli yeridi,
dedi, şah sağ olsun, bu gün qəzəbə gəlifsən, nə iş güürsən? Atasını
öldürdün, oğlunu öldürməyə Allah təbəkəralah sana ixtiyar verməz.
Cavandı bunu öldürmək olmaz. Evi boş, həyəti sahıvsız qoymaq
olmaz. Nəsli kəsmək olmaz, ona gürə sürgün elə.

O vaxtı Hətəm Sultan əmr elədi:

– Bütün qullarınan baravar bunu burdan iradd eliyin get-
sinnər!

Taharın üzünən gülzəl yeddi qulu varıydı. Qol-qola zatdılar,
hamısının qollarını geri yannan bağlıyıp, cəlladların qavağına
qatdılar ki, bunnarı Türkiyə vilayətinə, Osmannı torpağına aparıp
ütürsünnər. Ancax molla qisasçılığınan gənə də əl zəkmerdi.
Hətəm Sultana dedi ki, ilanı öldürüb balasını niyə sağ buraxersan.
Qorxmorsanmı vaxt gələr gəlif sənnən qisasını alar. Nə qədər
firsətədi Taharı da məhv elə.

Hətəm Sultan dedi, molla, ağsaqqallardan, bir də el tənəsinnən
qorxoram, yoxsa onu da atasının dalınca o dünyalıx eliyərdim.
Ancax cəlladdara təfşirdi ki, yol boyu bunun qullarının hamısının
boynunu vurun. Üzünü də buraxın, qoyun iradd oluf getsin.

Bəli, İrannan Türk sərhəddinə gəlif zətdilər. Başdadılar qulları bir yerə yığıf üldürməyə. Tahar Mirzə baxdı ki, yox, iş-işdən kezif, qulları qıraxlar, gürek cəlladlara neyə yalvarer, biz deyək, siz şad olun inşaallah:

Sizə yalvarıram, sultan cəlladı,
Üldür məni, aman, qulu üldürmə!
Ədalət, səxavət, ixtiyar sizdə,
Üldür məni, aman qulu üldürmə!

Onatan cəlladın biri Tahara yaxınlaşf dedi, ayə, istiyirsən sənin üzünü birinci üldürüm, hez qullarıyın ülümünü gürmə. Tahar Mirzə güdürür birini də:

Hər tərəfdən məlul-məlul baxıllar,
Şirin canımı eşq oduna yaxıllar.
Təxsirsizdi canlarınnan qorxullar,
Üldür məni, aman qulum üldürmə.

Tahar mənəm, sarvanı yox karvanam,
Günahım yox, mən təxsirsiz bir canam.
İstərsiniz mən də sizə qurvanam,
Üldür məni, aman qulum üldürmə.

Süzə baxmadılar, Taharın qullarını tamam qırdılar. Qana bə-lədilər, Allah güstərməsin. Hətəm Sultanın əmrinnən zıxmax olmaz. Zünki o, nə dedi o da olmalıdı. Ona güre də Tahar Mirzənin qollarını azıf dedilər: Oğlan, atayın zürəyini yemişik, sana qıymerix. Sən də üləsisən. Bizə daldeydan tapşırıxdı ki, səni də üldürək. Amba sana qıymerix. Allahı isteyirsən elə getginən hez yerdə də bizim adımızı zəkməynən.

Bəli, Tahar güne bir mənzil, teyyi-mənəzzil tək-tənha qərib ülkədə yolu başına güdürüf üz qoydu tanımadığı, gürmədiyi şəhərə varid oldu. Allah hez kimə güstərməsin qəribliyi. Osmannı torpağınan Qarsa gəlif zıxdı. Qəribin sahabı Allahdı, konulları işıxlandırer. Tahar Mirzeyi Xanverdi deyilən bir kəsin yanına gətdilər. Tahar Mirzədən soruşdu: – Oğul, sən nerəlisən, nəzisen, bu vilayətdə nə edirsən?

Tahar Mirza ağlıya-ağlıya götürüf gürək nə deyir, siz şad olun inşallah:

Vətənimnən cida düşdüm,
Qan ağlar ellərim mənim.
Bülbüllər kimi gülşanda
Boş qaldı güllərim mənim.

– Oğul, başına gələn qəzeyi-qədəri təmiz deynən, nədi belə ağlıyırsan, noluf şükür Allaha!

Qulaq as, baba:

Hər nə oldu mana oldu,
Saraldı gül rəngim soldu.
Sağımda-solumda üldü,
Nüvcəhan qullarım mənim.

Xan Taharın bu zağında,
Sinəsi Zührə dağında.
Qaldı hovuz qırağında,
Sonalı güllərim mənim.

Xan Taharın başına müsibətdər gəlif, yanında nüvcəhan qulları ülüf, Vətənnən didərgin tüşüf, qırağa zıxıf. Xan Zührənin dərdi birəbeş...

Xanverdi kişi Taharı oğul kimi qəbul elədi. Güstəriş verdi paltarı dəyişdirilsin, hamamlansın.

Tahar Mirzə burda qalmaxda olsun, sizə hardan xavar verəjəm Zührədən. Zührə nə haldadı, başına nə müsibətdər gəlif?

Aradan 3-4 ay keçmişdi. Molla yavaş-yavaş başdadı Zührə xanımına yaxınlaşmağa. Dərdini azmaq istədi ki, sənnən üteri dəli-divanıyam. Bu işdə, Taharın başına gətirdiyim bu müsibətdər hamsı sənin eşqinnən ütrüdü, yoxsa mənim Taharnan nə işim vardı. Molla Zührüyə bu süzdəri deyəndə qız dedi:

– Molla, yolunu zəşmə, bir də mana bu süzdəri desən, babama deyərəm. Babam səni duz daşı kimi əzdirər. Kirmiş dur, bu sirri bir də azma, neyə bilersən elə də qoy qalsın.

Molla dedi, yox, Zührə, sənnən dünmək yoxdu. Sən saydığını say, gür fələk nə sayır?!

Zührə ah-vay izində, Zührə dərd izində, Tahar Mirzənin dərdi, əmisi Əhmədin dərdi qızı haldan salıfdı. Gəzə-gəzə gəlif əmisinin üyünə zıxdı. Tahar gəzən otaxları gəzif, başına qara bağlıyif, Allah hez kəsin başına gətirməsin. Gürdü imarət boşdu, hez kəs yoxdu. Gütürdü bu məqamda gürək sinəsinə nə gəldi, tərəfindən zətdirax, xoşbaxt olun.

İmarətlər, sizdən xəbər alayım,
Sizdə gəzən xanlar xanı nejoldu?
Künül qəmli bu vıranı gəzəyim,
Sizdə gəzən xanlar xanı nejoldu?

Hanı bəs baharım, hanı bəs yazım,
Hanı bəs sühbətim, hanı bəs süzüm?!
Nejoldu ürdəyim, nejoldu qazım,
Sizdə gəzən xanlar xanı nejoldu?

Əhməd xanın xanımı Nazpəri xanım otaxlardan gələn səsə tərəf gələndə gürdü ki, Zührə xanımdı, qan-yaş tükə-tükə şüvən qoparer. Geri yannan yaxınnaşif Zührüyü qucaqladı, bağrına basdı. Nazpəri xanımın güz yaşı Zührəninkinə qarışdı, Zührəninki Nazpəri xanımınkına, bir müddət belə qaldılar. Dinmədilər, danışmadılar, elə hey ağladılar. Bir azdan Nazpəri xanım üzünə gəldi, üzünü Zührə xanıma tutuf dedi: – Qızım, qızım, Allah bizi bu dərdə salanı bunnan büyük dərdə salsın. Onatan Zührə gütürdü birni də gürək nejə dedi:

Zührəyəm, zəkərəm ahınan-zarı,
Getməz ürəyimin qəmi, qubarı.
Bir desən neynədin sən Xan Taharı,
Səndə gəzən xanlar xanı nejoldu?

Nazpəri xanım bir qədər Zührənin künlünü aldı, üz-güzünnən üpdü, otaxları gəzdirdi. Başına taytuşdarı-qızdarı yığdılar. Xeyli sühbətdən sonra Taharın nejolduğu, harya getdiyi hələ bulara bəlli

düylü. Zührə yerinə-yurduna sığışmer ki, sığışmer. Qızdarı belə gürüf, onnara dərđini nejə deyəjk, siz şad olun, inşallah.

Qızdar, gəlin sizə dərđim süülüyüm,

Taharın sir süzü yadıma düşdü.

Pünhanı dərđimi bəyan eyliyim,

Taharın sir süzü yadıma düşdü.

Cavannıxdı, güzəllikdi, eşqdı. Hamı bir-birinə dərđini süylüyür.

Axşam-səhər gəlib mənı bəllərdi,

Üpərdi üzümən, düşüm əllərdi.

Üzü gəlmİYəndə qasid yollardı,

Taharın sir süzü yadıma düşdü.

Zührə deyər zülm elədim üzümə,

Əcəb yandım beyvəfanın küzünə.

Bulaq üstə su səpərdi üzümə,

Taharın sir süzü yadıma düşdü.

Bəli, Zührə bu dərddə, bu qəmdə, Allah sizə dərđ-qəm verməsin inşallah! Zührə Taharın yolunu güzdəməkdə, Taharın dərđini zəkməkdə olsun, gürək Taharın başına nələr gəldi?

Xanverdi Süvdəgər ki, Taharı üzünə oğulluğa gütürdü. Paltarını dəyişdirdi, yedirdi, izirdi. Bir ay kezmişdi, Xanvrerdi Süvdəgarın qızı Taharı gürdü. Taharı gürən kimi qız ona vurulmağa başladı. Ancax Tahar güzünün qulağınan da baxmer qıza. Qızın adı Bolqarlı Xatın idi. Nə qədər hərrədi, neynədi Taharı tora sala bilmədi. Qız bir gün dərđini atası Xanverdi Süvdəgara danışdı, Tahara vurulduğunu bəyan elədi. Atası dedi, qızım, bir az səbr elə, mən üzüm Taharın fikrini üyrənərəm, irazılıx versə zox yaxşı olar, həm kürəkənim olar, həm də oğlum. Gürürəm üzü də xan oğludu, zox ləyaqatdı oğlandı. Zağırtdırdı Taharı hüzuruna, dedi kefiyin harasıdı, nə təhərsən?

– Zox sağ ol, əmi, Allah sənnən irazı olsun, zox irazıyam. Mənı belə qəbul eliyif üz oğlun kimi saydığına gürə sana ümrüm boyu duvazıyam.

– Oğul, burda bir fikir də var.

Tahar dedi, baba, sənnən qavax qoy mənim bir nezə xana süzüm var, onu deyim, sora lazımsa sən də deyərsən. Bunu deyif Tahar gürək gütürüf nə dedi, siz xoşbəxt olun:

Baş gütürüf ayağına gəlmişəm
Hər yerdən kəsilib əlacım, əmi!
Ajax torpağına ziyarətim var,
Əgər qəbul olsa meracım, əmi!

– Bala, meracın da qəbuldu, hər bir şey də. Mənim güzümün ağı-qarası bir qızım var Bolqar Xatun. O nişannıdı. Eşitmişəm, o, da güzünü sana dikif, nişannısına getmək fikrində düyü. Tay-tuş arasında da, oğlan da mənim yaxınımdı, qohumluğu zater. Süz-gap olor, sənin fikrin nədi?

Tahar dedi, qulaq as:

Kim sevər ürdəyin, kim sevər qazın,
Kim zəkər işvəsin, kim zəkər nazın,
Pərdeyi-ismətdə Bulqarlı qızın,
Hax bilsin o, mənim bir bacım, əmi!

Xudaverdi Süvdagar əlini üzünə qoyuf, Taharın üzünə müykəm-müykəm baxdı. Onacan Tahar aldı birni də:

Atdılar vətənnən məni irağa,
Kimim var dalımca düşə sorağa.
Xan idim zıxardım ağır yığnağa,
Taharam, boş qaldı taxt-tacım, əmi!

“Əmi” – deyəndə kişi başdadı ağlamağa. Tahar başına gələnnəri, atasının ülümünü, qullarının ülümünü, üzünün zəkdiyi əziyyətdəri bulara danışan kimi, Allah güstərməsin, ağlaşma qopdu. Bulqarlı Xatın irəli yeridi.

Dedi, oğlan, dərđini indiyətən manna demiyifsən, zox da mən sana vurulmuşam, amma bunnan sonra sən mənim qardaşımsan. Ürəyə zor eləmək olmor, neynəmək. Allah səni üz süvgünə qovuşdurar, inşallah! Ancax sənnən xahişim odu ki, bir nezə gün də bizdə qal, barabar bağlarımızı seyr eliyək.

Bəli, bağı gəzərkən, bülbüllərin səsinə eşidəndə, bu qənirsiz güzellikləri gürəndə məhəbbətnən dolu ürək neynəməlidir?

Bu vaxtı Bulqar Xatın güzdərini Taharın sufatına zillədi. Dedi ilahi, varsan, yoxsan, üzün bilersən, noloydu insanların hamısını bu sufatda yaradəydin. Onatana aldı Tahar gürek bağda cəh-cəh vuran bülbülə nə dedi?

...Bülbül, sənin işin qandı,
Aşıqlər oduna yandı.
Nədən hər yerin əlvandı,
Küysün altı sarı, bülbül!

Bu bir qızın geyiminə də işarəydi.

Qız dedi:

– Can-can fikri manadı.

Aldı birində də:

Bülbül, sən bəla zəkərsən,
Güz yaşın kola tükərsən.
On bir ay cəfa zəkərsən,
Bu bir ay da zarı, bülbül.

Bülbül, sən məni yandırdın,
Axar sular bulandırdın.
Gülşən bağın dolandırdın,
Yazıq xan Taharı, bülbül.

Bulqar Xatın dedi:

– Ədə, o, işarələr kimə verirsən? Doğrumu sənin xəyalınnan kezerəm. Dedi:

– Yox, xanım, mənim xəyalımnan kezmərsən.

Dedi:

– Bayax bülbülə dediyin süzdər, məni sənə zəker axı, belə bir fikirin varmı?

Tahar Mirzə:

– Yox xanım, bayaq nə dedim axı?

Birin də deyim qulaq as, sənnik hez nə yoxdu:

Yenə geyibsən al-yaşıl
Gəşd edirsən bağı, bülbül.

Ağlamaq mana yaraşer,
Axşam-səhər zağı, bülbül!

Tahar Mirzə üzünü bülbülə tutuf demək isteedi ki, sənin nə dərdin? Dərd məndədi.

Bulqar Xatın:

– Oğlan, sənin nə dərdin var ki, belə yanıqlı oxudun?

– Qulaq as.

Bülbül, səni kim uzurdu?
Yurddan-yurda kim küzürdü?
Kim süzürdü, kim izrirtdi?
Kim olmuş sağ, bülbül.

Haman Bulqar Xatın xeyli üzünə yığıldı. Dedi:

– Vallah, burda nə sirr varsa, gürək bir bu nə deyir. Süzünün axırın nə deyəcək?

Maral gəzər binasında,
Tərlan yatar yuvasında.
Xan Taharın sinəsində,
Zührə yarın dağı, bülbül!

– Mənim Zührə kimi bir yarım var, ay Bulqar Xatın, sən fikrindən daşın, mana bacı ol. Allahdan bərəkət, Allah da sənin üstündə dursun. Bulqar Xatın güzünnən yaş axıtmağnan nə olsun? İş-ışdən kezif, hər kəsin üz sahabı var. Allah hər kəsin, üzünə bir tay yazıf.

Tahar Mirzə:

– Məni babayın yanına apar, babannan halallıq alem. Mən getməliyəm.

Bəli, sühbət eliyə-eliyə Xanverdi Süvdəgarın yanına gəldilər:

– Babayi mehriban, mənim fikrimə bir şey gəlir, saa bir üz bənd deyəyəm, onnan sonra məni mürəxxəs eliyə bilərsən.

Xanverdi xan:

– Oğul, de gürüm hələ nə deyirsən?

Tahar Mirzə:

Başına dündüyüm, qurvan olduğum,
Bir süzüm var sənə, Xanverdi, deyim.

Duz-zürəyin halal elə, gedirəm,
Hər yerdə o, mənə nan verdi, deyim.

Xanverdi Süvdəgar:

– Oğul, bizim borcumuzdu, qonağa hürmət eləməy, bizim qonağdan başqa kimimiz var ki, sən o süzü deyirsən? Sənin üzgə fikrinnən keçən nədi? İnşallah işin də, aqibətin də yaxşı olar.

Tahar:

– Baba, qulaq as gür nə deyirəm:

Ərzimi eylərəm mərdi-mardana,
Şikayətim vardı zarxı-düvrana.
Sübh zağı girmişdim bağı-bostana,
Bülbül də gül üstə can verdi deyim.

Mən üz gülümdən ayrılı bilmərəm. Hər şeyi sənə azıq demişəm.

Xanverdi Süvdəgar:

– Bəli, oğul, de gürüm süzünün Alməmmədi nədi?

Tahar:

Tahar Mirzə yanar eşqin küzüynən,
İşvəsiynən, qəməsiynən, nazıyan.
Rəqib tənəsiynən, düşmən süzüynən,
Bəlkə Zührəm mənnən yan verdi deyim.

Başıma gələn budu. Qorxuram mənim Zührəmi əlimdən alalar. Axirətə yana-yana gedəm. İndi sənnən mən mürəxxəs olmaq istəyirəm. Halallıq istəyirəm. Sənin qızın mənim bacım, sən mənim atam.

Bulqar Xatın yanmağnan ha düyül. Bəli, ixtiyar verdilər. Yola düşdü. Tahar Mirzə günə bir mənzil, tayyimünəzil, gəlhagəl gəlif, ustadlar cürə-cürə süzlər deyib. Yamən şəhərinin yanından keçəndə, şah qızı Nərgiz Taharı yolda tutdu. Ovdanmı gələrdi, hardansa gələrdisə zox bir qüvvəli, üz yerində, üz ətrafında sayılmış bir şəxsin qızı idi. Nərgiz xanım Taharın əsir kimi qol-bəylərinin qarşısına qatdırıf, qollarını bağlatdırıf, imarətinə gətirdi. Atasına dedi:

– Baba, bu qazaxdı bunu zindana salajam.

Atası:

– Sən bilərsən, kimdi sənin əlinnən alan.

Bir gün, iki gün, ancaq Nərgizin qəlbinnnən Tahar Mirzənin güzəlliği getmir. Gəlir hərdən yoxluyur ki, gürsün məhbusu necədi. Bu tərəfinə, o tərəfinə hərəninir. Axırı Tahar buna müştəri güzünən baxır:

– Qız fikrin nədi? Mənnən nə istiyirsən? Məni burya niyə gətirirsən?

Qız dedi:

– Ədə, bir maa tərif deyə bilərsənmi?

Tahar Mirzə:

– Qulaq as, deyərəm. Onnan gələsi nə var?

Budur gəlib, bahar fəslı,

Azılıfdı lala, nərgiz.

Ağzın süddü, dodax qaymax,

Dilin batıf, bala, Nərgiz!

Nərgiz bir eşqlanmağa düşdü ki, az qaldı ki, Tahar Mirzənin qarşısında sındırır, oynasın. Allaha and olsun, bunun künlünü almışam, yoxsa bu mana tərif diyəsidi? Aldı gürək ikinci bəndini:

Kəsibsən aşığın yolun,

Qırıbsan qanadın-qolun,

Tutu kimi ütür dilin,

Dünübsən bülbülə, Nərgiz !

Qızıl bazular qoldadı,

Əşrəfi ipək teldədi.

Zührənin güzü yoldadı,

Tutma məni dilə, Nərgiz!

Ülmüş şeydi, mənnən sənə yar olmaz.

Nərgiz:

– Oğlan, nə güzəl oxuyursan, birini də deynən.

Yalvartma sən Xan Taharı,

Ağlatmeynan zarı-zarı.

Məlul qoyma Zührə yarı,

Dur məni sal yola, Nərgiz!

Bəli, ordan-burdan, ay bala, zornan güzəllik olmaz. Belə bir aşiqi da əyləmək olmaz. Xan Taharı azad eyliyillər. Tahar gəl-hagəl, hansı yollardan ki, bunu aparmışdılar, o yollardan da gəlif Qaramana zətir. Gizlindən gələr, bir əmizadası var idi, əmizadasının, adı Mələksumaydı. Onun yanına gəlif, daldeydan üzünü gürsətdi. Mələksuma bunu gürüf:

– Əyde, üyün yıxılsın, sənin başına oynunna gəlif, sən burayamı gəlifsən? Demərsənmi, səni üldürəllər, asallar, kəsəllər, hardan gəlersən burya?

Tahar Mirzə:

– Mən getməliyəm. Gəlmişəm, indi, mənə Zührənin yanına aparmalısan.

Mələksuma:

– Hez bir vəchlə səni Zührənin yanına aparmaq olmaz, ancaq mən bir şey fikirəşmişəm.

Tahar Mirzə:

– Nədi fikrin?

Mələksuma bir qadın donu tapıf, Tahar Mirzeyi başdan-ayağa qadın libasına geyindirif, Zührənin yanına aparır. Gələndə gürdülər ki, Zührə xanım şirin yuxudadı. Bu vaxtı Mələksuma istədi Zührəni oyatsın. Tahar Mirzə irəli yeridi, dedi süygülümü üzüm oyadajam. Oydu ku, gütürüf gürək nəjə dedi, biz deyək siz sağ olun.

Dan yerinə yenə düşdü nişana,
Oyan, güzdərinə qurban olduğum.
Uşdu şeyda bülbul qondu gülşana,
Oyan, güzdərinə qurban olduğum.

Alma atdım yastığına dayandı,
Yastığın da al qırmızı boyandı.
Sənnən yatan qız-gəlinnər oyandı,
Oyan, güzdərinə qurban olduğum.

Bağrım başı bar gütürməz xəzəldən,
Güz zəkmərəm sənə kimi güzəldən.

İkimiz də həmdərd idik əzəldən,
Oyan, güzdərinə qurban olduğum.

Nə vaxtandı güzüm yolda qalıbdı,
Sarılıbdı, gül irəngim solubdu.
Oyan Zührə, Xan Taharın gəlirdi,
Oyan, güzdərinə qurban olduğum.

Tahar Mirzə neynədisə Zührə oyanmadı.

Belə olanda Mələksuma arvad Zührənin başının üstündə duruf
gürək Zührüyü neyə oyatdı:

Xab izində yatan Zührə,
Oyan, Zührə, yarın gəldi.
Dərdə-qəmə batan Zührə,
Oyan, Zührə, yarın gəldi.

Zührə tələsik qalxıf, güzlərini oxalamadan, Mələksumaya belə
cavab verir:

Mələk ana, doğru danış,
Gürən hazan gələr Tahar,
Yoxsa, yuxumu gürmüşəm,
Gürən, hazan gələr Tahar?

Mələksuma dedi ki, qulaq as, ay bala:

Muradın haqqı bitirdi,
Müjdəni qarı gətirdi.
Gətirif sana yetirdi,
Oyan, Zührə, yarın gəldi.

Zührə deyir:

Eşqin gülünə girərəm,
Sınıq künüllər hürərəm.
Sana mən müjdə verərəm,
Süylə, hazan gələr Tahar?

Mələksuma:

Sonalar güllərə cuma,
Süzü gətirdim tamama.

Sənə qurban Mələksuma,
Oyan, Zührə, Tahar gəldi.

Zührə:

Zührəyəm, qanlar ağlaram,
Bulannıq sel tək zağlaram.
Qəlbimi yara bağlaram,
Süylə, hazan gələr Tahar?

Zührə güzünü azanda gürdü doğrudan da Tahar qadın libasında bunun yanına gəlif. Tez soyunuf paltarını dəyişdi. İki sevgi bir-birinə tapışmağda olsun. Xeyli dərdləşdilər, Tahar:

Zalım atan, xan atamı üldürdü,
Olsun taxtı-tacı, tarımar, yeri.
Ağladıban güz yaşımı sildirdi,
Qalmadı bir məndə ixtiyar, yeri.

Zührə cavabsız qoymadı:

Zalım atam ol atanı üldürdü,
Olsun taxtı-tacı tarımar, yeri.
Üstümüzə düşmənnəri güldürdü,
Olmasın düvləti, bərqərar, yeri.

Tahar Mirzə:

Dost-düşmənnər hər tərəfdən baxdılar,
Künlümün evini vuruf yıxdılar.
Şirin canım eşq oduna yaxdılar,
Yaxdılar sinəmin üstə nar, yeri.

Aldı Zührə:

Əbəs bizi yaman günə salıbdı,
Dürd yanmızı qarı-düşmən alıfdı.
Demə ki, yad eldə yalqız qalıbdı,
Ala bilməz tər lan elin sar, yeri.

Mən dediyimin üstə durmuşam, ay Tahar. Ümrüm boyu səni güzdüyəyəm. Tahar dedi:

Mən Taharam, halım müşgül olanda,
Əcəl peymanası gəlif dolanda,

Tər bağzalar saralıban, solanda,
Qoyma qona gül dibinə xar, yeri.

Bəli, aldı Zührə:

Eşqin səməndini minif zaparsan,
Sınıq künülləri həməən yaparsan.
Sən oğlansan yad ülkədə taparsan,
Zührə yalnız zəkər ahu-zar, yeri.

Bah-bah-bah. Böyük dərdi zəkilməz. Burda götürüf sühbət əsnasında, yeyillər, izillər, kimdi, gələn yox, gedən yox, ancaq iş qorxuludu. Zünki, bunların dürd bir yanı qarollanan, güzətzilə-nən, zuğullanan, bir tərəfdən bunların adamları, bir tərəfdən şahın adamları güdüllər ki, gələn-gedən olar. Bir gün, iki gün, axırı dedi ki, belə qalmaq olmaz. Gələn var, gedən var, gəlif səni gürellər. Tahar Mirzə dedi:

– Ağıma bir şey gəlif. Dedi: – Nədi? Onu elətməlisən mütləq. Bir müşəmbəli sandıx qayıtdır mənim boyuma. Üstünnən də bir balaca nəfəs yeri qoydur, sanduğı səhər tulla, axşam zək zıxart məni, sənnən gürüşüm. Beləliknən, gürek Allah havaxtacan verib, yaşırıq.

Bəli, Zührənin ağına batdı. Mələksuma qarının əlinnən bir sandıx qayırtırdıf, gətirdilər, müşəmbələtdilər ki, izinə su atdymasın, üstünnən də bir balaca yer qoydular nəfəs alsın. Bu minvalnan bir gün, beş gün, iyirmi gün hər axşam aparıf sandığı zəkif, səhər sandığı salırdılar zaya. Zünki zay Zührənin tufarının dibinnən axırdı. Hez kim başa düşmürdü, burda nə var, nə yox.

Tahar dedi:

– Qız, mənim yadıma bir şey düşüf:

Dedi:

– Nədi?

– Qulaq as:

Başına dündüyüm alagüz canan,
Qoy aparsın gürüm, sel mənə neynər?
Sana qurvan olsun bu şirin canım,
Qoy aparsın gürüm, sel mana neynər?

Əmib-əmib ləblərindən qandığım,
Alışiban eşq oduna yandığım,
Müşənbələ, at dəryaya sandığım,
Qoy aparsın gürüm, sel mənə neylər.

Əlbət belə imiş qəzanın işi,
Gecə-gündüz mən ederem təşvişi.
Yusifli dəryadan qurtaran kişi,
Qoy aparsın gürüm, sel mənə neylər?

Mən Taharam, süzüm deyim mərdana,
Şikayətim vardı, qadir Subhana.
Qoy sandığa, tulla, məni ümmana,
Qoy aparsın gürüm, sel mənə neylər?

Bəli, bu minvalnan bir aymı, iki aymı, səhər tezdən sandıx
dəryaya salınır, axşamüstü zəkildir. Bunnar üz işində, üz kefində.
Ancaq gürək, fələk nə iş qayırır.

Bir axşamüstü gedəndə gürdülər sandıx yoxdu, gedif su
aparır. İpi zəkəndə ip gəldi, sandıx yoxdu. Zührə başına düyməsin,
neynəsin?! Qan-yaş tükməsin neynəsin?! Zührənin ahu-zarı
dünyüyü güdürüf. Gürək burda nə deyəcəh:

Qanlı dərya, nə axırsan selavda
Axıb-axıb sən ümmana gedərsən.
Amanatdı, qərq eyləmə sandığı,
Tapşırıram Süleymana, gedərsən.

Ağlaram güzümnən tükəyəm qanı,
Fəryadıma yetis, Kərəmin-kanı.
Bir ah zəksəm qurudaram dəryanı,
Üz tutufsan biyabana gedərsən.

Zührə necə düzsün bu ahu-vaya,
Kaman ikən qəddim dünübdü yaya.
Əlimnən sandığı atdım dəryaya,
Daldalanıb sən ha yana gedərsən?

Bəli neyləməy olar? Dərya aparıf gedif sandığı. Zührə eşiyə zıxer, izəri girer, başına düyür, sazını yolor, neyleyir. Mələksuma qarı dedi:

– Bala, Allahdan umudunu üzmə.

Savaxlarınız xeyrə azılsın. Zührə bir savax tezdən, hardan ki, sandığ gedif üzünü oruya yetirdi. Siyah tellərinnən üz tel ayırır gürək nə dedi? Biz deyək, siz şad olun:

Dərya, sənın dalğaların,
Zağlar ingildər, ingildər.
Kimin kürpə yarı itib,
Ağlar ingildər, ingildər.

Mələksuma qarı üzünü düyməknən, üzünü-güzünü cırmağla-maxnan noolsun? Dürd yana yığılan qızdarın ağlaşması Allah güstərməsın, fəğan eliyirlər. Aldı birini də:

İki dağın arasınnan,
Fələk kəsif qarasınnan.
Xan Taharın nalasınnan,
Dağlar ingildər, ingildər.

Aldı üzüncü bəndini gürək nə deyir:

Dərya, sən kəsdin aranı,
Sınəmə vurdun yaranı.
Xan Zührə başa qaranı,
Bağlar ingildər, ingildər.

Yüz zağır, yüz zığır nə küməyi var? Dərya küpüklənər, sandıx da üzə-üzə üstündə. Kim bilsin harya geder. Allah aparır hayana zıxardajax. İnşallah, gürərik. Tahar sandığda geder. Zin padşahının qızı Banı xanım bir dəstə qıznan suyun kənarına gəzməyə zıxıflar, yuyunmağa. Onu gürellər ki, dərya üzündə bir sandux gələr.

Banı xanım:

– A qızdar, o ya gəmidən qalır, ya kimnən qalırdı. İzinnən canlı zıxsa mənım, cansız zıxsa sizindi.

Qızdar deyir, nətər yani canlı zıxsa?

Banı xanım:

– Yanı, dir insan zıxsə mənimdi. Qızıl, gümüş zıxsə sizindi. Oldumu?

Qızlar:

– Oldu.

Ələviyyə adında bir telli-toqqalı qız soyundu. Üzünü verdi dəryanın ortasına. Üzə-üzə gedif, düşünnən vura-vura sandığı qırağa zıxartdı. Banı xanımın az qala ürəyi gedəcəkdi.

– A qızdar, gəlin sandığın ağzını azmağa.

Ordan-burda, bir-birinə küməyləşif, sandığın ağzını azdılar. Tahar Mirzəni dalğa vuruf, layla zalıf, güzünə yuxu gedif. Hez üzünən xəvəri yoxdu. Banı xanım nəzər salanda gürdü ki, ilahi, on dürd gecəlik ay kimi allah-təala boş vaxtı qırx qələmnən zinyət verif. Yanı bunu nətəhər yaradıf. Qaş, güz, kirpik, boy-buxun. Hez dilnən deyiləsi düyül. Bəşərdi da. Banu xatunun eşq ataşı ciyarına düşüf, sazınnan üz tel ayırır sinəsinin arasına basıf, gürək oğlanı nə təhər oyatmaq istədi. Qızdarın bəzisinin gülüncünə gəldi, bəzisinin yazığı gəldi.

Azanda sandığı güzündü sinə,
Camalın şüvqünü bənzətdim günə.
Kim zəkif, kühsünü dağı-düyünə,
Oyan sandığının, can əcəm oğlu.

Azanda sandığı güzündü maya,
Camalın şüvqünü bənzətdim aya.
Süylə, səni kimlər atdı dəryaya?
Oyan sandığının, can əcəm oğlu.

Tahar güzünü belə azanda dedi, ya rəbb, bunlar cindi, şeytandı, mən hardayam? “Bismillah” eylədi, gürdü qazmellar. Dedi:

– Yox, bunnar bəni-insanlardı. Ancax insannar nə insannardı, dəvə-daylağı kimi bir-birinnən iri. Titim-titim titrəşirdilər.

Aldi gürək:

Saralıban, o gül rəngin solubdu,
Qaynayıban gül peymanın dolubdu.

Kimdən sənə belə sitəm olubdu?

Oyan sandığının, can əcəm oğlu.

Tahar Mirzə güzünü azıf “Ya Allah” deyif əyağa qalxdı. Ordan-burdan, qızdar gürdülər bu padşah lüeyünlü, padşah libasdı belə bir güzəl gəncdi. Tahar Mirzənin də yanında saz yox, bir şey yox. Ustad deyirdi yerdə bir küsüy vardı gütürüf saz yerinə sinəsinə basdı. Gürək nə deyir. Biz deyək, siz şad olun:

Mən yetiməm, siz atalı-analı,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.
Qolları bazubəndi, başı cunalı,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.

Kimi ağ geyinif, kimi qırmızı,
Kimi gül düşürür, kimi nərgizi.
Nazinən yeriyir şahımın qızı,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.

“Şahımın qızı”nın adını zəkəndə Banu xanım elə bilginən təzə gül azılar. Bir dənə qəşmərrəndi¹⁴ ki, ennənən kimi elədi. Dedi ki, gədənin künlünə girmişəm, hər şey düzələjək. Onatana gütürdü gürək Tahar daha nə deyir:

Adın Banu, üzün xanlar xanısan,
Güzəllər izində nişanalısan.
Bircə Xan Taharın şirin canısan,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.

Banu xanım üz-üzünə elə şad oldu ku, “Oğlanın konlunu aldım, daha mana ülüm yoxdu”. Bəli, Banu xanım bir nezə gün Tahar Mirzeyi ovutdu. Qız Tahara elə vuruluf ku, bir dayqa¹⁵ onsuz kezinə bilmer.

Tahar Mirzə hez buna gonul vermer, hez buna yaxınnaşmer.

Banu xanım gənə Tahar Mirzeyi bağa gətirdi. Bağ nə – Gülşan bağı. Bülbüllər bir-birinin cəhcəhindədi. Banu xanım dedi ki, bizim bülbüllərin cəh-cəhi, bağımızın güzəlliyi xoşuna gələrmə? Dedi:

¹⁴ Qəşmərləndi – qürrələndi mənasında

¹⁵ Dayqa – dəqiqə

– Qulaq as, xanım:

Baharın yetgin zağıdı,
Qarşılayaq yazı, bülbül!
Sən oxursan, mən ağlaram,
Belə gəlif yazı, bülbül!

Oxu səsin zilə gəlsin,
Xoş avazın dilə gəlsin.
Yarım gülə-gülə gəlsin,
Mən zalanda sazı, bülbül.

Süz ağzınnan zıxmışdı. Banu xatun Taharı qucaxlıyıf, yanağının bir busə gütürdü. Tahar tez üzünən Banu xatunu ayırır geri durdu. Sınəsinən geri itələdi. Dedi:

– Xanım, səhv eləmə, qulaq as:

Tahar Mirzə düşüf xəstə,
Mən olaydım sən həvəsdə.
Oxuyasan budaq üstə,
Zührəm edə nazı, bülbül.

Bəli, Banu xanımı üzünən araladı. “Zührəm edə nazı, bülbül” sözü Banuya elə toxundu, ürəyinə sancıldı. Üz-üzünə dedi, “yaxşı mən sənnən bu hayıfı alaram”. Zünki Banu xanım şah qızıydı, üzü də gülə qadınıydı. Yüzlərnən şahzadələr, bəylər, oğlanlar istəmişdi, hez birini künlünə salmamışdı. Ancax Tahar Mirzeyi güzünün bəbəyi kimi severdi. Tahar Mirzənin də belə eləməyi Banunun xoşuna gəlmədi. Qayıtdılar imarətə gəldilər, ibadət eləməyə. O yannan, bu yannan, yemək, izmək. Zuğulun anası ülmüyüfdu, biri üldümü, sabah yerinə beşi doğulor. Zuğullar şaha zatdırdılar ki, bəs deməzsənmi sən qızın Banu xanım, sənnən xavarsız üzünə toy eliyir. Yanında oğlan saxlıyr. Şah fərraşdarı zağartdırır Tahar Mirziyi tapdırdı, hüzuruna gətirtti. Hikmətnən, güzəlliknən, mərifətnən Tahar Mirzə üzünü şaha təqdim elədi. “Adım Tahar Mirzədi, Qaramannam. Əhməd xanın oğluyam”.

– Oğul, bəs burda sən nə işin, mənim qızımın yanında nə gəzersən?

Dedi:

- Qulaq as, qoy süzümün cavabımı saznan deyim:
Şahım, mən qapına dada gəlmişəm,
Nola yetirəsən canana məni?!
Hətəmin qızına aşiq olmuşam,
O atdı dəryayi-ümmana məni.

Qərrib dağlar kimi dağları aşdım,
Hələ tifil ikən ağlımı zaşdım.
Oxudum sinəmin dəftərin aşdım,
Buyurdu cəllada fərmana məni.

- Oğul kim, nə?

Dedi:

- Qulaq as, baba!
İndi sənə mən şikayət eylərəm,
Xəncər alıb qara bağrım teylərəm.
Üzüm tutmur beş kəlməni süyləyəm,
Apar Zührə ilə divanə məni.

– Ay oğul, Zührə nədi, sən nə danışərsən? Səni mən qızım
Banunun yanında gürürəm.

Banu xanım da əyləşif, ürpəy üzündə, atasının məsləhətinə
fikir verir.

Aldı birni də Tahar:

Uşaq ikən beşiyini yığradım,
Zürəyimi zəhərlərə doğradım.
Hətəm Sultan qəzəbinə uğradım,
Atdı seldən selə, ümmana məni.

– Ay oğul, vallah, hez nə başa düşə bilmerəm. Bir da gürüm
Hətəm Sultan kimdi, sana nə oluf? Dedi:

- Qulaq as:

Hətəm Sultan üzünü mana bildirdi,
Xan Taharın güz yaşını sildirdi.
Naxax yerdən xan atamı üldürdü,
Təbibsən sən yetir dərmana məni.

Başına gələnləri Tahar Mirzə mən sizə danışdığım kimi Calələddin şaha süylədi.

Şah üzünü qızına tutuf, qızım, bə sənin fikrin nəydi bu oğlanı yanında saxlıyırdın?

Qız dedi, baba, oğlana fikir verərsənmi?

Dedi:

– Bəli, maşallah, fikir vererəm, zox ağıllı, həm də gözəl oğlandı.

Dedi:

– Baba, sən bəyəndiyin kimi, mən də bunu sevmişəm, ona güərə.

Dedi:

– Qızım, bu güər nələr danışer, bunun sevgilisi var.

Dedi:

– Baba, bilmerəm. Əgər o qız, o sevgilisi mənnən gözəl olsa, mən ona kəniz olajam. Yox, mən onnan gözəl olsam, vallahi-billahi üzümüzü də üldürəjəm. O qızı da, bunu da, üzümü də.

– Oğul, indi mənnən nə isteyirsən?

– Şahım, sənnən kümək istiyirəm.

Banu xatun dedi:

– Mən üzüm sana kümək eliyəjəm. Sizin o Qaraman vilayətində nə qədər qoşununuz olar? Hətəm Sultanın nə qədər qoşunu olar ki, bizə cavaf versin?

Tahar dedi, nə qoşunu olajax, balaja bir şəhərdi. Hətəm Sultan elə də qüvvətli adam düylü.

– Üzgə yerdən onun küməyi yoxdu ku?

Tahar dedi:

– Xeyr, onun hardan küməyi olajax. Arxası-küməyi atam Əhməd xanıydı, məniydin. Atamı üldürdü, məni də didərgin saldı. Elə namərdə kim kümək eliyəsidi ki?

Cələlədin şah qızının süzünə baxdı. Kimi deyir səkkiz yüz, kimi deyir səkkiz min, kim də deyir səksən min ləşgər atdara suvar oldu. Xan Tahar bir dəvənin üstündə oturuf, Banu xatun üzü də atdanıf, gəlhağəl gəldilər zatdılar Qaraman vilayətinə. Hətəm Sultana qasid gündərdilər, dedilər ki, ya şəhəri talıyırıx, ya Zührə xanımı ver.

Hətəm Sultan üzü qavağa zıxdı. Dedi:

– Ay oğul, mənim şəhərimi niyə talıyırsınız, mən neynəmişəm. Dedilər, Zührə adında bir qızın var onu verməlisən.

Dedi:

– Kimə verməliyəm qızımı.

Dedi:

– Banu xatuna.

– Banu xatunun nəyinə lazımdı Zührə. O, qız, bu qız. Qız da qıza gedərmi?

Dedi:

– Bilmerəm, istiyir.

Hətəm Sultan dava olmasın, qan tükülməsin deyə kəcaveyi bəzətdirif, Zührüyü kəcavədə əyləşdirif, gəldilər Banu xanımın yanına. Kəcavədən Zührə xanım enəndə Banu xanım vallahi-billahi ayıl-mayıl oldu bunun güzəlliyyəsinə. Qıza dedi:

– Əlini bəri uzat.

Zührə əlini uzatdı Banu xanıma tərəf. Banu xanım Zührənin əlini üpüf güzünün üstə qoydu. Şükr olsun dedi, ilahinin yaratdığına, şükr olsun varlığına. Əcaib-güzəl yaradıf. Üzünü Tahar Mirziyə tutuf dedi:

– Ey, vallah sana ki, belə gözəl sezifsən. Bu yerdə Banu xanım aldı gürək Zührə xanıma nə dedi:

Güzlərində ayıf yoxdu,
İllah sənə qaşın, Zührə.
Dodaxlar yaquta bənzər,
İnci, sədəf dişin, Zührə.

Bərəkallah səni yaradan Allaha.

Gəl durax qabax-qabağa,
Boyum-boyuna sadağa.
Sandıx zıxdı bizim bağa,
Onda bitdi işin, Zührə!

Banu deyir gəl dərddəşək,
Gürək kimdi kimnən qəşəng?!

Gücün varsa, gəl güləşək
Gətirmişəm qoşun, Zührə!

Zührə işi başa түşüf, Banu xanımın üzünən üpüf, boynunnan qucaqladı. Dedi:

– Eşq olsun sana, halal olsun sana.

Bunnan sonra Banu xanım Hətəm Sultanı zağırtdırdı. Hətəm Sultan Banu xanımın qarşısına gəlif dedi:

– Oğul, sənin bu səfərdə, qızımı tələb eləməkdə məqsədin nədi?

Banu xatın dedi:

– Qardaşın Əhməd xanı qətlə yetirdiyin günnən bu günə onun oğlu Tahardan mana bir xavar verə bilərsənmi?

Hətəm Sultan ağladı, dedi:

– Bala, mən Allahın da qarşısında, qardaşımın da qarşısında, oğlunun da qarşısında zox böyük günahkaram. Məni filan molla qızıqdırır başıma bu oyunu gətirdi. Onu da əməllərinə güre xalxın qarşısında edam etdirdim. Eylədiyim səhvi də başa düşdüm. İndi mənim varım-düylətimin hamısı Taharındı. Havaxt o gəlsə, mən qızımı ona verif güzəl bir məclis qurajam, toy eliyəjəm.

Banu xanım üzünü Tahar Mirziyə tutuf dedi ki, Tahar, get əmiyin əlinnən üp. Tahar dedi, hez vaxt elə şey olmaz. Bir əmi kimi, bir ağsaqqal kimi mən ona hörmət eliyəjəm, əmbə atamı üldürüf, başıma bu müsibətləri gətirdiyinə güre onu ümrüm boyu bağışdamıyajam. O, mənim bavamın vəsiyyətinə yerinə yetirmədi hez nahax yerə. Onun güzünü var-düylət ürtüdü hez nahax yerə. İndi də üzü bilsin, mana onun vardatınnan Zührədən başqa hez kim, hez nə lazım düylü. Mən Zührədən dünən düyləm.

Hətəm Sultan Taharın qarşısında baş əydi. Dedi:

– Tahar, bala, bir atan kimi, bir əmin kimi mən elədiyim haxsızlığı başa düşürəm, mənim günahımnan Allahın qarşısında kezməyini istiyirəm. Üzgə hez bir şeydən yox! Mənim də vilayətim, mənim də varım-düylətim sənindi, atıyan da qoyuf getdiyi var-düvlət də sənindi. Sən gedənnən sonra mən anana neyə hörmət eləmişəm, neyə baxmışam onu da anan sana danışar, inanarsan.

Haşiyə:

Bəli, burda bir haşiyəyə zıxajam. 1954-cü ildə Qara Təhlə kəndində toydoymuş. Aşix Sadıxıydı, Aşix Alxanıydı, həmənlə bu dastanı danışərdılar. Orda Aşix Alxan dastanı bağliyan vaxtı, ustad Banu xanımı da Tahara verdi. Yanı hər ikisinin nigahını Tahara bağladı. Zünki Banu xanım da Taharı zox severdi. Deyilənə gürə, bu izdivaca Zührə xanım da irazı oluf. Ustad danışərdi ki, Zührə xanım güzəşdə getdi, Tahardan xahiş elədi ki, əvvəlcə Banu xanımla kəbin kəsdirsən, sonra onunla. Dedi:

– Bu qız ki, sənin yolunda belə zulumlar zəkif, belə əziyətdə zəkif, bu Allaha da xoş kezməz, hez kimə də. Zünki bizim peyğəmbərimiz də bir kişiyə bir nezə kəbinə ixtiyar verif. Bu şərtən ki, kişi bu qadınlara bir güzənən baxsın, birini o birinnən üstün tutmasın. Rəhmətdik Aşix Şenniyn də belə bir süzü varıydı «Bir tərnlə iki şikar ar düyü».

Bir süznən hər üzünün, Zührənin təklifinnən, Banu xanımın irazılığinnən Taharın konlunna toy başdadı, nə başdadı. Tahar Mirzə hər iki xanıma muraz verif, muraz aldı. Bu vaxt Tahar gütürüf Zührüyə bir süz deyir, gürək neyə deyir?

Qız, səni ədalət bildim,
Mən qapına dada gəldim.
Zox cəfa zəkdim yolunda
Ümür verdim bada gəldim.

Hər nə oldu mana oldu,
Yazıx cismim cana doldu.
Gül üzöldü, bülbül soldu,
Səni saldım yada gəldim.

Xan Taharın bu vaxtında,
Sinəsi yanan baxtında.
Hətəm Sultanın taxtında,
Üzmü saldım oda gəldim.

Tahara dedilər, Tahar, üzünü oda-zada salmıyıfsan. Bu xanımın biri halalca gübəkədsən, o birisi də yolunda cəfa zəkən igid,

güzəl xanımdı. Peyğəmbərimiz də bir kişiyə iki xanımı halal buyuruf. Hez kefini puzma. Hər ikisi halalın olsun. Beləcə hər iki nüvcavanın kəbinnəri Tahara kəsildi.

Elə ki, Aşıq Alxan dastanı tamamladı. Aşıq Sadıx dedi:

– Alxan, dastanı niyə belə tamamladın. Banu xanımı gərək Tahara vermiyəydin. Axı biz kommunist ölkəsində yaşayırıq. Sən niyə iki arvadlılığı təbliğ eliyirsən!

Alxan kişi də dedi:

– Ay Sadıx, mənim ustadım mana belə ürgədif, mən də belə danışeram, belə də danışajam. Kim qorxor qoy danışmasın.

Allah-tala onların hamısına irəhmət eləsin. Bu dastannara qulaq asıf, oxuyuf düzəliş verənnərə, bəzi yerdə süzdər bir-birini tutmor, bəzi yerlərdə yanıışdıxlar var. Alimlər əlinə kezəcək bu süzdər. Bircə onu deyə bilərəm ki, mənim süyləməmdə bu dastan hez bir dəyişikliyə uğramayıf, ustaddan neyə almışam, eləjə də zətdırdım. Allah amanında, hamınız murazınıza zatasınız.

NOVRUZ-QƏNDAB

Sizə hardan danışajam, kezmiş əyyamnan, sadıqəl düvrannan, ustaddar qovluğunnan, bu fani dünyanın Diyarbəkir vilayətinən.

Diyarbəkir mahalı, Diyarbəkir xalqı üz axarınnan yaşayırdılar, dolanerdılar, severdilər, sevilerdilər, toy eliyerdilər, nişan eliyerdilər, sünnət eliyerdilər, dünyasını dəyişerdilər. Allah ülənnərə rəhmət eləsin, qalannara can sağlığı versin, inşallah. Diyarbəkir mahalının ən gözəl, addı-sannı, peyğəmbər sifətədi, millətinə canı yanan, xalqını sevən Kərim addı bir padşahı var idi. Kərim padşah zox səxavətədi, zox ədalətədi idi. Dəryalar mürəkkəb oluf, meşələr qələm olsa munun varını-yoxunu yazıf-qurtara bilməzdi. Hamısını xalxının yolunda xərcdiydi. Xalqınnan da qazanərdi. Bunun evladı yoxuydu.

Var-düylət bir yana dursun, evlad yoxdu. Nəzirrər verər, yetimlər süyündürür, məktəflər tiker, məsciddər tiker, nə iş gürürsə evlad yoxdu ku, yoxdu. Bir gün ahı-zar izində qadınınnan barabar oturmuşdular, izəri bir dövriş girdi:

– Salamun-əleyküm!

– Əleyküm-salam!

– Baba, nə istiyersən?

– Şahım sağ olsun, ey padşahım, mən pay alannardan düyləm, pay verənəm, sizə bir alma verəjəm. O almeyi yarı bülün yeyin. Doqquz aydan sonra sizin bir üyladınız olajax. Hansı gündə anadan olarsa, uşağa onun adını qoyun.

Almeyi mizin üstünə qoyuf kişi geri dündü, güzdən itif yox oldu.

– Ay qonax!

Cavab vermədi, getdi.

Ay dolandı, il dolandı, Kərim padşahın arvadı dünyaya bir evlad gətirdi. Noyruz günündə. Noyruz günündə yaranmışdı, Noyruz günündə də adını Noyruz qoydular. Mamalar, dayələr yığıldılar, güz aydınnığı, şəhərə, xalxa sovqat, pay, hamının künlünü almax, sevindirmək. Allah elimizi-obamızı həməşə sevinc izində yaşatsın, inşallah.

Uşax yeddi-səkkiz yaşına zatanda üyrətmənləri, yanı, müəlimləri padşah yanına yığdı. Oğlu neyə tərbiyə almalıdı, gələcək padşahlığı necə idarə etməli idi. Hamısını bir-bəbir ürgəder.

Noyruz gəlif on beş yaşına zatmışdı.

– Oğul, mənim bir dostum var, onun evində toydu, gəl barabar gedəh.

O vaxtın böyük ustadı, saz-süz əhli, aşxırları məclisdə cüylan eliyirdilər. Noyruz bunnara o qədər vuruldu ki, atasınnan bir gün əl zəkmer, aşxırlar, aşxırlar, aşxırlar... Ay baba, aşxı nə güzəldi, aşxı nə gözəl sühbətdər eliyer, aşxı nə gözəl tərbiyələr verer, bu nə gözəl məktəfdi. Həm də oxuyur. Mən də zalıf-oxumaq isteyrəm.

Noyruz on səkkiz yaşına zatıf, həddi-buluğa zatıf. Gecələrin bir vaxtıydı, zümzümə eliyif yatmışdı. Gürdü bir nurani kişidi gəlif:

– Oğul, oğul, nə xəyala, fikrə dalıfsan? Güzdərini az məni dinlə.

Güzdərini azıf:

– Baba, xoş gəlifsən.

– Oğul, bu badəni iz, nuş elə.

– Baba, bizə haram düyül kü? Bizə haramdı o badə.

Dedi:

– Oğul, bu o badədən düy. Adəmi Həvvıya, Yusifi Züleyxiya zatıran bədələrdəndi. İz, inşallah, ağlın yerinə gələr.

Noyruz badəyi nuş eliyif, iki barmax arasınnan baxıf haraları gürdü. Gəlhagəl Qəndab adında bir gözəl göstərdilər. Məqamın da dedilər, Misirdədi. Calal paşanın qızıdı.

– Oğul, sən sağ, mən salamat.

Noyruz badədən sonra beyhuş oluf, sabahısı mamalar, dayalar, həkimlər, loğmannar tüküldülər. Bu oğlan niyə belə oluf? Buna nə oluf?

Bir qoca qarı var idi. Gəldi belə baxdı, dedi:

– Ay Kərim padşah, olarmı bu uşağın dodağınnan üpüm?

– Olar, niyə olmur? Üp.

Dodağını dodağına süykədi, uşağın nə ki seliyi var idi hamısını əmdi.

– Ay qarı, nağarersan?

– Bu hax vergisidi, badə izif, bir az ümrü uzansın deyə eleyrəm. Bu qalxanda inşallah, başına cavan oğlannar yığeynan, nə istəsə, onu ver.

Oydu ku, yeddi gün tamam olanda Noyruz üzünə gəldi. Güz-dərini aşdı, belə baxdı, dürt yanında tay-tuş, cavan yığılıf, hamı-sınnan salamlaşdı. Ancax rəng dəyişif, Noyruzda bir güzəlliy əmələ gəldi.

– Oğul, bu nə haldı, bu nə halətdi, bizi dəli eliyifsən? Nezə gündü yatarsan, ayılmışsan?

– Baba, mənə bir sineydar.

– Oğul, sineydar nədi?

Bir kezəl dedi:

– Mən bilerəm. İldə bir dəfə güy gürüllüyəndə güydən түşür.

– Ay oğul, nədi ki o?

– Yüz manat ver, mən gətirəjəm.

Yüz manatı aldı, getdi sazbəndin yanına, beş-on manat verif bir saz gütürüf gətirdi. Dedi:

– Budu.

Noyruz sazı alıf sinəsinə qoyuf, gürəh nə diyijəh, siz şad olun, inşallah.

Tifilkən ustada qulluq elədim,
Oxudum dərşimi kamalın gürdüm.
Sazınan, süzünən zay etdi məni,
Mən atam Kərimin əməlin gürdüm.

Girdim bağa, bağım təqayir oldu,
Xoryad əli dəydi təğayir oldu.
Güzüm gürdü, aqlım təqayir oldu,
Zayi Tərtərin əyməyin gürdüm.

Novruzam, qalmışam bir cam izində,
Bir camı bəslədim bir cam izində.
Ağam mənə verdi bir cam izində,
Misirdə Qəndəfin camalın gürdüm.

Süz tamama yetdi. Noyruzun anası kezəlin üstünə tüşdü nə tüşdü? Dedi, əyə, zalım oğlu, bu nə sazdı gətirifsən, bu sazdan Noyruzun atası Kərim ağanın hər otağında biri var. Gütür sazını da cəhənnəm ol.

Bəli, hörmətdi qardaşdar, Diyarbəkir vilayətinə yayılıf ki, şahın oğlu dəli oluf. Başına bu oynnar gəlif. Vergi verilif. Uşax durmor, ata zatdıyır. Ana üzünən geder, yalvarıf-yaxarellar. Ancax Noyruz da deyir mən dəli-divanə olmuşam, hükmən getmə-liyəm.

– Ay bala, getmə, aman günüdü, olmaz.

Bir gün, beş gün, on gün, anası uşağı nə qədər qılıxladı, neynədi, olmadı. Axırda Zeynəb xanım vücudə gəlif dedi:

– Oğul, əlnən dedim qanmadın, dilnən dedim qanmadın, güz-nən dedim qanmadın, qaşnan dedim qanmadın, ateynan dedim qanmadın, aneynan dedim qanmadın, axırı indi gəl bax gür anan sənnən daha hansı dilnən danışajax:

Noyruz dedi:

– Buyur, ana.

Doqquz ayı sinəm alta bəslədim,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.
Mühnətinən boya-başa yetirdim,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.

Bəli, ana süzü evlad üzün mühürdü. Ancax eşq atası Noyruzda o qədər mücə¹⁶ gəlif ki, Noyruz başa tüşmür ki, başa tüşmür.

Noyruz başdadı:

– Anacan, anacan, sənin südünə də, dediyinə də, süzünə də qurvan kəsim, ana. Bir mənə də qulaq as axı:

Başına dündüyüm gülüzlü ana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.
Əmmişəm südünü mən qana-qana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

– Oğul, nə dedin?

Aldı gürək ana nə deyir:

¹⁶ Möcə – coşmaq, şiddətlənmək

Qoymaram gedəsən sən bu xanadan,
Qurtarmaram bu qüssədən, baladan.
Üylad olan üz dündərməz anadan,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.

Aldı Noyruz:

Dərdli künül havalanıf uzmağa,
Dünyasında yaxşı-yaman sezməyə.
Qəndəb üzün şirin cannan kezməyə,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

– Qəndəb mənim hər şeyimdi, vücudumdu, güzümün işığıdı,
nurdu.

– Ay oğul, nə Qəndəb, nə zad? Şəhər dolu Qəndəb düyülmü?
O qədər qəndəblər var ki. Diyarbəkirin hansı güzəlini istərsən
ayağına gətirəm. Bir ananı eşit, bala:

Mən rüsxət versəm də sənə qıymaram,
Dolannam başına, sənnən doymaram.
Zeynəbəm, yalvarram, səni qoymaram,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Aldı Noyruz gürək axır bəndində nə dedi?

Canım fəda olsun o min bir ada,
Yarsız can düzərmi fani dünyada.
Sən dua qıl, mən də yetim murada,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Hürmətdi qardaşdar, hürmətdi camaahat, hürmətdi el-oba, bu
deyişmənin, bu atışmanın bir qolu da var. Ustaddardan belə də eşitmi-
şəm. İndi onu ağızdan deyəcəm. Elə bilerəm, oxuyannara, eşidənnərə
bu da maraxlı olar. Başqa ustaddar belə də deyirdi. Qulax asın:

Başına dündüyüm gülüzlü oğul,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.
Yedirmişəm sənə qənd ilə noğul,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Noyruz deyir:

Başına dündüyüm gülüzlü ana,
Ana, halal eylə, məni qoy gedim.

Südünü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, halal eylə, məni qoy gedim.

Anası deyir:

Atan xərac aler divanxanadan,
Ülmədik, qurtarax bu qəmxanadan.
Oğul da kəsərmi meylin anadan,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Noyruz deyir:

Fəda olum ustaddarın pirinə,
Sevəni yetirər biri-birinə.
Babam bağışlasın taci-sərinə,
Ana, halal eylə, məni qoy gedim.

Zeynəb xanım deyir:

Bu Zeynəb xanımı ağlar qoyma gəl,
Sınəsinə əlvən dağlar qoyma gəl.
Ata qapısını bağlar qoyma gəl,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Noyruz deyir:

Ağamın əlinnən izmişəm badə,
Xudayi-zülcəlal dadıma yetə.
Noyruz əli yarın əlinə zata,
Ana, hümmət eylə, məni qoy gedim.

Ana əl zəhmer:

– Yox deyir, oğul, bı yerdə o qədər qızdar var ki. Kimin qızını istərsən, atan əmr eləsin, gətirsinnər. Sana qızımı qəhətədi? Toy eliyəh 40 gün, 50 gün, nə qədər istərsən.

Dedi:

– Yox, aneyi-mehriban, mən getdim ki, getdim.

– Yox, oğul, qoymuğam.

Arvad qarşısına düşəndi, nə qədər elədi, olmadı. Axır bir gün Noyruz yaman ajığa gəlif dedi:

– Ana, bir qulaq as.

A beymürvət, beyinsafın balası,
Yaxşı dostə yalan satmaq olarmı?

İnsafı unuduf, dini tərک edif
Namusu, qeyrəti atmax olarmı?

Dedi:

– Yox, ay bala, olmaz.

Dedi:

– Qulaq as.

– Oğul, nə dedin?

Zoxunun künlündən kezir paşalix,
Aslan üzün vətən olar meşəlik.
Tülküdən qohumlux, qurddan aşnalix,
Şahmarın qoynunda yatmax olarmı?

Dedi:

– Ay bala, olmaz.

Dedi:

– Onda qulaq as.

Noyruz da axtarer üzünə bir bab,
Vədə gələr, bir gün zəkilər hesab.
Poladdan şiş olsa, sümükdən kabab,
Uyduruf bir-birinə taxmaq olarmı?

– Yox, oğul, olmaz.

Dedi:

– Onda ana, məni mürəxxəs elə, mən getməliyəm ki, getməliyəm.

Bəli, el bir yana, ata bir yana, ana bir yana, camaahat bir yana, Noyruzu əyləmək mümkün olmadı. Kərim padşah əmr verdi 500-ə qədər, 1000-ə qədər atdı atdandı ki, Noyruznan barabar Misirə getsin. Ancax bunnarın arasınnan büyük dəryalar kezir, oraları mən gürməmişəm, ustaddar belə deyər. Bu dəryadan o taya addamaxdan ütrü gərəh gəmiynən kezeydin.

Gəminin yanına gəldilər. Leşkər dayandı, Noyruz dayandı, atdan endi. Gəimizibaşı deyillər, kapitan da deyillər, gavdan da deyillər. Noyruz munun yanına getdi. Salam-kalamnan soyra dedi:

– Əmi, biz Misirə addamalıyız. Filan qədər qoşunum var.

Gəimizibaşı dedi:

– Oğul, münəccimlər xəbər verir ki, altı gün dənizə girif-zıxmax olmaz.

– Niyə?

Dedi:

– Fırtına olajax, xalx qırılar. Xalx yazıxdı.

Zox yalvardı Noyruz. Etmə, eləmə. Noyruzun eşq təpəsinə vuruf, bir haydadı ki, elə bilər ki, Qəndab bu saat əlindədi ki, əlindədi.

Noyruz gürdü hər yerdən əlac kəsilər, kapitan hez bunu eşitmer. Ancax kapitan da zox ağıllı adamdı. Gürdü bu dəliqanı dediyni deyir.

– Oğul, get, savax gələrsən. Büyün olmaz.

Savaxlarınız xeyirriyə azılsın, savax dedi, get bürsüğün gələrsən. Nə qədər oyutdusa münəccimlər havanın pis olduğunu dedilər. Gəmiyi zıxartmax olmaz.

Ancax Noyruz bir həftədi burda qaler. Qoşunu yemləmək lazımdı, qoşuna sahablıx eləməh lazımdı. Əziyyət zəkəllər. Axırda gəmisizbaşının yanına gəlir gürək nə dedi?

Sənə deyim, gəmisizbaş,
Qəndəb Misirdə, Misirdə.
Olma üz işində naşı,
Qəndəb Misirdə, Misirdə.

– Oğul, nə dedin, nə?

Noyruzun ləfzi, Noyruzun saz zalıb-oxuması gəmisizbaşını ağıldan elədi:

– Oğul, sana qurvan olum, bir o dodaxlarını bir də az, nə deyərsən?

– Neynək, oğul, yerindədimi? A kişi, ikinci süzünü de, düzələr.

Aldı gürək nə deyir?

Mən olmuşam yola naşı,
Artıbdı künlüm tələşi.
Uzubdu künlümün quşu,
Qəndəb Misirdə, Misirdə.

– Oğul, oğul, get Diyarbəkirə dincəl, qoy havalar da düzəlsin, gələrsən.

Belə deyəndə elə bil Noyruzun başınnan qaynar su tüküldü:

– A kişi, nə danışərsən?

Noyruzam, mən nələr edim?

Bağırımın başını didim.

Diyarbəkire necə gedim?

Qəndəb Misirdə, Misirdə.

– Altı-yeddi gündü sən mənə burda uyudursan, gəməzibaşı. Dədəmin qılncı haqqı, sana bir qılış zalajam ki, iki bülünəjəsən.

– Ay oğul, Allah xatanı, qanını başına tüksün. Gətir leşkərini doldur gedək.

Doldular. Başdadılar yol getməyə. Bir-iki gün getmişdi. Üzüncü günüydü. Alt tərəf qaraldı, üst tərəf qaraldı, Allah güstərməsin, bir fırtına qofdu. Gəmiyi yeddi-səkkiz yerə parzaladı. Parzaladı, tüküdü, darmadağın elədi. İzindəki canlıların hamısı qər q oldu. Noyruz bir taxta parzasının üstündə qalır, su izində titrətmə tutuf:

– Ha mənim ağlım qara gəlsin, kişiyi eşitmədim.

Təpənə yüz düynən, geri gələrmə peşmanzalığ? Gütürüf gürəh burda indi nə diyijək, biz diyəh, siz həməşə şad olun.

Gecə ayaz, gündüz bulut,

Qaldım bu dərya üzündə.

Ana, yaş küynəymi qurut,

Qaldım bu dərya üzündə.

Kimə deyirsən? Kim eşidəsidi? Dərya üz dalğasını vuror, yel üz işini gürür, taxta da nazik taxtadı, belə tüşür, zornan qalxer, belə tüşür, zornan qalxer. Suyun izində Noyruz:

– Mənim ağlım belə olsun.

Noyruz zox peşman olof, aler birini də:

Bu dəryada balıx zoxdu,

İnsanata ölüm haxdı.

Beş arşın kəfənim yoxdu,

Qaldım bu dərya üzündə.

Aldı birini də:

Noyruz da yaman haldadı,
Peymanam dolhadoldadı.
Qəndəfin güzü yoldadı,
Qaldım bu dərya üzündə.

Bəli, Noyruz dəryanın üstündə küpüklənər. Əl ata bilmer, qol ata bilmer, az qalır su canını alsın. Taxtanın üstündə, bir parza taxtanın. Ağına bir şey gəldi. Babası həməşə aşığa qulax asan vaxtı aşixlar nəsihət vererdilər ki, Allaha dua eliyin, işiniz tamam olajax, arzunuz yernə yetəjək. Bu gəldi, Noyruzun yadına tüşdü. Dedi, gəl bir Allahına sən də dua elə, bəlkəm kümək oldu. Gütürüf gürək orda nə deyer, biz deyəh, siz şad olun inşallah.

Qarlı dağlar gəldi keşdi aradan,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.
Yeri, güyü, ərşi, kürsü yaradan,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.

Nə cavab gələr, nə səs gələr, dəryanın dalğasının səsidə, vəssəlam, suyun şırıltısı.

Üvliyalar, ənbiyalar, ərənnər,
Hanı mənə doğru yola varannar?
Qərq oldu dəryada zox şirin cannar,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.

Noyruz da zağırer səni imdada,
Bir dəvriş donunda sən verdin bada.
Tut qolumu dəstim yetir Qəndəba,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.

Taxtanın üstündə güzünə yuxu getdi. Bir də güzünü azanda gürdü kü, üstündə qağayılar oana-boana uzuşor. Ancax su munu gətirif kanara, dəryanın qırağındadı. Bir təhər sürünə-sürünə üzünü verdi qumun üstə. O minvalnan yatmaxda olsun, sizə kimnən xəvər verəjəm, Qəvvas Əhməddən, yanı, üzücü Əhməddən.

Hər səhər tezdən Qəvvas Əhməd gəlir dəryanın kənarında gəzərdi, üzünün balıx tutmaxdan ütrü qoyduğu torrara baxardı,

torrarı yoxluyardı. Balıx, nemat, qısmat tüşüfsə gütürüf aparıf satıf başını dolandırardı. Üz-üzünə deyinə-deyinə, qım-qımı zala-zala gələr. Gəldi gürdü ki, yolun qırağında, suyun qırağında harda ki dalğa vuror, ləpə vuror, bir nəfər insan uzanıf. Mat-mətəl qaldı Əhməd kişi. Yavaş-yavaş gələndə gürdü kü, oğlan, nə oğlan, Allahın güzünün xoş olan vaxtı yaranıf, padşah libasında. Ancax irəng-iriz palzığa bulanmış, kirə bulanmış, sürünmüş, ancax nəbz ater. İlahi, sənin varlığına şükür. Bir bundan xəbər ələm gürüm kimsən? Burda nə əzersən?

Xab izində yatan, ay cavan oğlan,
Oğul, dur gütürüm xanəmə səni.
Nədən belə tərgi-vətən olufsan,
Oğul, dur gütürüm xanəmə səni.

Güldü ki, yox, oğlanın hez dünyadan xəbəri yoxdu, ayılmax fikrində də düy.

– Ay oğul, birin də deyim.

Boyunnan bilerəm yadigərrisən,
Məhəbbət ucunnan ahu-zarrısan.
Oğul, süylə gürüm hansı yerrisən,
Balam, dur gütürüm xanəmə səni.

Noyruz tərpənmer ki, tərpənmer. Aldı Əhməd kişi birin də:

Oğul deyif səni burdan gütürəm,
Gütürüf də məkanına yetirəm.
Mən Əhmədam, mətləbini bitirəm,
Oğul, dur gütürüm xanəmə səni.

Əhməd kişi bunun nəbzini yoxladı, kürəyini oxaladı, bəri zevirəndə ha-ha-ha Noyruz üzünə gəlif, güzünü azıf “Əşhədü ənnə ilahə iləllah” dedi.

– Hə, bala, başına dünüm, əlhəmdulillah, deyən müsəlmansan.

– Hə, müsəlmanam.

– Ay oğul, səni bu hala gətirən nədi? Niyə bu günə tüşüfsən? Mana diyərsənmi?

Noyruzun dili hələ süz tutmor. Kişinin qoltuğunda, heyvə-sində nə var idisə caddan-kütdən zıxardıf Noyruzun ağzına, doda-

ğına bir az zürək verdi, bir az su verdi. Noyruz üzünə gəldi, gürək nə dedi?

– Oğul, Noyruz, nə dedin?

Qadiri-sübhanım, sənə əyandi,
Necə pərişandı hallarım mənim.
Bir bülbüləm, gül üzünən sızlaram,
Saralíf-solufdu güllərim mənim.

– Oğul, inşallah, hər bir işin düzələr. Üydə sənin tayın-tuşda-
rın var, gedərsən, onnarı gürüf azılırsan, inşallah. Aldı birini də:

Qurvan olum nazlı yarın üzünə,
Eşq əlindən yuxu getməz güzümə.
Necə baxem xeyirxahlar üzünə,
Qəndəb də güzdüyür yollarım mənim.

Aldı birin də gürək nə dedi?

Sarı samovardı, hazır peşədi,
Ağ eyvan odadı, büllur şüşədi.
Adım Noyruz, atam Kərim Paşadı,
Var idi nükerim, qullarım mənim.

– Oğul, o ki sən Kərim Paşanın oğlusan, mənim güzümün işi-
ğısan. Qalx ayağa, mənnən gedək.

Gəlhagəl gəlif zıxdılar Əhməd qəvvəsın komasına. Zox güzəl
hürmət elədilər. Noyruzun ayağını, başını yudular. Ancax Noyruz
fikir verer ki, kimsə munu güdür, ancax üzü bilmer. Bir gün dedi:

– Baba!

Dedi:

– Bəli!

– Bu əziyyəti mana zəkersən, sənin burda kimin var? Oğlun,
qızın?

Dedi:

– Oğul, mənim güzümün ağı-qarası bircə qızım var. O da sən
burdasan deyə utandığının bizim üzümüzə zıxmer.

– Baba, sən mana bu iyiliyi eliyifsən, Allah eşqinə, ixtiyar ver
qoy o xanım üzümüzə zıxsın.

Ay qızım, ay qızım, ay Gülşan, – deyə Qəvvas Əhməd zağıran vaxtı Gülşan on dürt hürük hüruf, ay qabax, ayna yanax, Allah qorusun. Mənəm-mənəm deyir, elə yetkin vaxtıdı ki. On yeddi-on səkkiz yaşına zatıf, halay düyür. Əssalamü-əleyküm deyif, Noyruza yaxınlaşif Noyruzun əlini əlinə alanda elə bil Noyruzu silkələdilər. Noyruz da buna əlini uzadanda bir-birini elə hiss elədilər. Ancax Noyruzun qarşısında Qəndab duror. Noyruz hez yoldan zıxammaz.

Bir gün oruya, bir gün buruya, aradan bir on-on beş gün kezif, bunnar lap yaxşı isinişiflər bir-birinə. Oğlannan qız. Ancax qız fikir verer ki, həməşə Noyruzun fikri qazmaxdadı. İş ondadı ki, Noyruz da başa salammer ki, a zalım qızı, sən əl zək, mənim yeyəm, sahibim var. Bu bağımız belə, bu bağzamız belə, bax burda nar biter, burda alma biter. Savax səni hayva bağına aparajam. Bürüsüyün təxminən yarım ay, bir ay kezif, Noyruz da azılıf deyəmmer ki, a zalımın qızı, dərdim mənim ayrı dərdədi.

Oydu ku, bir gün bunnarı Gülüstan bağına aparıllar. Bağa gedən vaxtı, bunnar da yetirən vaxtı bir bülbül gülün üstünə şığıyan vaxtı tikən bunun küksünnən batıf süysünnən o yana, kənara zıxdı. Başını belə süyküf can verer. Noyruzun güzdəri yaşardı. Qızın üzünə baxdı:

– Gürürsənmi, məhəbbət, eşq nə deməkdi. Mənim də məhəbbətim var.

Qız elə bildi ki, bunun məhəbbəti onadı.

Dedi:

– Mən də şad olaram. O məhəbbətdən məndə də var.

Dedi:

– Gəl hələ bu gülə, bülbülə baxaq güyrək nətərdi dünyanın axırı.

Bəli, əziz qardaşdar, Noyruzu Qəndəbin eşqi, Qəndəbin dərdi izini oyub aparer. Bülbülü də ki bu halda gürdü, ciyarı başdadı qovr eləməyə. Ancax yanındakı xanıma da dərdini azıf deyə bilmer ki, mən səni yox, ayrısını severəm. Deyir gütüruf bülbülə bir nezə süz diyijəm, qanar, qanar, qanmaz da üzü bilər.

Yanındakı xanım ağzını azıf, qulaxlarını azıf, güzdərini ürtüf,
deyir gürüm bu nə oxuyur?

Səhərdən gəşt eylər gülün üstünə,
Gür necə tutubdu işini bülbul.
Gah gedər, gah gələr qonza başına,
Axıder güzünün yaşını bülbul.

Qız belə fikirləşdi, dedi:

– Noyruz, bu süz mənim üzündümü, yoxsa ayrısı üzündümü?

Dedi:

– Xanım, üzün başa tüş. Gür nə var. Məhəbbət gür nə işlər
eliyer.

Aldı ikinci bəndini.

Bəli, Gülşan xanım dedi:

– Noyruz, qadan alım, azıxdan deynən.

Dedi:

– Xanım, mən gizli hez nə demərəm.

Bağın, həm bağzanın bağı gərəkdi,
Alması, heyvası, narı gərəkdi.
Hər kəsə üz dostu, yarı gərəkdi,
Sevərmə üzgənin qaşını bülbul?

Dedi:

– Yox, sevməz.

– Mən də üzgüyü sevmerəm.

Az qaldı deyə ki, səni sevmərəm. Güzdüyüdü Noyruzdan
eşitsin ki, yalnız səni severəm.

Bəli, mənim əzizlərim, Noyruzun süzünün axır bəndi belə oldu:

Noyruz necə zəksin Qəndəb dağını...

Süzü tamamlamamış qız oandan dedi:

– Qəndəf, kimdi?

Noyruz dedi:

– Xanım, Qəndəb mənim sevgilimdi.

Belə deyif son bəndi söylədi:

Noyruz necə zəksin Qəndəb dağını,
Əridib ürəyimi, aldı yağını.

Yel vuruban saldı gül yarpağını,
Can verer süyküüf başını bülbul.

Üzünən asılı olmayarax, Allah güstərməsin, sevgi-məhəbbət zox pis şeydi. Qız ki izəridən vuruluf, az qaler Noyruzun izərisini yarsın girsın. Ələc yoxdu, namus-həya qoymor. Zünki Allah rəhmət eləsin, Ələsgər deer, “Güzəldə namus gərək, iyiddə də ar”. Həya, namus, ar qoymor Gülşan qalxıb desin ki, ədə, mənəm sənnən ütrü ülən, hariya gedərsən? Onunzun da deer ki:

...Yel vuruban saldı gül yarpağını,
Can verer süyküüf başını bülbul.

– Mən Qəndəfi necə buraxa billəm? Ay xanım, Allah işini avand eləsin, bu bağın, bağzan, hər bir yerin şadı-xoşbəxtlixdən sana nəşib olsun. Mən gedəsiyəm.

– Ədə, nə danışərsən? Başına at təpif, dəli olufsan?

Bir aydı, yarım aydı, aradan nə kezif onu bilmerəm, yalan olmasın, axırı qız bunun gecə-günüz yanından əl zəkmer, bunun nazından oynooft Noyruzu Noyruz sifətinə gətirir.

– Ədə, sənin belə getməyin Allah yanında qəbahət dəyilmə?

– Xanım, mənəm məhəbbətim var. Dəryaya onunzun qər q olmuşam. Qoşunnarımı Qəndəfdən ütrü bada vermişəm. Mənəm də murazım var, gedif ona zatajam. Əyər nəşib olsa. Qayıdanda səni də gütürəm, inşallah.

Bu minvalla, sühbət eliyə-eliyə Qəvvəs Əhmədin komasına gəldilər. Noyruz Qəvvəs Əhmədə dedi:

– Ağam, sana minnətdaram. Allah təbarəki-təala sənə varını-düylətini nə qədər istəsən eləsin. Sən mana zox hörmət elədin. İndi ixtiyar ver mən məhəbbətimin dalından gederəm.

Nə deyər bilər kişi?!

– Oğul, işin avand olsun, gedər bilərsən.

Noyruza da bu lazım idi. Yola tərənən vaxtı xeyli getmişdi, gürdü kü, bir böyük ağacın dalından gözəl xanım – Gülşan xanım zıxıf Noyruzun qavağını kəsdi. Noyruzun altında bir kəhər at, Əhməd kişi bağışdıyıf ki, oğul, yolda əziyyət zəkmiyəsən. Yasəmən tellərini azıf, üzünü təmiz azdı ki, ədə, bax gür bundan

güzəlini hardan tapajaxsan? İki nar məməsinin arasınnan telləri belə aşağı salannan sora; gürmiyənnər gürsün, izi mən qarışıq. Səkkiz cənnət deyillər, bax ordadı.

Aldı Gülşan xanım:

Mən sana neynədim, zalım beyvəfa,
Getmə, oğlan, getmə, qoymaram səni.
Bu fani dünyada sürmədik səfa,
Getmə, oğlan, getmə, qoymaram səni.

Noyruz məcbur oluf, sazını sineydar eliyif alt simini üstə, üst simini ortaya küklüyüf, gürək nə cavaf verer.

Dolanım başına, a nazlı dilbər,
Ağlama, sızdama, güzdə, yar, məni.
Mənim güzü yolda bir mələyim var,
Ağlama, sızdama, güzdə, yar, məni.

– Yanı, birinci odu, ikinci sənsən. Xoşun zəker güzdə, xoşun zəkmer güzdəmə.

Onacan aldı gürək Gülşan xanım nə dedi?

Olmaz məni kimi şamlı, əcmli,
İş-gücü ah-vayla, ürəyi qəmli.
Zərxi dünmüş fəlak qoydu ələmli,
Getmə, oğlan, getmə, qoymaram səni.

Aldı Noyruz gürək nə cavab verer?

Payız olar, bağlar tükər xəzəli,
Şagird olan ustadınnan süz alı.
Unuda bilməm ki, sən tək güzəli,
Ağlama, sızdama, güzdə, yar, məni.

Gülşan xanım nəfəsini alır, düşdər qalxer, cüngə buynuzu kimi aşağı düşür. Bezarə Noyruz güzünün altınnan-üstünnən baxer, neynəsin. Gülşanın dodaxlarının qünzə kimi azılıf-yumulmasına fikir verer. Aldı Gülşan:

– Ay xanım, nə dedin, ay xanım?

Qəvvəs Əhməd geridən bunnarın hərəkətinə fikir verer. Ata ürəyidi, ya Rəbb, sən üzün onun qəlbinə, künlünə nur sal. Qoy

qalsın, getməsin. Ancax gürdü atın yünü o tərəfədi. Aldı gürək burda Gülşan nə dedi?

Güzü yaşlı qoyma bu Gülşanı da,
Ayrılıx həsrəti qaler canımda.
O ruzi-məhşərdə, hax divanında,
Tutaram yaxannan, qoymaram səni.

Noyruz bu yerdə başa түşdü kü, Gülşan xanım buna ayrı cür vuruluf, üzündə-süzündə düylü, bunnan da büyük məhəbbət olmaz. Dedi:

– Xanım, qulaq as.

Noyruz gedif qürbət eldə qalmasa,
Sarılıban heyva kimi solmasa,
Əcəl gəlif peymanamız dolmasa,
Ağlama, sızdama, güzdə, yar məni.

– Eyvallah, əlvida, mana müsaidə – deyif Noyruz əllərini qaldırif, atını tərپətdi. Ancax Gülşan xanım arxasınnan baxmaxdan savayı hez nə gürmədi. At güzdən itdi. Xanım güzünün yaşını silə-silə atasının yanına gəldi. Atası yününü qivliyə zevirib dedi:

– Ya Rəbb, sən bu baladan bu balamı ayırma. Elə bir niyyət elədi.

İnşallah, hər bir niyyət tutar.

Gəlhagəl, teyyi-münəzzəl, yollar zıncıllıx, yollar əyri, Noyruz ordan-burda at sürə-sürə dağın təpəsinə qalxanda bir boran başdadı, Allah güstərməsin. Bir tufun başdadı ki, Noyruzun atını əlinnən aldı, kim bilər harıya apardı? Üzü qaldı daşdarın divində. Aradan bir xeyli keçmişdi, gürdü kü, ruzgar azılar. Ancax atını tapa bilmədi. Üzü mat-məəttəl qalif gürək burda dağlara nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun, inşallah.

Mən ki oldum vətənimnən didərgin,
Gəzerəm Qəndəf tək maralı, dağlar.
Duman, ziskin, səndə qaydadı müdəm,
Yanan zıraxların qaralı, dağlar.

Mənim sağlığıma kim güman eylər,
Tüpü-boran halım zox yaman eylər.
Qarlı dağlar gündə nahaq qan eylər,
Yarı salıf yardan aralı dağlar.

Aldı birin də:

Kimim var burada məni dindirə,
Dindirif də halım yara bildirə.
Qorxuram ki, bu dərd məni üldürə,
Noyruzam, sinəsi yaralı, dağlar.

Bəli, əziz qardaşdar, Noyruz atını axtardı, tapa bilmədi. Kim bilsin qar, zoyğun atını həriyə apardı, qurda-quşa qismat elədi. Hamısı üz yerində, iki ayaxlarına güvənif sazını ziyninə kezirif, qılınıcını büyrünə bağlıyif, belini mühkəm zəkif yola tərpendi.

Gəlhagəl bir dinşdiyə enmişdi, şəhər gürünür güzünün qavağında, hansı şəhərə gedəjek, Misir şəhəri, güzünün qavağındadı. Ancax gürdü kü, bir yaman yığnax var. Bir tərəfdə də bir az adam var. Bu zoxlux olan tərəf o tərəfə süyünc eliyər: filan oğlu, verməsən dünyanı dar eliyəjəm.

Noyruz az olan tərəfə gəlif birinnən salamlaşdı:

– Qardaş, bu hekayə nədi, məni başa salarsanmı?

– Oğul, neynirsən, yolunna varıf getsən, sana nə qalır?

– Yox, qardaş, mən bilmək isteyrəm, mən də insanam sizin kimi.

– Bax, o zoxlux Mahmud paşanın qoşunudu, bu azdız Calal paşanın qoşunudu. O Mahmud paşa Calal paşanın qızını istiyər. Bu da qızı ona vermer, zox yaşıdı. Onun üstə müharibə geder. İki dəfə məğlub olmuşux, üzüncü dəfə də məğlub olsax, bizi yernən yeskan eliyəjəklər.

Qərib adamdı, tanınər formasından, gürkəminnən tanınər, bunu Calal paşanın yanına apardılar. Xoş-beş, oğul, haralısan? Dedi filan yerdənəm.

– Oğul, gürürsən bizim başımıza gələn hekayəni. İşimiz bu yerdədi.

Noyruz dedi:

– Baba, mən o qoşunu qaytarsam, mana nə verərsən?

Dedi:

– Oğul, nə istəsən.

Noyruz dedi:

– A kişi, elə şeymi olar? Bəlkə padşahlığını istədim.

Dedi:

– Vallah, padşahlığımı da verərəm.

And işdi, qəsəm elədi.

Noyruz dedi:

– Ey şahım, Allahın adına and izərsən, olmaz.

– Mən sana dedim nə istəsən sana verərəm. Bircə sən bu kaftardan məni irəğ elə.

Savaxlarınız xeyirriğa azılsın. Savax azılan kimi o tərəfdən at belində bir qabi-cəllad gəldi, dedi:

– Eey Calal paşa, gündər gürüm kimi gündərsən?

Savaxlarınız xeyirriğa azılsın. Savax azılan kimi Noyruz yedi-işdi, mühkəm-mühkəm cəng livasını altdan-üstən bərkidif dedi:

– Mana elə bir at gətirin ki, at mana yaraşsın.

Calal paşanın üzünün atını gətdilər. Atın belinə əyləşif belə sürdü, qavağınan bəri gələn oğlan üzünü yetirən kimi Noyruza bir əmud, nizə tulladı. Noyruz munu dəf eliyif, geri yannan hər-rəndiyinnən, süysütün ağzını qılışnan vuruf burdan orıya atdı-ğınnan bir oldu. İkinci adam, üzüncü adam, onnar dağılışdılar. Bu geri gedəndə:

– Afərin, oğul, sənə afərin. Bircə savax qalif. Savax da məni bu bəladan qutarsan tamam hamısı sənindi.

Savaxlarınız xeyirriğa azılsın. Savax vuruşma yenə başladı.

Noyruz dedi:

– A kişi, kimdi burda cürət eliyif qız isdiyən?

Dedilər:

– Mahmud paşa.

Noyruz dedi:

– Onun üzü meydana gəlsin. Bu xalxı, cavannarı yalannan qırdırməsın. Yüzü də gəlsə, qırajam.

Bu vaxtı utandığınınmı, arınınmı, namusunmı Mahmud paşanın üzü ata mindi, Noyruzun qavağına gəldi. Bir belə, bir helə, qılıc, əmud kar eləmədi. Mahmud paşa da balaca adam düy, sınanmış pəhlivandı. Atndan endilər, güştü tutdular, nə elədilər olmadı. Axırı Noyruz axşam tərəfi idi, Qəndəfin eşqi beynində cuşa gəlir, ya Allah, deyif qollarını güyə qaldırdı, Mahmud paşeyi yerə zırfdı. Xanзарı sinəsinnən basdı.

Bu qələbədən sonra Cəlal paşa Noyruzu hüsuruna zağırdı, dedi:

– Oğul, adın nədi?

– Noyruz.

– Haralısan?

– Filan yerdən.

– Oğul, mətləbe-vaqiyəni deyə bilərsənmi? Mənnən nə istiyərsən?

– Babeyi-mehriban, diyjəm. Sən mana hər şeyini verirən. And izif qəsəm eliyifsən: vallahi, nə istəsən verəjəm – deyifsən.

Ancax Noyruz nə Qəndəfi gürüf, nə Qəndəf Noyruzu. Elə ağaları nə verib odu. Barmağının arasınan buların camalını göstərif, odu.

– Oğul, mənnən nə istiyərsən?

– Qulaq as, ay baba.

– Oğul, nə deyirsən?

– Paşam, eşitdiyini.

– Bir də de.

Künlüm mətləbini aza bilmerəm,

Qorxoram paşamın tuta qəzəbi.

İyid gərək üz süzünən dūnməsin,

Yar ucunna mən zəkerəm əzabı.

– Ay oğul, şəhər üzü o qədər güzəllər var. Sən nə yarın dərindən zəkərsən? Əllisini-altmışını birdən verəjəm.

– Şahım, qulaq as.

– Oğul, nə dedin ə?

Əyax torpağına ziyarətim var,

Dildə dua, əldə ibadətim var.

Nə müddətədi səndə əmanatım var,

Üzüm tutmur, eyliyirəm hicabı.

– Ay oğul, dədəmə dədəm borşduydu? Yoxsa sənin mənə nə əmanatın var, mən səni üzüncü dəfə gürürəm.

– Kişi bilmərsən? Qulaq as.

– Əy, nə dedin ə?

– Padşahım, eşitdiyini.

Nə müddətədi qaldım sənin qolunda,

Bir kimsənəm yoxdu Misir elində.

Canımı verərəm yarın yolunda,

Noyruzam, isterəm telli Qəndəbi.

– Ay, fərraş. Bu nanəcib oğlunu tutun!

Basmarrıyif dəf kimi qolunu burdular, bağladılar. Heş təzyiq güstərmer. Novruz sadə, sakit:

– Padşahım sağ olsun, sən and izifsən. Andına niyə xilas zıxersan?

– Ay, nə and, Mahmud kimi paşıya mən qızı vermədim, sən nə belə filansan mən sənə qız vererəm. Cəllad!

Cəlladların əllisi tüküldü.

– Nədi, şahım?

– Bunun boynunu vurun.

Vəzir dedi:

– Dur, şahım, dur. Qan tükmə. Bu elə bir iyitdi ki, səni bəlalardan qutardı. Hez olmasa zindana sal, qoy canı zıxsın, orda qalsın.

Bəli, atdılar zindana.

Şahın qəsəmi, şahın andı yerini almır. Şah başdadı vəzirə, vəkilə ki, bu haranın nəyidi burıya gəlif zıxıf. Biri dedi, şahım, o, səni ülümnən xilas elədi, biri dedi səni düşməndən azad elədi.

Şah dedi:

– Yox, yeddi qardaşın bir bacısı Qəndəb xanımı mən ona versəm, dünya tari-mar olar. Atın onu zindana.

Qoldan qüvvətədi, dizdən tağatdı cəlladlar yetirdi üzünü. An-cax Noyruz bunnara mülayim yanaşer. İxtiyarın verif bunnara. Heş

bir zorrux tətbiq eləmer. İstəsə Noyruz bunnarın yeddisin bir-birinə qatar. Ancax Qəndəbin xətrinə padşaha ata güzünnən baxer, onun sələfinə güərə. Heş bir şey demer. Qollarını bağlıyıf zindana saldılar. Zindana tüşən kimi gü-rək burda nə deyir:

Dustaxlar, məhbusdar ordan-burdan qalxdılar:

– Ayə, aşıxsanmı? Nə gü-zəl ləhcən var. Sən nə oxuyorsan?

Burda Noyruz deyir:

Nə bəlaya düşdü bəlalı başım,
Səbəb nəydi mən bu hala yetişdim?
Qohumnan, qardaşdan, evdən aralı,
Qolu bağlı mən bu qala yetişdim.

– Ayə, sənin dilinə qurvan olum, ay aşıx, ayə, qardaş, sən nə gü-zəl oxuyorsan? Birni də de bizim xoşumuza gəlsin.

Noyruz belə dedi:

Bülbülün naləsi bağı yandırır,
Şamlar şülə salır, yağı yandırır.
Mənim naləm daşı, dağı yandırır,
Əbəs yerə bu minvala yetişdim.

Gütürüf birini də deyir:

Qadir Müv-lam mənə güstərdi didə,
Nələr varmış fitnə-feldə, məkirdə.
Atam Kərim paşa Diyarbəkirdə,
Noyruzam, Misirdə dalə yetişdim.

Süz cəvabı tamam oldu, əl zaldılar. Noyruzu başa zək-dilər.

– Qardaş, sənin yerin burda güzəllihdi.

Noyruz burda qalsın, sizə bir hekayət dey-jəm. Ustaddara Al-lah rəhmət eləsin, bəzi ustaddar deer ki, necə ki Aslan şahda Hür-nüsə lağım atdıran kimi, Noyruza da Qəndəb üz otağının altın-nan qazamata kənkan zağır-ıf lağım atdırer. Amma bəzi ustalar deer, Ağcaqız adında zürəh daşıyan, xürəh paylıyan bir qız Noyruzun süzünü Qəndəfə, Qəndəfin süzünü də Noyruza yetirir. Hələ belə bir rəvayət eleyellər ki, bunnarı biri-birinnən gürüşdürürdü hə-mən qız. Hə-mən qız gürüşdürməhdə olsun, sizə kim-nən deyim, aylar-nan, beş aynan burda yatan Noyruz axırı belə bir məktub gündə-rer:

“Ey Qəndəf, mən üzülürəm, sən nə haldasan? Mana bir cavab yetir”.

O vaxtı anasını yanına zağırer Qəndəf. Anasına başdıyer şikayət eləməyə. Gürək ana nə deer, qız nə deer, tərəflərinən biz deyək, sizdəyə can sağlığı, inşallah;

Şahnaz xanım qızının yanına gəlir, mernən-meyveynən, güzəllihnən, başında da bir nezə qız. Gəlif gürüllər mizin üstə uzanıf, Qəndəb xanımın halı hal düy. İrəng saralıf, güz zuxura tüşüf. Arvad üzünü cırdı:

– Ay, Allah mənə ülüm versin. Mənim bu güzəl qızım, bu məleykə qızım niyə bu hala tüşüf? Gütürür gürək burda nə deer?

Mən səni bəslədim allar izində,

Qızım, dərdin nədi, gəl mana süylə.

Hürmətə yetirdim dillər izində,

Qızım, dərdin nədi, gəl mana süylə.

Qəndəb xanım yerinnən qalxıf, geri yanına bir balış qoyduruf, tellərinən ayırıf dedi:

– Ana, ana, gür nə isteərəm. Mana qulaq as:

Azılıf dağların nərgiz, lələsi,

Ana, mənim dərdim Noyruz dərdidi.

Mana gəlsin nazlı yarın qadası,

Ana, mənim dərdim Novruz dərdidi.

– Allah mənə ülüm versin, a qızım. Bu saatca qızdarı gün-dərim o qədər noyruzgülü dərsinnər gətsinnər. Otağın da gülnən dolsun.

Belə deyəndə başını yerə tikif, anasının başa tüşmədiyini güruf beykef olan vaxtı Şahnaz xanım nə deyir gürək.

Sən necə balasan, mən necə ana,

Az qaler dərdimnən ciyarım yana.

Yeddi oğul bir yana, sən də bir yana,

Qızım, dərdin nədi, gəl mana süylə.

Başını buladı, güzünü anasının güzünə tikif:

– Aneyi-mehriban, sən məni qanmadınmı?

Dedi:

– Yox, ay bala, nə qanajam, noyruzgülü istersən dana.

Dedi:

– Qulaq as.

Bir namə yazaram babam şəninə,
Qısasım saxlaram hax divanına.
Ülsəm qat qanıma Noyruz qanına,
Ana, mənim dərdim Noyruz dərdidi.

Arvad mat-məətəl qalır ki, bu Noyruz nədi? Bu nə deer?

– Sana qurvan olum, bir qulaq as:

Gətirəm üstünə həkimi-loğman,
Eyləsin dərdinə davayi-dərman.
Şahnazın da canı Qəndəfə qurvan,
Qızım, dərdin nədi, gəl mana süylə.

Gürək Qəndəf nə diyir:

Gətirmə üstümə həkimi-loğman,
Eyləməz dünyada dərdimə dərman.
Qəndəf də Şahnazla Noyruza qurvan,
Ana, mənim dərdim Noyruz dərdidi.

– Ay qızım, Noyruz kimdi ki?

Başına gələni, buta verilənnən bu yana hamısını anasına nağıl elədi. Ana bizarənin əlinnən nə gələn işdi? Neyniyə bilər? Kor-peşman qızınan aralanır, geder şahın yanına, deyə bilər. Tay-tuşuna diyə belər. Qalır izində qırıla-qırıla. Desə bunun bəəm də başını kəsdirəllər.

Həməşə gecələriniz xeyrə gəlsin, savaxlarınız xeyirə azılsın. Gejənin bir vaxtı padşah yuxuda gürdü kü, üyündə şamlar var, yanər. Quşdar saxleerdı, bülüllər saxleerdı, bunnarın hamısı qəfəsdə ülüf geder, soluf yanər. Bütün vardatı, küllüyyatı əlinnən geder. Yeddi oğlunun yeddisi də irağ indisinnən, yan-yana düzülür ülüf. Ya Rəbb, bu nə yuxudu ki, mənim güzümə gəlir?

Savaxlarınız xeyirriğa azılsın, tezdən qalxdı:

– Vəzir, yuxu yozannarı buruya tük.

Nezə yuxu yozannar gəldi, ay toba, hez bir yana bir iz zıxmer.

Vəzir gürdü kü, elzi daşının üstündə bir şəxs oturuf. Yavaş-yavaş yanına gedif salam verdi:

– Salam, qardaş. Kimsən? Nəzisən?

Dedi:

– Mən yuxu yozanam.

– Ayə, sənə qurvan olom, nə qədər pul isteersən mən sana verəjəm, bizim padşah belə bir yuxu gürüf, onu yozasan.

Dedi:

– Maa pul-zad lazım dəyil. Üzüümü oruya apar.

Şahın yanına gəlif baş əymədi şaha. Aralı durdu. Şah buna baxanda gürdü hez gürmədiyi bir şəxsiyyətə. Ancax bunda bir zəhm, bir sifət var ki, insanı ortadan bülür.

– Salam-əleyküm, şahım.

Dedi:

– Əleyküm-salam.

– Deyellər yuxu gürmüsən.

Deyir:

– Gürmüşəm.

– Deyellər bülbüllərin qırılıf, güllərin soluf, şamların kezif, doğrudurmu?

– Hə.

– İndi mən səni ona üz bəndnən sana diyəjəm. Əgər onu başa tüşsən, işin avand olar inşallah. Başa tüşməsən, üzün bilersən.

Şah əmr verdi:

– A cəlladlar, hazır olun.

Bunun hez qılı da qımıllamer. Hez tərənmer.

– Qadan alem, niyə ajığın tutor?

– İndi mən diyijəm, sən qulax as gür nə var, nə yox?

Şah dəvrişin hecav elədiyi kişinin üzünə baxer:

Bülbülü salmısan qəfəs izinə,

Əlbətdə, ah ilə yanar, soltanım.

İyid gərək ilqarınnan dünməsin,

Şah da qəsəminnən dünər, sultanım.

– Necə yanı? Mən hansı qəsəminnən dünmüşəm?

Dedi:

– Calal əfəndi, Mahmud bəy üləndə, onu üldürənə sən nə demişdin? Nə istəsən sana verəjam. Eləmi?

– Hə, demişdim.

Dedi:

– Bə and dəyişdin vallahi.

Şah dedi:

– Ayə, güzümə zox ala-bula dəyirsən.

Dedi:

– Qulax as hələ.

Əzəl başdan sən ki qəsəm eylədin,

Andına zindanı ənam eylədin.

Hər iki cavana sitəm eylədin.

Yanar zıraxların sünər, sultanım.

– A kişi, sən burda zoxmu zəhlə tükəjəksən?

Dedi:

– Əfəndim, nə zəhləsi tükürəm? Olanını sana diyirəm. Birini də diyəjam, onnan sonrasını sən bilərsən.

Quranda yazılıf ayə, doğru sin,

Doğru əlif, doğru reynən, doğru sin.

Dəvrişəm, deyirəm süzün doğrusun,

Noyruz Qəndəf deyif yanar, soltanım.

– Əyər sən o iki cavanı bir-birinə gürüşdürməsən, o iki cavanın payını verməsən, Allah sənə bir dənəni qoyan düy.

– Hələ bir bunu tutun!

Kimi tutajaxlar? Şəkil var idi, yoxdu şəkil. Qeyb oldu.

Vəzir-vəkil yığıldı:

– Üyün yıxılsın, sən kimnən oynorsan? Bu qeybdən gəlmiş bir şəxs idi. O, Noyruzu buruya gətirən şəxs idi. Mahmud əfəndiyi üldürməyə qüvvət verən şəxs idi. Sən neyleərsən?

Dedi:

– Yox, mən elə şeyə inanan düyüləm.

– Bə neyliyəjəksən?

– Savaxları şəhərin bütün qızdarını yığersan. İzinnən yeddi-səkkiz gözəl sezersən. Qəndəfi də onnara qatarsan. Əyər Qəndəfi tanısa, qızı verəjəm. Tanımasa ülmüş şeydi.

Savaxlarınız xeyirriğa azılsın. Savax azıldı, güzəllərin hamısı Noyruzu gürmək istiyər. Yığıldılar, səkkiz nəfər qız seçdilər. Qəndəfi də bunların izində. Cürə-cürə libasdara geyindirif düzdülər.

– Aşığın güzdərini bağlıyın!

Noyruzun güzdərini qara parzeynan, qavaxca altdan qara pambux qoydular, üstünnən də qara parzeyı elə zəhdilər ki, bir qram güz gürməyə yer yoxdu.

Bəli, vəzir-vəkil, bütün əyanlar qatarınnan duruflar, padşah da taxtında əyləşif. Qavaxdan bir xanım buraxdılar.

– Oğlan, bu gedən kimdi? Tanıyarsanmı?

Ağası qeyfdən geri yanda əyləşif Noyruza deer filankəsdi:

Mənim bu müşkül günümdə,

Üzün yetir Rəbbim, haray.

İzmişəm Qırqlar əlindən,

Əşq ilə şərabım haray.

– Ayə, sənin qavağınnan kim keşdi? Onu danışgınan mana. Nə şərbət danışersan?

– Ağam, tələsimə!

Şah dedi:

– Eşitmədim, o nə dedi?

– Ağam, o zox düz dedi. Qulax as, yaxşı qulax as.

Hanı mənim xanımanım,

Üzümdədi üz gümanım.

Vəzir qızı Güvhər xanım

Hax versin mətləbin haray.

İkinci qızı buraxdılar, aldı gürək ikinci qızı nətər dəjək, inşaallah.

Hanı mənim taxtı-tacım,

Kimsəyə yox ehtiyacım.

Vəkil qızı Xanım bacım

Sən deyilisən babım haray.

Azerlar üzünü, həməən qızdı.

Üzüncüyü buraxdılar:

Sənə qurvan olum, Tanrı,
Zıxart qəlbimnən qubarı.
Qazı qızı Sənəm pəri
Sən deyilisən babım haray.

Bu da getdimi? Azerlar üzünü, həməən qızdı.

Başma gələn nə kələkdı,
Fikrimdə zərxi-fələkdı.
Sərdarın qızı Mələkdı,
Gülüzlü mahtabım haray.

Bu da belə getdimi?

Bir də bir zolağı gəldi axsıya-axsıya kezən vaxtı ona da belə deer:

Əyninə geyibdi ağı,
Sınəm üstə zəkib dağı.
Misirin kühnə axsağı,
Səni tutmor təbim, haray.

Axırncı gələr, gürək axırncıya nə diyijək? Hamının ürəyi gup-gup guppulduyur, gürək bunu tanıyajaxmı?

Noyruzam, getməm buradan,
Mətləbim versin Yaradan.
Güzəllər keşdi aradan,
Süz yeri, Qəndəfim, haray.

Bir şappıltı qofdu, bir ura qofdu. Xalx bir ura zəhdi. Qəndəf soyunuf belə, əynindəki libası belə zıxardıf üz əlinnən gəlif Noyruzun güzdərini aşdı. Şah əmr elədi, bütün odalar, hər bir yer bəzənsin. Şəhər qırmızı bəzəndi. Qırx gün, qırx geję toy elədilər. Bunnar üz kamını alıf üzdəri dincələn vaxtı nezə yəhərri atdar, nezə adamlar Noyruznən Qəndəfi yola saler. Geri qayıdıf bir dağın ətəyinə gəldilər, hansı ki dağda bunu tüpü boran vurmuşdu, lələzar, güllüzar, güzəllik, bəh-bəh. Nə güzəllih var bu diyarda, Ya Rəbbi. Hər komanın üstünnən cürə-cürə güllər azıf. Hər bülbül bir cəh-cəh vurur. Noyruzun sinəsi cuşa gəlif gürəh burda dağlara nə

deer, biz diyək, həməşə xəlqimiz var olsun, inşallah. Türk dünyasının bayrağı uca olsun, inşallah.

Hey yağər yağışın, qalxer dumanın,
Axır bozbulannıx sellərin, dağlar.
İnnən belə xoş səfalı zağındı,
Qonor, küzür ağır ellərin, dağlar.

Qəndəf deer:

– Ay Noyruz, ay Noyruz, dilinə, ağzına qurvan olum, yanı dağlarda da belə qiymət var?

Otaxda böyümüş qadın nə gürüf züllərin, kolların, dağların, dərələrin ləzətini. Qalxdığı imarətdi, endiyi də dəhlizdi – vəssalam. Aldı gürək nə dedi?

Hər dağlardan uca Nuhun dağıldı,
Dürd tərəfi səkkiz cənnət bağıldı.
Tülək tərlan, lazın quş oylağıldı,
Sonalar arzular güllərin, dağlar.

Aldı gürək axırıncıyı nətər dedi?

Şükür olsun Haqqa, dadə yetişdi,
Ağamın əlinnən badə yetişdi.
Axır Noyruz xoş muradə yetişdi,
Əcəb seyrangahdı bellərin, dağlar.

Süz cəvabı tamam oldu, iki sevgi, iki məhəbbət bir-birinnən qucaxlaşıf o gülün üstündə, bu nərgizin üstündə gah ata minəllər, gah atı yedəhliyəllər, üzü də gələn zavuşdarı, yoldaşları hamısını geri qaytardı ki, mənəi ütürmək lazım düy, üzüm tək gedəjəm. Ta gəlif bir dağın ətəyində atdarını qurd-quş yeməsin deyən iki qayanın arasında üzünə bir məskən saldı. Odun yığdı, ocax yaxdı, atdarı rahatdadı, ot lazım idisə, ot gətirdi, yerini gözəl düzəldənnən sora iki sevgi, iki cavan nolajax, sarmaşdılar bir-birinə.

Savax tezdən gürdü kü, bir tappıltı gələr. Noyruz qalxıf oana baxdı, boana baxanda gürdü kü, bir hündür boylu, nərəli, güydəli bir admdı. Güz də burdadı, kəllədədi. Kəlləgüz.

– Ədə, sən kimsən mənəim yerimdə ocax yaxıfsan, tüstü zıxardərsən.

Noyruz dedi:

– Əfəndim, müsafirəm.

Kəlləgüz dedi:

– Müsafir mənim əvimin qapısına gələr. Sən burda neylərsən mənim qoruğumda, at otarıfsan, ot yolufsan, odun qırıfsan.

Noyruz dedi:

– Əfəndim, Allah qonağına heş kim heş nə deməz. Allah qonağını incitməh düz düy. Qonaq Allahındı.

Kəlləgüz dedi:

– Mən sənin Allahını tanımeram. Mənim qılincımın altında zox sənin kimi kəllələr dığırnanıf.

Qəndəfə baxıf Qəndəfi gürəndə Kəlləgüz dəli olmadımı?!

– İndi sənin ananı gür nətər yaxacam.

Bəli, Kəlləgüz qəhrəman Noyruzun üstünü kəsif hədə-qorxu gəlir:

– Sən mənim elimdə, sən mənim torpağımda nə iş gürürsən?

Noyruz Kəlləgüzü zox dilə tutdu:

– Qardaş, etmə, eləmə, yol adamıyam, sənin yerində qonağam.

Allah-təbərəkə-təala Məhəmməd əl Mustafaya buyurdu: Ya Peyğəmbər, qonağı incitmə. Əgər qonax düşmanın da olsa, ona hörmət elə. Düşmən səni daşnan, sən onu aşnan yola sal. İnşallah, axırı düzələr. Olmadı.

İyiddihdə qaydadı. Əvvəla, süzdəşəllər, soyra bir-birinə hər-bə-zorba gələllər. Onnan sonra qılışdaşallar. Qılışnan da murad hasil olmasa güştü tutallar, yəni güləşəllər. Əvvəl Kəlləgüz qəhrəman başdadı hündürdən oxumağa. Noyruz işarə elədi:

– Ay Kəlləgüz qəhrəman, adını qəhrəman qoyufsan, səndə qəhrəmannıx gürmürəm. Mən ağamın əlinnən badə izmişəm, mənim kürəyim yerə gəlməz. Mənnən vaz keçginən qoy mən yoluma davam eleyim gedim.

Dedi:

– Qulaq as.

Lağnan başdadı deməyə.

Noyruz dinlədi. Gürdü kü, qavağındakı buna sarıx gələr. Hez Noyruzu iyidə yox, hez nəyə saymır.

– Allaha bax, ay Kəlləgüz qəhrəman, mənnən aralan.

Kəlləgüz aldı:

– Pəh-pəh, buna bax, ə.

Əcəm oğlu badə izmiş,
Ol Şahi-Mərdan əlinnən.
Oynadıf o güzəl kəkliyin,
Alaram güman əlinnən.

Gəl gümana tüşməynən. Hükməən sənin o kəkliyini əlinnən alacam. Yanı Qəndəf xanımı sənnən alajam deməh idi. Noyruzun daha doğru yarasına toxunan vaxtı dedi:

– Ayə, qulaq as, zalım oğlu, mən isteyərdim mülayim kezək. Sən zorroyorsan. Onda deyim.

Noyruz

Barilahi, azad eylə,
Məni bu yaman əlinnən.
Qurtarmer qovğalı başım,
Bədasıl insan əlinnən.

– deyəndə Kəlləgüz daha da başdadı düşünməyə.

– Ayə, qulaq as, sən nə dedin?

Burdan keşsə ağır ellər,
Güzünə zəkərəm millər.
Neynəsinnər bezə qullar,
Mən bəbir, aslan əlinnən.

Ancax üz aramızdı, Qəndəf tələş izindədi, həyəcan kezirər, bir süznən təmiz qorxuf. İrəngi saralıf, bir tərəfə bürüşüf. Güzünü gəzdirdi Noyruz, işarə ellədi, dedi:

– Kefini kük tutoynan. Gür indi nə deerəm.

İgid, meydanda hərrəni,
Vurram, başın dığıranı.
Meydan güm-güm gümbürrəni,
Hazarı qalxan əlinnən.

Bəh-bəh-bəh, elə bileynən Kəlləgüz qəhrəmanın üstünə bir ağır daş düşdü. Elə ajığı tutdu, zığırmağa başladı. Dedi, qulaq as.

Kəs səsini, ay heyvara,
Gününü eylərəm qara.
Ellər tamam gəlif zara
Kəlləgüz qəhrəman əlinnən.

Noyruz dedi:

– Bircə qulaq as:

Noyruz burda qalmaq istər,
Misri qılınc zalmaq istər.
Kor yapalaq almaq istər,
Sonanı tərlən əlinnən?!

Noyruz dedi:

– Yəni sən mənim Qəndəfimi mənim əlimnən alıf məni boş yerə qoyajaxsan?

Atdar o tərəfdən, Kəlləgüz qəhrəman bu tərəfdən iki yüz addım aralandılar bir-birinnən, bir-birinə şaqqaşaq nizələr işə düşdü, murad alınmadı. Qılınc-qalxan işə düşdü, murad alınmadı. Bunnar düşdülər, atdan endilər, atı buraxdılar, yanzıdar əllərini uzatdılar bir-birinin yaxasına. Güləşmə getdi. İki saat, üz saat kotan kimi yeri əkillər. Noyruz baxdı ki, qavağındakı da hərif düy ha. Qavağındakı da tutarlı adamdı. Bir, iki, üz, ya Allah, mana hürmətin, küməyin olsun. Ey mana badə verən kəsdər, mənim qüvvəmi artırın, - deyif inşallah Kəlləgüz qəhrəmanı qaldırır güydə firrıyır yerə vuruf sinəsinə dayandı. Xırp başını kəsdi. Bədən qaldı ortada. Başı saldı xurcuna, atdandı. Getmək istiyəndə baxdı gürdü, ə, qavaxda yekə qalaza var. Qavağında insanlar hərrənişir.

– Qəndəf xanım, burada qalsax gözəl olar.

Onatan bir nezə fərtaş qavaxlarına keçdi:

– Ədə, həriya gedersiniz? Buruya gələn qatır dırnax salar, quş qanad salar qorxmursan? Sən həriya gedersən?

Oydu ku, Noyruz baxdı ki, yox, insan əhlidi. Atdan endi. Atdan enif belə baxanda gürdü kü, İlahi, sənin varlığına şükür olsun, qələmnənmi zəkifsən, tuncdanmı yonufsan? Bu gələn

mələkdi, yoxsa insan? Qəndəfdən də hez geridə qalımıyan bir xanım buların qarşısına gəldi:

– Ey bəni-insan, sizə qurvan olum, gəlin-gəlin daldeylanın, bu saat gələjək, bizi biavır eliyəjək. Sizin qanınıza mən susamaq istəmerəm.

Şəhriyar xanım kim olsun, Kəlləgüz qəhrəmanın zornan gətirib üzünə ram elədiyi qadın. Ancax bilmer ki, Kəlləgüzün başı burda xurcundadı.

Şəhriyar xanım Noyruzun boyuna-buxununa, irənginə baxanda bir künüldən min künülə üzünü yapışdırdı muna. Yapışqan kimi aralanmaq istəmer.

– Ay qızdar, mənim bir ordan cürəmi burya gətirin.

Əyləşdi bir tərəfdə.

– Oğlan, bir yanımda otur.

Oturdu.

– Hardan gəlif harya gedersən?

– Filan yerdən gəlif, filan yerə gederəm.

– Bu kimdi?

– Bu mənim arvadımdı, nişanlımdı.

Qəndəf xanımnan tanış olannan sora Şəhriyar xanım vurulufdu kimə, Noyruza. Gütürüf burda gürək nə deyir, Noyruz ona nə cavab verəjək, inşallah:

Dolanem başına, ay qərib oğlan,

Otur bir yanımda, qal sənə qurvan.

Nə müddətdi mənim künlüm məluldu,

Bu qəmli künlümü al, sənə qurvan.

Hancarı olmasa tüyüx-tüyüxdü, üstünə günü istəmer, a qardaş.

Qəndəf oana-boana burulmağa başladı ki, bu nə idi? Onda Noyruz gürdü kü, Qəndəfin künlü pozulor, aldı gürək nə dedi:

Başına dündüyüm, ay nazlı dilbər,

Süyləsən halını yar, sənə qurvan.

Mən bülbüləm, güldən ütrü sızlaram,

Layix deyil qona xar, sana qurvan.

Aldı gürək Şəhriyar xanım:

Bəli, Şəhriyar xanım burda Kəlləgüz pəhlivanı nəzərdə tutur ki:

Pünhan danış, hez kəs səsin duymasın,

Qabi-cəllad şirin canına qıymasın.

Səni üldürüf, yarın tənha qoymasın,

Yalvar-yapış yara dil, sənə qurvan.

Gütürüf burda gürək Noyruz nə deyir?

Hax səni saxlasın, telli Şəhriyar,

Mənim güzü yolda bir Gülşanım var.

Allah əmanəti bircə canım var,

Cannan başqa qeyri qul sənə qurvan.

Şəhriyar baxdı gürdü ki, Kəlləgüz bəydən buların xəbəri yoxdu. Ona gürə aldı birciyin deməyə. Kəlləgüz qəhrəmanın üldüyünü Şəhriyar bilmer. O ki deyer ki, asta danış, hez kəs səsinə duymasın. Yəni Kəlləgüz gələr, sizi üldürər.

Noyruz dedi:

– Qəndəf-Qəndəf, o xurcunda qarpız var, onu gətir ver kəsək.

Noyruz belə deyəndə Şəhriyar qalxdı – yox-yox – dedi, o, zəhmət zəkər, qoy mən gətirem. Gedif xurcunu azanda Kəlləgüzün kəlləsini gürdü. Onda qız kəlləni tulloof belə deyir:

Yaxşı olar ilqar ilə etibar,

Güzəl oğlan, səndən qeyri kimim var?

Üzüm ərəb qızı, adım Şəhriyar,

Yaz məni Qəndəfə qul, sənə qurvan.

Aldı gürək Noyruz nə dedi:

Güzüm qaldı buxağında, telində,

Tərən künlüm sona qoymaz gülündə.

Bir canım var üz güzəlin yolunda,

Noyruzam, üləncə yar, sana qurvan.

Süz tamam oluf, bir xeyli burda qaldılar, axırda azuqə gütürüf atdara süvar oldular, ya Allah, - deyif tərpendilər. Hər yə doğru? Qəvvas Əhmədin bunu tapdığı yerə doğru. Gəlhagəl, gəlif zatan vaxtı bunları kim güzdüyərdi? Qəvvas Əhməd elə bir oğlanın – Noyruzun bunun əlinnən getməsinə kefsizdəmişdi. Qəvvas Əhməd

din ailəsi pozulmuşdu. Niyə? Gülşan xanım burda qalif-gedif, gecə-gündüz Gülşan yatmer, Noyruz dilinin əzbəridi ki, əzbəridi. Xəbər gəldi ki, üz atdı gələr. Gülşan xanım belə baxanda gürdü ki, Noyruzun boyudu. Yüyürə-yüyürə Noyruzun qavağına gəldi, gürək burda Noyruza nə deyir, biz diyək, siz şad olun, inəşallah.

Şükür Haqqa yenə olduq üzbəüz,
Alagüzlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.
Əyləşəydik əhdim budur dizbədiz,
Ala güzlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.

Gəl-gəl gedək mənim o qəm-xanama,
Müjdə deyim qəmli ata-anama.
Kürpə kimi alem səni sinəmə,
Ala güzlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.

Alır birin də:

Süsən-sünbül, tər bənövşə, ireyhan,
Ətərişah tər-təzə güldən Gülşan.
Səni gürdüm, güzüm oldu şadıman,
Ala güzlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.

Süz tamam oldu, bah-bah-bah, iki həsrət bir-birinə sarmaşır, üz-doqquz üpüşdülər, Bezara Qəndəf mat qalıfıdı, bu nətər şeydi. Sühbət eliyə-eliyə Qəvvəs Əhmədi sevindirdilər, Güllü xanımı sevindirdilər. Beş-altı gün, burda qalannan sonra üz atdı oldu indi dürd atdı. Noyruz, Qəndəb, Şəhriyar, Gülşan xanım. Dürd atdı atdanıf bir-iki at da ehtiyat üzün gütürüf gəl-hagəl yol azdılar, yol düzdülər, gəlif bir dağa zıxdılar. Bir dağa zıxanda Noyruz dedi:

– Mənim burda uşaxlıx yadıma düşür. Deyən bura bizim Diyarbəkirin yaylağıdı.

Ola bilər. Bir nezə yerdə atdan düşdülər. Bir də baxıf gürdülər yekə bir peysər oğlan zıxdı, başında yekə papax. Belə gürəndə güzdərini azər-yumor, qızdara baxer, hez Noyruzu da saymer.

– Ayə, mənim o zomağımı buruya gətirin.

Zomağı sinəsinə basıf gürəh burda gütürüf nə deer.

Gəl əzəl başdan danışax,
Ağıllı, kamallı oğlan.
Zərb ilə zəkim zombağı,
Vurub atdan salem, oğlan.

Noyruz belə baxdı, gürdü ayə, bu nəşə səyahlər.

Dedi:

– Ay oğlan, aqlın üstündədimi?

Dedi:

– Əlbəttə ki, üstümdədi, eşitmədinmi?

Noyruz dedi:

– Onda qulaq as, birin də mən diyijəm.

Gəldim Misir elinnən,
Birdən kəsdi yolum zovan.
Gəl zəksəm Misri qılınıcı,
Sənə fərzdi ülüm, zovan.

Zovan yaman qeyzə gəldi. Ayə, bu yaman hədəleer ülümnən:

– Ayə, qulaq as bir qulax. Güzəllərin güzünə baxıf, eşqdi
vuruf topuğuna zovanın. Aldı birin də:

Vuruban atdan yıxaram,
Yıxıf da yerə zaxaram.
Birini sana pay zıxaram
İkisini üzüm, oğlan.

Noyruz ürəyində dedi axşama qalma, yaman pay verdin.
Qulaq as, aqlına gələnə səyaxlama:

Uğrayıf şeytan felinə,
Əl vurma sonam telinə.
Vermərəm xoryad əlinə,
Mən bülbüləm, gülüm, zovan.

Zovan baxdı gürdü qavağındakı da böyük hənəkdi. Aldı gürək
nə dedi?

Oğlan, sən gəl bir insafa,
Zəkmişəm bu yolda cafa.

Üz ay yayda sürüm safa,
Payız yola sallam, oğlan.

Noyruz deer:

Güzəllər sağ-soldadı,
Misri qılış da beldədi.
Atamın güzü yoldadı,
Necə burda qalem, zovan.

Zovan deer:

Mən dəli zovanam, dəli,
Etmərəm fikri, xəyalı.
Qucmal Qəndəfin beli,
Xoş kezər iqvalım, oğlan.

– Oğlan, o ikisi cəhənnəm, apar, bax gür nə gözəl qızdı, qucmalıdı.

Onatan gütürüf gürək Noyruz nə dedi:

Noyruzam, sinə dağlıyam,
Dərdimi kimə ağlıyam.
Kərim paşanın oğluyam,
Diyarbəkir elim, zovan.

– Nədi bu səyaxladığın?

Dəli zovan təzdən başa түşdü kü, əyə, bunun ağasının oğludu. Ətək belə, bel ətəyə, əyax yerə, yer ayağa, ya Allah, tərpnədi ağzından nəfəs zıxa-zıxa. Üzünü yetirdi şahlıq sarayının qavağına. Kim zıxdı onun qavağına? Zeynəb xanım zıxdı. Noyruzun anası. Aldı gürək zovan nə deyir?

Küzübdü Misir elinnən
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.
Üz durnatel gözəl ilə
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.

Camahat tüküluf, el ağnıyıfıdı. Bu nədi? Zovan nə səyaxlər? Ayə, oğlan, nə dedin, ə? Arvad gah bayılar, gah ağleer. Onatan aldı gürək birini də nə deer:

Gələndə mənim yanıma,
Sevdanı saldı canıma.

Muştulux Zeynəb xanıma,
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.

Dəli zovanın üzü dədə,
Qullux edibdi ustada.
Kam alıf yetə murada,
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.

Süz burda tamam oldu, Allah hamını sevindirsin, toy, bayram, şənnik, Noyruzu qarşılamağa getmək, üz güzəli gətimək, neyə günnərnən təzdən toy eləmək. Ancax Dəli Zovanı Noyruz boş qoymadı. Cariyalardan hansı gözəl idi, birini sezif dedi:

– Get həm heyvan saxla, həm də bunu saxla.

Allah-təbarəkə-təala el-ovanı var eləsin, aşix gəldi duvaxqap-maynan dastanı bitirdi.

SƏYYAD-SƏADƏT

Sizə hardan xəbər verəjəm, Herat şəhərinnən iki qardaşdan: Hidayətnən Nidayətdən. Böyük tacirlər idi, zox böyük tacirlər idi. Heş tayları barabarlari yox idi. Hər yerdə barmaxnan güstərdilər; belə vardılar, belə vurdular, belə tutdular, belə insanı sevin-dirdilər, belə düşman tutdular. Xülas. İki qardaş zox mehriban şirin dolaner. Bir gün Hidayət əfəndi bazara getmişdi. Gürdü bir aşix sazı sinəsinə basıf belə bir zoban bayatısı oxuyur:

Əzizinəm el ayağı,
Zəməndi el ayağı.
El yeməz, oba yeməz,
İt yesin elə yağı.

Bu süz Hidayət əfəndiyi zox aldı, zox. Evinə gəlif qardaşı Hidayəti zağırif dedi ki, qardaş, bu qədər var-düvlət yığmışıq am-ma bizim üvladımız yoxdu. Bu harıya zatajax. Evladsız mal nəyimə görək. Bizim gələcəyimiz neyə olmalıdı? Səndə yox, mən-də yox.

– Qardaş, qardaş. Allahdan əlini üzmə. Gəl, malımızdan, düv-lətimizdən paylıyax inşallah.

– Qardaş, nə qədər var-düvlət zox olsa, o qədər başa bələdi.

Bunnar varlarınnan, düvlətlərinnən payladılar kasıflara. Bir gün iki qardaş qavax-qavağa oturuf sohbət eliyirdilər. Bir də gür-dülər ki, bir nurani qoca kişi bunların yanına gəldi. Xoş-beş on beş:

– Baba, nəyə ehtiyacın var?

Qoca:

– Heş nəyə ehtiyacım yoxdu. Heybamda bir qırmızı alma var onu saa verəjəm.

O, almanı Hidayət əfəndiyə verif dedi:

– Al bu almanı, yarısını üzün, yarısını da külfətin yesin. Sevi-nərsiniz inşallah.

Ustad dili yüyürək olar. Doqquz ay, doqquz gününən sonra Hidayət əfəndinin həyat yoldaşı yükünü yerə qoydu. Hamının

güzü aydın olsun, hamının işi avand olsun evlad cox şirin şeydi. Uşaq pərvazlanmaxda olsun, uşaq gəlif bir yaşına zatdı. Ancax Hidayətnən Nidayət qardaşları varlarını o qədər paylıyıflar ki, baxdılar ki, heş üz dolanmalarına bir şey qalmadı. Yenə başladılar işə. Var azalanda güz də başlayır daralmağa. Var zox olanda adam ürəkli olur.

Mamalar yığıldı, dayalar yığıldı uşağın adını Səyyad qoydular. Səyyad gəlif bir yaşa zatanda, Nidayət xan Hidayət xanın yanına gəlif dedi:

– Qardaş, var azalif biz vətəni tərək eliyif ticarət dalınnan getməliyik.

Oydu ki, hər iki qardaş Nərgiz xanımın yanına gəlif başa saldılar ki, iş nə yerdədi, biz qazac dalınnan gederik. Uşağımıza kamıl bax. Biz dünənə kimi hər şey yaxşı olar inşallah.

Hidayətnən Nidayət üz sərgüzəştində, üz gəzməsində olsun, sizə kimnən xəvər verim Nərgiz xanımnən Səyyad bəydən.

Səyyad günü-gündən böyüməyə başlayır. Ustad dili yüyürək olar. Səyyad gəlif on beş yaşa zater. Ancaq nə Hidayətdən xəbər var, nə Nidayətdən. Nərgiz xanımın əlində olan var-düvlət də gedif. Üzü mühtac qalif. Səyyadı aparif bir molluya tapşırdı ki, buna quranı, dinini öyrətsin. Aradan üz gün kezmişdi, molla gürdü ki, Səyyad “əmmə” surasını elə avaznan, elə dəqiq oxuyur ki, molla mat qaldı:

– Ay oğul, mən əlifbanı sənə hələ dünən öyrətmişəm.

Səyyad:

– Nə olsun baba, bu geje yatmadım əlifbanı öyrəndim. Səhər də qalxdım “əmmə” surəsini öyrəndim. Savax da “yasini” öyrənəjəm. Bu belə deyəndə molla fikirləşdi ki, vay-vay bu belə biliklənsə, mənim dolanmam hardan gələcək, zürəyimi əlimnən alacax. Qışqırdı Səyyadın üstünə, qoyladı onu məytəfdən.

Səyyad gəlif əhvalatı anasına danışdı. Anası da neynəsin? Gütüruf bunu hürükzü yanına apardı. Bənnə baxdı ki, bu boylubuxunlu bir cavandı. Dedi, vallah bu günə əlli daş qaldırax hürüyə. Dedi, xanım qəbul eliyərəm.

Bir xanın evini tikirlər, Səyyad dedi baba, mən bu tərəfi hürüm, sən o tərəfi hür. Başladılar hürməyə. Savaxlarınız xeyrə azılsın. Savax azıldı, ağa gəlif baxdı ki, hareyi ki, Səyyad hürüf elə bil sıfatdı. Elə gözəl hürülük ki, gəl gürəsən. Amma usta hürən yeri bəyənmedi. Usta belə baxıf Səyyadın hürdüüyü yeri gürəndə qoyladı Səyyadı. Səyyad anasına gəlif əhvalatı danışdı. Anası:

– Oğul, oğul, səni indi də sərracın, yəhər qayıranın yanına qoyajam.

Sərracın yanında beş-on gün qalmışdı, iyirminci günüydü, sərrac baxdı ki, Səyyad elə yəhər tikif ki, vallah bu ümründə belə yəhər tikə bilməz. Dedi:

– Ay oğul, sənin əllərin qızıllanasıdı. Sən gözəl sənətkar olacaxsan. Gəl sən bu gündən mənim yanımda həm oğul ol, həm də mənnən barabar işdə. Bu minvalla Səyyad işləməkdə olsun. Yaşı on altıya, on yeddiyə zater. Güzü oyda-kuşdadı, qızdara baxır. Gecənin bir vaxtı iydi. Dağların kənarında əlini- üzünü hoyuzda yuyuf, sağ ziyni üstünə süykənmişdi. Bir də gürdü ki, bir nurani qoja kişi əlində badə üzünü yetirdi:

– Salam-əleyküm, bala.

Səyyad:

– Əleykümə-salam, baba.

Qoca dedi:

– Oğul, bu badeyi nuş eylə!

Səyyad:

– Baba, o bizə haramdı axı!

Qoca:

– Yox, oğul, bu o şərbətlərdən düyül. Bu allah-təbarak-təalanın verdiyi şərbətdəndi. Buyur!

Səyyad istəkəni nuş eyliyin. Devran güzgüsü deyəllər. Qoja Səyyada Devran güzgüsünü göstərer. Deyir:

– Oğul, nə güürsən?

Səyyad:

– Böyük şəhər. Uzağ-uzağ yollar, dar cığırırrar, həbsxanalar.

Qoca deyir:

– Oğul, daha nə gürürsən?

Səyyad:

– Eyvan gürürəm.

Qoca:

– Daha nə gürürsən?

Səyyad:

– Bir gözəl qız duruf orda.

Qoca:

– Bax, oğul, o qızı sana, səni də ona buta vererəm. İnşallah qovuşarsınız. Üzünən muğayat ol, bala. Mən butanı verdim, yolun azıx olsun. Yollarını təmiz gürərsən. Bunu deyibən yox oldu qoca.

Səyyadın halı dəyişdi, ağzı küpühləndi, güzü sulandı, başdadı əli-ayağı oynamağa. Ana güzdüyür uşağ yolunu. Axşam gəlmədi. Hər yeri axtarellar axırda hovuzun üstə tapdılar. Savaxlarınız xeyrə azılsın. Savah azılan kimi uşağı gəttilər evə. Uşağın halı hal düyül. Molla gəldi cadu yazdı, divan gəldi bir soz dedi olmadı, baxıcı gəldi belə dedi olmadı. Ancax bir yaşdaşmış qarı vardı, gəldi belə baxdı-baxdı, gədənin qaşınnan güzünən üpüf, üpüf, dodağınnan da bir mac eylədi.

Qarı dedi:

– Buna vergi verilif, bu eşq atasındadı. İnşallah, güzünü azanda sizə deyər dərđini.

Bəli, bu minvalla Səyyad güzünü azdı. Baxdı ki, dürd yanında cavan oğlan, cavan qız yığılıflar. Eloğlular, qohum-əqrəbə.

– Mənim başıma gələn nədi? Mənə bir saz gətirərsinizmi?

Sazı hazır eylədilər. Səyyad sazı sinəsinə basıf nə deyəjh, biz deyək, siz şad olun.

Yatmış idim, xabi-qəflət izində,

Bəlalı başıma sevda güründü.

Ərənlər sərvəri bir nəzər qıldı,

Saqinin dəstində badə güründü.

– Oğul, o badə bizim dində haram düyülmü?

Qulaq as:

Əbcəd hesabılə gətđi ayınə,
İsgəndər atdandı gotürdü aynə.
Şəhadət barmağın yetirdi ayna,
Güzümə bir mələkzadə güründü.

– Oğul, daha nə gürdün?

Qulaq as:

Qafildən güşuma gəldi bir sada,
Ərənlər əlilə verdilər badə.
Leyliyi – Macnuna, Şirni – Fərhada,
Sədət də Səyyada buta güründü.

Anası da ikiəlli dizinə vurdu. Bəyəm bu dağılmışda qız yoxuydu? Gərək səni cəhənnəmin qucağına aparıf zıxardeydi?

Səyyad dedi:

– Ana, innən belə məni burda bağlasan da mən dura bilmijəm.

Ana:

– Yox, oğul, elə şeymi olar? Bə məni kimə tapşırırsan?

Səyyad:

– İnşallah, atamnan əmim gələr sana sahablıx eyləyər. Mən də gedif üz tayımı tapmalıyam.

El, oba, xalix zox minnət elədilər, xeyri olmadı. Həftə kezif, ay kezif gejdə-gündüz Səyyadın yuxusunnan Sədət zəkilmər. Ağası nejdə güztərif elə gələr gürünür zəkiler. Bir savax sazı sinəsinə basıf üz tutdu anasına:

– Əziz ana, qulaq as:

Başına dündüyüm gül üzlü ana,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim,
Südünü əmmişəm mən qana-qana
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Nərgiz xanım tellərinnən üzünü ayırıf sinəsinə basıf, əlinə gül alıf gürək nətər dedi:

Başına dündüyüm gül üzlü oğul,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.
Sənə yedirmişəm qənd ilə noğul,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Bəli, ana dilinnən də başladı yalvarmağa ki, oğul etmə, eləmə.
Gəl bu yoldan qayıt.

Səyyad dedi:

– Ana, qulaq as:

Anadan olannan mən qozağ oldum,
Duşmanın güzünə mən bızaq oldum,
Hara qoydun ordan mən qazağ oldum,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Burda işarə verir, mollanın yanının qaşdım, bənnanın ya-
nının qaşdım. Anası gürək nə dedi:

Gejə-gündüz yola baxıf, ağlaram,
Güy geyinif, başa qara bağlaram.
Oğul deyif, mən sinəmi dağlaram,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Aldı gürək Səyyad nə dedi:

Səhər-səhər doğan dan ulduzudu,
Atanın-ananın xoş avazıdı.
Səyyad deyər Fərrux Mirzə qızıdı,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Aldı Nərgiz xanım gürək burda nə dedi:

Nərgiz biler güzəllərin xasıdı,
Əynimə geydiyim qəm libasıdı.
İndi mən tutduğum oğul yasıdı,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Bəli, ana-oğulun sühbəti burda tamamlanır. Oğul meyli qı-
raxda, ana meyli oğulda, uşaxda. Gürək indi Səyyadın başına nə
işlər gələr. Səyyad yola düşəndə anası qoymax istəyir. Gürək
indi burda Səyyad anasına nə deyər:

Başına dündüyüm, qurvan olduğum
Bizimkini müvla belə yazıfıdı.
Araxzın altın bir dəstə kəkil,
Qara tər zığanı telə yazıfıdı.

Barat gecəsində gürdüyüm duşlar,
Pirimmən dilərəm, məni bağışlar,

Dəryada balıqlar, havada quşlar,
Ala güz ceyranı zülə yazıfdir.

Sirrimi vermərəm hər yetən yada,
Mənim dərdim oldu həddən ziyada .
Ağamın əlinnən izmişəm bada,
Sədəti Səyyada müvla yazıfdı.

Süz cavabı tamam oldu. Səyyad anasının, tay-tuşunnan halallaşır yola düşdü inşallah, gürək mənzilinin axrı harya zıxer.

Bəli, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, gəlhagəl, yalqız adam, payı-piyadə yorulor, dincələr, qalxer, yeriye, xüləs, ajdix əmələ gəldi. Üzünün də yeməyi qurtarır. Nə gütürəsi olardı. Bir günük, iki günük, üz günük azuqədən artıx gütürə bilməzdi. Bir dağın səhrasınnan gederdi. Birdən gürdü bir zovan yaman tütək zaler. “Dələmə Fatma, gələm a Fatma, üləm a Fatma”. Aydınca şümşət tütəyində zalerdi. Səyyad dedi, bir bunun yanına yaxınlaşəm, bu da mənim kimi eşq əhlidi deyəsen. Gürüm yeməkdən, təamnan nə ala billəm:

- Salam-əleyküm, a zovan qardaş.
- Əleykümə-salam, ay cavan oğlan.
- Ay zovan qardaş, bərəkətdi olsun. Biri beş olsun.
- Sağ ol oğlan, sağ ol. Gəl bir güürüm yanıma. Gələnnən, gedənnən, başına gələnnən, burda gütürüf gürək Səyyad zovana nə deyəcəh:

Başına dündüyüm, ay zovan qardaş,
Bir sona salıfdı züllərə məni.
Ağlaram eynimnən gedər qannı yaş,
Bir sona salıfdı züllərə məni.

Zovan dedi:

– Əyə, ay rəhmətdiyın oğlu, sona-sona deyirsən, güllər dolu düyülmü? Gedək hansını isteyirsən ovluyax, tutax.

Səyyad dedi:

– Ay zovan qardaş, mənimki elə sonalardan düyül. Qulaq as:

Şirindi sühbəti, şirindi süzü,
Şəkərdi kəlməsi, xoşdu avazı.
Adı Sədət, Farrux Mirzənin qızı,
Bir sona salıfdı züllərə məni.

Zovan dedi:

– Ayə, sənin başına dünüm, dediyin qızdımı? Mən də elə bildim güldə üzən sonaları deyirsən!

Səyyad:

– Bəli, qızdı.

Zovan dedi:

– Ayə, burda elələri var ki, hez onun əlinə su tühməyə yaraşmaz.

Səyyad:

– Ay zovan qardaş, mənim dərdimi təzələmə. Qulaq as, gür nə deyirəm. Ayrıları mənim güzümə gürünmür axı.

Sədətlə Səyyadı bir-birinə yazan,
Ay qavaq üstünə qara tel düzən.
Qaşını oynadıf, güzünü süzən
Bir sona salıfdı züllərə məni.

Zovan:

– Ayə atamın goru haqqı o, bizim kənddədi.

Səyyad:

– Ayə, nə danışersan?

Zovan:

– Ayə, vallah o, bizim kənddədi. Abdulla xanın yanındaı. Sən beyjə Abdulla xanın üyündə qalsan, o xanımı da gürərsən orda inşallah. Yəni, doğrudan da Abdulla xanın arvadı gözəl imiş.

Zovan Səyyadı yanına salıf, Abdulla xanın iqamətgahına gətirdi. Abdulla xan baxanda gürdü əlində saz. Allah-təbarak-təalanın künlü xoş olanda yaratdığı evlad, cavan. Xoş, beş, on beş:

– Oğul, xoş gəlmişən bizim vilayətə.

– Xoşduğuna gəlmişəm.

Axşam oldu, məclis düzəldi. Hamı yığıldı.

– Oğul, bir dərdini mənə deyə bilərsənmi?

– Əlbətdə, deyə bilərəm.

– Bir sazı küynəyinnən zıxart.

Bəli, zovan Səyyadı Abdulla xanın iqamətgahına apararı zaman Abdulla xan xavar aldı:

– Oğul, bu kimdi?

Cavan dedi:

– Bu gəlmədi, ağına gələnı sayaxlıyır.

– Oğul, bayaq mənə oxuduğun o süzü təzədən oxu.

Səyyad alıf, həməən zovana oxuduğu süzü Abdulla xana oxuyur:

Sədətlə Səyyadı bir-birinə yazarı,

Ay qabaq üstünə qara tel düzən,

Qaşını oynadıf güzünü süzən,

Bir sona salıfdı züllərə mənı.

Deyəndə bir güzəl gəlin oturuf, güldü. Bu da kimdi? Abdulla xanın arvadı Sənay xanıı idi. Baa bu elə bu süzü mənıı arvadıma deyır. Səyyadı zindana atdırer. Tam doqquz ay Səyyad zindanda qaler. Doqquz ay kezmişdi. Bir gün Abdulla xanın zindan başına Ziyad haramıya işzilər, qullar lazım olor zülə zıxardıf işlətməkdən ütürü. Ziyad haramı dedi, gedem gürüm kimin canında tutar var, kim işə yararlıdı - deyif zindana getdi. Zindanda bir-bir qulları sezən vaxt Səyyad qarşıya zıxanda, haa bu qul da maa yarıyar dedi.

Səyyad dedi:

– Ağə, bir qulaq as gür sana nə deyejəm, sonra mənı harıya istəsən apar.

Başına dündüyüm Ziyad haramı,

Qurtar zindanınnan mənı bəsdı, bəs

Sinəmə zəkmişən olmaz düyünü,

Qurtar zindanınnan mənı bəsdı, bəs

– Ayə, oğlan, sızıldama, süzüyün mətləbini de.

Ziyad haramı baxer ki, büyük səhv edif, ürəyinə, künlünə mərhəmət damır. Deyir:

– Oğul, yolun azıx olsun. Mən bilməmişəm səni naxaxdan zindana salmışam. İşin avand olsun.

Halallaşmış, vıdalaşırlar. Günə bir mənzil, teyyi-mənəzil zater Gırmən şəhərinə. Həriyə getsin, kimin qapısına getsin? Bir baxzanın yanından keçərdi. Gürdü yaman şaqquıldılar, qaqqıldılar, qız səsdəri gələr. Yününü züyürüf ora, gürür bir nəzə dəstə qız oynuyullar, gülüllər. Səyyadın əlində sazı gürən kimi başına toplaşıllar.

– Ayə, ay aşix, hardan gəlersən, harıya gedersən?

– Ay xanımlar, aşix saznan deyər, belə deyə bilmərəm.

– Biz də isterik sən saznan deyəsən.

Gürək burda Səyyad nə deyəcəh, biz deyək, siz şad olun. Eşq-nən, avaznan Səyyad bu süzü oxuyur:

Fələyin əlindən, zərx gərdişinnən,

Dündü ruzigarım, amana gəldim.

Şükür haqqa gürdüm yar camalını,

Elə bil yetişdim imana gəldim.

Zünki, qızların arasında ağasının güstərdiyi xanımın camalını gürdü. Sədət xanımın da xəbəri yoxdu ki, sevdiyi oğlandı.

– Oğlan, daha nəyi gürdün?

Bayax ki, demişdi

“Şükür haqqa gürdüm yar camalını,

Elə bil yetişdim imana gəldim.”

Bu süzdər qızların bəzilərinin yaman xətrinə dəydi. Bu kimdi? Burada bunun yarı kimdi? O vaxt gütürüf deyir ki,

Mənim yarım geyif yaşıl, alı,

Yaşılınan al geyinifdi, üzgə bir şey yoxdu əynində. Bu da bircə Sədətli.

Mənnən qeyrisinə dünməz xəyalı,

Üldürməyin siz bu aşix abdalı.

Ədalət eşidib divanə gəldim.

Mən dedim gəlif, bir az azaddığa zıxmışam siz də məni düyürsünüz. O tərəfdən qızdar dedi:

– Ayə, zox danışma birini də oxu. Bayax ki, Səyyad demişdi:

“Mənim yarım geyif yaşılı, alı”

Sədət bunu eşidən kimi yanında paltarmıyoxdu xanımın? Tez paltarını al libasa züyükür, o da ortalığa qarışan vaxt:

Səyyad deyər budur yarın durağı,
Geyifdi əyninə sündüsdən ağı.
Ülkədən-ülkəyə Sədət soracağı,
Heyratdan eşidif, Girmana gəldim.

Deyən vaxtı Sədətin əmisi qızı bunu başa түşdü. Dedi ki, gürəh burda nə var.

– Ay oğlan, azıx-azığına bizə deyə bilərsənmi, gah deyirsən ağ geyinifsən, gah deyirsən, qırmızı geyinifsən. Sədət addı qız var. Sənin sevdiyin kimdi? Bizə deyə bilərsənmi?

Səyyad dedi:

– Qulaq asın, ay xanımlar, deyəmə:

Başına dündüyüm, ay duran qızdar,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.
Nazlı yarı gürdüm sümüyüm sızlar,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.

Deyəndə qızdar dedi ki, ədə bir doğru de gürək o necə Sədət-di? Hansı Sədətdi?

Geymək üzün yaşılı var, alı var.
Əmmək üzün dodağında balı var,
Sağ üzündə bir cüt qoşa xalı var,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.

Burda paxıllığı tutan da var, o deyir keşəkə mən oluydum, bu deyir keşəkə mən oluydum. İlahi, kimə nə deyəsen? Gürək Səyyad nə deyir:

Seyyid Yaqub məclisinnən qazılar,
Züvq artıgcan ağıl başdan azılar.
Səyyad deyər bağda güllər azılar,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.

Sədət fikrənən, məhəbbətnən baxanda gürür ki, ağası verən oğlan, ağası güstərən oğlan budu. Eşq ataşı cuşa gələr, yasəmən tellərinnən üz tel ayırır nar məmələrinin iki arasınan aşırır, yerdən enif gürəh nə deyir, biz deyər, siz şad olun:

Başınıza dünüm, a duran canlar,
Mənim sevdicəyim oğlan bu imiş.

Hez gəlməz eynimə sultannar, xanlar,
Mənim sevdicəyim oğlan bu imiş.

Qızdar boylandılar. Sədət eşq atına minif, Sədət güylərnən
uzor. Savaxki rəngi düyül. Bu rəng ayrı zaler. Aldı Sədət birini də:
Duman gəldi, zən bürüdü gədiyi,
Zəhər olsun müxənnətin yediyi.
Doğru imiş ərənlərin dediyi,
Mənim sevdiciyim oğlan bu imiş.

Künlüm müştəq oldu güzü-qaşına,
Şirin canımı saldı eşq ataşına.
Sədət deyər durum dünüm başına,
Mənim sevdicəyim oğlan bu imiş.

Qızdarın üstünə elə bil qara bulud zükdü. Hamı əlin zəkdi
Sədətdən başqa.

Qızdar:

– Ay oğlan, sən bir künlü sevindirdin, bə biz?

Səyyad:

– Sizə də deyirəm. Qulaq asın:

Yığılıb bir bülük sonalar kimi,
Geyinif gəliflər, tər-təzə qızdar.
Kimi yaşıl ürtüf, kimi qırmızı,
Kimisi bənzəyif ağ qaza qızdar.

Qızdara da bu lazımdı ki, bunları tərifləyəsən. Bəlkə, birdən
biri xızıf bunnara yiyə duran ola.

Aldı Səyyad birini də:

Cilvəli tərlansan gir donnan dona,
Qoymaram üstünə bir qubar qona.
Kimisi cilvəli yaşılbaş sona,
Kimisi bənzeyir şahbaza qızdar.

Qızdarın arasına qaqqıltı düşür. Bir-birinə naz eliyillər. O
deyir mən güzələm, bu deyər mən sənnən güzələm. Amma daya-
nacax nüqtə bircə yerdədi:

Müvlamın əlinnən izmişəm bada,
Zağıreram gələr yetər imdada.
Sədtlə Səyyadı zatsın murada,
Sizinki də qalsın o yaza, qızdar.

Bıyy, Allah maa ülüm versin. Hərəsi bir yerdən başlayıllar
Səyyadı daşdamağa ki, sən nə danışersan, bizimki o yaza qalsın?
Bizimki indi olsun, səninki o yaza qalsın.

Sədt həm seviner, həm də qorxor atasınnan. Qızdarın xəya-
lını yayındırmaq üçün başdeyir sinəsinə guppultu qopub, saz
əvəzinə. Gürəh nə deyir:

Qızdar, gəlin, zıxaq gülşən seyrinə,
Sazınan, süzünnən, əldə tarınnan.
Bülbül güldən ütrü dolaner bağı,
Gülə layıxdımı qala xarınan?!

Ancaq Sədtin əmisi qızı Səlminin izi buruluf yaner. Deyir
ki, gür sənin başına nə iş gətirəjəm. Axşam hamısını azıf danış-
masam, belə filanam. Səlmi irəli girdi.

Bu günki məclisin nə yaxşı gözəl,
Güzəllər izində nə yaxşı gözəl,
Əziz bir ağacdı nə yaxşı gözəl,
Sərvi-sənubərdir yaxşı yarınnan.

– Az, demək bir sənədən güzəllərin izində?

– Yox ağız, niyə elə başa düşürsən? Qulaq as.

Səlmi qulağının ikisini də azıf fikir verir.

Bülbül olan gedər ütər bağlarda,
Ahu gəzən gedər ovlar dağlarda.
Sədt ilə Səyyad ağ otaxlarda
Danışıb, süyləsin xoş güftarınnan.

Qızdardan bir qaqqıltı zıxdı ki, Səlmi dedi ki, cıyarını bir
yandıraram ki, babana deməsəm, mənim günüm qara olsun. Sədt
güzünnən işarə elədi ki, ədə, evimizi yıxsan, bu yıxajax. Buna bir
söz deyinən. Gütürür kürək nə deyir, biz deyək, siz şad olun:

Güzəllərdən sən əlasan,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Mənim başıma balasan,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Səlmi güzünü oynatdı, qaşını oynatdı, belini nəziltdi, küksünü qabartdı, üzünü qızdara tutuf:

– Gürün, bu oğlan maa nə deer?!

Aldı birini də:

Səlmi boyun ərərdimi,
Sinən şəmsi qəmərdimi?
Artırdın mənim dərdimi,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Səlmi dedi, ayə, bu maa vuruluf, Sədət nədi?

Aldı birini də:

Şah buyurmaz belə fərman,
Gəl eylə dərdimə dərman.
Səyyad Sədətə qurvan,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Bu süzə güre Səlmi Səyyadı Fərrux Mirzəyə zuğullamağa başdadı. Necə başdadı.

Axşamlarınız xeyiriyə gəlsin inşallah. Qızdar bağdan zəkilif gedən vaxtı Səlmi fikirrəşer mən nə təhər babama qanderem ki, sənin qızın bu qələti eyliyif. Amma birdən Sədət desə ki, oğlan sənə güre gəlif, onda mənim üyüm yıxılajax. Neynəsin? Nə cürə kişiyyə qandırısın ki, məsələ belədi!

Axşam oldu. Fərrux Mirzənin üyünə yığıldılar. İrəlidən dediyim kimi Səlmi xanım partamağa başdadı. Hancarı bunu əmimə zatderem. Olmadı. Dədi deyejəm, Sədət deyəjəh Səyyad səndən üteri gəlif, mən deyəjəm səndən üteri evimizə qavğa düşəjəh. Yaxşısı budu gəl deynən nə olar olar. Axşam olan kimi Səlmi xanım Fərrux Mirzəyə dedi ki, qızın bu yoldadı, sənin xəvərin yoxdu.

Fərrux Mirzə dedi:

– Kimdi?

Səlmi də dedi ki, bə filankəsdi, filan yerdədi üzü də bu gün Səlmiynən gürüşüf.

– Nətər gürüşüf?

– Geridən geriyə bir-birini gürdülər.

Fərraş gündərib Səyyad bezarını apardırdı.

Fərrux Mirzə:

– Ay oğul, sən hardansan? Kimsən? Buralarda nə gəzersən?

Səyyad:

– Baba, mən də bir elin oğluyam, bir insanam, buralara gəlmişəm. Allah baxtımı buraya yazıf.

Şah:

– Artıq-əhsih danışma. Nə gəzersən buralarda?

Səyyad dedi ki, qulaq as:

Atadan-anadan mən yetim qaldım,
Mərdlik mərtəbimi əlimdən saldın,
Qiymətə getmədim, kəm qiymət oldum,
Sərraflar gütürsün bazara məni.

Şah:

– Oğul, niyyətin nədi ki? Fikrin nədi?

Səyyad:

– Süzün düzünümü isteyirsən?

Fərrux Mirzə:

– Bəli.

Səyyad:

– Qulaq as:

Tanımam sultanı, tanımam xanı,
Yar yolunda fəda qıllam bu canı.
Buyursan cəlladı, tühdürsən qanı,
Sədətsiz qoymayın məzara məni.

Fərrux Mirzə:

– Ə, kəmfürsət oğlu, Sədətlik sənın nə işın var? Onu nə tanıyarsan?

Səyyad:

– Qulaq as, əfəndim:

Bənnə oluf, sınığ künlün hürmədim,
Bağban oluf, qonza gülün dərmədim,

Səyyad deyir Sədət üzün gürmədim,
Naxahdan gətdilər hüzurə məni.

Fərrux Mirzə:

– Ayə, neyə gürməyüfşən? Bə Səlmə xanım deyir bağda belə-
elə?

Səyyad:

– Bəli, ağamız bizə buta verib, biz bir-birimizi gürmək cəh-
dindəyik. Təzəcə gəlmişdim ki, görüşək, siz bura gətirdiniz.

Fərrux Mirzə qeyzə gəlif cəlladlara tafaşdı ki, tez olun bunu
zindana salın.

Səyyadı zindana saldılar. Camaatın arasına belə süz yayıldı
ki, bə bir aşx gəlif, üzü də bağa. Qızdar da danışar atasına, ana-
sına. Camaat bunnan sonra narazı oluf, Fərrux Mirzənin qapısını
kəzdirirlər ki, sən günahsız insanı neyə zindana sala bilərsən?

Olmadı. Fərrux Mirzə gürdü xalx bunnan əl zəhməyəmək.
Neynəsin? Başdıyır fitnəyə əl atmağa. Deyir:

– Ay camaat, siz bilersiniz İsfahanda mənim Cəmşid adında
qardaşım var?

– Bəli.

– Sizin hasınız qardaşınızın iştirakı olmadan qızınızı verər-
siniz?

– Hez hansımız.

– Onda mən bu Səyyadı gündərerəm İsfahana, qardaşımın yanına
o, ixtiyar verərsə, mən də qızımı verərəm, vermərsə, vermərəm.

Ancax bu süzdəri Sədət də eşider. O, bildi ki, atası hiylə
işləder. Xəlvətcə geder bir məktuf yazer: Gürək nə yazer, neyə
yazer, biz deyək, siz şad olun:

Başına dolanım gül üzlü əmi,

Sən yaz, babam versin Səyyada məni.

İstəməm dünyanın malı-mülkünü,

Sən yaz, babam versin Səyyada məni.

Ancaq məytuf məxvi olmalı idi. Aldı birini də:

Səyyadla Sədətə verdilər badə,

Dərdim olur günü-gündən ziyadə.

Səyyad dedicəyim bir halalzadə,

Sən yaz, babam versin Səyyada məni.

Səyyad əlində ülüm fərmanı İsfahana geder. Məytuf mühürlü, azmağa da ixtiyarı yoxdu. Fərrux Mirzə deyir:

– Bu məytufu İsfahana Cəmsid Padşaha yetirərsən.

Əmbə məktufda yazmışdı ki, məktufu sana verən oğlanı gələn kimi qətl eylə, cəhənnəmə gündər ki, bir də geri dönməsin.

Səyyad yola tüşən vaxt Sədət bir nezə qızınan şəhərin kənarında Səyyadın yolunu güzdüyüdü. Gürdü kü, Səyyad gələr yanındakı qızıdarmın bir yerdə onun yolunu kəsif dedi:

– Oğlan, oğlan, harya gedərsən?

Səyyad cavaf vermədi. Belədə Sədət gütüdü güyrək nə dedi:

Oğlan, mənənin ayrılırsan,

İllərilən mən ağlaram.

Ağ üstünnən qara ürtüf,

Tellərinən mən ağlaram.

Səyyad gürdü baa Sədətin nə kefidir; aldı güyrək cavabında:

Ala güzdü, Sədət xanım,

Sən ağlama, mən ağlaram.

Sənə qurvan şirin canım,

Sən ağlama, mən ağlaram.

Sədət:

Ahular gözər dağlarda,

Piltələr yanar yağlarda.

Bülbüllər ilə bağlarda,

Güllər ilə tən ağlaram.

Səyyad:

Bülbül kimi güldən oldum,

Sonalar tək güldən oldum.

Mən ulusdan, eldən oldum,

Yollar ilə mən ağlaram.

Sədət:

Sədət ağlar yana-yana,

Yanar bağrım dünər qana,

Sən gedərsən İsfahana,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Səyyad:

Səyyad da dərini bilməz,
Axan güz yaşını silməz.
Bu yollara gedən gəlməz,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Allah gürsətməsin Sədət də, Səyyad da, yanındakılar da qana batıf, qan ağlrdılar. Sədət bir namə xırdadıf dedi:

– Buruya bax, bu nameyi zatan kimi əmimə verərsən. O biri naməni verdiyini vermədiyini bilmirəm. Ancaq birinci bunu ver.

Səyyad:

– Baş üstə, xanım.

Səyyad başdeyir yol getməyə. Günə bir mənzil, teyyi-mənəzzil. Gah karvana rast gələr, gah ata rast gələr, altı aydan sonra gəlif İsfana xıxer. Gəlif şahın qarşısında baş əyer.

Cəmşid şah:

– Oğul, yol yorğunusan, kimsən? Hardan gəlersən?

Səyyad dedi:

– Şah sağ olsun, mən səni qardaşın Fərrux Mirzənin məytufunu gətirmişəm. Ancaq qardaşının məytufunna əvvəl bu məytufu oxu.

Cəmşid şah soruşdu:

– Kimindi?

– Qardaşıyın qızı Sədət xanımın məytuvudu.

Sədət məytufunu oxudular.

Cəmşid şah:

– Oğul, bə qardaşımnan gətirdiyin məytuf hanı?

Səyyad:

– Qavaxca bir nezə kəlmə saznan deyəyəm şahım, sonra məytuvu saa verəyəm.

Başına dündüyüm, ədalət şahım,
Dəryalar keçmişəm, ada gəlmişəm.
Ağlaya-sızlaya düşüf yollara,

Dərdim oluf, həm ziyadə gəlmişəm.

Şah:

– Oğul, daha nəyə gəlifsən?

Səyyad:

– Qulağ as:

Bülbül olan əlmi zəkər gülünnən,

Nə müddətədi zıxdım yarın elinnən.

O, Giranda Zuğul Simon əlinnən,

Ayağ torpağınnan dada gəlmişəm.

Zuğul Simon kimdi? Haman Səlminin atası. Səlmeyi qardaşı oğluna verməy isteyir. Arada fənd işdəder.

Şah Səyyada deyir:

– Ədə, bir süzünün axırını de gürək, nə istiyersən?

Səyyad deyir:

– Qulaq as:

Ah zəkibən, mən kühsümü ütürdüm,

Güz yaşımnan şəccarələr bitirdim.

Səyyad deyər, sana badə gətirdim,

İzmişəm qırxlardan badə gəlmişəm.

Əlini cibinə salıf Fərrux Mirzənin verdiyi məytuvu Cəmşid şaha verir. Cəmşid şah naməni oxuyanda gürür kü, baa iş nə yerdədi, qardaşı nə fikirdədi. Ancax Səyyad doğurdan da Sədətə layıxdı. Üzü də hax vergisi olduğunu da Səyyad burda təsdiqlədi. Şaha elə gözəl gəldi ki, dedi vallahi iki qızım olsaydı, ikisini də saa verərdim.

Cəmşid şah gütürüf qardaşına bir məytuf yazer.

– Oğul, mənnən istədiyini nədi?

– Sənnən bircə istəyim var.

– Nədi?

Səyyad:

Başına dündüyüm, ədalət şahım,

Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

Sahibim, sərtacım, ey qıbləgahım,

Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

İncimədim ləhcəsinnən, dilinnən,
Baş azmadım Seyraqvun felinnən,
İndi gəldim mən Girmanın elinnən,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

Şirindi sühbəti, şirindi süzü,
Həsətimi zəkir, yoldadı güzü.
Adı Sədət, sənin qardaşın qızı,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

Bəli, siz tamam oldu. Yarım ay Səyyadı yedirir, icirir, nə ki var qonağ otağında saxlıyır. Axırda deyir:

– Oğul, gürürəm tələsiyirsən, getmək istəyirsən. Getməlisən. Bu məytufu gütür, mənim qardaşıma verərsən. Yetirən kimi o, işini düzəltməsə, dün mənim yanıma, mən bilərəm nə qayıraram.

Bəli, Cəmşid şah gütürüf gürək naməni necə yazer:

Başına dündüyüm gül üzlü qardaş,
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.
Gürcəyin güzlərim doldu qanla - yaş
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.

Əyər sevgi olsa, bir-birin tapar,
Bir künl sən yapsan, hax səni yapar.
Verməsən Sədəti qiyamət qopar,
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.

Qardaş olan, qardaş süzün eşidə,
Güz yaşlarım gül üzümü üşüdə.
Bir qızdı bağışda Şahı-Cəmşidə
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.

Oğul, bu namanı ancaq qardaşımın üzünə ver. Nə vəzirə, nə vəkilə hez kimə vermə. Səyyad yola düşməkdə olsun. Yollar uzax, süzlər zox. Yol uzunlu gələr, meşələrdən keşer qorxor, dərələrdən

keşer qorxor, gürür kü, işi yaxşı getmer, gütürüf ilahisinnən gürək
nejə kümək istiyir, biz deyək, siz sağ olun:

Varlığın, birliyin hamıya əyan,
Qadir Allah, sənnən bir yol istərəm.
Dar günündə müminlərə yarıyan,
Qadir Allah, səndən bir yol istərəm.

Bu fani dünyada qonağam, qonağ
Nəzər sal üstümə düz güzünlə bax,
Əmr eylə yollarım olsun zılzırağ,
Qadir Allah, sənnən bir yol istərəm.

Yaman olur uzax yollar zətini
Qurda-quşa qismət etmə ətimi.
Yollarda qoymaynan Səyyad yetimi,
Qadir Allah, sənnən bir yol istərəm.

Bəli, Səyyad gəlməkdə olsun, sizə Girman şəhərində nələrin
baş verdiyinnən deyim. Elə ki, Cəmsid şah Səyyadı yola salər,
məytufu verər, bu tərəfdə Sədət necə müştəriləri var idi. İsmeyil
xan adında bir bəyin oğlu Mahmud Sədətin zoxdan aşıqı idi. Nə
qədər eliyirdi yola gətirə bilmerdi. Səyyadla Sədətin bir-birini
sevməyi Fərrux Mirzənin güzünün qapağını aşdı. Adam gündərdi
İsmeyil xana ki, qızı verirəm, gəl apar oğluna. O günü toy başda-
dı. Vurhavur. Üz gün üş güjə keşdi, dördüncü günü gəlini atdan-
dırdılar İsmeyil xanın üyünə, Mahmud bəyə. Mahmud bəy gəlini
qarşılayanda bir dəli at minmişdi. Bir daşın üstünnən keçəndə atın
ayağı daşa ilişir. Mahmud bəy yıxıldı. Mahmud bəyin başı daşa
dəydi. İrağ canınızdan orda canını tafsırdı. Toy dündü yasa.

Bə, neynəməy olar? Gəlin bəy üyünə təhvil verilif. Bunun axırı
nə olajax? Geri qaytarmır. İsmeyil xan dedi, yox, oğlumun ili zı-
xanatan, gəlin mənim evimdə qalmalıdı. Ədət də belədi, iş də belədi.
Bu minvalnan Sədət xanım İsmeyil xanın evində qalası oldu.

Sizə kimnən deyim, Sədət xanımnan. Banı xanım Sədətin
halına yanan rəfiqəsi idi. Onnan hez ayrılmerdı. Aradan üş-dürd

gün kezer, yas bir az səngiyir. Banu Sədətın yanına gələr. Sədət
sazınnan üz tel ayırır gürək Banu xanıma nə deyir:

Banu, Səyyad gəlsə şəhri-Girmana,
Süylə, Səyyadıma qaldı baqiyə.
Gürüm ürcəh olsun, yaman-yaman,
Süylə Səyyadıma qaldı baqiyə.

Səyyadla Sədətə bada verdilər.
Dərdi-qəmi həm ziyadə verdilər.
Zülüm ilə məni yada verdilər,
Süylə, Səyyadıma qaldı baqiyə.

Aldı birini də:

Nəlayiğ süzləri hərgiz tutmaram,
Gül də olsam, qeyri bağda bitmərəm.
Səyyad sevgisiyəm yada getmərəm,
Süylə, səyyadıma qaldı baqiyə.

Bu məytuvu Banu həmişə qoynunda gəzdirir. Sədət də Mahmud xanın yasını güzləməhdə olsun, sizə kimnən xavar verəyəm, Səyyaddan. Ta gəlir il tamam olur. Səyyad Heyrata¹⁷ o gün gələr ki, haman gün Mahmudun ili olur. Səyyad gələr Sədətın yaşadığı evin başına. Amma heş kəsi gürmür. Bağ verana qalırdı. Heş kəs yoxdu. Sazını zıxardır gürək nə deer.

Hanı bu başın başbanı,
Gürünməz, Sədət gürünməz.
Boş qalırdı odaları,
Gürünməz, Sədət gürünməz.

Hanı yarın, yığnaxları,
Alma kimi yanaxları,
Boş qalırdı otaxları,
Gürünməz, Sədət gürünməz.

Səyyad belə oxuduğu vaxt, Banu anarından zıxır, Səyyadı gürdü. Ağlıya-ağlıya qavağınnan kezəndə gürək, Səyyad nə dedi:

¹⁷ Heyrat – Herat şəhəri

Banu xanım, ağlamısan,
Neyzün qara bağlamısan?
Səyyad qəlbin dağlamısan,
Gürünməz, Sədət gürünməz.

Bəli, mən sizə danışdığım kimi, Banu da əhvalatı Səyyada danışır və Sədətin də Səyyadın yolunu güzdəməsini deyir. Səyyad da birbaşa İsmeyil xanın qonşusu Xalixverdi xanın oğlunun toyuna gələr. Toya aşıx lazım olur. O vaxtı da aşıx təkəm seyrək gürünərdi. Səyyadın toya gəldiyini gürən camahat, zox şad olur. Ordan-burdan o qədər xələt tüküllər ki, ayə, aşıx sazı küynəyinnən zıxar. Səyyad sazı küynəyinnən zıxardıf, gürək camahata nə oxuyajax:

Qərib kəsin olmaz süzün qiyməti,
Ha süyləsin doğru süzü sağı yüz.
Ay hazarat, mən bunlara neynədim,
Bunlar zəkdi sinəm üstə dağı yüz!

Burdan belə bir bağ gürdüm viranə,
Abad künlüm neyzin olsun viranə,
Gəldim gürdüm bağlarını viranə,
Sədət deyib, ha dolandım bağı yüz.

Hamı məyus qaler. Ağlıyan var, gülən var, Allahın əmrini bilən var. İnşallah aldı gürək Səyyad axır bəndini nejdə deyir:

Bu dünyada həsrət qaldım beş günə,
Kəməndlər atıldı ümrüm küşkünə.
Səyyad deyər, Sədət yarın eşqinə.
Zox dolandım dərəni düz, dağı düz.

Bəli, savaxlarınız xeyrə azılsın, savax azılan kimi Səyyad Fərrux Mirzənin yanına gedif, məytuvu ona verer. Fərrux Mirzə deyir:

– Ə, mən səni İsfahana gündərdim nə oldu ki, yenə buralara gəldin?

Səyyad:

– Mən süzü saznan deyə bilərəm?

Fərrux Mirzə:

– De, gürək.

Qadir müvlam mənə irəhm eylədi,
Uzax yollarımı cada gətirdim.
Haqqın min bir adını zikr eylədim,
Həmişə dilimdə nida gətirdim.

– Oğul, üzgə nə oldu? Nə təhər oldu?

Aldı birini də:

Bağzalar bar vermir qızıl süyüddən,
Hərgiz pis iş zıxmaz təmiz iyiddən.
İsfahan mülkünü, o şah Cəmşiddən,
Qardaşınan sana salam gətirdim.

– Ayə, bir güstər gürüm o məytuvu?!

Səyyad dedi:

Leyli-Məcnun, Şirin-Fərhad gürdümü?
Səyyad yar yolunda canın verdimi?
Yalvardım, yaxardım dedim dərdimi,
Şahın dəst-xəttinnən namə gətirdim.

Əlini cibinə salıf naməni Fərrux Mirzəyə verdi. Fərrux Mirzə naməni alıf kənara atdı. Hez oxumax da istemerdi ki, sən yalan danışırısan. Səyyad güzünün yaşını tükür, umudu kəsiləndə bir nezə qoca deyir niyə ağleyirsən?

Səyyad deyir:

– Qulağ asın:

Ay hazarat, ağlamayım, neyniyim,
Bağda bülbul gileylidi xarınan.
Nalə edər taki sübh azılınca,
Dünməz ülənətək üz ilqarınan.

– Nə demək, sən də dünməyifsən üz ilqarınan. Mənim qar-daşımın yanına getmiyifsən. Buralarda hərrənif, gəlif mənim başıma corav hürürsən.

– Şahım, şahım məytuvu oxumamış bilməzsən.

– Hez oxumax da istəmerəm.

– Onda qulağ as.

Qərrib iyid, sənin arxan vətəndi,
Əcəl gəlif güz ününnən ütəndi.

Bir qızın var iki ərə satandı,
Utanmeyir namusunnan, arınnan.

Fərrux Mirzə qışqırır:

– Şər danışər.

Aldı Səyyad:

Bəyaz əllər, ağ biləklər, bazular,
Oxuyun alimlər, yaxşı yazılar.
Əl götürün, dua qılın, qazılar,
Hax sizi saxlasın zuğul şərinnən.

Tifilkən olmuşam elimnən kənar,
Mən gələli anam günümü sanar.
Yaqin bil ki, Kür quruyar, sal yanar,
Sədətlə Səyyadın ahu- zarınnan.

Məclisə hücətlik düşür. Qərblilik süzü araya gələndə Hidayətnən Nidayət xoca ayağa duruf:

– Oğul, biz də qərivik – dedilər.

Səyyadnan Sədətin ahu-zarınnan bir az sonra məclis dağıldı. Bir adam da məclisdə qalmadı. Tək Fərrux Mirzəynən Səyyad qaldı.

Səyyad dedi:

– Fərrux Mirzə, məytuvu oxu!

– Oxumuyajam.

– Onda mən getdim.

– Hariya gedersən, get.

Yenijə eşiyə sıxmışdı ki, iki fərraş qabağını kəsif dedi:

– Aşix, İsmeyil xanın oğlunun ili zıxdı. Qonaxları gəlif tacir-rər, ağalar, bəylər yığılıflar. Sənin də bir nezə süzünü eşitmək istiyillər. Əyər mümkün olarsa, o məclisə buyur.

Bəli, Səyyad bularnan barabar İsmeyil bəyin üyünə getdi. An-cax Səyyad hələ işi bilmer. Başa nə gəldiyini bilmer. Savaxsı İsmeyil bəyin üyünə yığıldılar. Bir ildi saz səsi eşidilmerdi burda. Həmi İsmeyil xanı yastan zıxardax, həm də bir nezə sühbətə qulağ asax.

Camahat yığıldı, xalx cəmləndi.

– Ay oğul, deyillər sən Şiraza gedifsənmiş, İsfahana gedib-sənmiş?

– Bəli.

– Nəyə getmişdin? Orda nə oldu?

Başına gələn əhvalatı camahata danışer. Ancax Fərrux Mirzə də bu məclisə gəldi, zağırmışdılar. Səyyad yollarda başına nə gəlmiş-di ondan başladı danışmağa. Fərrux Mirzə mənə belə elədi, elə elədi. Nə iş olmuşdusa, hamısını danışdı. Fərrux Mirzə gənə də dedi:

– Mən sənə inanmeram ki, İsfahana getmişən.

Səyyad:

– Qulaq as.

Əyləşən ağalar, duran qazılar,
Eşq əlinnən qərrib sevdaya düşdüm.
Leylidən, Məcnunna, Şirin, Fərhaddan,
Onlardan beş betər qovğaya düşdüm.

– Oğul, nə düşdün, nə oldu?

Aldı birini də:

Tifil ikən vətənimdən atıldım,
Ayağyalın at düşünə qatıldım.
Bir nəinsaf xocazıya satıldım,
Canımnan bezikif cəzaya düşdüm.

– Oğul, daha nə oldu?

Qulağ asın:

İstərəm ki, hər kəs var olsun elində,
Şəkər əzsın dəhanında, dilində.
Mən Səyyadam, xan Sədətə yolunda,
Tükənməz qədəyə, bələyə düşdüm.

Bəli, Fərrux Mirzə başını aşağı dikdi. Bu yenə Sədətə adını zəhdi dedi.

Sizə kimnən xavar verim? Hidayətnən Nidayəydən. Onlar da bu məclisdə idilər. İsmeyil xanın zox yaxın dostu idilər. Nə qədər desən varranıflar. Hidayət dedi:

– Oğul, bizim üzün də de. Biz də qərribik, buralı deyilik. Ənamını da verərik.

– Əfəndim, niyə oxumuram:

Bəxtim qəm bəxtinə güzər eylədi,
Mən qərq oldum zərxi-fələk nəhrində.
Eşqin pıyaləsin verdilər işdim,
Tam verdi ağzımda ağu təhrində.

– Bah, bah, oğul, sən necə bu qiyamətdərə düzüfsən?

Aldı gürək nə dedi:

Bir ah zəkif, küksüm üstədən ütürdüm,
Güz yaşımla şəccadələr bitirdim.
Bir baxza bəslədim, bara yetirdim,
Hez gülün dərmədim, gülün təhrində.

– Oğul, sən hansı tərəfdənsən? Hansı qohumlardansan?

Aldı Səyyad:

Aşıxlıx Səyyada gəldi nəhayət,
Leyli-Məcnun dərdi məndə hekayət.
Kimə edir, mən dərdimi şikayət,
Əslim Xocakeşdi, Herat şəhrində.

Nidayət xoca Hidayət xoca ilə bir-birinin üzünə baxıf, mat-mətəl qaldılar. Axı, onnar da Xocakeşdəndilər. Bizdən nə istəyirsən saa verək? Biz də ordanix.

İnşallah, indi gürək burda Səyyad nə deyəcəh:

Qadir ilahidən diləyim budur,
Əvvəlkinən artıq bir günüm olsun.
Babamın devləti gələ başıma,
İncidən, sədəfdən bir donum ola.

– Oğul, vallah elə bizim də sən yaşda oğlumuz var. İncidən, sədəfdən zərkəz sayağı bir don tiktirmişik. Gəl onu saa verək. Allah eşqinə deyif, heybasını azer, sədəfdən tikilmiş paltarı verif dedi:

– Bala, bax, bu sənin. Üzgə istəyin nədi?

O yannan İsmeyil xan dilləndi:

– Oğul, mənnən nə istəyirsən? De verəjəm.

Aldı Səyyad:

İsfahannan gələ qızıl almalar,
Yaxşı olar dosta gedib, gəlmələr.

İpək dəstərxanlar, qızıl bülmələr,
Ortalardan qalxmaz bir xonum ola.

Bu tərəfdən Məhəmməd xan qalxdı:

– Oğul, onlardan istədiyini isteyirsən, mənnən də istə. Allahın
küməhliyi ilə verərəm.

Aldı Səyyad:

Yüklənə bərxana, zəkilə bir şatır,
Qabağında bədüy qovlayı qatır.
İpəkdən tahaba, atlasdan zadır,
Bu yurddan o yurda küz qonum ola.

– Oğul, vallah, onu mən eliyəjəm.

Səhrəb xan o tərəfdən qalxdı:

– Oğul, bə mənnən nə isteyirsən?

Səyyad:

Min birim atlana, min birim düşə,
Qırx-əlli erkəcim zəkilə şişə.
Ağrı dağ kimi şülənim bişə,
Axan Araz kimi sel-yağım.

– Ay oğul, məşallah, sənin qəlbin nə qədər böyükdü, deyif
Tahar xan ortadan qalxdı:

– Mənnən də istə.

Səyyad:

Üz yüz atım ola toylaya bağlı,
Üz yüzü səhrada sırtınnan dağlı.
Üz yüz comuşum ola budunna yağlı,
Zayıрым, zəmənim, bostanım ola.

Səfi xan qalxdı:

– Oğul, mənnən nə istiyirsən?

Səyyad:

Qadir Allah, budu sənən diləyim,
Yaylıma gəleydi üz yüz inəyim.
Ağ eyvan otağım, qızıl dirəyim,
İzində gəzinən bir xanım ola.

Deyəndə Səfi xan dedi:

– Oğul, bu mənlilik düyül, bu ya İsmeyil xannıxdı, ya da Heyrat şahı Fətəli şahlıxdı. İnəyi də verirəm, evi də, amma xanım Sədət mənnik düyül. Onun ixtiyarı İsmeyil xanda, Fərrux Mirzə-dədi. Yaxşı, oğul, axır süzün nədi?

Səyyad:

Xəbər alsan yerimi Heyratdı, Heyrat,
Atam Hidayətdi, əmim Nidayət,
Anam Nərgiz xatın, üz adım Səyyad,
Sədətə yetişən bir günüm ola.

Bah, bah, bah! İki qardaş Nidayətnən Hidayət başdarına düyüf, Səyyadı qucaqladılar.

– Ədə, oğul, sənin başına dünüm, bu Allahın neyə yazısıdı, neyə buralara gəlif çıxıfsan?

Üzünü İsmeyil xana tutuf dedi:

– Bu mənim oğlumdu, on səkkiz il bunnan qavax bir yaşında qoyuf gəlmişik. Hələ də gürüşümüz budu. Allahın qismətinə, qədərinə bax gətirif bizi bura yetirif. Pul, mal, düylət dediyin bizdə. İndi biz iki qardaş üzümüzü tuturux sizə: Ay camaat, Sədəti Səyyada verirsiniz?

Xalx ayağa qalxdı:

– İsmeyil xan, sənin oğlun yoxdu artıx, elə başqa oğlun da yoxdu ki, Sədəti alasan, ay Fərrux Mirzə, sənin də qızın birdi.

Fərrux Mirzə:

– Yavaşın gürüm, qardaşım məytuf yazıf, hələ gürüm nə yazıf.

Məytuvu zıxartdı, oxumağa başladı. Məytuvu oxuyuf qurtaran kimi dedi:

– Mən verdim, əyər qız razıdısa.

O saat bir molla, bir nezə də adam Sədətin yanına getdilər. Sədət harda idi? Qəmini dağıtmağdan üteri, İsmeyil xanın balaca baxzasında hərrənerdi. Qızları da başına yığıf hər şeydən xəvərsiz belə oxuyurdu:

Qızlar, əl gütürün, dua eyləyin,
Bəlkə, babam verə Səyyada məni.

Neylərəm kəcavəni, rəxti- taxtını,
Versələr gedərəm piyada məni.

Bu vaxt adamlar bura yetişdi:

– Ay qızım, sana belə bir iltifatımız var. Elə biz də ona gəlmişik ki, atannan qaynatan sənin razılığını istiyir. Sən Səyyada gedərsənmi?

Sədət:

Sədət güzlərini dikifdi yola,
Deyesən az qalif peymanam dola,
Dost bağınnan gələn xan Səyyad ola,
Bəlkə babam verə Səyyada məni.

Sədət xanımı gətirərlər məclisə. Gütürdü süzün mühürbəndini gürək nə dedi:

Sədətlə Səyyada verdilər badə,
Günü-günnən dərdim oldu ziyadə.
Səyyad gedəcəyim bir halazadə,
Süylə, babam versin Səyyada məni.

Sədətlə Səyyadın toyu yeddi gün yeddi gejə zəker. Hidayət xoca, Nidayət xoca Fərrux Mirzəynən böyük dost olurlar. Təzədən bir də toy başlaner. Gəlhagəl. Uzun yollardan taa gəlif Heyrata zaterlar. Nərgiz xanıma muştuluxzu gələr oğlu gələr, gəlnin gələr, ərin, qaynın gələr.

Allah-təbarakə-təala hamını sevindirsin. Böyük bir bayram olur. Allah onlara nə qədər ümür vermişdisə o qədər yaşayırlar. Siz xoş olun, mən də şad. Güydən üz alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl danışanın, biri də aşix Aslanın.

ASLAN ŞAHLA İBRAHİM

Allahın adıyla başlayaq. Rey mülkündə Zülal şah var idi. Dər-yalar mürəkkəb olsaydı, meşələr qələm olsaydı, onun devlətinə yazıf qurtartarmaq olmazdı. Zox adil, zox alicənab, xalqını istəyən bir bəndəydi. Zülal şahın allahın verdiyi payı bir cüt evladı var idi. Böyük oğlunun adı Aslan, kizik oğlununki İbrahim idi. Allah-təbarak-təallahın qəzasınnan-bəlasınnan heş kim uzaxlaşa bilməz. O, istəsə, yaxşı verər, istəsə pis. Allah sizə yaxşı nəşib eləsin İnşallah.

İbrahimmən Aslan şahın anası Əminə xanım dünyasını dəyişdi. Zülal şah qaldı dul. Zülal şahın arvadı dünyasını dəyişənnən sonra Aslannan İbrahim meyillərini atalarına saldılar, atanın həndəvərində gəzməyə başladılar. Oya (ov) gedərdi, oya aparardı, toya gedərdi, toya aparardı. Evladlarının yaxşı elm üyrədən müəllimləri varıydı. Ancaq Zülal şah günü-günnən neynədi? Xalxa zülm eləməyə başladı. Ağsaqqallar, qarasaqqallar yığıldılar ki, ay camaaat, şah həməşə nətəhər şah idi, indi niyə belə oluf? Bunun arvadı yoxdu, onunzün bizə zülm eliyir. Gəlin yığılax, munu evləndirək.

Bir gün fikirli-fikirli Zülal şah küləfirəngidə oturuf dünyanı seyr eliyirdi. Qapısında böyük bir zinar ağacı varıydı. Zinar ağacının başında bir sağsağan yuva qurmuşdu. Bunnar həmməşə mehriban uzuf cüt gələrdilər. Bir gün biri gəlmədi. İki gün kezdi, sağsağanın biri gənə gəlmədi. Üz gün kezdi biri gəlmədi. Dedi, gürən noluf? Dürdüncü gün gürdü kü, ayrı bir sağsağan gəldi. Gəldi yuvuyu uzuruf-sükdü, başladı təzədən tikməyə.

Zülal şah dedi ki, qoy ağsaqqallar nə deyir desin, mən evlənməyəcəm. O təzə gələn analıx mənim uşağlarımı mənnən ayrı salajax, ona gürə də mən evlənməyəm. Olmadı. Aradan iki il, üz il kezdi. Aslan şah zatır on səkkiz yaşına, İbrahim isə on altı yaşına.

Ağsaqqalların, elin-obanın deməsinnən Zülal şahı evləndirəsi oldular. Zülal şah kimi alax, kimi alax qonşu padşahlıqda, padşah ülüf arvadı dul qalıf. Bizim şahımıza o gəlin ləyaxdı, onu gətirəh. Getdilər, danışdılar, aldılar. El qaydası, el adəti. Dambıradum bir toy zalınası vaxti İbrahim dedi:

– Aslan, bizə ana gələr, gəlsənə biz də onu yaxşı qarşılayax.

– Ay qardaş, sən mənnən ağıllısan.

Hərəsi bir at mindi, üzünün başının dəstəsinə cavan oğlanlar, atı zapa-zapa gəlinin qavağına zıxdılar. Gəlin rübəndini belə qaldırır baxanda gürdü bir cüt oğlandı. Biri yolun altınan, biri üstünnən gəlirdi. Dedi, ilahi, gürən hansıdı mənimki?

Gəlin gəlir şah evinə yerrəşdi. Axşam gəlin otağına gələn Zülal şahı gürəndə gəlin yaman pozuldu. Sühbət əsnasında soruşdu ki, kişi, sənin evlədin-uşağın nəyin var?

Zülal şah dedi:

– Bir cüt oğlum var.

– Olarmı onlardan mən tanış olom?

– Niyə olmur.

Aslannan İbrahimi hüsuruna zağırdı. Oğlannar gələndə qız baxdı ki, həmən oğlannardı. İbrahim Aslannan boylu-buxunnu, həm də gözəl idi.

Gəlin dedi:

– Babası, bu İbrahimi taa ver mən tərbiyə eyliyəm, Aslanı sən tərbiyə elə, gürək kim yaxşı tərbiyə eleyəyək.

Bu minvalnan aradan bir il keçdi, iki il keçdi. Analıx İvrahıma günü-günnən vurulmağa başladı. Bir gün soruşdu:

– İvrahım, sənin babyan xəzinəsi harda, silahları harda, malı-mülkü hardadı? Mən üyrənməh istiyirəm. Mən buranın xatunuyam, axı.

– Anacığım, baş üstə. Bax bura bu otaxdı, bura bu otaxdı. Burda bu silahlar saxlanılır, burda bu əmrlər verilir.

Hamsını güstərə-güstərə taa istintaq otağına gətirdi. İstintaq otağında bir məngənə var, salelər ora sıxıllar, başdeyellər düyməyə.

Analıx İvrahıma dedi:

– Gəl bir gir buruya gürüm nə təhər sıxılar.

İbrahim girən vaxt qadın onu sıxır dedi:

– Mənnən olorsan ol, olmorsan səni bu saat sıxır üldürəyəm.

Bu yerdə gürək İvrahım nə deyəyək biz deyək, siz şad olun:

– Ana, ana.

– Kəs səsini maa ana demə, mən sənın anan düyüləm. Mən sənnən nə tələb eliyirəm. Sən nə deyirsən?

Onda qulaq as:

Haqqın varlığına itaət eylə,
Yaqın bil ki, üstümüzdə var, ana.
Mən oğul, sən ana, insafın olsun,
Evladına olma zülmkar, ana.

– Oğlan, oğlan, hez elə süzlər danışma. Mən istədiyimə nail olajam. Allah dediyin var, ona da inanmeram. Sənnən mən kəm almalıyam.

İvrahim:

– Qulaq as.

Mərd iyidin güzü-künlü tox olar,
İstədiyini verər, azın zox alar.
Üz əməlin üz sinənə ox alar,
Eyliyər sinəni tarimar, ana.

İbrahimi məngənədə sıxdığı az deyilmiş kimi, üzünə də bir-iki şapalax vurdu, 1-2-də yumruq ki, bə mənənən olajaxsan, olmu-yajaxsan?

Onatan İvrahim aldı birin də:

İbrahimə bu zülmü az eylə,
Oynayıb-gül Zülal şaha naz eylə.
Geyin, sallan üzünü sərvınaz eylə,
Bir cüt oğlunu et bəxtiyar, ana.

Bu zaman Zülal şahın vəziri ordan kezirmiş! Qadın bunu gürən kimi İbrahimi azıf buraxır:

– Ədə, sənnən zarafat eyliyirdim, səni sınıyırdım. Sən mənim əzizimsən, güzümsən – deməhnən iş-işdən kezmişdi.

Arvad gürdü bunları daha heş kim eşitmeyir, naznan bir şey olmuyacağ. Deyir, neynim, gəl buna şər at. Odu ki, üst-başını, donunu cırıf üzünü eşiyə atdı.

– Ay vəzir, hay eylə, ay vəkil, hay eylə bu uşax məni qoymur dincəlməyə.

Zülal şaha xavar zətdi ki, üyün yıxılsın, iş belə oluf.

Arvadı Zülal şaha dedi:

– Mənim kişim sənənmə, yoxsa oğlun İbrahimdimi?

Zülal şah dedi:

– O nə deməhdi?

Qadın:

– Gür məni nə hala salıf.

Vəzir belə geridən baxdı dedi:

– Şah sağ olsun, görünür bu qız onun üstünə gedif, onunzün donu burdan cırılıf, amma oğlan bunun üstünə getsəydi geri yanan cırıları donu. Oğlanda günah yoxdu.

Arvad süzü kezərli olur, kişinin də ağılını aler. Zülal şahın beynini başdadı qurd yeməyə. Gah dedi bunnarı mən neynim, İbrahim, səni mən neynim, dar ağacına verem, öldürüm, ya sürgün eliyim?

İbrahim dedi:

– Baba, hükm sənindi, nə istəyirsən elə.

Şah:

– Oğul, qiymeram, onda səni sürgün eyliyəm.

Aslan irəli durdu:

– Baba, mənim qardaşım heylə iş yapmaz, indi ki onu sürgün eliyirsən, mən də onnan gederəm.

Şah:

– Get, sən də onnan qalmazın biri olajaxsan.

Aslannan İbrahim ordan ayrılmaq istiyən vaxtı:

– Baba, bə bizə bu ata payınnan bir şey düşmürmü?

Şah dedi:

– Vəzir, onların hərəsinə bir dür ver.

İbrahim yaxın qoymadı. Dedi:

– Aslan, maa lazım düyül. Bu cahı-calal lazım olmuyannan sonra mənim nəyimə gərəhdi bir dənə dür.

Fərraşdar bunnarın qollarını bağlayıf qavaxlarına saldılar. Gəlhagəl, gəlhagəl, günə bir mənzil gəlif bir büyük kühnə qəbir-sannığın üstünə zıxdılar. Fərraşdar da cavan oğlanlardı, hamısı ca-

na doymuşdu, yazıxları gəldi dedilər, gedin Allah işinizi ovandına salsın, dağılışdılar getdilər.

Bunnar qəbirsannıxda dayanası oldular. Yoruldun karvana, yatmağ istədin qəbirsana üz tutgunan. Hez kəs səni qurdalamaz. Bazara gedif yatsan, savaxatan səni soyallar. İki qardaş burda qalmaxda olsun. Allah verənnən nə var idi paylaşıdılar, bölüşdülər, yedilər, dincəlməh istədilər. Savaxınız xeyrə azılsın. Savax azıldı.

Aslan dedi:

– Qardaş, İvrahım, gürürəm sən zox yorulufsan. Bu yaxında məzaristanın yaqın ki, kəndi, şəhəri var. Gedim ordan zürəhdən, təamınnan tapem gətirem. İnşallah, dizin taqata gələr, yolumuza başdıyarıx.

Aslan şah qardaşını məzarrıxda qoyuf, üzü tərpendi. Dağın üstünə qalxmışdı ki, gürdü yekə şəhər var dağın arxasında. Yavaş-yavaş gələndə ey, gürdü nə qədər xalxdı qırağa zıxıflar. Oyun güstərellər, nədisə maat qalıflar. Aslan soruşdu:

– Qardaş, bu nədi?

– Oğul neynersən, sən qəribsən işnin dalınnan getsən.

– Yox, bilməy isteyirəm.

Burda padşah üluf, düvlət quşu uzurdurlar, o quş kimin başına qonsa onu padşah sezəcəklər.

Bu da onların arasına qatılıf baxer. Bu zaman vəzir hasarın üstünə zıxer. Bir quş uzurtduror. Quş da hərrəndi, firrandı gəlif Aslanın başına qondu. O burdan bir kəsəh, bu burdan daş ki, bu kimdi, yerri düyül, nəzidi bunun başına quş qonuf? Quş yanılıf, quşu təzədən uzurdun. Quşu Aslanın başınnan gütürüf aparıf təzədən uzurtdular. Quş yenə hərrəndi, firrandı, gəldi təzədən Aslanın başına qondu. Camaat yenə başdadı, bu quş deyən yanılıf. Aslanı apardılar saldılar mezidin izinə, qapını da bağladılar. Gətdilər quşu uzurtdular. Quş uzdu, getdi mezidin bir yerinnən girif gəldi yenə qondu Aslanın başına. Vəzir, vəkil dedilər baxın gürün kimin başına qonuf quş. Əyər əsli-zatı olanın başına qonufsa, zox güzəl. Əyər zatsızın başına qonufsa, bu quşu üldürəyin. Qapını azanda baxırlar ki, Aslan quşu əlində tumarlayıf deyir:

– Ay quş, əyər mənə qismət olsaydı atam Zülal şahın taxtı-taci nəsib olardı. Məni niyə incitdirərsən? Get kimin istəyirsən başına qon.

Onatan qapını aşdılar. Padşahımız sənsən ki, sənsən. Gələn, gedən buna qulluq güstərdi. Qardaş zıxdı yaddan. Aradan üz gün kezer, dördüncü gün idi. Bir yolzu zobannan zürək isteyir, zoban vermer. Yolzu da zobanı düyüf zorla zürəy aler. Yolzunu gütürüf zorla Aslan şahın yanına aparerlar ki, zobanı düyüf zürəyin alıf. O saat qardaşı yada düşdü. Taxtın-tacın hükmünə bax.

– Ey vəzir, mən taxtı-dəzgahı, şahlığı gütürdüm. İndi gedəh bir şəhərin qəbirsanlılığına baş zəkəh.

Vəzir üz-üzünə dedi:

– Bizim bunnan qavaxkı padşah hez diriləri yada salmerdi, bu ülülərdən danışer.

Aslan şah İbrahimin dalınnan gəlməhdə olsun, sizə deyəjəm İbrahimmən, inşallah. O ki, Aslan şah İbrahimi burda qoyuf getdi, İbrahim axşamatan güzdədi. Axşam gəldi geje yarıyatan güzdədi. O vaxtı haramılar, quldurlar axşam gəzərdilər. Üzü də tafdıqlarını yığdıqlarını qəbirsanlıxdə bülüşərdilər. Qəbristanlığın büyrünnən bunnar gedən vaxtı İvrahim elə bildi ki, kəcavə geder. Dedi səsdənəm gəlsinnər məni də gütsünlər. Gütürüf gürəh “Kərəm güzəlləməsi”ynən burda nə deyir. Biz deyəh, siz şad olun.

Gedən, getmə gəlim mən də yetirim,
Güzüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.
Bir əylənin, mən də sizə yetirim,
Güzüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Quldur:

– Ayə, ayə, bir dayanın burda adam var, bunu tutağın.

– Ayə, yox.

Deyir, gürən kimdi o gedif gəlmiyəni. Qoy o da gəlsin baravar bunnarı tutax.

Güydə bulud blum-bulum bulanar,
Yaralarım güz-güz olar sulanar.

Yalqız canım günbəz üstə dolanar,
Güzüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Onatan quldurlardan bir nezəsi geri dünüf İbrahimin dürd
yanını kəsdilər. Gürəh bu, axırda nə deyəcəh.

Sən mənim sultanım, sən mənim şahım.
Ərşə bülənd olub, amanım ahım.
Günbəzdə təh qalıb yazıq İbrahim,
Güzüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Qardaş gəlmədi deyən kimi İbrahimi hop gütürüf apardılar o
mağaraya ki, orda pay bülürdülər. Payların hamısını bülürdülər
qurtardılar. Ortada bir İbrahim qalıf. İndi də onu bülmədilər.

– Gəlin bunu üldürəh.

Bunların arasında Ziyad haramının evladı yox idi. O, İbrahimi
sahibsiz gürəndə zox sevindi. Dedi, bunu üzümə oğul eliyərəm, bu
zox yaxşı oldu. O deyir:

– Ay uşaxlar, ay camaahat mən sizin varı, pulu istəmerəm.

– Niyə?

– İstəmerəm, hamsı sizin olsun. Mən bu oğlanı gütürüf üzümə
oğul eyliyəcəm.

– Ay kişi, yaddan oğulmu olar, nə bilersən kimin uşağıdı?
Savax başına nə oyun azajax.

– Yox, mən bu oğlanı aparıf üzümə oğul eliyəcəm. Bu gündən
də mən haramılığı, yol kəsməyi üzümə haram bilerəm. Siz sağ,
mən salamat.

Atının tərkinə İbrahimi mindirif üz komasına gəldi. Həyat
yoldaşını zağırif:

– Arvad.

– Bəli.

– Allah-təbarakə-talla bizə zəhmətsiz belə evlad yetirif. Bax
bu oğlan sənin oğlundu, sən də onun anasısan.

Arvad iz küynəyini İbrahimin başınnan salıf, ayağınnan zı-
xartdı. Guya İbrahimi arvad doğuf. Bu günənən başdadılar ana-
oğullux eləməyə.

Sizə hardan xəbər verəjəm, gürəh Aslan şahınm axırı nə oldu. O ki, zoban gəldi ki, bu qərif insan məni düyüf, zürəyimi əlimnən alıf o vaxtı qardaşı İbrahim yadına düşür. Deyir:

– Ayə, vəzir azad eyliyin, zürəhdən, puldan verin getsin, ac adama zürəh vermək lazımdı. Ac buraxmaq olmaz.

Zobanı da razı salıf, yola salannan sonra vəzirə:

– Ayə, sizin elin-obanın məzarsanlığı yoxmu?

– Nejə yox?

– Məni bir apar fatihə verəh.

Vəzir mat-məətəl qalır. Vəkilin üzünə baxer. Vəkil vəzirin üzünə baxır. Bu nətər seydi. Atlandılar, gəldilər qəbristana, yaxınlaşan vaxt Aslan şah dedi:

– Dayanın. Mən irəli gedif duamı eliyənnən sonra siz gələrsiniz.

Ancax Aslan şahın vəziri zoxbilmiş adam idi. Dedi:

– Ay camaat, bunun dərdi var.

Aslan şah gəldi o günbəzin yanına hansı ki, İbrahimi qoyuf gedif, gürdü lələ küzüf, yurdu qalıb. Güzlərinnən abi-leysan tühməyə başladı.

Alzaxdan yapılib ucadır daşın,
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin?
Atılsın kərpişin, qalmasın daşın,
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin?

Qalalar izində yaman qalasan,
Qarğameram səni, verən qalasan.
İyiddər başına yaman bəlasan,
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin.

Gütürdü gürək daha nə dedi:

Bayqu məskənisən ucalmaz başın,
Dağılsın torpağın, qalmasın daşın.
İvrahimsiz Aslan tükər güz aşın.
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin.

O vaxt vəzir Aslan şahı qucaqladı.

– Əfəndim, biz elə bilerdih siz ülülərin dərdin zəkirsiz. Sən demə üzüyün dərdin var imiş. Dərdin nədi, deyə bilərsənmi?

Aslan şah:

– Qulağ as.

Zalım fələh mənnən yaman yağıdı,
Qoymur salam bir nizaman dərdimi
Zülm eliyir el-obanı dağıdır,
Yaman saldı imtahana dərdimi.

Vəzir:

– Oğul, sənin nə dərdin var? Nə iştahına düşüfsən? Burda təzə məzar yox, qəbir yox, nə üzünü üldürürsən?

Aslan şah:

– Qulağ as.

İnnən belə ağlayaram gülməyəm
Ağladığca güz yaşımı silməyəm.
Ağır dərtidi, bunu zəkə bilməyəm
Xudam versin bir zəkənə dərdimi.

Aldı gürəh axırıncı süzün nejdə dedi:

Aslan şaham, qəm üyündə nükəyəm,
Güzdərimnən abi-leysan tükəyəm.
Üzüm üz dərdimi pünhan zəkəyəm,
Deyəmməyəm hər yetənə dərdimi.

Əmr elədi xalx irəli gəlsin. Camaat hamısı ülüsünü ziyarət ey-lədi, quran oxutdu. Geri qayıdandan sonra taxta oturdu. Əmr elədi:

– Bunnan belə şəhərə nə qədər qərrib adam gəlif, yeməy yesə, pul almayın. Qərrib adam ola adı İbrahim ola. Mənim yanıma gətirərsiniz. Ülüsünü, dirisini bilmerəm kim İbrahimi tapsa, o adamı dünya malınnan sirab eliyəjəm.

Aslan şah xalxla rahat yola getməkdə olsun, üz taxtında, sizə kimdən xavar verim, İbrahim əfəndidən. Ziyad xana oğulluq eyliyr. Ziyad haramı yox, daha Ziyad xan deyillər. Zünki, haramılıqdan əl zəkif. Səhər tezdən qalxellər, oya (ova) quşa, oruya-buruya axşam dünüllər üvə. Analığı İbrahimi elə isteyir, elə isteyir ki, İbrahimnən bir saat da ayrılmaq təqdirində deyil. Hər gün gələndə eşiyə zıxer,

İbrahimi qarşılıyır, yemək-izmək, bir belə beş belə ay keşdi, altı ay keşdi. Haramılar gürdü ki, yox, işləri düz getmir. Neyniyək bu İbrahimdi, nədi bunu Ziyad xannan ayırax. Beş-altısı yığılıf bu haqda sühbət eliyirdilər, birdən bunların yanına bir qarı gəldi.

– Ədə, nədi nə xısın-xısın eyliyersiniz?

– Ay qarı, al bu beş-on manatı o Ziyad haramı üzünə oğul gütürüf, onu onnan eyləyə bilərsənmi?

– Atam-anam mənə gələsi nə var? Siz bir az pulu artırın.

Arvad gedir, başına düyə-düyə:

– Ay Gülsara, ay Gülsara bir eşiyə zıx. Boyy Allah maa ülüm versin. Belə güzəl ada neyə ləkə yaxır. Sənin adına nə süzlər danışılar.

– Nə danışılar?

– Zayxana qalmeyif, yeməyxana qalmeyef. Ziyad xanın arvadı bir gəlmə gədə ilə oynuyur. Bu nə diməkdi deyif, qarı zığırdı.

Axşam üstü Ziyad xannan İbrahim gələndə Gülsara eşiyə zıxmadı.

İbrahim dedi:

– Baba.

– Hə.

– İş xarafdı.

– Niyə?

– Ya anam xəstədi, ya da bizdən bezif.

İzəri girəndə güür fis-fis fisqırır.

Gülsara:

– Bu avaranı-dığaranı niyə bura gətirifsən? Zayxana, yeməhxana qalmıyif, hər yerdə mənim adım zəkiler ki, filan kəs filankəsnən belədi.

Ziyad:

– Ay arvad, kim deyif, bu saat dilini kəsem?

– Yox, geni - geni (rədd ol) güzüm gürməsin.

İbrahimin qollarını bağler. İbrahim dedi:

– Sana qurvan olum, məni hardan gütürüfsən apar orda üldür, burda üldürsən qanıımı saa halal elemiyəjəm.

Atın tərkinə mindirəndə geridən bir uşaq deyir:

– Ayə, bu gün bir qarı gəldi o, arvada nə dedisə, o, İvrahimi üldürməyə aparer.

Bunu İbrahimin qulağı aldı. Gəlif məzarıstna zıxanda Ziyad xan dedi:

– Oğul, kəlmeyi-şəhadətini de.

– Ay kişi kəlmeyi-şəhadətimi niyə deyim? Mana şər atellar, üzü də filan qarı.

– Ayə burda dur, gedif bu saat o qarıyı buruya gətirəjəm.

İbrahimin əlini-qolunu bağlayıf, daşın birinə mühkəm sarıdı, üzü atdandı. İbrahim qərif adam məzarda güzü yuxuya geder. Yuxuda gürür ki, bir nurani qoca buna deyir:

– Oğul, oğul, qalx, oğul.

İbrahim güzlərini azanda gürür bir gülzəl kişi qavağında duruf.

– Oğul, bismillah de.

– Bismillah.

– Oğul, Məhəmmədə salavat gətir.

– Gətirdim.

– Oğul, bu barmağımın arasınnan belə baxanda nə gürürsən?

– Şəhər gürürəm.

– Üzgə nə gürürsən?

– Bir eyvan gürürəm, orda bir gülzəl qız duror.

– O qızı sənə, səni də o qıza buta verdim. Allah işini avand eləsin. Al bu badəni nuş eylə.

– Baba, o bizə haramdı.

– Deyil, bu o badələrdən düyül. Bu Yusifi Züleyxıya yetirən badədi. Bu güzelləri bir-birinə yetirən badədi. Allah-təala yetirdiyi gələbdı. Buyur, nuş elə.

Oğlan badəni başına zəkif, rəngi-hali dəyişməkdə olsun, bu qoca kişi də üz işində, üz yolunda. Allah-təala qarşınıza xeyirli insanlar zıxartsın, inşallah.

İbrahim güzünü azanda gürdü ki, əli də azıxdı, ayağı da. Dedi:

– Mən dəli olmuşammı, kişiyi güzdüyürəm.

Bu vaxtı tappılıtnan İbrahimin qabağını kəsdilər. Ziyad haramı da yannarında.

– Əylən, oğlan! O qarıyı gürmədi. O qarıyı tapsaydım sənə işin şuluğ idi. Qarı tapılmadı. Kəlmeyi-şəhadətini gətir sənə üldürəjəm.

– Nə üzün?

– Ona güərə ki, sən mənim arvadıma güz dikifsən.

– Əfəndim, mən and izəram elə şey olmayuf.

– Yox, mən arvadıma inanaram, sana yox.

O vaxt aldı güərəh “Mansuru” üstə İbrahim nə dedi:

Ziyad baba, bir allahı seversən,

Üldürmə xudaya bağışda məni.

Üldürərsən üzünə sitəm edərsən,

Qadir müvlaya bağışda məni.

– Ay oğul, nə danışərsən, nə bağışdamağ, kəlmeyi-şəhadətini də, başqa ağına gələni süyləmə.

Qulağ as:

Anam yoxdu güzlərinən yaş tükə,

Bajım yoxdu zilf dağıda, saz tükə.

Qardaşım yox məzarıma daş tükə,

Məszidi-minayə bağışda məni.

İbrahim də nalə edər dərdinnən,

Didərgindi ülkəsinnən, yerinnən.

Müxənnət süzünən, zuğul şərinnən

Ol Turi-Sinaya bağışda məni.

– Oğul, nə müxənnətdi, nə zuğulluğdu?

İbrahim:

– Bu gün qapına bir qarı gəlif, arvadına nə deyifsə, arvadın elə eliyif, güre o qarı kimdi, mənən nə isteyir?

Bu xəvar kezənnən sonra buna yuxu gələr, haman nurani kişini yenə güreür. Qəfil ayılanda güreür ki, əl-ayağı azıxdı. Deyir:

– Ayə, mən dəli olmuşam nədi, Ziyad haramını güzdüyürəm. Mən yoluma davam etməliyəm. Asta qazana güy imam qənim olsun.

Tərpəndi nə tərpəndi. Xeyli getmişdi. Yollar uzun, mənzil uzun. Ağası güstərən yolnan getdi. Yolda qabağına bir kəcavə zıxer. Kəcavədə də qucağında bir cürə saz, bir qoca kişi oturmuşdu. Ancax İbrahimdə nə var? Heznə yoxdu. Üzünü qoca kişiye züyürüf dedi:

– Baba, baba sənnən bir iltimasım var, xaişim var onu yerinə yetirə bilərsənmi?

– Oğul, nədi de mən yerinə yetirəcəm inşallah.

Kecaveyi Əziz xoca dayandırdı. Dedi:

– Vallahi maa nəyə rast gələjəy. Ya var düvlət, ya üzümə bir oğul tapajam.

İbrahim sallana-sallana geder karvanın yanına, gürür dəvənin üstündə qoltuğunda saz qoca bir kişidi. Dəvədəkilər bir azuqə də düşürdüf İbrahimi də yannarına dəvət elədilər.

– Oğul, harya belə sərkəndə kimi gah yolun altına zıxırsan, gah üstünə?

– Baba, yorğunam, yol gələrəm.

– Oğul, hardan gəlif, harya gedərsən?

– Vallah, üzüm də bilmerəm harya getdiyimi. Nədisə ağam maa bir şey tapşırır, onun dalınnan gederəm.

– Oğul, necə ağam? Kimdi o ağa? (bəzi ustadlar Həzrət Əlinin adını zəker, bəziləri Xıdır İlyasın adını zəker. Cürbəcür yozumlar var!)

– Şəhərin izinən addıyan vaxta qapıda yığınaş gürdüm. Sənin kimi birisi də gənə var idi.

İbrahim dedi:

– Baba, eyvanın qavağı bu mənzərədə iydimi?

– Hə.

– Qızın fikri, camalı bu mənzərədə iydimi?

– Hə, oğul, sən nədən bilərsən?

– Olarmı o sazi maa verəsən?

– Oğul, sən saz zalmağı bilersənmi?
– Dünənəjən bilmerdim, bu günənə bilirəm.
Qulax as:

Xocalar xocası, xocalar xası,
Xocam, bir yarımnan xəbər ver barı.
Silinsin künlümün qalması pası,
Xocam, bir yarımnan xəbər ver barı.

– Oğul, oğul, o ki, sən saznan dedin, bir bəri tut mən də diyi-jəm.

İbrahim sazi xocuya züyürən vaxtı:

– Xoca baba alsım sənin qadanı. Oğul, sən adını de, mən nişan verim – deyən vaxtı İbrahim aldı gürəh:

Dərin, dərin dəryalara adadı,
Güzəllər dəstində dolu badadı.
Heyrat şəhərində bir şahzadədi
Xocam bir yarımnan xəbər ver barı.

Xoca:

– Oğul, üzüm az güzümənə gürməseydim sana inanmazdım.
Doğrudanmı sən hax vergisisən? O qız sənin yolunu güzdüyür.

Mən gələndə pəncərədə durmuşdu,
Ağ üzünə halqa birzəh vurmuşdu.
Firəng qayğıyla telini burmuşdu,
Oğul, sən adını de, mən nişan verim.

İbrahim dedi:

– Baba, qulaq as.

İbrahiməm, şirin cannan bezərəm,
Üzüm oxuduğumu üzüm yazaram.
Nə müddətdir itgin qardaş gəzərəm,
Xocam, bir yarımnan xəbər ver barı.

Aldı Xoca Əziz belə cavab verdi:

Xoca Əziz xocaların güzüdü,
Sinəmin üstündə eşqin küzüdü.
Heyratda Fətəli şahın qızıdı,
Oğul, sən adını de, mən nişan verim.

Bəli, Xoca Əziz keçavəsin rahatdıyıf, ayağa qaldırdı. İbrahimi qabaxda gedən keçavənin üstə qaldırıf sazı da əlinə verdi:

– Oğul, bu sazı innən belə sana verdim. Sən ki, sazı belə güzəl zaldın. Bu saz sana halaldı. Ancax mən səni o qıza yetirəjəm. Allah-təala gürəh bizdən nə isteyir.

Bəli Xoca Əziz İbrahimi gütürüf yola rəvan oldu. Heyrat şəhərinə xəbər düşdü ki, deməzsənmi bir keçavə gələr. O vaxtı minəh, maşın yox idi. Dəvələr idi, öküzədr iydi. Dəvələri gürəndə camaat axışerdılar. Kim alasıdı, kim verəsidi, kim nə satasıdı. Ancax İbrahim dəvənin üstündə oturuf yırğalana-yırğalana gələr, saz da ziynində. Şəhərin ortasınnan keçən vaxtı Hürnisə hansı eyvanda yaşıyerdi. Hürnisə də üzünə min bir zinət verib eyvana zıxıf tamaşa eyliyirdi. Ancax İbrahimi gürən kimi ağasının verdiyi vergi yadına düşdü. İbrahimi tanıdı. Gürdü dəvənin üstündə ziynində saz olan oğlan yırğalana-yırğalana geder. Ancax bunnar qızı tərəfə hez fikir vermer. Onda qızdara deyir:

– Ay qızdar, mənim o sazımı gətirin. O sazı oğlana bir süz deyəjəm.

“Saritel” havasında gürəh nə deer, inşallah:

Ziynində saz gedən oğlan,

Qayıt gəl bəri, gəl bəri.

Məni eşqə salan oğlan,

Qayıt gəl bəri, gəl bəri.

İbrahim him eylədi ki, sarvana ayə bir az da yeyin sür. Ancax Xoca Əziz dedi:

– Oğul, sən ona cavab verməsən qəbahət olar.

Orda gütürüf gürəh İbrahim nə deyir:

Məni eyləmə yolumnan,

Get Pərim, gələ bilmərəm.

Bülbül ayrılmaz gülünnən,

Get, Pərim, gələ bilmərəm

Elə bil Hürnisənin başına qaynar su tühdülər ki, ayə, bu dəli oluf, sarsağleyir nə deyir. Hancarı gələ bilmərəm, gürəh nə deyir:

Zox işlər etdim irada,
Sənin ilə işdim bada.
İstəmə yetəh murada,
Qayıt gəl bəri, gəl bəri.

İbrahim dedi:

– Yox-yox, ay xanım, sən deyən yoxdu, mən yol gedəsiyəm.

İbrahim:

Eşidəm sühbət sazını,
Zəkəydim işvə-nazını.
Fətəli xanın qızını
Get, Pərim, gələ bilmərəm.

O vaxt Hürnisə dedi:

– Ayə, o dediyin mənəm da:

Hürnisəyəm, zoxdu ahım,
Bilmerəm nədi günahınm?
Mən sənə qurban, İbrahim,
Qayıt gəl bəri, gəl bəri.

İbrahim dedi, ayə, bu zalımın qızı adımı da tanıyır. Yəqin
ərənnər dediyi gercəh imiş. Aldı gürəh:

İbrahimam gətirmişəm,
İşi başa yetirmişəm.
Aslan adda qardaş itirmişəm.
Get, Pərim, gələ bilmərəm.

Hürnisə:

– Hancarı gələ bilməzsən?

Əmr eylədi fərəşdələrə kecavənin qavağını kəsif İbrahimi
düşürdülər. Qız İbrahimi bir güzəl otağa apardı. Ancax bu işi
Hürnisənin nə atası, nə anası, nə də el-oba bilmer. Bunu nə qədər
daldada saxlıya bilər. İbrahim bir gün, beş gün axırda şəhərə zıxası
oldu. Şəhərə zıxıf, qərrib adamdı, tay-tuş yox, biliş yox, qohum
yox. Neynəsin? Nə iş aşınsın, gəlhagəl gəlif bir halva dükanının
qavağında əyləşir. Oyana-buyana gələnə baxer, gedənə baxer.
Kühsünü otürür. Kim yox, kimsə yox. Gürdü bir ağsaqqal, nurani
kişi buna tərəf gəldi:

– Salamun aləkeykum, oğul.
– Əleykum salam, baba.
– Oğul, görünür qəribsən.
– Bəli, ateyi-mehriban, qəribəm.
– Bu yerlərdə nə görüfəsən?
– Babeyi-mehriban, mən dilynən sana başa salammaram,
inşallah saznan süylüyərəm.

El zəkilif, hər kəs üz yuvasında,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.
Bir qəribəm kimsəm yoxdu yanımda,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.

Qoca kişinin üzünən asılı olmayarax güzünən yaş axdı:

– Ay Allah, bu boyda-buxunda cavannan birini maa niyə vermədin? Nə gözəl oğlandı bu. Oğul, dərdinin birini də deyə bilərsənmi?

İbrahim:

– Qulağ as.

Əvvəldən yaradı qəlbimin başı,
Sünübdü künlümün eşqi, ataşı.
İtirmişəm Aslan addı qardaşı,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.

Qoca:

– Oğul, allah-təbraka-tala dərdinə əlac eyləsin. Süzünün sonunu denən, sənnən danışacağım var.

İbrahim:

İbrahiməm, dərdə dərman olmadı,
Üzülürəm, taqətim də qalmadı.
Zox dilədim, mehman alan olmadı,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.

Xoca İbrahimin qolunnan tutuf zəkə-zəkə izəri apardı. Dedi:

– Oğul, maa Halvazı Musa deyəllər. Mən halva pişirif gündə bazarıg eyleyirəm, oğul-uşağı onnan dolandıreram. Mana da küməhzi lazımdı. Sən mənən qalif işdiyərsənmi?

İbrahim:

– Baba, qalif işdiyərəm.

Qoca:

– Oğul, bax bu günnən belə bu tükən sənin ixtiyarındadı.

Başdadı hər şeyi İbrahimə güstərməyə. O qədər sühbət oldu ki, savağa yaxın idi. İbrahimə bir yer güstərdi. İbrahim yuxuya getdi.

Sizə kimnən deyim Hürnisə xanımnan. Gəzer, dolaner, şəhəri bir-bir eyliyr İbrahim addı adam yoxdu ki, yoxdu. Yetmiş kəninizin yetmişini də şəhərə buraxıf dedi:

– Ay qızdar, kim İbrahimi tapsa, yetirən kimi bu boyunbağı onundu.

Qızdar tükülürlər şəhərə, ancax İbrahim üz işindədi, halva pişirif halva satmağdadı. Bir belə, beş belə, on belə günü-günnən Halvazı Musanın qazancı arter, pulu arter şaxələner. Ancax Hürnüsənin Qaraca qız addı bir kənizi var idi, o, gəlif İbrahimi burda gürdü. Savax tezdən İbrahima o qədər tamaşa eyliyr ki, bir də baxer ki, şər qarışer. Dedi:

– Allah maa ülüm versin. Bu nə iş iydi?

Yüyürə-yüyürə üzünü yetirer Hürnisə xanımın yanına. Zatan kimi boyunbağını boynunndan üzdü. Hürnisə xanım:

– Ay qız, dəlimi olufsan? Neylersən?

Qaraca qız:

– Dəli sən olufsan, dediyini tapmışam.

Hürnisə:

– Qız, hardadı?

Qaraca qız:

– Gəl.

Gəlhagəl, gəldilər İbrahim işdiyən Halvazı Musanın tükanına. Təsdiqləndi, İbrahim burdadı. Hürnisə xanım geri dünüf Qaraca qıza dedi:

– Boyunbağı da sənin, üstündə bir üzüy də verəjəm, şəhərdə bütün kənkannarı¹⁸ bura yığın.

Kənkannar gəldi. Hürnisə dedi:

¹⁸ Kənkən – quyu qazan, yeraltı tunnel qazan

– Bax, mənim bu otağımın altınnan halvazı dükənina neyə günə qazarsınız?

Biri dedi beş günə, biri dedi üz günə. Bir arıqı var idi dedi:

– Xanım, əyər torpağını daşıyan olsa savax başdıyaram, axşam qurtararam.

Axşam üstü idi, İbrahim gürdü ayağının altınnan tappıltı gələr. Dedi, gürən bu nə olan şeydi? Qorxusunnan eşiyə zıxdı, gürdü bu torpaq uşdu altınnan bir qara oğlan zıxdı. İbrahim:

– Ayə, sən kimsən?

Onatan qızdar tüküldülər. İbrahimi həməən yeraltı yolnan hər axşam xanımın evinə aparıf, savax da gətirellər. İbrahim bu təlaşnan geder ləzzət zəkən ləzzətində, kef gürən kefində. Ancax yenə də Hürnisənin nə atasının, nə də anasının xəvəri yoxdu bu işdən. Aslan da ki, yoxdu, padşahlığındadı.

Sizə hardan xavar verəjəm Dağıstannı Qara Zufutdan. Şəmli* Qara Zufut deyirdilər adına. Bu, bir on dürd yaşdı qıza vurulmuşdu. Suleyman xanın qızına, nə iş gürüdü, qızı nə ələ ala bilirdi. Yola gətirə bilmirdi. Günlərin bir günündə Şəmli Zufut başını salleyif gederdi. Gürdü ayağını zəkə-zəkə bir qarı gələr, əlini qaşının üstünə qoyuf dedi:

– Bıy, ə, sən Şəmlisənmi?

– Hardan tanıdın məni?

– Bıyy, başın batsın ağacda barabar yellənmerdiymi? Mən filankəs düyüləmmi?

– A başın batsın, nə tez düşüfsən?

– Səni kimi arsız ha düyüləm. Nağayrem? Bə niyə belə pəjmurdə, niyə belə kefsiz?

– Ay qarı, bəs belə bu hala düşmüşəm.

– Baa o məndə. Sən cibimi doldur.

– Ayə, nə qədər isteyirsən, al də.

İki cibini də qızılnan doldurdu. Qarı dedi:

* Şəmli – Şəmil

– Sana qız gəlməz. Get bir cavan oğlan tap gürəh. Qız onun dalınca yüyürsə, denən oğlumdu, onun adınna qızı al, sonra oğlanın başını kəs, qız da qalsın sana.

– Bıy səni iman yiyəsi olasan, ay qarı, sən nə güzəl yol güstərdin.

Şəmli Qara Zufut kəndbəkənd, şəhərbəşəhər gəzər dolaner. Ancax künlünə yatan oğlan yoxdu. Gəlif Herat şəhərinə zıxer. Halvazı Musanın qapısınna keçəndə gürdü xalx yaman sıraya düzülüb. Kimi İbrahimin gül camalına tamaşa eyliyr, kimi guya halva aleyr. Alımıyan da bir də qayıder baxer. Şəmli Qara Cufut İbrahimi gürəndə dedi:

– Hə qız bunu gürəndə yüyürə-yüyürə gələjək.

Oydu ki, daldaya zəkili İbrahimin atasını, İbrahim haralıdı, hardandı, keçmişdə nəyi olub, hamsını üyrəndi.

Bir gün libasını dəyişif İbrahimin yanına gəldi. Qucaqlıyır o üzünən bu üzünən üpdü:

– Ayə, sən İbrahimsənmi?

– Bəli.

– Zülalın oğlusanmı?

– Bəli.

– Aslan hanı?

– Sən məni hardan tanıyırsan?

– Ayə, mən sənin otuz il qavax itən əmin Yaqubam. Qoyaram hez belə zirkin yerlərdə işliyəsen? Var məndə, devlət məndə.

Bu, belə İbrahimi pişirməkdə olsun, sizə deyim Hürnisə xanımnan. Gejə yuxuda gürdü ki, İbrahimi keçavəyə mindirif aparəllar. Üzü də sandığa qoyub, aparəllar. Tez sərsəm yuxudan ayıldı, gürdü İbrahim yater. Sazlarınnan üz tel ayırıf sinəsinə baser, gürəh İbrahime “Hüseyni” havasına nə deyir:

Başına dündüyüm, qurban olduğum,

Sən gedərsən Dağıstana İbrahim.

Alışif oduna büryan olduğum,

Sən gedərsən Dağıstana, İbrahim.

İbrahim:

– Ay qız, yuxumu gürdün? Sən münəccimsən, nədən?! Nədi danışdığın. Qoy yatax.

– Yox, qoy axıracan deem.

– Yox, ikincini üzüm deyəcəm. Belə deyif, İbrahim gürək nejdə dedi:

Badi-səba yuxusunnan ayılmış,
Nə süzülür Dağıstana güzlərin.
Kipriklərin eşir, tükür qanımı,
Qəsd eyliyə şirin cana güzdərin.

Aldı Hürnisə:

Əmib-əmib ləblərinən nə qandıx,
Alışiban eşq odunna nə yandıx?
Bir tacir boynunna kəsdirdi sandığ,
Sən gedərsən Dağıstana, İbrahim.

Aldı İbrahim:

Gəldi Şəmil tacir yel kimi əsdi,
Gələni-gedəni sına, kəsdi.
Məni sənən ayırma, bil qəsdi,
Bir üpəydim qana-qana güzlərin.

Aldı Hürnisə:

Eşitginən Hürnisənin süzünü,
Salıfsan canıma eşqin küzünü.
Gürəjhəsən qeyri yarın üzünü,
Sən gedərsən Dağıstana, İbrahim.

İbrahim dedi:

– Ay xanım, sarsaqlama gür mən nə deyirəm. (lağnan)

Bu tacir Heyratda bir qala yaptı,
Gələni, gedəni sındırdı qapdı.
Aradı, axtardı mənim tapdı?
Qoy ağlasın yana-yana güzlərin.

Bəli, süz tamam oldu. Yatdılar qalxdılar. Savaxınız xeyrə azılsın. Savax halva satmağa gələn İbrahim gürdü ki, Şəmli Qara Zufut kəcavədə bunu güzdüyür.

– Oğul, hükmən biz Aslan şahı tapmalıyıq. Yoxsa mən bu gejdə yatammaram. Sən də burda avaralana bilərsən, qoymaram.

– Ay kişi etmə eləmə, burda yaxşıca dolaneram.

– Yox, doqquz aydı burda işdiyirsən, nə qazanıfsan? İnnən belə nə qazanasan.

Halvazı Musa başdadı ki, etmə, eləmə, aparma.

Şəmli dedi:

– Sənə yüz manat lazımdı, al bu min manatı, mən qardaş oğlumu apareram.

Musa kişi:

– Məsləhət sənindi. Amma mən istiyərdim İbrahim mənnən qalsın.

Şəmli:

– Yox, apareram.

Sandıx ki, deyirdilər haman sandığı Şəmli Zufut düzəltirmişdi. İbrahimi haman sandığa qoyuf ağzını bərkidilər. Dəvənin belinə aşırıdılar. Gedəndə yolları Hürnisənin evinin qapısının idi. Gürdü ki karvan kezer, yuxusunda necə gürüf karvan elə qatarra-nıf. Gürdü yuxuda necə gürmüşdü İbrahimi sandığa elə salıflar. Dedi:

– Ay qızdar, bir eşiyə zıxın, Qaraca Zufutun üzü qara olsun. Mənim günümü qara elədi. O sazımı bəri gətir.

Şəmli Zufut, sən allahı seversən,

İnsaf eylə, gəl aparma yarımı.

Apararsan mana zülm edərsən,

İnsaf eylə, gəl aparma yarımı.

Bu səsi-səmiri İbrahim eşidif, fərğaşa dedi:

– Ayə, sandığın ağzını bir az az.

Aşdılar, oturuf sazını da sinəsinə basıf gürəh nə deyəjdə, biz deyəh, siz sağ olun:

Hürnisənin “Şəmli Zufut, gəl aparma yarımı” diməyi İbrahime yaman yer elədi. Deyir:

Bülbül oluf damannarı azmısan,

Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma.

Qızıl gül tək sən ətrini sazmısan
 Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma.

Eşitmer Hürnisə deyir ki, tacirlər tamahkar olur, odur ki, dedi:
 Pul istersən üz min tümən pul verim,
 Qul istersən on iki nəfər qul verim,
 Ağ üzümən dənə-dənə xal verim,
 Şəmli Zufut, gəl aparma yarımı.

“Ağ üzümən dənə-dənə xal verim” deyəndə İbrahim alışıf, yanmağa başladı. Dedi:
 – Ay zalımın qızı, qulaq as.
 Necə gəldim mən bezara nazara,
 Günü-günnən canım düşdü azara.
 Mən bülbüləm, sən gəl sığınma xara,
 Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma.

– Hələ, mən getməmiş sən nə üzümən xal verdin?
 Aldı Hürnisə:
 Ey tacir, gürüm ki, qırılsın qolun,
 Sənin hər bir yerdən bağlansın yolun.
 Hürnisə qarğasın lal olsun dilin
 Qara Zufut, gəl aparma yarımı.

Gürəh İbrahim nə deyir:
 İbrahiməm, oxuduğumu yazaram,
 Sən bilersən şirin cannan bezərəm.
 Aslan deyif diyar-diyar gəzərəm,
 Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma,

Süz cavabı tamam oldu, sandığın ağzı qapandı, karvan yola düşdü. Gəlhağəl, günə bir mənzil, teyyi-münəzzil gəlif zətdilər Dağıstana.

Dağıstana tüküldülər. Şəmli Zufut İbrahimi başdan ayağa bəzəyif bəy paltarı geyindirdi. Sultan xana xəbər gündərdi ki, qız mənim oğlumu gürsün xoşuna gələrmə gələrmə. İbrahim Sultan xanın qarşısına zıxanda xan dedi ki, ay məşallah, doğrudanmı Şəmli Zufut bu sənin oğlundu?

Zufut dedi:

– Əlbəttə, mənim oğlumdu. Qızınızın razılığını alaql.

– İnşallah.

Qız bağzadə üz kefində. Bir molla zağırdılar get gür, qız bu oğlana gedirmi, getmirmi. Molla İbrahimi yanına alıf bağa gəlmiş. İbrahim mat-məətəl qalıf. Gürdülər xeyli qız, zalırlar, oxuyullar, üzdəri üzün. Ancax İbrahimi gürəndə hamının yünü İbrahimə züürüldü. İlahi, sən belə vücud yaratmısan? Sənin varlığına şükür-lər olsun. Bu nə nemətdi? Necə insandı? Bu mələkdmiş, hürüdü nədi? Qızdar mat-məətəl qalırlar. Səkinə xanım boylananda gürdü bah-bah. Molla yaxınlaşdı:

– Qızım:

– Bəli.

– Qızım, bu oğlanı atan sənin ixtiyarına gündərif, gedərsənmi, getmirsənmi?

Qız İbrahimə baxtı başdadı dili topuqla zalmış.

– Molla əmi, mənə qulaqlaql.

Burda üz xanə süz deyərək qız. İbrahim də ona cavaf verərək. Gürəh nəjə cavab verdi, Səkinə xanım İbrahimə nəjə aşiq olduğunu gürəh mollaya nəjə deyir.

Başına xeyir gəlsin, ay molla baba,

Yazgının babama tez versin mən.

Yığılsın toyuma tamam el-oba,

Yazgının babama tez versin mən.

İbrahim irəli durur:

– Xanım, bir mənə da bax.

– Ədə, nə deyirsən.

Qulaqlaql:

El-obanı tərifləmə qız xanım,

Bizim ellər sizinkinən əzizdi.

Sevgi sevdininən süylə, dünərimi?

Bizim yollar sizinkinən təmizdi.

Hez Səkinə xanımın vecinə də düyül. Deyir:

Bağlarımda qızıl güllər azılmış,

Alma, heyvə dənələnif sevilmiş.

Güzəlinə, bəyəmməndən keşilmiş,
Yazgının babama tez versin məni.

İbrahim mətəl qalır ki, ayə, bu nə fikirdədi.

– Ay xanım, gür mən nə deyirəm.

Bağza barsa, bağlar gərəh bar versin,
Heyva versin, alma versin, nar versin,
Sevən gərəh sevgiyə ilqar versin,
Bizim dillər sizinkinnən əzizdir.

Səkinə xanımın yenə vecinə düyül ki, bu gədə nə deyir. Nə andırır, nə anladı. İbrahim onu deyir ki, molla baba, yazarsanmı:

– Molla.

– Yazeram.

– Sən de.

Qulaq as:

Səkinə də eşq oduna yanarmış,
Oğlan gəlif güz ünündə dayanmış.
Mən nə deyim, Allah üzü bəyənmiş,
Yazgının babama tez versin məni.

Aldı İbrahim:

Hər zaman selləner güzümün yaşı,
Kəsməz ürəyimin qorxu-təlaş.
İbrahim axtarar Aslan qardaşı.
Bizim dillər sizinkindən əzizdi.

Süz tamam olan kimi molla yazdığını yazdı, gütürdü getdi.

Qırx gün, qırx geję toy zalındı. Daqqır-duqqur gəlin gəldi keşdi gəlin otağına. İbrahim bəzən lif. İbrahim gəlin otağına kezən vaxtı Şəmli Zufut dedi:

– Ay oğul, sən qardaşın Aslan da var, eləmi?

– Hə.

– Aslanı tapmamış sən necə gəlin otağına girəcəysən? Gərəh onu da tapam. Ona da gəlin tapam. İkinizi də barabar otağa yola salam. Razısanmı?

– Razıyam.

İbrahim yolunan gedənnən sonra Şəmli Zufut saqqalını həna-layıb girdi Səkinənin odasına.

Səkinə:

– Kişi, xoş gəldin. Bu nədi?

Şəmli:

– Bə bilmərsənmi, sənnən ütrü ülən mənəm. İndi ikimizik, bir də xəlvət otağ.

Səkinə xanım dedi:

– Üzün kirridi, bir aftafeyi gətirim, üzünü yu.

Aftafee belə tutdu. Əlini yudu. Səkinə xanım dedi:

– Üzünə də zırp, başına da. Başına zırpanda afta azıldı geri yannan. Sürüdü bunu eşiyyə. Üzü də yıxılıf yatdı.

Savax azılır. Savax azılan kimi Şəmli Qara Cufut caduya əl atdı. İbrahimin baxtını-yığvalını bağlatdı. Elədi nadan, sərsəri. Qıza hez güzünün ucunna da baxa bilmer. İbrahimi o kükə qoyuf Şəmli Qara Cufut. Hər axşam gələr qızın yanında yater, savax da zıxıf işinə-güjünə geder İbrahim. Axşam belə, savax belə, ay keşdi. İki ay keşdi, üz ay keşdi, ortada hez zad yoxdu. Səkinə xanımın anası gəldi qızını yoxlamağa. Baxdı gürdü ala gilasa bənziyə qız nolub, payız alması kimi sapsarı soluf.

Dedi:

– A qızım, bu niyə belə?

Səkinə xanım:

– Mana saz gətirməsəniz dərdimi deyəmmərəm.

Necə deyim zalım atam yaşasın,

Ana, daha İbrahimə getmərim.

Nejə verib, elə geri boşasın,

Ana, daha İbrahimə getmərim.

Anası:

– Ay qızım, dəlimi olufsan? İbrahimnən güzəl kim var bu şəhərdə? Qoja vaxtı mənim ona tamahım qazer, niyə getmərsən?

Səkinə xanım:

Dan üzü tezdən qalxer geder yazıya,

Ağ lavaşı doğroyur tükür tazıya.

Nəhlət gəlsin nigah kəsən qazıya,
Ana, daha İbrahimə getmerəm.

Dan üzü tezdən durar gedər oyuna,
Aşıqları tükər yığar qoynuna.
Oğlan düylü duram girəm qoynuna,
Ana, daha İbrahimə getmerəm.

Anası:

– Ay qızım, nədi səyaxladığın.

Səkinə:

– Yox ana, mən səyaxlameram. Qulaq as.

Bir aşıq gətir sən sühbətə, saza,
Bir molla gətgenən dərdimi yaza.
O, qız, mən qız, qız da gedərmə qıza,
Ana, daha İbrahimə getməmə.

Anası:

– Ay qızım, etmə, eləmə.

Orda deyir Səkinə:

Qoyun deyil, qoyunlara qatam mən,
Üküz deyil, qəssablara satam mən.
İyid deyil, qucaqlaşır yatam mən,
Ana, daha İbrahimə getmerəm.

Anası:

– Ay günün qara olsun, bəə səni kim alajax?

Qulaq as:

Arrı desən, arrılardan arrıyam,
Duru desən, durulardan duruyam.
Səkinə deyir, əmi oğlunun yarıyam,
Ana, daha İbrahimə getmerəm.

Anası:

– Bu saat gederəm, hamsını dədənə qandıraram.

Qara Zufut sandıx hazıradı. Gəlini bir sandığa, İbrahimi də bir sandığa salıb Tacir aralandı. Baxdılar ki, lələ küzük yurdu qalıb. Nə Şəmil var, nə Səkinə var, nə İbrahim. Hez kim. Kəcavə geder, gethaget zıxdılar dəryanın qırağına. Qəfləsini, dəvəsini gəlif doy-

durannan sonra Kavdan paşaya, kapitan paşa deyirdilər. (yani gəmi kapitanı) Dedi:

– Al bu bir kisə qızılı, oğlanı nə tər olur, olsun bunu bizdən ayır.

Kavdan paşa dedi:

– Bir adam öldürməh, bütün dünyoyu qırmağ deməhdi. Bu nədi buna güərə adam öldürəm, öldürməyəcəm.

Şəmli dedi:

– Ayə, bir belə yenə artıraram.

– Mən öldürməyəcəm, amma dəryada qoyuf gedə bilərəm.

Gəmi dəryanın ortasına yaxınlaşan vaxtı, əylədi gəmiyi. Bir fırlıdağ gəzer. Dedi:

– Ay İvrahim, sən layıxlı oğlansan, sana tay burda adam yoxdu gəl, bu balaca gəmiyə otur, sür get.

İbrahimi balaca gəmiyə oturtdu. İşarə əylədi, büyük gəmi tərənən vaxtı, kəndiri kəsdi, gəmilər aralandı. Qalır İbrahim təhcə. O tərəfdən də Səkinə qışqırır.

Gütürüf İbrahim güərə burda nə dedi, biz deyəh, siz şad olun.

Səlvi boylum mələkzadə,

Gənim də qaldı dəryada.

İlqar, iman vermə yadə

Gənim də qaldı dəryada.

Ordan qız tərənər.

Başımdı cəllad əlində,

Qoymurlar düşəm dəryaya.

Kəlmeyi-şəhadət dilimdə,

Qoymurlar düşəm dəryaya.

Alır İvrahim:

Taxta nəzik, dərya dərin,

Əsər yellər sərin-sərin.

Zatdırginən vay xəbərin,

Qardaşın qaldı dəryada.

O vaxt qız cavab verir:

Qolumnan tutuf haramı,
Hər yerdən kəsib zaramı.
Bağlayan yoxdu yaramı.
Qoymurlar düşəm dəryaya.

Aler İvrahim:

Yalvareram bir Allaha,
Qeyri əlac yoxdu daha.
Gedən olsan Aslan şaha,
İvrahim qaldı dəryada.

Qız nə deyir:

Güylərə ucalar ahım,
Küməy eylə, qadir şahım.
Səkinə deyir can, İvrahim,
Qoymurlar düşəm dəryaya.

Gəmi aralaner. Yoluna düşüf geder.

İnsan nə qədər olsa, Allahı yaddan xızartmamalıdı. İbrahim nə təhər olursa, yuxuya geder. Bir odur ki, ayılanda gürür xarıltı gələr. Qayıx qırağa xızıf, üzü də haldan tüşmüşdü. O, bir zovana irast gəldi. Dedi:

– Salamin əleykum, qardaş, ajdığım var.

Allah verənnən zovan İbrahimi yedirtti. Axırda dedi:

– Maa zovannıx eliyərsənmi, yanı yoldaşdıq?

İbrahim:

– İnşallah, eyliyərəm.

Bəli, İbrahim zovannığa başdeyir, qoyun güdür. Ağası da qoyun sahəbi varrı-düvlət adamdı. İbrahim qoyun güdüdü. Bir gün ağasına dedi:

– Ağ, maa paltar, palaz lazımdı. Əyağım-başım tükülüf.

Ağası:

– Ayə, yekə kişisən, hələ yeni ayların düzəlif.

Bu süz İbrahimin xətrinə dəydi. İbrahim dənizin kənarınnan gedən vaxtı baxdı ki, heş kim yoxdu. Gütürdü “Quba kərəmi” havasına gürəh üz-üzünə nə dedi!

Dərya kənarında yalqız qalmışam,
Dərdimi deməyə sirdaş bulunmaz.
Ağlamaq istərəm canı qəlibdən,
Güzüm də quruyuf, bir yaş dayanmaz.

Əyax yorğun, bədən zəif nə zarə,
Dalğa vurdu, su tulladı kənara.
Yalnız sərkərdəyəm tamam avara,
Xeyir-şər bulmağa yoldaş bulunmaz.

Ay İbrahim, sənin arzun dildəndi,
Arvadı taparsan, zünki eldəndi.
Qardaş atadandı, oğul beldəndi,
Oğul da taparsan, qardaş bulunmaz.

İbrahim güzü yaşdı heyvanın yanına gəldi. Ağası bir az insafa gəldi. Arvadı dedi:

– Ay kişi, bu bezarə beş-altı aydı burda hərrəner, hez olmasa buna bir xərşdih ver. Əyninə paltar alsın.

Kişi:

– Yox, pulum yoxdu.

Kişi bir az qoyunu qavağına qatıf İbrahimə deyir:

– Apar büləri bazara sat. Əyninə paltar al.

İbrahim bunları bazara yeni gətirmişdi ki, sizə kimdən deyim Şəmli Zufutdan. Dəryadan zıxan kimi, dəryanın kənarında üz mərtəbə bir ev varıydı. Evi satın aldı. Aşağı aynaları tamam bağlayıf, Səkinə xanımı zıxartdı üzüncü mərtəviyə. Dedi:

– Səkinə xanım, sən maa əl vermeyincə burda qalajaxsan.

Səkinə də şərt qoyor ki, İbrahimin qannı küynəyini gətirmeyincə, maa əlin dəymişəh.

Bu düşüf İbrahim gəzer, Səkinə də üz işində, İbrahim də bazarda heyvan sater. Şəmli Qara Zufut gəldi, gürdü ayə, İbrahim budu haa qabağında. On-on beş heyvan. Yüyürdü bir qəssavın qavağına. Dedi:

– Ayə, heyvanın biri nezəyədi?

– On manat.

– Ala, əlli manatdan al. Bax bu da bir kisə qızıl. Onun heyvanını al, başını da kəsif küynəyini maa gəti.

Qəssaf gəlif İbrahimə dedi:

– Oğul, heyvan nezəyədi?

– Beş manat.

– Gəl bu altı manatı.

Heyvanları qabağına qatıf bir dama gətirdi. Zıxmaq istəyəndə qəssaf:

– Dayan sənın kəllən gedəjəh.

İbrahim:

Qəssab qardaş, sən allahı seversən,

Üldürmə xudaya bağışla məni... – həməən qəvirsannıxdə haramılara dediyi süzü burda da qəssava dedi.

Qəssabın buna yazığı gələr. Deyir:

– Ayə, küynəyini zıxart burdan cəhənnəm ol. Güzümə gürünsən mənim də ülümümdü.

Küynəyini verer qoyunun birinin qanına bükür, aparer, Qara Şəmli Zufuta. İbrahim gedif bir az ayınnan-oyunna alıf evə gedər. İbrahim dərya kənarınnan qaza-qaza haman imarətin qabağınan kezəndə Səkinə xanım onu gürüf zağırdı.

– Ay İbrahim, ay İbrahim.

İbrahim belə baxanda gürdü ki, Səkinədi.

– Ağız, ora nətər zıxem?

Səkinə xanım:

– O, beli qırılmışın nərdivanı var, gizdiyifdi.İndi get bir atdı qarışqa, bir də bir qulac ip al.

Atdı qarışqa dünya doludu, biruni tutdu ağzına da yağ sürtdü, başına da ip bağladı. Dedi:

– İndi neynim bunu.

– Burax onu yuxarı gəlsin.

İbrahim qarışqanı yuxarı buraxdıqcan ip də yuxarı zıxırdı. İbrahim ipnən yuxarı zıxdı. Bunnar elə bir-birinə təzə isnişmişdilər ki, Şəmli Qara Zufutun səsi gəldi:

– Səkinə, Səkinə, qanlı küynək gəlif.

Səkinə İbrahimin qolunu zəkdi.

– Ayə, ay vayına oturum, bə bu kimdi?

Qara Zufut İbrahimi burda gürəndə dəlicəsinə başına güzünə düyə-düyə üzünü yetirdi Aslan şahın yanına, üzünü oddamağa başladı. Aslan şah dedi:

– Ayə, buna kim bu zülmü eliyif?

Qara Zufut:

– Bir aşıxdı, arvadımı əlimnən alıf, üzümü də bu günə salıf.

Şah:

– Hardadı?

– Bu saat fərtaş gündər zağırtdır.

Fərtaşdar getdilər Səkinə xanımnan İbrahimi gətirdilər. Allah göstərməsin İbrahimin üz-baş qıllanıb, (yani tükənib) tanınmer. İbrahim qapıdan girən kimi qardaşını tanıdı. Bu məqamda Aslan şah Səkinə xanıma dedi:

– Qız, sən bilmərsənmi islamın nigahı nə deməkdi? Bu kişi nigahlı ərin ola-ola.

Səkinə dedi:

– Ey Misir şahı, olarmı üz bənd deyəm.

Bunu deyif Aslan şahın qarşısında diz zükdü:

Baş gütürüf əyağına gəlmişəm,

Əlac sana qalıf, Misirin xanı.

Mən səni üzümə qəmxar bilmişəm,

Əlaj sana qalıf, Misirin xanı.

Aslan şah:

– Ay bəji, sənin başına nə gəlifki belə zülümdəsən?

Səkinə xanım:

– Qulaq as şahım, qulaq as.

Tanımersan əsilimi, soyumu,

Seyraquflar gürəmmiyif boyumu.

Üzün üz əlinnən eylə toyumu,

Əlac sana qalıf, Misirin xanı.

Aslan şah:

– Kimi isteyirsən? Sənin ərin var, axı.

Səkinə:

– Yox, mənim ərim yoxdu, mənim nigahlım da o cavan oğlandı. Bu da bizə zorr eyliyr. Qulaq as birini də deyim.

Mən güllərin sonasıyam, qızıyam.

Məclislərin sühbətiyəm, sazıyam.

Dağıstanlı Sultan xanın qızıyam,

Əlac sana qalíf, Misirin xanı.

Aslan şah dedi:

– Şəmli Zufut bə niyə üzünü odduyuf yandırersan ki, bu mənim nigahlımdır. Hanı sənin nigah vərəqən? Gəti güstər, deyən-də qız başdadı başına gələnı başdan-ayağa Aslan şahı danışmağa.

Aslan şah əmr eylədi Şəmli Zuğutun qollarını bağladılar. Sonra İbrahimə dedi:

– Oğul, sən cavan oğlan utanmersanmı qoja kişinin arvadına güz dikirsən?

İbrahim dedi:

– Şahım, mənə ixtiyar verərsənmi danışəm? Saznan deyəm, süznən yox.

Aslan şah:

– De, gürəh.

Onatan İbrahim başdadı. Elə bu vaxt Ziyad haramı tərəkində qarı buruya gəldi zıxdı. Həməən zovan hansı ki, İbrahim onun 6 qoyununu otaríf o da gəlíf. Zovan dedi:

– Ayə, mənim zobanıımı niyə burda bağlamısan?

Ziyad haramı:

– Ayə, mənim oğlumu niyə burda bağleyifsan?

Onatan İbrahim başdadı:

Zülal şah oğluyduq biz iki qardaş,

Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Hərəmiz gütürdük bir qiymətli daş,

Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Aslan şahın başı hərləndi. Tappılıtılı ilə yerə yaxılan vaxtı Şəmli Qara Zufut zığırdı:

– Əyə, qoymayun bu padşahı da üldürdü, bu zox cadugərdi.
Mənim başıma nə oyun azmışdı bu.

Onatan şah dikəldi:

– Oğul, oğul, sonra nə oldu, süzünü davam elə.

İbrahim:

– Qulaq as.

O ki, mən yoruluf günbəzdə qaldım,
Zəkilməz əzaba, ağrıya daldım,
Ziyad haramıya mən evlad oldum,
Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Ziyad haramı:

– Hə, bax budu, məzarlıqdan tafdım, apardım. Ayə, oğul, bir
danış gürüm sonra başına nə gəldi.

İbrahim:

Üz aydı ki, səhralarda qışdadım,
Doqquz ay da halvazıda işdədim.
Axır zaman zobanlığa başdadım.
Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

– Bax, həməən bu kişiye zobanlıx eləmişəm. Filan qədər də
heyvanını satmışam.

Aslan şah:

– Oğul, üzgə başına nə gəldi?

İbrahim:

Gejə-gündüz dua etdim xudaya,
Düşdüm qəribliyə, düşdüm səhraya.
Gavdan paşa atdı məni dəryaya,
Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Şah:

– Ayə, Gavidan paşa kimdi?

– Filankəs.

Tez fərəşdar gedif Gavidan paşayı gəttilər. Şah:

– Ayə, sana tafsırılmışdımı İbrahim adında bir qərif gəlsə,
pulsuz kezir?

– Hə, tafsırılıf.

– Bə niyə sən bunu suya tulluyufsan?

– Adını maa demədi.

Şah əmr verdi Gavidan paşanın qollarını bağladılar.

Şah dedi:

– Oğul, de gürüm sən kimsən?

İbrahim dedi:

– Qulaq as.

Başına dolanım, bəziryan başı,

İndi bu divanda olma sən naşı.

İbrahiməm Aslan şahın qardaşıdı,

Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Bəli, Aslan şahın güstərişiyən İbrahimi götürürlər hamama, hamamnan gələnnən sonra Aslan şah İbrahimə dedi:

– İndi oğul, bir-bir danış sana pislik edənnərdən, hörmət edənnərdən.

Halvazı Musanı da gətirdilər, o qəssabı da gətirdilər, bunu üldürməyən Ziyad haramı da gəldi, Zovan da gəldi. Hamsının nə istəyi vardı Aslan şah yerinə yetirdi. Qara Zufutu da zobana verdi ki, aparıf qoyunlarını otarsın.

Bəli, Aslan üzünə gəlif, İbrahimlə birləşənnən sonra dedi:

– İbrahim, otur mənim taxtı-tacımı idarə eylə. Mən getdim.

– Həriya?

– Hürnüsü gətirməyə.

Aslan şah səksən nəfərlik ləşgərnən atdaner, aralaner. Heyrata gələr zıxer. Soruşa-soruşa Hürnisə xanımın qapısına gəldi. Atın üstündə duranda Hürnisə mat qaldı ki, İbrahim gəldi. Zox oxşuyurdular bir-birlərinə. Bu vaxt Hürnisə xanımın sinəsi coşdu. Qaşdı qavağına:

Başına dolanım oğlan,

Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Yolunda qoymuşam baş-can,

Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah gürdü ki, qız bunu səhv salıf. Odu ki, gütdürdü qıza gürək nə dedi:

Başına dolanım, gözəl,
Ay qız, yarın mən düyüləm.
Əsər yellər, tükər xəzəl,
Ay qız, yarın mən düyüləm.

Hürnisə dedi, bu yığvalı qaranın oğlunun haman xasiyyəti.
Kezən dəfə də belə dedi:

Mən ağlaram yana-yana,
Dərdinnən oldum divana.
Sən getmişdin Dağıstana,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah:

Qan ağlarsan, qələm qaşnan,
Tor qurarsan siyah saznan.
Zox gəzifsən yaşıl başnan,
Ay qız, yarın mən deyiləm.

Hürnisə:

Bilmərəm hardan gələrsən,
Bağrımın başın dələrsən.
Həlvət dərdimi bilərsən,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah:

Qaşun mənim yar-yoldaşım,
Zox bəlalar zəhdi başım.
Yarın İbrahim qardaşım,
Ay qız, yarın mən düyüləm.

Hürnisə:

Hürnisəyəm, dərdli başım,
Zox axıdıl güzdən yaşıım.
Həm qaynımsan, həm qardaşım,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah:

Aslan şaham, vardı gücüm,
Belimdə misri qılıncım.

Həm yengəmsən, həm də bacım,
Ay qız, yarın mən düyüləm.

Süz cavabı tamam olur. Aslan şah Fətəli xanın yanına gedif diləy eliyər, Hürnisə xanımı kecavəyə mindirif Misirə gətirər. Aslan şah elan verir Səkinəyi üzünə, Hürnisəyi də İvrahıma kəbin, nigah eyliyə.

Savaxlarınız xeyrə azılsın. Aslan şah dedi:

– Qardaş, babamızın yurduna getməmiş hər şey bizə haramdı.

Ordan qayıdellər Zülal şahın yurduna. Gəlif gürürlər Zülal şah xəstələnif. Haman qadın Zülal şahın başına oynunnar azıf. Qadını ortadan gütürürlər. Biri Rey şəhərində, biri də Misirdə padşah oldu. Ümürləri boyu yaşadılar. Güydən üz alma tüşdü. Biri mənim, biri nağılı deyən, biri də Aşığ Aslanın.

ALI XAN-PƏRİ

Aləmlərin Rəbbinə şükürrər olsun, həmdi-sənalər olsun. Bizə can sağlığı verən ilahiyyə zox şükürrər olsun. Türk dünyasının bay-rağı həməşə ucalarda yellənsin, inşallah. Cümlə ustaddara Allah irəhmət eləsin.

Mən sizə hardan xəvər verəjəm, şəhri Bitlisdən. Dünyanın küvəyi saylan, güzellikdə bağınnan, bağzasınnan, torpağınnan, dağınnan, daşınnan tayı-bərəvəri olmuyan Bitlis şəhərinin.

Bitlis şəhərində Hacı Səyyad adında böyük bir şəxsiyyət yaşayırdı. Əli, azıx, varrı-düylətdi, ildə bir dəfə Haj ziyarətini-Məkkiyi, Mədiniyi ziyarət eliyif qayıdıf gələn bir böyük şəxsiyyət idi. Adı dillərdə süylənərdi. Üz imarətinin yanında Allah yolunda bir məscid tikdirmişdi. Həməşə savax namazdarını məsciddə qılardı. İbatətqər olduğuna gürə, varı-düyləti zox olduğuna gürə zox tanınerdi. Ancax bütün bunnara baxmayarax Allah-tala üylad verməmişdi. Üyladı yoxuydu. Siz bilersiniz ki, üyladsızlıx-sonsuzlux deməkdi. Allah kimin üyladı yoxdu ona üylad nəсіб eləsin inşallah. Üz həyat yoldaşınnan diz-dizə oturuf sühbət eliyirdilər.

– Ay kişi, sənin üyladın yoxdu, mən sənın qanına bais oloram, günah gütürürəm. Üylən ayrı bir qadınnan, qoy sənın üyladın olsun. Onnara nükərrik eliyərəm, inşallah.

Dedi- “yox, qarı, Allah versə sənnən versin, verməsə istəmə-rəm, zünki sən mənim məhəbbətim, güzümün işığısan”.

Bu dəmdə nükər gəlif dedi, ağa, eşdə sizi bir dərviş zağırer. Darvazanın ağzında dərviş dayanıf, ziynində heyvə, əlində əsa.

– Hacı Səyyad siz olarsız?

– Bəli, mənəm.

– Salamun əleyküm.

– Əleykümə salam.

– Hacı Səyyad, günorta namazımın vaxtı kezer, mana bir yer göstərərsənmi namaz qılam?

Hacı Səyyad dedi:

– Mən də abdəstimi yeni alıf mezidə gederəm, gedək baravar namazımızı qılax.

Namaz qılıf qurtarannan sonra dərviş ərnağan olarax həyvə-sinnən bir qırmızı alma zıxardıf Hacı Səyyada verdi. Dedi:

– Hacı Səyyad, mənə hürmətin üzün, məzidində yer güstərif mana namaz qıldırдыңın üzün Allah-taaladan sana cansağlığı arzuluyuram. Al bu alımıy da yarısını sən ye, yarısını da arvadın yesin. Üzgə mənim sana tühvəm yoxdu, – deyif, meziddən eşiyə zıxdı.

Hacı Səyyad bunun arxasınca zıxanda kişiyi gürmədi. Evə gəldi, gürdü burda da yoxdu. Dedi:

– Əyə, bu adam nejdoldu?

Almeyi qarısına güstərəndə, xanım gürdü elə bir almadı ki, güzün toyşuğunu aparer, güzəlliği güz qamaşdırer. Tez pıxax gətirdi, alımıy yarı büldü. Yarısını arvadı nuş elədi, yarısını üzü.

Bəli, o günnən doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə tamam olan vaxtı Hacı Səyyadın külfəti Gülüstan xanım yükünü yerə qoydu. Bir oğul, bir qızı oldu.

Hacı Səyyad meziddə namaz qılerdi. Muştuluxzu gəldi. Savax namazıydı.

– Əfəndim, güzün aydın olsun, bir cüt üyladın dünyaya gəldi, bir oğlun, bir qızın doğuldu.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, sana bir inək, bir erkək, bir at tərəfimmən muştulux haqqı vererəm.

Muştuluxzuları yola salannan sonra mezitdən eşiyə zıxanda gürdü mezidin zülündə, hasarın divində bir uşax bələyin izində ağlıyır. Hacı Səyyad elə başa түşdü ki, bunun üz uşağıdı bunu süvündürməkdən ütrü gətirif burya qoyuflar. Üz-üzünə dedi, əyə, bu zalımın qızı bunu nə tez gətirif burya qoydu. Elə bildi üz uşağıdı. Uşağı tez bələyinə püküf gütürüf üyə gələndə dedi:

– Ay arvad, niyə uşağı aparıf orya qoyufsan?

Arvad dedi:

– Ə, kişi, mən orya uşax aparmamışam.

Uşağın bələyi azılanda gürdülər oğlan uşağıdı.

Arvad dedi:

– Yox, Hacı Səyyad, mən bu uşağı qəbul eliyə bilmərəm. Bunun atası-anası bəlli düylü. Mənim üzümün bir cüt üyladım var.

Hacı Səyyad dedi:

– O ki, sən qəbul eləmersən onda mən bir dayə taparam, əmizditdirrəm, Allaha da xoş gedər. Biz birini isteyirdik Allah bizə üzünü gündərif, gəl naşükür olmuyax. Allahın nə güzəl, xoş işdəri var.

Qonşuluxda bir Cahan qarı varıydı. Zağırtırdılar.

– Ayına, gününə nə isteyirsən bu uşağı büyütmək üçün?

– Hacı Səyyad, bu uşağı sənün üyündə saxlıyaram, mənim üyümdə yer yoxdu. Bu uşaxlarnan büyüyer bir yerdə qardaş-başı kimi.

– Gülüstan xanım dedi:

– Ancax mən ona süd verə bilmərəm, saxlıyır qoy bizdə saxlasın, mən də güz-qulax olaram.

Uşaxların qırxları zıxdı. Qırx günnən sonra qojalar, ağsaq-qallar, Hacı Səyyadın dostları, qohum-əqraba yığıldılar uşaxlara ad qoymağa.

Ustadlarımız xalxı güldürməkdən ütrü məzəli-məzəli süzdər deyirdilər. Qarılar ləyəlgələr¹⁹ deyirdilər, kezəllər ləyğalar deyirdilər. Kəpək qarı, küpək qarı, ipək qarı, nə bilem, cürə-cürə süzdər deerdilər. Qarıların biri dedi oğlanın adını Sijimqulu qoyax, biri dedi Ürkənqulu qoyax. Enni olsun, kürəkli olsun, boyu uzun olsun. Bu addar kezmədi. Bir güzəl qarı irəli gəlif dedi yox, Hacı Səyyad hər il Haca geder, Məhəmməd əl-Mustafaya səjdə eliyir. Oğlana peyğəmbərimizin adını qoymalıyız. Bu təklifə hamı irazı oldu.

Qızın adını qoydular Pəri. Zox güzəl, oğlanın adı Məhəmməd, qızınki Pəri. Bə üzüncü uşağın adını nə qoyax? Həmə o güzəl qarı gənə də təklif irəli sürüf dedi ki, bu tapılan uşağın adını da Tafdıx qoyax. Bu ad da hamının xoşuna gəldi, hamı bəyəndi. Oğlanın adı qaldı Tafdıx.

¹⁹ Ləyəlgələr – lağlağılar, qaravəllilər, gülməli lətifələr mənasında.

Beləjə gün kezer, ay kezer, dolaner. Uşaxlar gəlif 16-17 yaşa zıxıflar. Günnərin bir günü carzılar car zəkдилər dedilər ki, birisi gün Haj yoludu, kim Haja hazırdisa qoşulsun gedənnərə.

Hajı Səyyadın ailəsində də sühbət oldu, Məhəmməd dedi, baba, mən də gederəm, Gülüstan xanım dedi, mən də gederəm, Hidayət dedi, mən də gederəm. Üydə qalası kim oldu – Pəri xanımnan Tafdıx bəy. Hajı Hidayət dedi:

– Oğul, Tafdıx, bajınnan mügayat ol. Bizim gedif-qayıtmağımız 6-7 ay zəker. Gələn ildə inşallah Pəriynən səni gündərərəm.

İrazılaşıdılar, gürüşdülər, ayrıldılar. Bunnar Haja getməkdə olsun, sizə deyək Tafdıxnan Pəridən. Tafdıxnan Pəri qardaş-bajıdılar, buna sühbət yox. Bir yerdə büyüyüf boya-başa zatıflar. Hər ikisi bir-birini doğma bəji-qardaş bilirdilər. Bu Tafdıx ülmüş yaya ox qayırardı, quşa atardı, quş vurordu. Cahan qarı da bir gün qapıda zoxlu yun sərmışdi, yun qurudordu eşdə. Nətər oldusa bunun yununu mühkəm dağıtdılar. Cahan qarı buna zox hirsəndi, başdadı Tafdığı süyüf yamannamağa:

– Sən haranın tüşməsiydin, haranın azğımıydın gəlif bu ailəyə ürcəh olufsan? Atası bəlli olmuyan bijbala, – deyif Tafdığı nə ki var yamannadı.

Belə deyəndə Tafdıx dedi:

– Qarı, sən nə deyirsən, nə sayaxlıyrsan, mənə ki atam Hajı Səyyad, anam Gülüstan xanımdı. Nə ağzını Allah yoluna qoyuf uluyursan?

Qarı dedi:

– Canına azzar deyirəm, hər nə deyirəm düz deyirəm. Sən Hajı Səyyadın oğlu düysən, sən Tafdıxsan, səni Hajı Səyyad mezidin həyətinən tapıf. Ona gürə də sənənin adını Tafdıx qoyuflar. Pəri kimi güzəl qız da dünyada yoxdu, o sənənin bajın zad düylü, əldən qoyma, nə qədər imkanın var valideyinləri Hajdan qayıdana kimi kefini zək.

Tafdıx xeyli fikirəşənnən sonra gedif bir yaylığ aldı – baş ürtüsü. Öbrüşün ipəkdən alıf-gətirif Pəri xanımın yanına gəldi:

– Ay Pəri, al bunu başına ürt.

Pəri zox sevindi, qardaş payıdı. Başına ürtən vaxtı gürdü ki, zox yaraşdı. Tafdıx belə baxanda gürdü kü, Allah-talanın əlinin boş, künlünün xoş vaxtında Pəriyi yaradıf. Üz-üzünə dedi:

– Əyə, belə güzəldən kim əl zəkər?!

Qarının dediyi doğrudusa, Pəri mənim olmalıdı.

Bir gün buannan, bir gün oannan, ay tamam oldu, gün keşdi. Ha-ha-ha... bir gün Tafdıx beyqafıldan Pəri xanımı qucaxlayıf dodağınnan bir üpüş aldı.

– Ayə, namərd qardaş, sən nə qayrersan?

Bunnarın arasında mübahisə түşdü. Tafdıx dedi:

– Ağız, mən sənın qardaşın düyləm. Mən Tafdığam, mənı züldən tapıflar, qeyri-kimsənin üyladıyam. Ona gürə də sana vurulmuşam, səni almalıyam.

– Ədə, ağılı başına yığ, sən mənim qardaşımsan.

Tafdıx dedi:

– Yox, hez elə şey yoxdu, mən sənın qardaşın düyləm. Hük-mən mən səni almalıyam.

Pəri zox dedi, Tafdıx az eşitdi. Axrı günnərin bir günündə, üyün bir səmtində ikisinnən üzgə hez kəs yox. Tafdıx Pəriyi qucaxlıyıf üzünə zəkif ram eliyən vaxtı, gürək burda Pəri xanımlı nə deyəyək, tərəfinnən ərz eliyəyək, siz şad olun:

Başına dündüyüm, qurvan olduğum,
Tapdıx, zıxma yoldan, aman günüdü.
Alışıf oduna büryan olduğum,
Qardaş, zıxma yoldan aman günüdü.

Tafdıx dedi:

– Əyə, nə “qardaş, nə zad” istədiyimi eləsiyəm. And olsun Allahıma, sənnən əl zəkən düyləm.

Gütürdü Pəri xanımlı, gürək daha nə dedi:

Mən tutaram ətəyinnən dadınan,
Pərvanəyəm, qovrulmuşam odunan.
Məni rusvay etmə bədnam adınan,
Qardaş, zıxma yoldan aman günüdü.

Tafdıx gənə də əl zəkmer. Pəri xanım qeyrətsiz qardaşa yalvarmağındadı:

Bu dərd qalar mən Pərinin canında,
Pərvanələr yanar şamdan yanında.
Üzün qara olsun hax divanında,
Qardaş, zıxma yoldan aman günüdü.

– Hez elə şey yoxdu, sənnən dünən düyləm, sənnən də ayrılan düyləm.

Pəri üz-üzünə dedi, nənəm mana bir oyun üyrətmişdi. Gürüm bu oyundan canımı qurtarsam yaxşı olar, inşallah. Oydu ki, bir qədər hiyliyə əl atdı. Dedi:

– Ay Tafdıx, sən deyən iş baş tuta, gürürəm əl zəkmersən.

Tafdıx dedi:

– Nə təhəri?

Dedi:

– Bir say, gür bizim nərdivanımız nezə piləkəndi?

Tafdıx dedi:

– İyirmi aşaxkı mərtəvənin, iyirmi də yuxarki mərtəvənin piləkənidi.

Pəri dedi:

– Gəl bu qırx nərdivanı baravar zıxax.

Tafdıx dedi:

– Zıxax.

Pəri xanım qavağa түşdü. Dedi:

– Tafdıx, hər ayağını piləkənə qoyanda deynən “nəhlət sana, kor şeytan”.

Tafdıx otuz doqquz kərə “nəhlət sana, kor şeytan” deyə-deyə qırxıncı piləkənə ayax basanda Pəri xanım dedi:

– Tafdıx, yenə də de “nəhlət sana, kor şeytan”.

Tafdıx dedi:

– Atama-anama nəhlət bir də o süzü desəm, zümkü sən halalca mənniysən.

– Ay Tafdıx, etmə, eləmə, şeytanı qəlvinnən zıxart. Mən sənəin bajınam, sən mənim qardaşım.

– Yox, yox, dediyimnən dünən düyləm. Məqsədimə zatmamış sənnən əl zəkən düyləm.

Pəri dedi:

– O ki, əl zəkmersən, ay Təfdix, neynək, sən deyən olsun. Onda qoy gedem aftafaynan ləyəni gətirem, üzün-başın zirklənif əlinə su tüküm yaxşı-yaxşı yuyun, bu vəziyyətdə səni yaxına buraxa bilmərəm.

Təfdix yaxalaner, Pəri su tükür. Təfdix başını aşağı əyif üzünə su zırpan vaxtı aftafa süysünün²⁰ dalınan mühkəm dəydi. Pəri var güjünən aftafıyı elə endirdi ki, Təfdix bu ilmi üluf, bildirmir?! Baş yarıldı, huş itdi. Təfdix uzandı burdan orya. Pəri Təfdiğin başını mühkəm sarıdı. Eşiyə zıxdı, qonşudan dava-dərman verən bir nəfəri də zağırdı, bunun başını dərmənniyif təzədən sarıdılar.

Cahan qarı işdən halı oluf gəldi dedi:

– Ay yığvalın qara olsun, bu iş nəydi başına gəlif?

Təfdix olannarı ona danışdı, dedi:

– Pəri vurdu, mənə bu günə saldı.

Qarı dedi:

– Yığvalın qara gəlsin, Hacı Səyyad gələndə səni asdırajax. Əmbə bir zarən var. Hacı Sayyad Hajdan qayıdanda gərək sən Pəridən qavax onnarın qavağına gedif deyəsən ki, Pəri süzümə baxmerdi, nə istiyirdi onu da eliyirdi, oğlannaran gürüşürdü. Günnərin bir günü mən onun bu hərəkətdərinin qarşısını almağ istiyəndə mənə də avtafiynan vuruf qanıma-qaltan elədi.

– Sağ ol, ay Cahan nənə, nə güzəl yol güstərdin mana.

...Xəvər gəldi ki, artıx yeddinci aya kezif, hajılar Hajdan qayıdellar.

Təfdix bir ata minif Hajdan gələnnərin qavağına bir at mənzili qavağa sürdü. Gedif Hacı Səyyadın qarşısında baş əydi, əlini üpdü, üzünü üpdü. Dedi:

– Mehriban atam, əziz anam, iyid qardaşım, hajınız qəbul olsun, xoş gəlifsiniz.

– Ay oğul, üydə, eşikdə nə var, nə yox, başın niyə sarıxlıdı?

²⁰ Süysün – boyun ardı

Tafdıx başını aşağı salladı. Hacı Səyyad yenə xavar aldı, de gürüm başına nə oluf, niyə sarıyıfsan?

Tafdıx dedi:

– Ay bava, dilim tutmor süylüyəm.

Dedi:

– Ay oğul, nə oluf?

Dedi:

– Siz gedənnən bəri hez bilersən Pəri mənim başıma nə oyun-nar gətirif?! Üyə hər gün cürə-cürə oğlannar gətirir, onnaran eyşi-ışrət məclisi kezirir, gah deer buna gedəjəm, gah deer ona gedəjəm. Otaxda xaxana başdıyır. Mən də deyəndə niyə belə eliyirsən? Deer, bu mənim üz kefimdi, sən kimsən? Bir on gün bunnan qavax da gənə birini gətirmişdi. Tutaşdıx, Pəri mənim başıma bu işi gətirdi, vurdu başımı yardı. İndi də gəlmişəm sizi bu vəziyyətdə qarşılamağa. Bax, ata, vəziyyət belədi, ixtiyar sənindi, bu işi neyə həll eliyərsən, neyə məsləhət bilərsən, üz işindi, mən bir üylat kimi bunu sana deməliydim.

Hacı Səyyad qeyzə gəldi, dünyə güzünə qarannıx güründü. Dedi:

– Sən Hacı Səyyad olasan, adın, sanın, namusun, qeyratın elnən bir ola, sənın qızın da belə namussuz ola.

Oydu ki, oğlu Məhəmmədi zağırif dedi, tez düş, bizdən qava-ğa. Get mən gələnətən qızın sədə-sorağı orda qalmasın. Apar dağlarda, meşələrdə izini itir, qannı paltarını da mana gətir.

– Ata, doğrumu dersən?

–Sus! Mən nə deerəm onu da elə, tez ol! Onun qannı paltarı mana zatmamış mən kəcavəmi qapıya sürən düyləm. Haydı, dur zap atını, nəslimizin namusunu təmizdə!

Ata əmriydi, onun süzünnən zıxmax olmazdı. Məhəmməd yüyürək atdarın birinnən tez üzünü üylərinə zətdirdi.

Pəri xanım süyüncək qardaşının üstünə gəldi.

– Ay qardaş, həjın qəvul olsun-deyəndə, Məhəmməd buna imkan vermədi yaxınlaşmağa. Dedi:

– Tez ol, min atın tərkinə.

Pəri dedi:

– Nə oluf, məni niyə üzünən itələdin.

Məhəmməd dedi

– Babam səni gürmək istiyir, tez ol, min ata. Atam dedi ki, Pəri qavağıma gəlsin.

Məhəmməd qızı ata mindirif qannı meşiyə tərəf sürdü. Pəri nəyə sübhələndi. Dedi:

– Mehriban qardaşım, babamız bu tərəfdən gələjək axı, sən məni harya aparersan?

Məhəmməd dedi:

– Hajın yolu indi bu yannandı.

Qannı meşiyə yetirən kimi, Məhəmməd atdan endi, dedi:

– İndi düş.

– Qardaş, fikrin nədi, hanı babam, hardadı, niyə məni burya gətirdin?

– Babamın fikri odu ku, sən bizdən sora pis yola gedifsən, Tafdıx səni tənbeh eləmək istiyəndə onun da başını vuruf əzifsən, üzünü də üyə gətirdiyin oğlanlara düydürüfsən. Atam da əmr elədi ki, apar Pəri xanımı üldür, qannı küynəyini mana gətir.

– Ay qardaş, olarmı sana üz bənd süz deyim.

– De, güzdüyərəm!

Dedi:

– Qulaq as!

Zalım qardaş, gəl eyləmə qannılıx,

Qannlının əxrətdə halı yamandı.

Üldürürsən oxu Quranı, barı

Peyğəmbərdən qalan bizə fərmandı.

Nə düşüfsən müxənnətin izinə,

Qara gəlsin əxrət günü üzünə.

İnanmeynan sən Tafdığın süzünə,

Siz gedəli o da mənnən düşmandı.

Aldı birin də:

And verərəm ərənnərin canına,

Kəlbəladə şəhiddərin qanına.

Apar məni ata-anam yanına,
Üldürsən də Pəri sana qurvandı.

Dedi:

– Ay Pəri, mən daşdan-dəmərdən yaranmamışam. Sən mənim
bajımsan, mən də sənın qardaşın. O ki, bu məsələni üzün azdın,
bilərsən ki, mən səni üldürəjəm.

Dedi:

– Onda qulaq as.

Başına dündüyüm gülüzdü qardaş,
Üldürmə, Xudaya bağışla məni.
Ağlaram, didəmnən axar qanlı yaş,
Üldürmə, Xudaya bağışla məni.

– Ay bajı, məni küyrəltmə, məni üldürmə, onsuz da mən
ülmüşəm. Mənim üzümənən xəvərim yoxdu. Qulaq as, gür mən nə
deyirəm?

Başına dündüyüm gül üzlü bajı,
Bajı, karı gürmə bu işdə məni.
Üldürəjəm səni, yoxdu əlacım,
Bajı, karı gürmə bu işdə məni.

– Ay qardaş, sana qurvan olom, məni dinlə.
Qardaş, süylə güürüm günahım hası,
Silinsin külümün qalmasın pası.
Ağalar ağası, xasdarın xası,
Adın Mustafaya bağışda məni.

– Ay bajı, gür mən nə deerəm:

Sana qurvan olsun ümrümün varı,
Sənsiz mən zəkərəm, bil, ahı-zarı.
Zuğulluq elədi Tafdıxnan qarı,
Bajı, karı gürmə bu işdə məni.

– Ay qardaş, qulaq as:

Mən Pəriyəm, yalvarıram dadınan,
Pərvanayam, qovrulmuşam odunan.
Gəl üldürmə məni bu pis adınan
Adın Mustafaya bağışda məni.

Bajı, bajı qulağ as:

Zarxı-fələk gür nə işlər qayırdı,
Səni mənnən, məni sənnən ayırdı.
Atam Hajı Səyyad belə buyurdu,
Bajı, karı gürmə bu işdə məni.

Məhəmməd zox gütür-qoy elədi; onu da düşündü kü, atanın əmri yerinə yetirilməli idi. Qılıcı sıyrıf Pərinin geri yanından istədi ki, Pəriyi vursun, bu vaxt Pəri ağacın dalına səmt dayandı. Qılınc ağacı tutdu. Qılıncın bir uju azajıx Pərinin ziyninnən yaraladı. Qan tükülməyə başladı. Qan tükülməyə başlıyan vaxtı, qardaş üzünü itirməyə başladı. Bir az toxduyuf üzünə gələndə bəjisinin qannı küynəyinin bir hissəsini qana bulaşdırdı, cəvinə qoyuf namərd-tiknən yaralı bəjisini belə vəziyyətdə qoyuf ordan aralandı. Gəlif üzünü Hajı Səyyadın qəfləsinə zətdirdi. Atasına müşdulux xavarı zətdirən kimi, bəjisinin qannı küynəyini ortuya tulladı. Dedi:

– Ata, bu da mən, əmrini yerinə yetirdim, başımızı yerə soxan Pəriyi qətlə yetirdim. Qoy qurda-quşa yem olsun qannı meşədə.

– Oğul, sana halal olsun!

Kəjəvələr yeriyif şəhərə gəlif zıxmaxda, Hajı Səyyad üz yerində olmaxda, sizə kimnən danışajam – Pəri xanımnan. Pəri xanım nə zillət zəker, Allah güstərməsin. Sürünə-sürünə qalif. Yaralı adam, bədənnən o qədər qan gedif ki, təqəti kəsiler. Nə qədər mühkəm sıxıf-sarıyıfsa yara üz işini gürür. Ayışa-ayışa, qovşurula-qovşurula gəlif bir palıd ağacının altında oturdu. Qarannıx geje, zülmat geje, Allah güstərməsin. Vəhşilərin səsi heyrətə gətiref Pəri xanımı. Qız olasan, ağalix sarayında büyüyəsən, beyqavıldan gəlif bu zülümə tüşəsən. Allah neje gütürər? Palıd ağajının divinə tüşəndə heyvan ulaşmasından elə qorxmuşdu ki, yarpax kimi əsərdi. Ancax palıd ağacının izi yekə oyux iydi. Pəri üzünü bu oyuga verif burda dincəlməkdə olsun. Yeri rahat olsa da güzünə yuxu getmer, səs-küy, qorxu-hülkü bir zimir almağa imkan vermer. Yazıx qızcığaz savağı güzdərinnən azer. Savaxlarınız üstünüzə xeyriyə azılsın, işıxlanan kimi Pəri xanım zül heyvannarının qorxusundan palıd ağacının başına dırmaşif, ağacın harda qalın

yeri var orda üzünə yer eliyif toxdadı. Ancax palıd ağacının divinnən güz yaşı kimi duru bir zay axer. Pəri xanım neynəsin. Üz-üzünə gümlüdəməyə başladı. Gütürüf nə təhəri gümlüllənər, nə isteyir fərəfinnən biz deyək, siz şad olun inşallah.

Zalım fələk nələr gətirdi başıma,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.
Bilməm kimlər zəhər qatdı aşıma,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Həsərət qaldım vətənimə, elimə,
Qan bulaşır müşkü-ənber telimə.
Qardaş adı daha gəlməz dilimə,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Ülkər doğuf, o da aydan ucadı,
Gələn nə bəzircan, nə də xojadı.
Deyən yoxdu, Pəri, halın nejdə,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Pəri xanım ağlıyır, sızdıyır, yaranın qanı dayanır, laxtalanır, mühkəm sarıyır. Ağacdən enif yarasına tanıdığı müalicə otdarınan, zizəklərdən əzif təzdən sarıyır, təzdən ağaca üz yerinə zıxdı.

Pəri xanım burda ingilləməkdə olsun, Pəri xanım burda zarımaxda olsun, zulüm zəkməkdə olsun, sizə hardan xavar verəjəm, Van şəhərinən. Bitlis şəhərinən Van şəhərinin arası xeyli yoldu. Van şəhərində Alı adında bir xan yaşıyardı, cavan oğlanıydı. Atası ülmüşdü, var-düylət, ixtiyar buna kezmişdi. Zox ədalətli, zox səxavətli, zox gözəl bir xanıydı. Cavan oğlandı da, həməşə oynan, kuşnan, at zapmaxnan; belə şeylərnən zox armağıydı. Bir gün dedi:

– Vəzir!

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Savax oya zıxmaliyox.

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, savax mənim günüm düylü, savaxkı gün mana түşmür. Həm də savax müykəm yağıntı olajax, getmək olmaz.

Alı xanı bir az oyutdu, fikrinnən daşındırdı. Gejənin bir aləmində Alı xan yuxuda gürdü kü, bir qızıl üzük tapıf. Qızıl üzüyü vəzir anarı zəker, bu bəri zəker. Birdən birə üzük barmağınnan zıxan kimi, barmağının ikisi də yerinnən üzülür. Qara Vəzirin də biləyinnən qolu yerə түşür. Gənə Alı xan üzüyü gütürür. Alı xan tez yuxudan sərsəm qalxdı, rəmmaları zağırdı. Yuxusunu onnara danışdı. Hərə bir cür yozdu bu yuxuyu. Bir süznən, hərə bir cür yozdu, bu yuxuyu. Biri də dedi:

– Xan sağ olsun.

Bu vaxt vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, sən dünən ova zıxmax istiyirdin, gəl indi zıxax. Ancax bir şərtim var, əlimizə nə zatsa, qardaş kimi yarı büləjiyik.

Alı xan dedi:

– Olsun, nə tapsax yarı büləjiyik, yarisı sənin, yarisı mənim. Oldu.

Bəli, güstəriş verildi, oyun qaydası nə təhər idi, ox atmağın, yay zəkməyin qaydası nə təhər idi hamsını gütür-qoy elədilər. Üz qoydular düzənnərə, meşələrə. Orda ceyran, burda cüyür, orda kəklik, burda turac qova-qova, ata-ata gəldilər bir sıx meşiyə zatdılar. Alı xanın atı o yerə üz tutdu ki, o yerdə Pəri xanım yaralı halda həməən palıd ağacının qalın yerində ağılyıf-sızlamağında, qoyşurlanmağındaydı. Alı xanın atı Pəri xanım gizdəndiyi palıd ağacının altınnan axan suyu gürüf izmək istiyəndə, imrənif-zimrənif dala finxırdı. Alı xan atın bu vəziyyətini gürəndə güz yaşı kimi dumduru axan suya baxanda gürdü ki, ağacın başınnan qənirsiz bir güzəlin əksi suya түşüf. Yuxarı, ağacın başına baxanda gürdü, əyə, yuxarda bir qadın xəylağıdı.

– Ay qız, aşağa en, sən nə karəsən, burya nə түşüfsən?

Pəri xanım dedi:

– Ay oğlan, yaralıyam, түşə bilmerəm.

Pəri xanımı aşağı endirdilər. Allah güstərməsin, toz-duman bulannıx. Zulum zəkmiş qız aşağı düşdü.

– Sən kimsən, xanım, hardan gəlif burya girifsən?

Pəri xanım başladı başına gələn əhvalatı Alı xana danışdı. Alı xan buna inanmadı, götürür gürək nə deer:

Alı xan ilk baxışdan buna elə vuruldu ku, elə bil buna dünyanı bağışdıyıflar.

Səhər seyri bir ov zıxdı qarşıma,
Künül sevdi səni kimi maralı.
Üzün Mahitabdı, camalın günəş,
Hardan oldun belə başı bəlalı?!

Pəri xanım zulum gürüf, qardaş dağı gürüf, Allah güstərməsin. Elə bildi ki, bu oğlan bunu lağa qoyor.

Başına dolanım, ay cavan oğlan,
Künlüm dərd əlinnən oluf yaralı.
Gejə-gündüz mən eylərəm ahu-zar,
Tutmayır səbrimin əsla qəralı.

Aldı Alı xan:

Seyraquflar bir araya gəlməsin,
Danışiban gizlin sirrin bilməsin.
Tanrı səni mənnən ayrı salmasın,
Dəli künül durmaz sənnən aralı.

Aldı Pəri xanım:

Seyraquflar bir araya gəldilər,
Danışıfnan gizlin sirrim bildilər.
Qara bağrım dəlik-dəlik dəldilər,
Pünhan-pünhan gülü-rəngim saralı.

Alı xan dedi:

– Ay qız, sənin dərdini burda kim bildi, burda kim var?

Pəri dedi:

– Oğlan, əvvəlcə de gürüm sənin adın nədi?

Alı xan dedi:

– Səbr elə, bir azdan adımlı da bilərsən.

Gütürdü gürək daha nə dedi:

Bağışdeyin burda bir az tələsiklik elədim. Alı xan ki, gəldi-Pəri xanımın əksini suda gürdü. Onu aşağı түşütdürdü. Vəzir-vəkil o yannan, bu yannan toplandılar. Vəzir dedi ki, Alı xan, bu tapdığın adamın yarısı sənindi, yarısı mənim. Alı xan dedi:

– Yekə kişisən, bunu şaqqamı vurajeyik?

Burda süz-sühbət geder, Pəri xanım da buların dediklərini eşider. Ona gü-rə deer ki, “Seyraquflar bir araya gəldilər, Danışfınan gizlin sirrim bildilər”.

Alı xan gü-türüf orda deer ki, ay qız, səni mən sevmişəm, üzgə heş kim sevə bilməz. Pəri xanım dedi:

– Sevgidən məhəbbətdən danışma.

Alı xan gü-rək nə dedi:

Zapardan ayrılıf, gəlmişəm pünhan,
Deyim məkanımı nişanbanışan.
Xəbər alsan mənəm Vanlı Alı xan,
Süylə gü-rüm, sənin əslin haralı?

Pəri xanım bu məqamda üz adını, üz məkanını nə-jə verə-jək, biz deyək, siz şad olun.

Səhər-səhər doğan dan ulduzuyam,
Aşıxların sühbətiyəm, sazıyam.
Adım Pəri, Hacı Səyyad qızıyam,
Xəbər alsan yerim Bitlis şəhəri.

Pəri xanım sü-zünü bitirən kimi Qara Vəzir dedi:

– Xan, atını sür gedək. Bu xeyirli adam düylü.

Ancax Qara Vəzir Pəri xanıma elə vurulmuşdu ki, Alı xannan da betər. Güzdərini zəkə bilmer qızın üzün-nən. Amba Alı xanı yayındırmax istiyir. Alı xan da yayınmer. Məhəbbət quşu qonuf Pəri xanımın üzünə. Vallah, izəridə ürək bül-bül kimi cəh-cəh vuror ki, ay Alı xan, bu qızdan ümrün boyu əl zəkmə, dünya maralıdı, bunnan hez yanda yoxdu.

Ancax Qara Vəzir gənə də dediyinnən dün-mür.

– Onu buralara xeyirriğə gündərmiyiflər. Onu mənim ixti-yarıma verin, onu yoxluyum, tərbiyə eliyim. Onsuz da biz yuxuda tapdığımızı yarı bül-müşük, sonra da şərt kəsmişik. Verin aparıf bir

müddət bu qızı sınaxdan kezirem, ya da qoyax qalsın buralarda.
Qurda-quşa yem olsun.

Nə isə Qara Vəzir zox yoncudu, zox zəhlə tükdü, az qaldı Alı xanı da yoldan zıxartsın. Zümkü Alı xan həməşə Qara Vəzirə inanmışdı, zox vaxt onun məsləhətdərinə qulaq aserdi. Az qalmışdı ki, Qara Vəzir Alı xanın saqqızını oğurrasın. Alı xan bir istədi qızı da burda qoyuf getsin ovun-quşun dalınca. Bu arada Pəri xanım Qara Vəzirin bəd niyyətini başa düşüf Alı xan tərپənmək istəyəndə ona bir yalvarış tərzində baxdı. Bu baxış, Alı xanı varınnan yox elədi. Gütürdü Pəri xanım Alı xana üzünü tutuf nə dedi:

Bir qardaş adımı bədnam eylədi,
Atam dedi, at başına dündüyüm.
Bir qardaş bağrımın başın teylədi,
Sən zat imdadıma başına dündüyüm.

Aldı gürək daha neyə dedi Pəri xanım:

Atdılar züllərə mən oldum ahu,
Yetişsin dadıma şahların şahı.
Qismətimi beylə yazıf ilahi,
Qəbul eylə, sən başına dündüyüm.

Mən sığındım məzar sandıx²¹ daşına,
Bir irəhm eylə güzdən axan yaşıma.
Pəriyəm, Alı xan, dünüm başına,
Apar məni, can başına dündüyüm.

Haşiyə: İrəhmətdik, aşix Sadıx süylüyürdü ku, Pəri xanım bir geje məzərstannıxda qalıf, ona gürə süzün son bəndində “Məzar sandıx” deyir. Məzarlıxdan sonra gəlif palıd ağacını tapıf, onun koyuşunda yatıf, sora ağaca zıxıf, vəhşilərdən qorunuf. Rəhmətdik ustad belə də izah eliyirdi.

Alı xan dedi:

– Qara Vəzir, gəl bunu gütürüf aparax, yazıxdı. Orda qara-başdarın arasında dolanar, baxarix əslini-zatını üyrənərik. Yaxşı

²¹ Məzar sandıq – məzarlıq, qəbirsanlıq

adam olar saxlıyarıx, olmaz da ki, bir qadındı buraxarıx getsin, üzü də taleyini tapsın.

Vəzir dedi:

– Yox, bu hükmən mənim ühdəmə kezməlidir.

Alı xan dedi:

– Xeyir, hez kimin də ühdəsinə kezməyəcək. Bu qızı aparıf xanıxdə kənizdərin arasında saxlıyayıx.

Elə də gütürdülər Pəri xanımı. Gəlhagəl, gəlif Alı xanın iqamətgahına zətdilər. Pəri xanımı da bir kənarda tüşürdülər. Kənizlər tüküldülər, Pəri xanımı apardılar. Yarasını yüyüf sarıdılar, zimizdirdilər. Geyindirif bəzədilər. Allah, Allah, dünyədə nələr yaradıf-san, Allah sən nələrə qadirsən?! Sən nələrə qadirsənmiş! Pəri xanımın boyuna baxan, buxununa baxan, güzəlliyyə ayıl-mayıl oluf tamaşa eliyən, bir süznən bu sarayda kim var hamı mat-mətəl qalif.

Alı xan Pəri xanımı bu qiyafədə, bu yaraşıxda gürəndə güs-təriş verdi, əmr elədi:

– Bu gün mənim toyum olmalıdı.

Qara Vəzir dedi:

– Əyə, yekə kişisən, nə sənin toyun olmalıdı. Axı biz aramızda ilqar kezirmişdik, bunun yarısı mənimdi, yarsı sənindi.

Alı xan dedi:

– Ay Vəzir, doğrudu, biz şərt kəsmişdik ki, nə tapsax yarı büləjiyik. Axı bu bülünəsi düylü, bu insandı, insanı şaqqalamax olmaz. Gəl mən Pəri xanımın zəkisinin yarısı ağırlığında qızıl verim əl zək bu işdən.

Vəzir dedi:

– Yox, xan sağ olsun, əl zəkmiyəjəm.

Alı xan dedi:

– Gəl onda belə eliyək; qızı gətirək yanıma, qız səni istiyər sənnən, məni istiyər mənnən qalar. Hansımızı istəsə, onnan üylənər. Nə deyirsən?

Qara Vəzir irazı oldu bu şərtə. Qızı gətirdilər. Qızdan sual elədilər. Xanım, bu iki cavannan ikisinin də səndə güzü var, bunların hansına gedərsən?

Pəri xanım hez bir zətinnik, tərəddüd zəkmədən Alı xanı güstərdi.

– Onnan başqası Misirin Sultanı da olsa hez kimə getmərəm. Mən onun ovuyam, ilk olaraq meşədə məni o tapdı. Mən onun qismətiyəm – dedi.

Bəli, bu münvalnan toy başdadı, qırx gün, qırx geję Alı xan toy məclisi qurdu, onu üzünə arvad elədi.

Alı xannan Pəri xanım məhəbbətdərini bülüşməkdə olsunnar, Allah təbərəkü-təla üz işini gürür. Günnər keşdi, aylar keşdi, doqquz ay, doqquz gün, doqquz sahatdan sonra Alı xannan Pəri xanımın bir cüt oğlu oldu. Uşaxları mamalar, dayalar bəsdıyif qırxları zıxan kimi, uşağın birinin adını Məhəmməd, o birinin adını Əhməd qoydular.

Günnər ütərdü, aylar-illər tamamlanerdi. Pəri xanım başdadı Alı xannan sərt davranmağa. Hər şeydən üteri umu-küsü eləməyə. Alı xanın süzünə sərt cavaf verer. Alı xan dedi:

– Ay Pəri xanım, sən ki əvvəllər zox mülayim idin, irəftarın xoşuydu. İndi sana nə oldu ku, mənən belə soyux danışərsən?

Pəri xanım dedi:

– Alı xan, mən daşdan, kəsəkdən yaranmamışam. Mənim atam-anam, üyüm-eşiyim var, məmləkətim var, qardaşım var, qohum-əqrəbam var. Mən onnarı gürmək istiyirəm. İki ildi mən burda tısdax kimi qalmışam.

Pərinin belə deməyi Alı xana zox yer elədi. Üz-üzünə dedi:

– Əyə, insan da belə naşükür olarmı?

Oydu ku, üzünü Pəri xanıma tutuf dedi:

– Ay Pəri, sənın atan üyü Qannı meşədə palıd ağacının kovuğuydu. Mən sənın atan üyünü nə gürmüşəm ki, ora da gündərem. Bu sahat aparem səni hardan gütürmüşəm orya tulloyom, ordan o yana harya istersən get. Mənim ayrı imkanım yoxdu.

Bu süzdən Pəri xanımın dili tutuldu. Nezə gün Pəri xanım nə Alı xannan, nə də heş kəsənən danışmadı. Günnərin bir günü Məhəmmədnən Əhmədi nənnisinə qoyuf yırgalıyr. Alı xan üydə yoxdu. Həzin-həzin “Dübeyt” qaydasınnan Pəri xanım nə oxuyur, siz şad olun:

Bu qürbətdə mən yanıram,
Layla balam, layla balam.
Şirin kannan oysaneram,
Layla balam, layla balam.

Bu qürbətdə bağrım bişif,
Ağlamaxdan güzüm şişif.
Atam-anam yadma düşüf,
Layla balam, layla balam.

Bu vaxt Alı xan pəncərədən baxıf gürdü kü, Pəri xanım cüt
balasını da qarşısına qoyuf, güzdərinnən abi-leysan tüküf hünkürə-
hünkürə ağlıyır. Dedi:

– Şükür Allaha, Pərinin dili azılıf.

Pəri gütürür Alı xannan xavarsız süzün axırınıcı bəndini gürək
neşə oxuyur?

Pəri ağlar güzdən-qaşdan,
Ürəyim yaner ataşdan.
Məgər yarandımın daşdan,
Layla balam, layla balam.

Alı xan izəri girif Pəri xanıma qoşuluf bir hünkürtü başdadılar
ki, gəl gürəsən.

– Ay Pəri, mən indiyətən bilmerdim, doğrudan da başa tüş-
mürdüm. Amba indi başa tüşdüm. Savaxdan səni gündərerəm
ateyan vilayətinə, gedə bilərsən.

Səhər azıldı, savaxlarınız həməşə xeyirlığa azılsın. Alı xan güs-
təriş verdi, qəflə-qatır nizamlandı. Hər tərəfə hay tüşdü. Yol təda-
rükü hazırlandı. Üz dəvə, dəvənin belində kəcavə; biri Məhəmmədə,
biri Əhmədə, biri də Pəri xanıma. Ancax kim aparjax, kim yolzu
olajax? Alı xan Pəri xanımı kimə tafşırıadı? Düzə bilmiyif bu
ayrılığa Alı xan “Qarazı” havasınnan gürək nə deyəjk, siz şad olun:

Başına dündüyüm, alagüz Pərim,
Pərim, sən gedərsən, hazan gələrsən?
Sana qurvan olsun canımnan, sərim,
Pərim, sən gedərsən, hazan gələrsən?

Pəri güzdərinin yaşını saxlıya bilmer.

Başına dündüyüm, qurvan olduğum,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.
Zay olmasın ağlın, huşun, kamalın,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Aldı Alı xan:

Sizin yerlər baxzalımı, bağlımı,
Sinəm üstü düyünnümü, dağlımı?
Əmanət verirəm bir cüt oğlumu.
Pərim, gedərgisən, hazan gələrsən?

Aler Pəri:

Uca dağdan cada yollar aşıfdı,
Bu qürbətdə mənim bağrım bişifdi.
Atam-anam yaman yada düşüfdü,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Aldı Alı xan:

Alı xan deyərlər mənim adıma,
Darda qalsam qırıqlar yetər dadıma.
Hər bir zaman Pərim düşər yadıma,
Pərim, gedərgisən hazan gələrsən?

Aldı gürək Pəri xanım cavabında nə dedi:

Pəri vədə verdi sana yüz ilə,
Güz yaşlarım ağ üzümə süzülə.
Məni tafşırıfsan Qara Vəzirə,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Alı xan Pərinin kəcavəsini Qara Vəzirə tafşırmışdı. Doğrudu, o vaxtlar Vəzirin güzü Pəri xanımdaydı. Ancax Pəri xanımnan Alı xan ailə quruf ər-arvad olannan sonra Qara Vəzir üzünü elə göstərmişdi ki, elə bil Pəri xanım bunun ən əziz bajısı, ən istəkli qardaşı arvadıdı. Onzun da Alı xan Pəriynən uşaxlarını ona etibar eliyif yola salardı.

Bəli, barxanalar yükləndi, dəvələr yükün gütürdü, yol azuqəsi, yimək-izmək, uşaxların geyim-kejimi hamısı hazır oldu. Qara Vəzirin rəhbərliyinnən səksən nəfər də kəcaviyə qoşuluf yola

tüşdülər. Gəlhagəl, gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənazil axşam tərəfi gəlif zətdilər o qannı meşə deyilən yerə. O meşəyə ki, Pəri xanımı Alı xan ordan tapmışdı. Meşə də bir vers düylü, iki vers düylü, yüz verslərnən üzlülən qannı-qadalı bir meşədi. Ona gürə də bürə həm “qarannıx meşə”, həm də “qannı meşə” deyirdilər. Alacılar azıldı, zadırrar quruldu. Axşam yiməyini, yəni şam yeməyini yedilər, uzanan uzandı, dincələn dincəldi. Keşik zəkənnər zadırrarın həndəvərində keşik zəkməkdə. Qara Vəzir keşikzilərə dedi:

– Gedin siz də yıxılın yatın. Hələ üz torpağımızdayıx, bizə burda dəyif-dolaşan olmaz. Mən ayıx olajam, bir şey olsa hamınızı oyadaram.

Pəri xanımın zadırı düşərgənin ortasında qurulmuşdu. Qara Vəzir bütün keşikziləri yatırırdı. Gejənin bir aləminə kimi nəzarət elədi. Gürdü ki, daha hamı yatıf. Bu fürsətdən istifadə eliyif üzünü xəlvətcə Pəri xanımın zadırına verdi. Pəri xanım izəridə hənərti duyuf yuxudan ayıldı. Gürdü kü, izəri girən Qara Vəzirdi. Dedi:

– Vəzir, nə gəzersən mənim zadırımda, sənə burda nə işin var?

Vəzir dedi:

– Pəri xanım, yadımdadı, Alı xannan aramızda şərtimiz varıydı. Biz onda oya zıxmışdıq, şərtləşmişdik ki, əlimizə nə kezsə yarı büləjiyik. Alı xannan aramızda olan mübahisələrimiz də yaqın ki, yadımdadı. Onda sən Alı xana qismət oldun. Bular yadımdadı?

Pəri xanım dedi:

– Yadımdadı. İndi bunun mətləbə nə dəxli var. Mən Alı xanın kəbinni arvadıyam, gül kimi iki balamız var.

Qara Vəzir dedi:

– Hez elə şey yoxdu. Mən də mətləbimə zətməliyəm. Burda hez kim yoxdu, uşaxlar da şirin yuxudadı. Bu gejdə mənənnən olmalısən.

Pəri xanım dedi:

– Ay vəzir, Allahını istərsən etmə, eləmə, mənənnən əl zək.

Vəzir dedi:

– Vallah iki dünya bir olsa da mənən baş-başa olmalısən. Nə olur olsun, məqsədimə zatmalıyam.

Pəri dedi:

– Vəzir, əl zək bu qara niyyətinnən, bu iş baş tutan düylü. Mən Alı xanın namusuna ləkə gətirə bilmərəm.

– Yox, Pəri xanım, olajax. Əyər olmuyajansa, bu cüt balannan əlini üzmlisən.

Məhəmmədi gütürdü əlinə qılınıcı zıxartdı. Dedi:

– Başını kəsərəm, hə, ya yox?!

Pəri xanım dedi:

– Qulaq as.

Gütürdü “Yanıx Kərəmi” üsündə gürək nə dedi:

Vəzir, sən Allahu seversən,
Üldürmə oğlumu, aman günüdü.
Üldürüfnən mana zülüm edərsən,
Üldürmə oğlumu, aman günüdü.

Qara Vəzir dedi:

– Astadan danış, camahata səs salma bu saat üzərəm Məhəmmədin başını. Hə, ya yox!

Pəri xanım dedi:

– Yox!

Qılınıc Məhəmmədin başını tulladı. Pəri xanım dəlilik həddinə gəlif zatmışdı. Gütürdü gürək neyə dedi:

Rəhm elə bağbana, pozdurma bağı,
Ana, ürəyinə gəl vurma dağı.
Əridi künlümün qalmadı yağı,
Üldürmə oğlumu, aman günüdü.

Qara Vəzir ikinci uşağı əlinə gütürür. Pəri xanıma dedi:

– Hə, ya yox!

Pəri xanım gənə gütürdü gürək nə dedi:

And izirəm mərd igidlər sərinə,
O qırxların, ərənnərin pirinə.
Qıya baxsam, səni salar dərinə,
Üldürmə oğlumu, aman günüdü.

Aldı gürək ağılya-ağılya Pəri neyə deyir. Allah tala sizdəri qəmnən-kədərdən azad eləsin, inşallah.

Mən Pəriyəm, həsrət qaldım beş günə,
Fələk kəmənd atdı ümrüm küşkünə.
Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə,
Üldürmə oğlumu, aman günüdü.

Zalım Vəzir o birisi uşağın da başını üzdü. O yana baxanda gürdü uşaqların ikisinin də başı kəsilib. Vəzir gənə də əl zəkmədi. Güzünün qavağında iki uşağı üldürülən ananın namusuna təcavüz etmək niyyətinnən əl zəkmədi. Beynava Pəri xanım gürdü ki, zalım Qara Vəzir bunnan əl zəkəsi düylü. Dedi:

– Qara Vəzir, tufanın dağılsın, iki balamı üldürdün, mənə sındıra bilmədin, güürəm ki, razı olmasam mənə də üldürəjəsən, səni fikrinnən daşıdırımax müşgül məsələdi. Onda icazə ver su başına zıxəm, yuyunum, yaxalanım gəlim.

Qara Vəzir dedi:

– Yox, icazə verə bilmərəm, qazajaxsan.

Pəri xanım dedi:

– Yox qazmaram, arxayın ol.

Qara Vəzir bu şərtənən irazı oldu ki, Pəri xanımın belinə bir kəndir bağlasın. Kəndirin bir ucunu da üz əlində saxlasın.

Pəri xanım aftafasını götürüf bayıra zıxdı. Belində deyildiyi kimi kəndirin bir ucu bağlanmış şəkildə. Alazıxdan xeyli aralanan sonra kəndiri belinnən azdı. Kəndirin ucunu bir komuya bağliyıf “ya Allah”- deyif meşənin qalınılıqlarına üz tutdu.

Qara Vəzir bir az güzdədi, güzdədi, gürdü ki, qız gəlmer. İpi zəkməyə başladı, bir şey hasil olmadı. Nə qədər dartdı güjü zatmadı. Dedi:

– Bu zalım qızı nə təhər mühkəm adamdı, nə qədər zəkerəm tərpenmer.

Bir az güzdədi, gürdü Pəri gənə gəlmer. İpin ujunnan tutuf getdi, gürdü Pəri xanım nə gəzer. İpin ujunu bir komuya bağliyıf qazıf gedif. Qara Vəzir tez hay-haray saldı, qışqırdı, bağırdı. Başdadı güzətziləri süyüf-biyabır eləməyə. Harda ülmüşdünüz,

hara baxerdiniz. İndi Alı xana nə cavaf verəjiyik? Hamı oyandı Qara Vəzir qışqırmağında, bağırmağında. Məxləs, savax azıldı. Pəri xanımın zadırına yaxınnaşır gürdülər ki, izəridə hər iki kürpənin başı kəsilib, üzdəri də yan-yana uzanıf. Zadır al-qana boyanıf. Pəri xanım da yoxdu.

Qara Vəzir üzünən uydura-uydura yalannan deyir ki, haramlar basqın elədilər, uşaxları üldürdülər, Pəri xanıma da gütürüf getdilər. Üzünü ərtistdiyə qoyuf başına-güzünə düyən Vəzir yalannan bir haray-həşir qopartmışdı ki, gəl gürəsən. Bunnar burda qalsınlar, gürək Pəri xanımın axrı nə oldu. Qarannıx meşədə, ayaxyalın, başiazıx qazan Pəri xanımın əyağını tikən, zükür haldan salmışdı. Baldırını-başını tikən cıra-cıra gürdü bir tərəfdə it hürür. Üzünü saldı bu it hürən tərəfə. Baxanda gürdü ku, bir komadı, komanın dürd yanında bir xeyli heyvandı. Heyvanın dürd yanında zovan itdəri yatışır. İtdər Pəri xanımın ayağının səsinə duydular, başdadılar hürüşməyə. Səs-küyə sürünün zovanı ayıldı. Səs gələn tərəfə gələndə gürdü ki, yarı zırpax, yarı üryan, yarı geyimli bir qadındı. Gürdü elə bil hez bəni adam düylü, nəşə bu Hürüdümü, məleykədimi, nədi? Zovan tanımadığı qadının üstünə tərəf, yanı səmtinə tərəf üz tutdu. Dedi:

– Ay bajı, ay bajı, sən kimsən, sən nəzisən, meşənin bu cəngəlliyində nə gəzersən?

Pəri xanım gürək zovanın sorğusuna nə cavaf verdi:

Nagah yerdən ürcah oldun,

İmdad elə mana, qardaş.

Mən fağırın bu günündə

İmdad elə mana, qardaş.

Zovan da nə olajax, zül adamıydı. Günü züldə, kolda keçmişdi. Bir az da şairyanalığı varıydı. Gütürüf gürək Pəri xanıma nə cavaf verir, siz şad olun:

Nagah yerdən ürcah oldun,

Dərdin süylə mana, bacı.

Bəlkə bir əlac eliyəm,

Dərdin süylə mana, bacı.

Aler burda Pəri xanım, gürək neyə deer:

Mənim bu halım biləllər,
Əl azsam yaman güləllər.
İndi dalımcən gələllər,
İmdad elə mana, qardaş!

Zovan dedi:

– Ay bəji, qulas as.

Dərin dəryaya dalaram,
Canımı oddara salaram,
Sənin qisasın alaram,
Dərdin süylə mana, bacı.

Gütürür gənə Pəri xanım, gürək süzün mühürbəndini neyə deyir, eşidənnər sağ olsun.

Pəriyəm, yoxdu günahım,
Ərşə dayanıfdı ahım.
Bir Alı xandı pənahım,
İmdad eylə mana, qardaş!

Gütürdü yenə zovan gürək süzünü neyə tamamladı:

Nə gəzersən dağdan-dağa,
Canım yolunda sadağa.
Nə süzün var de Budağa,
Dərdin süylə mana, bacı.

Zümkü zovanın adı Budağıydı, onzün süzün tafsırmasında üz adını zəker.

Pəri xanım avaznan dediyini dilinnən də Budax zovana danışdı. Dedi:

– Ay zovan qardaş, mən də and izerəm ki, sana bəji olajam. Süzümüz, sirrimiz aramızda qalajax. Mənim namusumu bir qardaş kimi qoruyajağına süz ver.

– Ay bəji, Allah eşqinə, sən nə danışərsən, sən mənim bu günnən bajımsan ki, bajımsan. İndi sən burda dur hez haraya tərpnəmə, sənin üstbaşın cırılıf, libasların ələ gələsi düylü, burda dur, gedem tezcənə nənəmin donunnan-doxzasınnan gütürüm gətirem.

Zovan süzü ağzınnan zıxan kimi götürüldü kəndə sarı. Gəlif komalarına zatdı. Nənəsinin sandığını azıf ordan bir nezə geyinəcək götürüf, Pəri xanımın yanına gəldi.

Pəri xanım Budax zovanın yanında gah qoyun qaytarer, gah quzu qaytarer.

Günnərin bir günü Budax zovan iki ayağını bir başmağa qoyuf dedi:

– Ay bajı, o ki, biz qardaş-bajı oldux, səni and vererəm o güzəgürünməzə, başına nələr gəldiyini, buralara neyə gəlif zıxdığını mana bir əməlli-başdı danış.

Zovan bu andı verəndə Pəri xanım durammadı. Dedi:

– Zovan qardaş, güürəm zox üz vurorsan, süzünü yerə salmaram. Ancax dərdimi deməzdən qavax istiyirəm sinəmə gələn üz bənd süz var onu deyim, sora dərdimi nə ki var, sana danışacağam, inşallah!

Pəri xanım bu yerdə “Urfanı” havasına nə deer, siz nə eşidersiniz:

Başına dündüyüm, ay zovan qardaş,
Harda gürsən Alı xana de gəlsin.
Didəmnən tükərəm mən qanılən yaş,
Harda gürsən Alı xana de gəlsin.

Yaqın tanıyarsan gürcəyin onu,
Oddan küynəyi var, alovdan donu.
Yaxannan tutaram qiyamat günü.
Harda gürsən Alı xana de gəlsin.

– Ay bajı, başına dünüm, sənin dərdin nədi, Alı xan kimdi?
Dedi:

– Qulaq as!

Adım Pəri xanım, Alı xan butam,
Zərxi-fələk etdi mənə zox sitəm.
Qoymadı axırda murada zatam,
Mənsur kimi zəkdi dara, de gəlsin.
Harda gürsən Alı xana, de gəlsin.

Yazıx zovanın anası Pəri xanımın başına fır-fır firraner. Fikrinnən də kezirer ki, oğlumunkunu Allah yetirif üz əyağınnan belə bir gəlin zıxıf qarşımıza. Bunu dilə tutuf zovana ala bilsəm, zox yaxşı olar. Həm gəlnim olar, həm də vaxlı-vaxtında qoyunu-keziyi sağar, işimizi yüngülləşdirər. Bir müddətdən sonra da oğlum-ata, mən də nənə olaram. Qarı bu cür fikirrəşər. Amba Budax zovanın fikri ayrıdı. Zümkü Budax zovan Pəri xanıma “bajı”-deyif, süzünnən dünəsi düylü.

Pəri xanım ujunnan-qulağınnan başına gələnnəri zovana qandırdı ki, başıma belə-belə işdər gəlif. Budax zovan Pəri xanımın halına zox ajıdı. Ürəyində Tafdıxnan Qara Vəziri zox yamannadı.

Pəri xanım bir nezə gün Budax zovangildə qalası oldu. Amba gejenin bir aləmi fikirrəşdi ki, mən bularda nə qədər qalasıyam. Yolu-irzi yoxluyuf bələtdəmişdi ertədən. Gejenin bir vaxtı pəncələri üstündə yavaş-yavaş Budax zovanın damınan zıxıf yola түşdü. Gəlhagəl gəlif “Qarannıx meşə”nin qırağına zıxdı.

Sizə kimnən deyim Qara Vəzirdən. Qara vəzir geri qayıtdı; ahnan, vaynan, iki kürpənin meyidinnən. Üz-güzünə düyə-düyə Alı xanın yanında üzünü təmizə zıxartmaxdan ütəri Pəri xanıma yamannadı. Alı xanı inandıрмаğa zalışdı ki, bu işdəri Pəri xanım üzü türədif, uşaxların da meytəderini zadırda qoyuf qazıf.

Uşaxları dəfn elədilər, üz, yeddi mərasimlərini verdilər. Alı xan Qara Vəziri yanına zağırif dedi, livaslarımızı da dəyişək, baravar Pəri xanıma axtarmağa gedək. Belə də elədilər. Yola düşdülər. Zox axtardılar, zox soraxladılar, üzdərinə o yan-bu yana zox vurdular. Pəridən əsər-ələmət gürmədilər. Elə bil yer yarılıf, Pəri xanım da yerə girmişdi. Harda ki, uşaxların başını Qara Vəzir kəsmişdi, orya gəlif zıxdılar. Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, haramılar burda gəlif uşaxların başını kəsif. Əsgərrər də yatışmış, mən də onnara arxeyin oluf yatmışam, başımıza belə bir badbaxt iş gəldi.

Alı xan hələ uşaxlarının qanı qurumamış bu torpağı qoxladı, dünya başına firrandı, güzdəri qaraldı. Üzünə gələndə gütürdü gürək neyə dedi:

Qadir Allah, sən bilersən,
Nə müşgüldü işim mənim.
Ayrı düşdüm Pəri xanımnan,
Qovğalıdı başım mənim.

Gütürür birini də:

Əlimnən uzurtdum qazım,
Dərdimi dərtməyə yazım.
Gərək gedif qürbət gəzim,
Dərvişlikdi işim mənim.

Aldı gürək birini də:

Alı xan eylədi nəzir,
Yaradan üstümdə gəzir.
Boynun sınsın, Qara Vəzir,
İtirdin sirdaşım mənim.

Alı xan neynəsən, əlinnən nə gələr?

Bəli, gəlhağəl, Alı xan gəlif Budax zovanın komasına yaxın-
naşdı. Zünki həməən yolnan gəlmişdilər. Gəldilər Budax zovana
zatdılar. Zovan buları zox layıxlı qarşıladı. Bir toğlu kəsdi, yedilər,
izdilər, sühbət elədilər, o yannan, bu yannan danışdılar. Alı xan
Budax zovannan Pəri xanımı soruşdu. Budax zovan Pərinin ona
danışdıqlarını, üzü də bir aya kimi onnar da qaldığını, sonra da
gejənin bir aləmi qazıf getdiyini Alı xana olduğu kimi danışdı. Alı
xan Budax zovanın didiklərini eşidif yola düşməkdə olsun, gürək
Pəri xanımın halı neyə oldu, başına daha nələr gəldi?!

Pəri xanım zovannan ayrılannan sonra, səhər tezdən meşədən
qırağa xızdı. Gürdü bir yerdə tüstü gələr, bir kürpünün başında;
baxdı gürdü kü, ojax yaner, ancax burda hez kim yoxdu. Kimlərsə
gəlif burda ojax qalıyif, biş-tüş eliyif, yiyif-izif təzəcə xızıf
gediflər. Üz-üzünə fikirreşdi ki, yaqın burya gənə gəlif-gedən
olajax. Gütürüf bir namə yazıf, gürək nə təhəri yazer, biz deyək,
siz şad olun, inşallah.

Gələn bəzircannar, gedən xocalar,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Yatammıram ay qarannıx gejelər,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Naməni yazanın şuxdu qələmi,
İmrandı dilləri, xoşdu kəlamı.
Oğlanlarmı qırdı gürvə haramı
Bu naməni Alı xana yetirin.

Dərdim əlli ikən, gəldi oldu yüz,
Biri həkim, biri loğman, biri siz.
Adım Pəri xanım, vətənim Bitliz,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Ojax daşdarının hərəsini bir tərəfə tulladı. Məktuvu püküf daşın birinin altı qoydu. Ustatdar deerdi ki, Pəri xanım bir nezə gün qabax kağız-qələmi irast gəlidiyi bir kəcavədən almışdı. Dərdini o kağıza yazıf daşın altına qoyur. Yoxsa meşənin ortasında Pəri xanım kağız-qələmi hardan alardı? Bir ustad da deerdi ki, Pəri xanım ürək süzdərini kümürnən ağac qabığına yazmışdı. Bizə zatan odu ku, Pəri xanım belə bir süzü yazıf daşın altına qoydu, tərpendi. Pəri xanım Budax zovanın yanında olan vaxtı saşdarını dəstəliyif qoyunun dərisinin izinə yığmışdı, papax kimi, üzünə də əl gəzdirmişdi, bir az qaraltmışdı. Elə bilsin kişi livası geyinmişdi.

Pəri xanım bu gürentüdə, bu qiyafədə gəlif Bitlis şəhərinə zatdı. Düz atası Hacı Səyyadın qapısına gəldi. Hacı Səyyada baş əydi. Bəli, bunnan qavax Pəri xanım malikanələrinin qavağına gələn vaxtı Hacı Səyyadın zox yaman kəlfləri varıydı, yanı itdəri varıydı, bu itdər yerdə adamı, güydə quşu alardı. Bir adam qapıya buraxmazdı. Ancax Pəri xanım dərvazadan izəri girəndə itdər ona hürə-hürə cumdularsa da, Pəri xanımı gürən kimi tanıyıf sakitləşdilər. Pəri xanım sevindiyyənnən başını atası Hacı Sayyad ayağını qoyduğu piləkənin üstünə qoyuf yuxuya getdi. Pəri xanım burda yuxuya getməkdə olsun, Hacı Sayyad savax namazına qalxanda gürdü kü, aya, qapıda piləkənin ayağında bir adam yater, itdər də dürd tərəfini kəsif ona keşik zəkəllər. Təpiyyənnən vuruf qaldırdı:

– Əyə kimsən, burda niyə yatarsan!

Dedi:

– Adım Əhmətdi, sana qurvan olom, eşitmişəm səxavətdi adamsan. Sürfəyin qırığınnan-süküyyənnən yığıf, toyux-cücənə baxaram, kimsəsiz adamam, məni qəbul elə.

Hacı Sayyadın buna yazığı gəldi. Dedi:

– Nə qədər künlün istiyir qal mənim yanımda, sən də bir qismət ruzunu taparsan inşallah.

Bu günnən Pəri xanım Əhməd adınнан ata mülkündə kişi livasında qalmaxda olsun sizə kimnən deyəjm – Alı xannan. Alı xannan vəzir Budax zovanın komasında nahar eliyif qalxan kimi, Budax zovan da bulara qoşuldu. Üzünü anasına tutuf dedi:

– Ana, bu mal-qoyun bu günnən sana baxer. Mən getdim bajımı axtarmağa. Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlif kürpü başınнан kezən vaxtı Qara Vəzir dedi ki, Alı xan, burda bir bəzirgan hürreşi qayırax. Ocağı qaladılar, taveyi asmaxdan ütrü daş lazım gəldi. O daşı qaldırdılar, bu daşı qaldırdılar, daşın birini qaldıranda Pəri xanımın məktuvu daşın birinin altınнан zıxdı. Alı xan başdadı məktuvu oxumağa.

– “Bu naməni Alı xana yetirin” – kəlməsini oxuyan kimi Alı xan yaqınlaşdırdı ki, məktuvu Pəri xanım yazıf, üzü də Bitliz şəhərinə gedif.

Dastanın bu yerini ustaddar belə də danışerdılar.

Alı xan, Qara Vəzir, bir də Budax zovan kürpü başına gələndə gürüllər ki, bir nezə bəzirgan kürpü başında hürre pişirillər. Bəzirgannardan biri daşın altınнан tapdığı məktubu oxuyur. Bu vaxt Alı xangil gəlif bəzirgannarın yanına zatanda bəzirgan həmənn məktuvu oxuyur. Bəzirgan məktuvu oxuyuf qurtarannan sonra Alı xan gütürür belə deyir:

Başına dündüyüm, bəzirgan başı,
Bu naməni yazan xanım nejoldu?
Ayağına dəyməsin yolların daşı,
Bu naməni yazan xanım nejoldu?

Gütürür Bəzirgan gürək nə deyir:

Başına dündüyüm süvdəgar qardaş
Kağız mənə nəgah yerdən tuş oldu.
Gürməmişəm yazan Pəri, ya mələk,
Kağız mənə nəgah yerdən tuş oldu.

Gütürdü Alı xan:

Aləm bilir kannan-başdan bezaram,
Üzüm-üz üzümə fərman yazaram.
Pəri deyən bu dünyanı gəzərəm,
Bu kağızı yazan sonam nejdoldu?

Bəzircan deer:

Eşqin səməndini minif zapmışam,
Bənnə oluf sınıx künül yapmışam.
Bu naməni daş altınnan tapmışam,
Nama mana nəgah yerdən tuş oldu.

Gürək Alı xan nə dedi:

Alı xan deyərlər mənim adıma,
Pərvanə tək qovrulmuşam oduna.
Hər zaman düşəndə Pərim yadıma,
Bu kağızı yazan Pərim nejdoldu?

Aldı Bəzircan:

Yetişsin dadına Heydarı-Kərrar,
Yolunda qoymuşam malı-mülkü – var.
Sana qurvan olsun Saleh Süvdəgar,
Namə mana nəgah yerdən tuş oldu.

Alı xangil bəzircannan, süvdagarran sağollaşır ayrıldılar. Alı xan, Qara vəzir, Budax zovan dərviş livas başdadılar Bitlis şəhəri səmtinə yol aldılar. Gəlif Qaraman adında bir kəndə zətdilər. Kəndin qulağında iki mərtəvəli bir oda. Binanın külfirəngisində bir gözəl xanım əyləşir. Qız gürdü kü, iki nəfər gələr. Qara vəzir dedi:

- Ay üy sahibi? Bizi qonağ alarsınızmı?
- Əyər Allah qonağısınızsa, alaram.
- Əlbətdə ki, Allah qonaxlarıyız.

Xanımın adı Nərgiziydi. Nərgiz xanım qarabaşdarına, köniz-dərinə, nükərrərinə güstəriş verdi:

– Qonaxları qəbul eliyin, onnara hürmətnən yanaşın, yaxşı quluxlarında durun.

Nolajax, qonaxları qarşıladılar, qulluxlarında durdular, yedir-dif-izirdilər. Oda verdilər. Yatıf durdular. Savaxlarınız xeyirlərə azılsın, sübh tezdən Alı xan eşiyə zıxıf yüyürəndə, Nərgiz xanım bunu gürdü. Gürdü ki, ilahi, bu neçə gözəl oğlandı? Mən neyleyim bunu burda əyliyim!

Nərgiz xanım qarabaşını zağırif dedi:

– Ay qız, bu qızıl onnuğu apar o yuyunan dərvişə ver.

Qara Vəzirən Budax zovan da üzdərinə dərviş kimi göstər-məkdən ütürü “Yarəb, mənə ayırma Şahi Vəlidən, Yarəb, mənə ayırma Həzrət Əlidən” – deyif qəsidə oxuyullar.

Nərgiz xanım bunnarın belə oxumaxlarını gürüf birə beş Alı xana vuruldu. Üz-üzünə dedi, ya rəbbim, mana nə böyük mər-həmət göstərfəsən, mana belə bir cavan yetirifəsən.

Qarabaş qızıl onnuğu gətirif Alı xana uzatdı. Alı xan dedi:

– Qız, biz pay alan dərvışdərdən düylük, pay verən dərviş-dərdənək. Apar qızılı sahvına ver, mənim qızıla ehtiyacım yoxdu. Belə deyif civinnən bir oyuc qızıl zıxardıf qarabaşa verdi.

Onu da deyim ki, ortada şübhə yaranmasın deyə Nərgiz xanım iki dənə beşdik qızıl da vermişdi qaravaşa, birni Qara vəzirdən, birni də Budax zovannan üteri. Qız beşdik qızılı Qara vəzirə uza-dan kimi, vəzir qızılı alıf da civinə qoydu. Budax zovan qızıl-mızıl gürməmişdi həyatı boyu. Qızılı gütürüf ağzına saldı, gürdü bərkdi, bir az dişinnən əzdi, gürdü dadı-duzu yoxdu. Üz-üzünə dedi:

– Nəyimə lazımdı, nə şəkərdi, nə nabatdı, nə qəntdi. Əzilmiş beşdiyi var gücünnən uzağa tulazdadı.

Nərgiz xanım işi belə gürüf üzü Alı xanın yanına gəldi. Dedi:

– Oğlan, bu geçə qonağım oldun, sizi yol adamı hesab elədim. Ancax sənə vurulmuşam, bu geçə də üzümün şəxsi qonağım olmalısən. Ürəyimə üz bənd süz gəlif, istərdim onu qəbul eliyəsən.

Alı xan dedi:

– Buyur, gürüm nə demək istiyirsən?

Nərgiz xanım dedi:

– Qulaq as, gür nə dejəm:

İltimas eylərəm, ay Alı dərviş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.
Sən də mənim kimi eşq oduna düş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Alı xan:

İltimas eyləmə, ay Nərgiz xanım,
Gedərgiyəm, burda qala bilmərəm.
Axtareram soraq ala bilmerəm,
Gedərgiyəm burda qala bilmərəm.

Aldı Nərgiz xanım:

Mənəm bu yerlərin sultanı-xanı,
Tutmuşam dəstimdə gülü-reyhanı.
Mən səni severəm, sən də sev məni,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Gütürür Alı xan, gürək nə deyir:

Mənim yarım geyər alı-qırmızı,
İşvəsi-qənzəsi yandırır bizi.
Bağın bənövşəsi, gülün nərgizi,
Onnan geyrisini dəyə bilmərəm.
Mənim sevgilim var qala bilmərəm.

Gütürür Nərgiz xanım gürək daha nə deyir:

Sən mənim canımsan, canım cananım,
Sabahım-salatım, dinim, imanım,
Sana qurvan olsun bu Nərgiz xanım,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Alı xan dedi:

– Ay xanım, ay xanım, qulaq as!

Leyliyə Məcnundu, Əsliyə-Kərəm,
Nolar yar camalın bir də mən gürəm.
Qadir Allah, sənnən mühlət istərəm,

Alıyam, Pərisiz can da vermərəm,
Gedərgiyəm, burda qala bilmərəm.

Süz cavabı tamam oluf, Alı xan Nərgiz xanımnan halallıx istiyif yola түşdülər. Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, gəlif zətdilər Bitlis şəhərinə. Bitlis şəhərində dərvişdər qapı-qapı gəzif hər qapıda qəsidə oxuya-oxuya gəzillər. Gəldilər bazar büyrünə zıxdılar. Buralarda hərrənellər, Hacı Səyyadın üyünü neyə tafsınnar, neyə bulsunnar?

Günnərin bir günü, Hacı Səyyadın üyünə bazarrıx lazım oldu. Hacı Səyyad pul zıxardıf Əhməd zığırdı, pulu verdi, dedi:

– Bala, üyün bazarrığı tükənif, get yaxşı bir bazarrıx elə.

Pəri xanım Əhməd livasında bazara gəldi, hərrəndi. Bir də gürdü Ali dərviş, Qara vəzir, yanında da Budax zovan qəsidə deyə-deyə camahatdan pul alellər. Pəri xanım bazarrığını eliyif geri dündü. Evə gəldi. Üzünü Hacı Səyyada tutuf dedi:

– Baba.

Dedi:

– Bəli.

– Baba, sizdən bir süz soruşajam. Siz hürmətdi-izzətdi bir adamsınız, qonaxzıl adamsınız. Bayax bazarda üz nəfər dərviş gürdüm, elə gözəl oxuyullar adamın tükləri biz-biz olor. Nolar gətirəsən bu gecə onnar burda sühbət eliyə.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, o dərvişdəri tanıyırsanmı?

Əhməd dedi:

– Bəli, bazarda filankəsin karvansarasında dayanıflar.

– Oğul, get onnarı təklif elə, bu gecə gəlsinnər bizə sühbət eləsinlər.

Pəri xanım, yanı Əhməd bazara gəldi. Hərrəndi bazarın ağzında Qara vəziri, Budax zovanı, Alı xanı gürdü. Baş əydi, əllərini sinəsinə qoydu. Dedi:

– Ağə dərvişdər, sizin qəminiz az olsun, dərdiniz az olsun, kefiniz saz olsun. Mənim ağam istiyir ki, siz bu geje onun qonağı olasınız.

– Sizin ağanız kimdi?

– Gedəndə gürərsiniz.

Əhmədin arxasınca (yanı Pəri xanımın) Alı xan, Qara vəzir bir də Budax zovan gəlif Hacı Səyyadın malikanəsinə zətdilər. Bunnarı qonağ otağına yerrəşdirdilər. Alı xan elə gözəl səsnən qəzəllər oxuyur ku, meyllər azer, künullər oxşuyur, dini sühbətdər eliyir. Əsidənnər mat qaler bunun danışığına, oxumasına. Alı xan üzü nurlu peyğəmbərimizdən, Dədə Qorquddan, Müvlanadan, Yunis Əmrədən elə sühbətdər eliyir ki, elə bil bu onların üzüdü. Camahat ayıl-mayıl oluf bunun sühbətdərinə. Xalxın ağzı azıx qalır. Məclisə cümlə-ələm toplaşır. Gejənin bir müddətinə kimi Alı xan danışdı, oxudu, milləti feyziyə elədi. Süzünü-sühbətini yekunlaşdırmaq istədi, dedi:

– Sizin izinizdən də bir danışan, dinnən, şəriyətdən danışmaq istəyiniz yoxdumu?

Camahatın arasından Əhməd (yanı Pəri xanım) irəli zıxıf dedi:

– Mən danışmaq istiyirəm. İxtiyar versəniz, bir sühbət də mən eliyərəm.

Alı xan dedi:

– Niyə olmur, zox gözəl olar.

Pəri xanım zox üzünü qavağa vermerdi. Həm də üz güzünü kü, müşəmbələmişdi, istəmerdi ki, camahat bunu yaxından gürüf iyrənsin.

İrəli gəldi, əlinə bir zıvıq alıf sinəsinə basdı gürək nə dedi:

Ay hazarat, hez güzdülər gürməsin,

Nə yaman olurmuş yaman ayrılıx.

Ülüm həxdə, bu dünyada insana,

Ülümünən də bəxər, aman, ayrılıx.

Dərdim bir dəryadı, künlüm bir ada,

Günbəğünnən artıf oldu ziyada.

Hərdən bir cüt balam düşəndə yada,

Ucalar başımnan duman, ayrılıx.

– deyəndə Alı xan şəşəltdi güzünü buna doğru.

– Əyə, sana qurvan olom, nəydi o oxuduğun? Birni də oxuyunan.

Əhməd sonuncu bəndi deməzdən qavax Alı xan dedi:

– Ayə, o cüt bala dedin, nə dedin, mənim tufanımı niyə dağıtdın?!

Aldı gürək Əhməd nə deyir:

Əhməd gəlir bu meydanda durmağa,
Müjgan oxun şirin cana vurmağa.
Dünya bibəfadı, bir də gürməyə,
Gəlmer sağlığıma güman, ayrılıx.

Bəli, gejdə başa zatdı, hərə bir tərəfə dağılışdı. Yatmaxda olsunar. Savaxlarınız xeyrriyə azılsın, inşallah! Savax azıldı. Dərvişdəre gənə zürək, yemək gələn vaxtı, bu tərəfdən o, o tərəfdən bu – hamı izəri girer. Budax zovan dedi:

– Mən bajımı gəzerəm.

Alı xan dedi:

– Mənim itiyim var.

Qara vəzir dedi:

– Mənim də itiyim var.

Ancax Əhməd bunnara qulluğ eliyir. Alı xan dedi:

– Əhməd, qardaş, axşamkı süzünü bir də oxuyarsanmı? Mənim ciyarımı dağladı.

Əhməd dedi:

– Bu şərtən oxuyaram ki, nə izəridən zıxanı, nə də eşdən gələni buraxmıyın zülə, hamı bir yerdə qalsın.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, mənim bu üydə kimim var hamısı burdadı. Züvzəmdi burdadı, iki oğlumdu burdadı, nükər-qulluxzu, qaravaş – kim var hamsı burdadı.

Əhməd dedi:

– Nə olsun, izəri girəni buraxın gəlsin, zülə zıxanı buraxmıyın.

Belə deyəndə Budax zovan durdu qapının ağzını kəsdirirdi. Eni-eninə, uzun-uzununa – qapının ağzında durdu. Dedi:

– Mənim başım üstə, izəri girəni buraxajam, eşiyə zıxanı buraxmıyjam.

Alı xan dedi:

– Ay Əhməd qardaş, indi oxuya bilərsən ki?

Dedi:

– Oxuyaram, inşallah! Amma mənim fikrimə nəzər salın, məni yaxşı başa düşün, gürün nə demək istiyirəm!

Axşam Hacı Səyyad dərvişdərin bir-bir adını soruşuf – Qara vəzir deyif Qara Muradam, Zovan deyif Budax zovanam, Alı xannan soruşanda deef ki,adım Nihan vəzirdi. Ancaq Pəri xanım gürdü kü, zovannan başqa ikisi də addarını dandılar. Gütürüf gürək burda nə dejək.

O zaman ki, zıxdın Vannan irağa,
Qatırlı, şuturlu, mayalı dərviş!
Dindirəndə kəlmə-kəlmə danışan,
Gəlinnən, qızdan da həyalı dərviş!

O zaman ki, zıxdım yollara Vannan,
Bu qürvət ellərdə mən oldum canuan.
Halımı xəvər al Budax zovannan,
O biler hər işi, əhvalı, dərviş!

Alı xan gənə təcüfləndi, dedi:

– Nə deer əyə, bu. Ə, zovan nəyi bilərsən?

Zovan dedi:

– Qardaş, hez zad başa düşə bilmerəm, ancax deyəsən o düz danışer.

Başım qoydum astanada daşa da,
Rəhm edən olmadı güzdə yaşa da.
Mən də gürdüm bir qarannıx meşədə,
O sən itirdiyin maralı, dərviş!

– Ayə, sən nə danışərsən, azıx de gürüm.

Dedi:

– Qulaq as, bir az səbrin olsun:

Zoxdu ürəyimin qəmi-azarı,
Güzümə görünməz düyləti-varı.
Mənim üymü yıxdı Tafdıxnan, qarı,
Kəsdilər babamnan ilqarı, dərviş!

Fələk məni ağlatmışdı, güldürdü,
Ağladıban güz yaşımı sildirdi,
Qara vəzir bir cüt oğlum üldürdü,
İgidsənsə qana qan alı, dərviş.

Alı xan ildırım kimi ayağa durdu:

– Ay Əhməd, əy, de gürək sən kimsən, buları hardan bilersən.

– Qulaq as, gür mən kiməm:

Səhər-səhər zıxan dan ulduzuyam,
Şirin-şirin kavafların duzuyam.
Adım Pəri, Hacı Səyyad qızıyam,
İstərsən güstərim camalı, dərviş,

– deyif başınnan qarın-qarteyi, üzünən suluğu zıxardanda pərişan
tellər dağ şələləsi kimi ay üzünə dağıldı. Yaxşı baxın, mən Pəri
xanımam – dedi.

Ama zovan qapının ağzını elə kəsif ki, zivin də kezə bilməz.

Neynəmək lazımdı? Birinci Qara vəzirin payını vermək
lazımdı. Elə də cəzasını verdilər, Qara vəziri iki şaqqa eliyif, bir
şaqqasını imarətin bir tərəfinə, bir şaqqasını da o biri tərəfində
hündürdə koraladılar²², qurda-quşa yem oldu. Qarıyı da verdilər
Budax zovana. Dedilər zovan, du elə sana yarıyar, apar sürünün
yan-yürəsində küpək əvəzinə bağlıyarsan. Budax zovan aparmadı
qarıyı. Başına tək bir zomax vurdu. Onnan da canı yıxdı. Tafdığın
da cəzası verildi, o da cəhənnəmə vasil oldu. Pəri üzünə gəlif, üz
livasını geyif, gürək Alı xana nə dedi:

Uzax yoldan gələn dərviş,
Yoluna qurban mən olum.
Bircə danış tutu kimi,
Dilinə qurvan mən olum.

²² Korladılar - mıxladılar

Yoxdu səntək bir mərdana,
Məni gətirmədin cana.
Sarılax boyun-boyuna
Boyuna qurban mən olum.

Kezif bu dağlardan aşax,
Cümlə cahanı dolaşax.
Pəri deyir, qucaxlaşax,
Belinə qurvan mən olum.

Bəli, iki sevgili bir-birinə qovuşdu. Hər kəs üz layiqli cəzasını aldı. Hacı Səyyad Alı xannan Pəri xanıma qırx gün-qırx gecə toy elədi. Aşix gəlif məclisi duvaqqapma ilə başa vurdu. Onnar uzun zaman yaşadılar, yenə də gözəl üyladdarı oldu. Dünyadan kam aldılar, siz də kamınıza zatasınız.

VALEH-ZƏRNİGAR

Bismillah irrəhmanir rəhim! Bütün oxucularıma salamlar olsun! Qarayazılı aşiq Alxan deyir ki:

Hez bülbüllər nalə zəkməz, düşməni xar olmasa
Bəzirganlar mətah azmaz, yaxşı bazar olmasa.
Axtarıram ləl mədənin, mənəm onun sərrafı,
Qara daşda nə qiymət var, ləli-güvhər olmasa.

Vaxt oluf ki, hədər yerə ümrü bada vermişəm,
Axsamışam, büdrəmişəm, qəmnən hasar hürmüşəm.
Üz başıma zox gəlifdi, təcrübəmdə gürmüşəm,
Dostun səndən kənar gəzər, cibində var olmasa.

Qayda budu qəlvi dağın başı cisgin dumandı,
Aləmə sirrim gizlindi, xaliqumə əyandı.
Vəsv eliyir aşiq Alxan, zaman-güzəl zamandı
Yaşamax zox asand oluf, mərdimazar olmasa.

Bəli, sizdəre xəvər verəjəm kezmiş əyyamlardan, sabiqəl düvrannan. Güzəl Qarabağın Abdal Gülab²³ kəndinnən. Abdal Gülab kəndi həqiqətən də Qarabağın ən güzəl, səfalı yerlərinnən biriydi. Bu vilayətdə yaşayannar, yaradannar zox olufdu.

Uzun zaman bu eldə aşix Valeh yaşıyıf, yaradıf. Mükəmməl ustad oluf, aşıqlar bağliyıf, məclislər yola salıf. Üzünnən sonra zoxlu xəzinəsi qalíf, küliyyat qoyuf gedif. Bir də ustadlarımızın dilində, sinəsində aşığın “Valeh-Zərnigar” dastanı qalíf.

Aşix Valehin başına gələn məcaralardan, maraxlı hadisələrdən, ustadım Aşix Alxan Qarayazılıdan nə təhər eşitmişdim, elə də zətdirajam, inşallah. Allah bütün ustadlarımıza, o cümlədən ustadım Aşix Alxana irəhmət oxuya-oxuya gütürək gürək Valeh babamızın başına nələr gəlif, bizdən nə eşidəjəksiniz?!

²³ Aşiq hər yerdə Abdal Gülablı yox, Abdal Gülab deyir, biz də elə saxladıq (E.M.).

AŞIX Valeh AŞIX Məhəmməddən, AŞIX Baqıdan, AŞIX Güllüdən dərs alannan sonra təxminən on səkkiz-on doqquz yaşlarında aşıxlığa başladı. El-oba Valehi zox irəli zəkdi, zox sevdilər onu. AŞIX Valeh hələ zox cavan olmağına baxmıyaraq, məclisdərdə üzünü zox şirin bir sənətkar kimi, danəndə bir ustad kimi aparardı. Günnərin bir günü Valehi gənə də Qarabağın şen olmuş kəndlərinin birinə toya dəvət elədilər. Valeh bu toyda oxuyan vaxtı Səmənd adında bir aşix da gətirdilər məclisə.

AŞIX Valehnən baravar aşix Səmənd də məclis aparası oldu. Bu toyda AŞIX Valehin sənətkarlığına, toy aparmasına heyran qalan AŞIX Səmənd, AŞIX Valehin ustatdığına vuruldu. Valehdən xahiş elədi ki, bu günnən barabar aşixlıx eləsinlər. Valeh irazı oldu, AŞIX Səməndin təklifini irazılıxnan qarşıladı. Ancax AŞIX Səməndin bir xasiyyəti var idi. O, AŞIX Valeh kimi düyüldü. Təkəbbürlük var idi onda. Üzünü bəyənmək, üzünə vurqunnux var idi onun xasiyyətində. Guya bu hamıdan artıx sənətkardı, guya bu hamıdan zox bilən aşixdı. Ancax bərkə-boşa düşməmişdi. Eli-obanı var olsun, elin məclislərinə dəvət alardı, elnən dolanardı, elin arasında gəzərdi. Bir nezə toyu barabar kezirənnən sonra AŞIX Valeh Səməndi üz kəndlərinə dəvət eliyəsi oldu. Dedi:

– AŞIX Səmənd, Abdal Gülabda bir nezə toyum var, gəl gedək həməən toyları da barabar yola salax.

AŞIX Səmənd bu təklifdən zox xoşhal oldu, AŞIX Valehə irazılığ elədi. Üz qoydular AŞIX Valehin kəndinə – Abdal Gülabə. Yol uzunlu Abdal Gülabə doğru sühbət eliyə-eliyə gəlməkdə olsunnar, sizə kimnən xəvər verem, o vaxtın 12, 14, 15 yaşına zatmış uşaxlarınnan. Bu uşaxlar züldə kimi üz kezisini, kimi inəyini, kimi qoyun-quzusunu otarer, güdürdülər. Qışın son ayıdı, havaların sərt vaxtıdı. Uşaxlar bir 10-12 nəfər olardılar. Bunnar gürdülər ki, yolnan iki aşix gəlir. Buların izində bir kezəl də var idi. Kezəl Məmməd deyərdilər adına. Kezəllər də cürbəcür olar. Ustaddar bunnarın adını zox sadalayardılar. Ancax mən bunnarın iki-üzünü yaddaşımda saxlamışam. Bulardan biri – Daz kezəldi. Bu kezəllərin deyəllər başının ortası kezəl olur, qabağı tüklü olur.

İkincisi – Qaz kezəl. Deyəllər bu kezəlin başının hər yerində tük olur, amba zox seyrək-seyrək bitik olur. Bir də var Xondu kezəl, təmiz başı tüksüz olur. Ancax gün dəyəndə elə parıldıyır ki, elə bil ləmpə kimi, qarannıx otağa işıx sazer.

Bir də var Noxudu kezəl. Belə kezəlin başının tükü seyrək olur, həm də orda-burda noxud kimi dənə-dənə olur. Belə aybacar (eybəcər E.M.) şəklində. Kezəl Məmməd həməni noxudu kezəllərdən idi. Deyəllər kezəllər zoxbilmiş, zoxbilici olurlar. Məmməd də o zoxbilmişdərdən idi. Aşıxlar uşaxlara yaxınnaşar, yaxınnaşmaz Kezəl Məmməd dedi:

– Ay uşaxlar!

Dedilər:

– Nədi?

Kezəl Məmməd dedi:

– Siz nə deyirsiniz, gələn aşıxları bağliyıf sazdarını əllərinən alımmı?

Dedilər:

– Ala bilirsən al, kimdi sənin qavağına duran.

Kezəl Məmməd dedi:

– Onda deyin gürüm onların sazdarını alsam, mana nə verərsiniz.

Uşaxlar dedilər:

– İrəhmətliyin oğlu, bu zülün ortasında nəyimiz var ki, sana verək. Bəjarığın var sazdarını al, sonra nə istəsən üyə qayıdanda verərik.

Kezəl Məmməd dedi:

– Hez elə şey yoxdu, əyər aşıxları bağliyıf sazdarını alsam, hamınızın heybələrinizdə gətirdiyiniz yeməklərinizi alajam.

Bir süznən, irazlaşdılar. Aşıxlar gəlif zətdilər. Uşaxların salamlaşdılar, uşaxlar “əleyk” aldılar.

– Ay uşaxlar, bərəkətli olsun.

– Ay aşıxlar, zox sağ olun.

Kezəl Məmməd irəli duruf dedi:

– Aşıxlar, mən bu uşaxlarnan mərc gəlmişəm ki, sizin sazdarınızı alajam, əvəzində də onnar bu günkü zürəklərini mana verəcəklər. Əgər siznən dəyişif sazdarınızı almasam, bu gün ac qalajam, zümkü nənəm bu gün zürək qoymuyuf.

Dedi:

– Əyə, niyə qoymuyuf?

Kezəl dedi:

– Yoxdu, nədən qoysun. Mən də indi burda üz məharətimi göstərif, bu uşaxların zürəyini əlinnən alajam.

Aşıx Səmənd irəli duruf dedi:

– Əyə, nə məharətdi, göstər gürək.

Kezəl dedi:

– Aşıx, adın nədi?

Dedi:

– Səmənd.

Kezəl dedi:

– Səmənd ata deyəllər, bir adam adı yoxmuydu sana verəydilər? Yaqın sənin adın Səmətdi, Səmənd düylü.

Aşıx Səmənd dedi:

– O sənnik düylü. Sualını ver, gürək nə deyirsən?

Kezəl dedi:

– Aşıx, zox ütələnersən, qorxoram bilmiyəsen. Gütüruf gürək Aşıx Səmənddən nə soruşdu.

Aşıx, bu gün adnadı,

İşlər oandınadı.

Su suya kürpü salar,

Tap gürüm adı nədi?

Səmənd xeyli fikirləşənədən Aşıx Valeh o yandan dilləndi ki, a Səmənd, buz kimi niyə dondun? Kezəl Məmməd annadı ki, Aşıx Səmənd deyəsən zətinlik zəker cavab verməyə. Səməndin Aşıx Valehə ajiğı tutdu, dedi:

– Uşax bir yannan, sən də bir yannan, üstümə nə tüşüfsən, bu cəfəngiyyat süylüyür, sən də mana irad tutuf kezələ kümək durorsan.

Kezəl dedi:

– Aşix, yaxşı, eybi yoxdu, bunu bilmədin. İndi ikinci sorğuma cavaf ver gürək:

Bu gün adnadı,
İşlər avandınadı.
Üküzümü bir inək doğuf,
Tap gürüm adı nədir?

Aşix Səmənd dedi, əyə, yekə oğlansan, üküz də inəyi doğarmı? Bu vaxtı Valeh kezəlin üzünə baxıf qımışdı.

Onda Kezəl götürüf üzüncü sorğuyu, yanı qıfılbəndi soruşdu. Dedi:

Mən aşığam, yüyürər,
At atdanar, yüyürər.
O nədi ki, ay aşix,
Cavannıxda oturur,
Qocalıxda yüyürər.

– Ə, irəhmətdiyn oğlu, sən də elə süz deyirsən, “belə hoppandı”, “elə tullandı”.

Bu vaxtı Valeh dedi:

– Ay Səmənd, kətiyən koması kimi niyə dığırannersan?

Valehin bu süzünə Səməndin elə ajığı tutdu gəl gürəsən. Dedi:

– Valeh, bü günnən sənnən mən irasdaşsam, salam verif – salam alsam, mənim zatım-südüm belə-belə olsun.

Valeh Səməndin koolunu alanatan Səmənd sazını da küynəyinə salıf “asta qacana o güy imam qənim olsun” – deyif güzdən itdi. Başını dündərif hez geriyə də baxmadı. Uşaxların fışqırığı, Kezəlin qağıltısı bir yana, Səmənd laf üzünnən zıxıf aralanmaxda olsun. Valeh dedi:

– Oğul, deyirsən “üküzümü bir inək doğuf” – eləmi?

– Hə. Tap gürüm adı nədi?

– Üküzünü inək doğar, üzgə nə doğa bilər? “Su suya kürpü salar” – deyirsən, eləmi?

– Bəli!

– Bu da buzdu, suyu dondurar, hamı üstündən kezər. Bu da doğrudumu?

– Bəli, doğrudu.

– “Cavannıxda oturur, qocalıxdə yerəyər.” Bu da kətiyən kolu düyülmü? Burda nə zətin tapılası şey var ki, üzünü bu qədər üyürsən, ay Kezəl! Arada mənim aramı sənət yoldaşımnan vurdun.

Kezəl dedi:

– Ay irəhmətədiyin oğlu, istiyirsən gedin o aşixnan bir-birinizi yeyin. Mən ki, bu gün bu uşaxların zürəklərini əllərindən aldım, mənə bəsdı.

Aşix Valeh qaqqıldıyıf gülə-gülə uşaxlardan ayrılıf kənd-dərinə getməyində olsun, sizə Aşix Səmənddən danışəm. Aşix Səmənd Valehdən ayrılıf xeyli getmişdi ki, gürdü bir kecava gələr. Qavaxda sarvan dəveyi zəker.

– Salaməleyküm!

– Əleykümə salam!

Qarşıdan gələn şəxs Aşix Səmənddən soruşdu:

– Oğlum, mənzilin-məqamın haradı, hara belə bu kimsəsiz yerdə tək-tənha gedərsən?

– Qardaş, aşığam, el aşığıyam, harya olsa, yünüm tüşür. Harda məclis var, harda toy var, ora bizdikdi. Atalar demiş. “Aşığinki toynan, mollarınki vaynan”. Bizim işimiz budu, Allah-Tala elimizi nə mollasız, nə də aşıxsız eləsin.

– Oğul, neyəsən səni Dağıstana, Dərbənd şəhərinə aparem.

– Orya nəyə aparərsən?

– Atamın gору haqqı orda aşix deyilən şey yoxdu. Toylarda aşix gəzməkdən camahat hənəkdən tüşür. Gah gedif Güyzədən, gah Borzalıdan, gah da Gəncəbasardan gətirellər. O da camahata yaman baha başa gələr. Əmbə səni gedək bir zayxanıya tafşirem, gür nə qədər müştərin olajax?

Səmənd yazıx nə bilsin Dərbənddə nə baş verer?! Qoşulor bu adama, üz qoyollar Dərbənd sarı. Aşix Səmənd arabaların birinə əyləşif, yerini irahatdıyır. Yeməyi-izməyi qaydasında. Bir müddət saznan-süznən, sühbətən gəlif zatellar Dağıstan vilayətinə. Bu

adamlar Aşix Səməndi Dərbəndə gətirər, orda bunu yaxşı yerləşdirirlər. Üzünü də bir zayxanıya təfşirellər ki, qoyun bu aşiq daim burda qalsın, burda zalsın-zağırsın. Burdan da toylara, şannara gedif uruzusunu qazansın.

Bəli, Aşix Səmənd səliqə-sahmannı bir zayxanıya yerrəşmişdi. İşdəri zox yaxşı gederdi. Müşdəri-müşdəri üstünnən, toytaya qarışf, nişan-nişana qarışf, ruzi-bərəkət gün-günnən arter, hamınızın bərəkətiniz bol olsun, inşallah. Bir nezə gün beləyə keçmişdi. Aşix Səmənd pulu-pareyi yığışdırıf bir yana zıxarda bilmerdi. Ruzi-bərəkət güydən tükülürdü. Bir toy elədi, iki toy elədi, gürdü ki, üzüncü toyda fərraşdar gəldilər.

– Salaməleyküm, aşix!

– Əleyküm salam!

– Sizi Zərnigar xanım üz yanına dəvət eliyir, biznən getməlisən.

Aşix dedi:

– Nə toyudu, böyük toydumu, kizik toydumu?

– Böyük-balaca bilmerik, biz tapşırıx yerinə yetirerik, gedəndə bilərsən.

Səmənd Zərnigar xanımın hüzuruna gələndə gürdü ki, paho, allı-güllü, üzü xallı, elə bir güzəl qadındı ki, gəl gürəsən. Salam verdi qıza.

– Xanım, mənə nə işə buyurmusan?

Zərnigar xanım dedi:

– Bilmirsən səni niyə zağırmışam bura?

Aşiq Səmənd dedi:

– Xanım, bilmerəm niyə zağırdığımı. Gəlmişəm, deyərsən, bilərəm.

– Sən gərək mənim qarşımda hesabat verəsən, sınağımnan zıxasan, sonra bu yerlərdə aşixlax eliyə bilərsən. Yoxsa ülmüş şeydi, – dedi Zərnigar xanım.

Aşix Səmənd dedi:

– Ay xanım, nə mənə imtahana zəkersən, sana nə hesabat verməliyəm. Mən sana uşax-muşax ha düyləm, aşixlıxdan başım zıxmıya. Aşixlığın qayda-qanunu budu ki, “Divani”dən başladıyif

“Müxəmməs”ə qədər bütün havaları biləsən, ustaddarın qoyuf getdiyi dasdannarın bir nezəsini biləsən. Bunnarı bildin aşıxsan ki, aşıxsan. Allaha şükür, mən də bunnarın hamısını bilirəm.

Zərnigar dedi:

– Zox üzünü üymə. Dediym havaları zalıf-oxuya bilməsən sazını başına zırpajam.

– Mən böyük ustayam – dedi aşix Səmənd.

– Onda ki, böyük ustasan güzümün qavağınnan kənara zəkil. Belə deyif Zərniyar xanım sazın zilini zil, bəmini bəm elədi, başdadı aşix Səməndi saznan-süznən sorğu-suala zəkməyə.

Aşıq Səmənd Zərniyarın birinci bəndinə cavaf verə bilmədi, lal oldu, yerində qaldı. Zərniyar bunu belə güruf adamlarına əmr elədi ki, aşix Səməndin boynunu kündələsinnər. Səməndin boynuna kündə vuruf, ayağına zəncir taxıf məhbəsə saldılar. Aşix Səmənd qapıdan izəri girəndə gürdü izəri dolu adamdı. Aşix Səmənd üzünü izəridəkilərə tutuf dedi:

– Qardaşdar, sizi niyə bura salıflar, sizi kim tutduruf?

Dedilər:

– Aşix, bilmirsənmi, Zərniyar xanım Dağıstan hükümətinnən elə bir müqavilə bağlıyıf, elə bir yazı imzalıyıf ki, bütün aşixlar onun imtahanınnan kezməli. Kezə bilməsələr hamısının başını vurdurajax.

Aşix Səmənd dedi:

– Ə, nə danışərsən? İndi biz nəzə aşığix?

Dedilər:

– Otuz doqquz aşığix.

Aşix Səmənd burda başa düşdü kü, ipin ucunu itirif. Ona güre də neynəməli? Sakitdəşməyə başdadı. Fikirrəşdi ki, burda mənnən başqa otuz doqquz aşix da var, onnara nə olajax, mana da o olajax. “Elnən gələn toy-bayramdı” – deyif atalarımız.

Hər savax burdakı məhbəsdara, aşixlərə zürək gələrdi. Arpa zürəyi, yarım dolza su. Ayaxdan başlıyırdılar ta qurtarana qədər. Ayaxdan başdıyıf başda qurtaranda başdakına bütüy zürək tüşürdü. Bu gün Səmənd başda idi. Savaxsı gəldi Səmənd ayaxda oturdu.

İndi başdan başdadılar. Ayağa zatanda yenə bütün zürək Səməndə түşdü. Məhbus yoldaşları dedilər:

– Əyə, baxtafarın oğlu, nə qismətdi adamsan? Hər dəfə zürəyin bütüyü sana түşür.

Səmənd dedi:

– Əyə, irəhmətdiyyin balaları, toylarda aşix Valehnən baravar yeyə-yeyə, izə-izə erkəyin, quzunun ətini bəyənmerdik. Zolpaynan, bezəynən dolanerdıx. Sən bu arpa cadını mana zoxmu gürürsən?

– Əyə, kimnən nəyi bəyənmerdiniz, aşix Valehnən?

– Bəli, Aşix Valehnən, Qarabağın ən gürkəmli sənətkarınnan məclisdər yola vermişəm, siz məni nə hesav eliyirsiniz?

Aşix Səməndin Aşix Valehnən üyünməsi xəbərini Zərniyar xanımə zatdırdılar. Dedilər ki, təzə gələn aşığın dilinnən “Aşix Valeh” adı түşmür. Oydu ki, Zərniyar xanım Aşix Səməndi yanına zağırtdırdı dedi:

– O, Aşix Valeh kimdi ki, dilinnən түşmür.

Səmənd dedi ki, Aşiq Valeh Qarabağın Abdal Gülab kəndində yaşıyır, zox ələmət aşıxdı, hər ustad, hər sənətkar onun qavağında dayanıf cavabını verə bilməz. Xanım, səni yıxsə, bircə o yıxacax. Üzgə yıxan olmaz.

– Ünvanını verərsən?

Dedi:

– Buyur.

Zərniyar xanım Valehin ünvanını alıf, bir namə yazıf, izərisinə də sinəsinnən üz yarpax şeir qoydu. Bir fərraş zağırıf dedi, fərraş, al bu nameyi, başını burda istadıf Abdal Gülab kəndində qırıxdır. Mənim naməmi tez aşix Valehə zatdır.

Fərraş yolda getməkdə olsun, sizə kimnən deyim. Aşix Valeh üz torpağında, üz camahatınnan toyda, nişanda zalıf-oxuyurdu, gün-güzaranı xoş kezerdi. Atası Valehi yenicə nişannamışdı. Sənəm adında üz elərinən bir qıza ad eləmişdilər Valehi.

Nolajax, nişannı oğlan, eşq topuğuna vuruf, orda-burda üzünü güstərer. Sənəti də, aşixlığı da şükür yaradanın birriyinə günü-

günnən üstə gətirir. Bir gün gənə də Aşix Valehi bir toya zağır-mışdılar. Toya girif yenicə “Divani”, “Təcnis” oxuyuf, gəraylıya kezmişdi ki, birdən, “Aşix Valeh” – deyə hündürdən bir səs eşitdi. Belə baxanda gürdü ki, kəndlərinin ağsaqqalıdı. Dedi:

– Baba, nə var, nə buyurursan?

Dedi:

– Oğul, Dağıstannan, Dərbənd şəhərinnən bir qasit gəlif səni istiyir.

Valeh dedi:

– Niyə züldə duror, deyin izəri buyursun.

Qasit izəri gəldi, baş əydi. Naməni qoltux civinnən zıxardıf, zərfi üpüf Aşix Valehə uzatdı. Aşix Valeh camahatdan üzr istiyif məktuvu azıf oxuyanda gürdü ki, baa. Xeyli fikrə gedənnən sonra camahat hərə bir tərəfdən, Aşix Valeh, nə oldu sana, nə məktufdu oxuduğun, onu kim günedərif?

Valeh dedi:

– Əziz camahatımız, niyaran qalmıyın. Məktubdu Dağıstan vilayətinin Dərbənd şəhərinnən gündəriflər. Məktubu 40 aşığı zindənda saxlıyan, sazda, süzdə bu günə kimi məğlubiyyət bil-məyən Zərnigar xanım yazıf. Məni üz meydanına zağırif. Deyir qüdrətin varsa, gəl məni bağla, 40 aşığı da azad elə.

Camahat hərə bir tərəfdən Aşiq Valehi məcbur eliyirlər ki, məktuvu oxusun. Aşiq Valeh camahatın arzusunu yerinə yetirər. Başdıyır məktubu oxumağa. Valehin dilinnən biz deyək, siz şad olun, inşallah! Gütürüf Zərniyarın süzdərini Valeh neyə oxuyur.

Mənnən salam olsun Aşix Valehə,

Əyər aşixsansa, bu meydana gəl.

Ya aşixlıq adın qaldır üstünnən,

Ya sür səməndini, bu divana gəl.

Camahat mat-məətəl qaldı. Bu qız nə hünərin yiyəsidi ki, Valehə bu cür hərəzorba yazer. Valeh dedi:

– Qulax asın gürək Zərniyar xanım daha nə yazer:

Zıxıfdı dilinnən belə bir ilqar,

Kim məni bənd etsə, ollam ona yar.

Aşıxlar sərinnən tikdirrəm minar (minarə E.M),
Qıya bilirsənsə, şirin cana gəl.

Camahat mat-məətəl qalif Valehin üzünə baxışdı:

– Oğul, süzün kəsəsini de, bu cəllad kimdi?

Dedi:

– Qulaq as.

Nezə aşıxları eləmişəm bənd,
Ayağında zəncir, boynunda kəmənd.
Adım Zərniyardı, məkanım Dərbənd,
Məni anar olsan, Dağıstana gəl.

Valehin bir az kefi pozuldu. “Bu nəydi, bu nə xəvəriydi beyqafıldan”. Ağsaqqallar dedilər:

– Valeh, niyə qorxdun?

Dedi:

– Qorxmadım, xeyr, qorxmadım. O, xanımın bu yazıx qasidi burya gündərməyinə, ona əzaf-əziyyət verməyinə yazığım gələr. Bu boyda yolu bir fuğaranı əzyətə salıf, onu dağa-daşa salması mana zox yer eliyir.

Valehin belə deməsinə camahat bir az da gülüşdü. Valeh məclis başa zatanatan camahatı feyziyab elədi, zaldı, oxudu, kimin nə istəyi, nə arzusu varıydı hamsını cannan-başnan yerinə yetirdi, üz süzdərinnən, üzünən əvvəlki ustatların süzdərinnən, dastan-nardan, nağıllardan, igiddərdən, güzəllərdən nə dedilərsə hamsını oxudu. Məclis beləyə başa zatdı. İşıxlanana yaxın Aşıx Valeh Zərniyarın gündərdiyi adamı da gütürüf üylərinə getdi. Əziz bir qonax kimi onun qayğısını zəkdi. Qasidin yeməyinə, izməyinə, yatmağına, dincəlməyinə fikir verdi. Savaxlarınız xəyirə azılısın, savah azıldı. Ancax Valehə Dağıstannan, üzü də bir qadın tərəfin-nən belə bir namə gəlməsi kənddə bomba kimi partıdı. Eləyə də bu xavar Valehin nişannısı Sənəm xanıma da gəlif zatdı.

Aşıx Valeh qonağını rahatdıyıf, yedizdirif, izizdirənnən sonra dedi:

– Qasid qardaş, sana bir namə yazıf verəjəm, inşallah bu naməyi aparıf Zərniyar xanıma zətdırarsan. Burda neyə qarşılanmağını, nə gürdüyünü də ona neyə var, eləjə də danışarsan.

Valeh kağız-qələmi gütürüf gürək neyə yazer, nə yazer, sora da sazda neyə oxuyor? Biz tərəfinnən deyək, sizdə can sağlığı inşallah:

Qarabağdan dad eliyif gəlirəm,
Kimin dotələbi varsa da gəlsin.
Cəhənnəmi bu dünyada göstərim,
Hansı bəndə günahkarsa, de gəlsin.

Meydana girərəm divana nisbət,
Pəhlivanam, Əbdülmərvanə²⁴ nisbət.
Fizuli, Firdovsi, Nizama²⁵ nisbət,
Kimin artıq dərsi var isə gəlsin.

Mənəm Aşix Məhəmmədin mabədi,
Aşiq Güllər, onnan sonra Bağdı.
Aşıxlarda hər kəşdənün üvladı,
Valehnən bərabər var isə gəlsin.

Kağızı büküf, üstünə qolunu da zəkif, qasidə verdi ki, bax, bu süzdəri Zərniyar xanıma zətdırıf, deyərsən ki, güzdəsin.

Bəli, Valeh qasidi yola salannan sonra geri qayıdıf sazını kükləmək adınнан əlinə almışdı. Bu məqamda, nişannısı üz qasidini, daha doğrusu, üzünün qulluqzusunu Valehin hüzuruna gündərdi ki, bu nə işdi başına gəlif. Bəli, Valeh oluf kezənnəri dedi, onu da dedi ki, sənən xahiş eliyirəm gedif Sənəmə deyərsən ki, mən gedəsi oldum. Gəlsin, bir gürüşək, yolunu güzdüyəjəm. Qasid dedi ki, oğlan, sənin sevdiiyən nişanlın toydadı. Ancax bu işdən xavardadı. Valeh dedi:

– Bilerəm toyda olduğunu. Get ona deynən.

²⁴ Əbdülmərvan - ərəb sərkərdəsidir. Xeybət qalasında Həzrət Əlinin məğlub etdiyi qəhrəmandır.

²⁵ Nizama nisbət – deyəndə Nizamiyə işarədir.

Bəli, nükər gedif, qayıdıf Valehin yanına gəlmişdi. Valeh gürək nükərdən nə soruşor:

Başına dondüyüm yarın, nükəri,
Dərdimi canana dedin, nə dedi?
Sən də mənim kimi şirin dil ilə,
Zəkdin bir pünhanə, dedin, nə dedi?

Canan baxcasında oynar gülünən,
Zəkərəm cəfasın, onun ilinən.
Sən də mənim kimi, süzü sirrinən,
Yalvardın sən ona dedin, nə dedi?

Nükər gozdərinnən gülüf dedi ki, sevgilinə mən nə deyəsியəm ki, insallah gələr gürüşərsiniz, üzün nə istəsən deyərsən.

Onatan aldı Valeh:

Mən sevmişəm ağ üzündə xalını,
Gizlədirmi məndən mah camalını?
Divanə Valehin ərzi-halını,
Yusifi-Kənana dedin, nə dedi?

Bu vaxtı Valeh baxdı ki, eşiyə gün tüşüf. Bu halda üz bacı toydan gələllər Valehin gürüşünə. O vaxt bunnarın üzü də bir yerdə gəlməyi Valehin yaman xətrinə dəydi. Dedi:

– Axı, mən tək Sənəmi gürmək istiyirdim. Bular kimdi? Bu nə mazarratdıxdı?

Bəli, məhəbbət səhabları bir-birini yalqız gürsələr zox xoş olullar, buna gürə də bunların belə qeylü-qallı gəlməyi Valehi bir az qəmləndirən kimi elədisə, gənə halını biruzə verməyif, gürək “Şirvan güzəlləməsi”nə nə deyək, biz deyək, siz də şad olun, inşaallah.

Toy evindən gələn qızdar, gəlinnər,
Toyunuzdan əcəb allı gəlifsiz.
Aşiq üldürməkdə qəsdinizmi var,
Fikr eləyif nə xəyallı gəlifsiz?

Qızdarın qaqqıltısı yeri-güyü gütürdü. Valeh daha da başdadı cuşa gəlməyə:

Qızlar bir-birini zağırır “bacı”,
Bir dərdə düşmüşəm, yoxdu əlacı.
Müddətdi dahanım dadıyır acı,
Hər üzünüz ləbi ballı gəlifsiz.

Eynini²⁶ eynimdən eyləmə, irağ.
Axıban didəmdən süzülür fərağ.
Bir Valeh, bir Sənəm, bir xəlvat otağ,
Hayıf ola qeyliqallı gəlifsiz.

Qızdar bir-birinə güz elədilər ki, Valehnən Sənəmi tək bura-
xaq. Oyudu ki, Valehnən Sənəm ilqar-iman eyləyif, halallaşdılar.
Valeh dedi:

– Ay Sənəm, xətrinə-xeyalına başqa bir fikir gəlməsin. Ge-
dərəm bir, gələrəm iki, inşallah, atdanarıx ad qazanarıx, dünyada
ad qoymaq gözəl şeydi. Hamıya gözəl ad nəsim olsun, inşallah.

Bəli, Valeh el-obaynan halallaşif atına əyləşdi, sazını gütürüf
el-obadan ayrılasi oldu. Xeyli getmişdi dağların güzəlliyi, dərələrin
güzəlliyi, elin ayrılığı, ayrılığ zox zətin olur. Ayrılığı gürüf xəyalı
coşdu. Ellərin, dağların mənzərəsi xoşuna gəlif gütürür gürək burda
“İbrahimi” qaydasına necə deyir, biz deyək siz şad olun inşallah:

Alzaxlı-ucalı dağlar,
Halal eylə, hümbət eylə.
Meyvəli, gülşənni bağlar,
Halal eylə, hümbət eylə.

Güy zəmənni düzlərinən,
Düyrən sürdüm sizdərinən.
Gül qoxuyan qızdarınan
Halal eylə, hümbət eylə.

Valeh yetişər murada,
Güvənər qadir ustada.
Qırqlar pirim zatar dada,
Halal eylə, hümbət eylə.

²⁶ Eynini – gözünü.

Bəli, Qarabağ kimi dilbər guşədən ayrılmaq, gözəl yerləri, gözəl elləri qoyuf getmək üzünə də başna nə iş gələcək, savax bunu bilmək zox zətindi. Valeh günorta namazına yaxın dedi, əyləşəm Allah təlaya ibadət borcumu verem. Amma gürdü kü, yaxında bir el görünür. Elin dürd yanında meşəlik zox səfalı görünürdü. Dedi elə gedərəm orda əbudəst alif namazımı qılaram.

Bağın qulağına yaxınlaşdı; bir bağdı, amma burda kimlər yaşadığını Valeh nə bilsin. İzərisində səs-səmir gəldiyini eşidif atınnan enif gözəl abdəst alif yonunu qıblaya züyyüruf namazını qılmağa başladı. Ancax şeytan Valehi aldaderdi. Qızdarın səsin-nən namazı nətər qıldığını bilmerdi. Bu anda gürdü ki, bağzanın büyrünnən bir dəstə qız zıxdı. Buna yaxınnaşan vaxdı. “Qızdar, ay qızdar, aşix gəlif üzünə də nə cavan aşixdı...” Bu tərəflərdə aşixlar tək-tək olardı. Zərniyar xanım da ki, bütün Dağıstan tərəfdə Azərbaycanın bir tərəfinin aşığılarını bənd eləyif yığmışdı. Camahat aşığlara həsrət idilər. Qızdarın hamsı tüküldülər alayarımsız namaz qılan Valeh qalxdı. Vallahin elə vaxtıdı ki, elə bil tanrı türpüsü gürmüyüf. Qızdar da elə bir qızdardı ki, hamısının vaxtı gəlif zatıf. Güzdəri ala buludda oynoyur. Ay aşix, bir biz üzün bir az hava zal, oxu. Onatan ayannan bir nazəndə xanım boybuxun, allah talanın künlünün xoş, əlnin boş olan vaxtı yaradıf, Valehi bir ayaxdan başa, başdan ayağa süzdü:

– Ə, oğlan, aşığsanmı?

Dedi:

– Bəli, xanım, sazı olan aşığ olar.

– Onda gedək bizə bir iki xana süz oxu.

– Ay xanım, yol adamıyam.

Güzünün qulağınnan baxanda gürdü hərəsinin əlində bir dəyənək var, cənnət zopası deyərlər həməni o zopadandı. Allah güstərməsin, bir dəfə Valehə dəysə, üzündə olası dəyil.

– Baş üsdə, xanımlar, baş üsdə.

Bağa gətdilər Valehi, atını bir tərəfə zəkдилər; Bəh-bəh, xanımların yeri-yurdu gül-zizək, cənnət cücəsi kimi səpələniflər dürd yannan Valehin ətrafına. Həməni o başda oturan xanım dedi:

– Oğlan, elə süz deməlisən ki, mənim xoşuma gəlsin. Gəlməsə, üzün bil, bu qızların əlindəki zopalar bilər.

Bəli, Valeh dürd yanına boylanıf işin nə yerdə olduğunu gürrüf qızların fikrini duyannan sora ya ilahi, məni sən nə kükə salıfsan. Keş ki, ümrüm bu cənnət guşəsində kezəydi, deyif, sazının zilini zil, bəmini bəm eliyif gürəh nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun, həməşə kefiniz şad olsun. Aşix başdadı, nə başdadı:

Burda güzəllərə nabəlat oldun,
Süz dedim qurumuş dilə bükülmüş.
Xətayı gürüncə xəta eylədim,
Ləli-güvhər bir məndilə büzülmüş.

– A zalım oğlu, mənim adımın Xətayı olduğunu sən nədən bildin?

Valeh dedi:

– Ay xanım, ağamız biz haqq aşixlərinə hər şeyi qeybdən agah eliyir. İndi qulaq as gür nə deyəjəm?

– Aşix, burasında yaxşı dedin, xoşuma gəldi. Nətər dedin birni də de!

Valeh gütürdü gürək nə təhər dedi:

Gürən kimi mail oldum onlara,
Geyinif batıfdı yaşıl-allara.
Qızıl qolbağılar şümşad qollara,
Gümüş kəmər incə belə bükülmüş.

– Aşiq, indi elə oxu ki, genə ajiğim tutsun.

– Qulağ as:

– Ayə, aşığ, burda nədi dediyin?

Valeh dedi:

– Xanım, qulağını yaxşı az.

Qurban olum evladına, soyuna.
Mina gərdəninə, uca boyuna.
Bezərə Valehi alsan qoynuna.
Elə bilki bülbül gülə bükülmüş.

Xətəyə xanım şəstnən qalxdı. Dedi:

– Əyə, oğlan, qiymaram, yoxsa səni burda o qədər düydürərəm dünyanı dəyişərsən. Ancax bu gecə mənim qonağımsan.

Bəli, Xətaya xanım Valehi bir dəbdəbəynən daldey yollarının imarətgahlarına gətirdi. Aşix Valeh, sənin günün güzaranın xoş kezsən. Sənin işin avand olsun. Sora da Valehə dedi:

– Sizin yerlərdə belə güzellər varmı?

– Ay xanım, hər yerin üz torpağı, üz yetirdiyi meyvələr var. Hər yerin üz güzəlliyi var, yanı dünya bir sizinlə düyül.

– Ay Valeh, mənim babam Məsum Əfəndi böyük bir alimdi. Ancax sənin bu gecə burda qalmağın üzün gərək mən onnan ixtiyar alam. Allah eliyə onun künluna xoş sədalar salıf səni mənə əbədilik eliyə.

Valeh anladı ki, bu qız nə demək istiyir. Ancaq Xətaya xanım Valehdən ayrıldı gəlif babasının yanına:

– Babeyi mehriban, salamı əleykim.

– Və əleykim salam.

– Babeyi, mehriban, bir uşaq tapmışıq, saz dıncıldader, saz zaler. Bu gejdə qızdar yığılıf ona qulaq asmax isdirik.

– Bu nətəri uşağdı, haralıdı?

– Ay baba, deyir ki, Qarabağdan gəlif.

– Ay qızım, Qarabağdan buraya uşağ gəlməz, nəzə yaşı var?

– Ay baba, olar da on üz, on dürd yaşı.

– Yox ay bala, elə uşağ əlnə saz gütürüf zülə zıxmaz, yanı bir iyirmi yaşı varmı?

– Ay baba, nə bilim olar da bir on doqquz, on səkkiz.

– Yox, qızım, bu yaşda uşağ zülə zıxmaz yəqin ki, onun bir xeyli yaşı var. Mən bir onla görüşüm, gürüm kimdi, nə məqsədnən gəlif. Əyər xoşuma gəlsə, ixtiyar verərəm burda qalar. Əyər gəlməsə, sən bilərsən ki, mənim xəsiyyətimi.

– Ay baba, sən neynirsən cavan uşaxdı, nəynə lazımdı.

– Cavan uşağdı, mən onnan mütləq gürüşməliyəm.

Bəli, Məsim Əfəndi abasını ziyninə salıf, təsbəhini əlinə alıf, gəlif hardakı Valeh əyləşif, o otağın qapısını düyüf azdı. Gürdü kü,

bah, bir iyirmi beş yaşında gözəl bir toxdamış bir gənc; üzünən-güzünən nur yağər.

– Oğlum, salamın əleykim.

– Əleykə salam, baba.

– Oğul, bizim diyara xoş gəlirsən.

– Babayı-mehriban, zox sağ ol.

– Oğul, mənzilin, məkanın hardadı?

– Atayı-mehriban, kandan məkana.

– Oğul, kan haradı, məkan haradı?

– Kan ana bətniydi gəlmişəm; məkan, o dünyadı; gederəm.

– Ey vallah, oğul, mənzilin haraydı bu gün?

– Babayı – mehriban, Dərbəndə Zərniyar xanım hüzuruna dəvət eləyif. Zərniyar xanım xeyli aşıqlar bağlayıfdı, mən gedif oları xilas etməliyəm.

– Hə oğul, mən bilirəm, eşitmişəm Zərniyar xanım otuz doqquz aşıx bağlayıf, qırxıncını güzdüyür.

– Gedif onların qanına bais olma, oğul, cavan oğlansan, olar da yazıxdı, sən də.

– Baba, mən hükmən getməliyəm.

– Onda aşıx Valeh, bu şərtlə sən gedərsən, mən səni bu gecə sınaxdan kezirərəm. Əyər orya qəbliyətin olsa, inşallah mən səni burdan yola salaram gedərsən.

– Baba, necə?

Dedi:

– Oğul, mən süzümü saznan deyə bilərəm. Ancaq mən dediyim süzdərə sən saznan cavab verməlisən.

– Baba, buyur nə demək istəyirsən?

– Oğul, indi məni yaxşı dinlə.

Kəndinə güvənib şairəm deyən,

Süzlərimin qabağında düz indi.

Diksinmə, zəkinmə, qısqanma, qorxma,

Al sualım, ver cavabım tez indi.

– Babeyi-mehriban, gözəl süzdər buyurdunuz.

– Ey vallah, oğul, indi bir təcnis zalıf bu təcnis havasında maa cavaf verə bilərsənmi?

– Baba, uşaqılıqda üyrəndiyim təcnislərdən birini sənə cavab verərəm.

Valeh gütürdü gürək neyə dedi, sizə can sağlığı, inşallah:

Bilseydik mahalı bəndə salıbsan,
Ey vallah gəlməzdik bura biz indi.
Diksinməyəm, qısqaqmaram, qorxmaram,
Əyər olsa, o zavalıdan yüz indi.

– Oğul, eyvallah oğul, indi bir balanca ayağımı bərk eliyəjəm:

O, kim idi gətirdi hər aya qurban,
O, kimiydi doğdu bir neyə oğlan?
Kim kimi öldürdü, etdi nahaq qan,
Nə səbəbdən aralıqda gəzindi.

– Babeyi-mehriban, qoy bir az fikirləşəm.

– Yox, oğul, aşığa fikirləşməyə ixdiyar yoxdu, gərək bədahətdən qarşı-qarşıya düz deyəsen.

– Onda, babacan, qulağ as:

Cəbrayıl gətirdi ülfətə qurban,
Həvvə ana doğdu yüz səksən oğlan.
Həbil Qəbili öldürdü, etdi nahaq qan,
Adəm verməmişdi ona qız indi.

Məsim Əfəndi dedi:

– Oğul, ey vallah, gürürəm dərrakan, savadın var, bala. İndi əyağımı bir az də dərinə basacam.

– Baba, ixtiyar sənindi, torpağ qüvvətli olar.

Aldı Məsim Əfəndi:

O kimdi ki, əlləri var neyə min?
Hər əlində barmaqları neyə min?
Hər barmağda qələm zəler neyə min?
Onu bilən kəsə yoxdu süz indi.

– Bəyim, qulağ as:

Cəhənnəm maliki əli yeddi min,
Hər əlində barmaqları yeddi min.

Hər barmağda qələm zalır yeddi min,
Onu nə siz görün, nə də biz indi.

– Oğul, indi lap mühkəm damarından tutacam. Ona cavaf versən sənə süz yoxdu. Buyur, Əfəndim, buyur:

Kim idi nezə rükət namazın qıldı?
Nezə il orada xidmətdə qaldı?
Nezə min məlakə piş xidmət oldu,
Axırında danışmadı düz indi?

– Baba, baba, məni elə qorxutdun, dedim indi zətin sual verəjəhsən, ancax onun cavabı belədi.

İblisdi, nezə il hey namaz qıldı,
Səksən il orada xidmətdə durdu.
Səksən min mələyə xidmətkar oldu,
Oldu şeytan, danışmadı düz indi.

Gütürdü Məsum Əfəndi, süzün mühürbəndini:

Məsum Əfəndiyə, sahibə qüdrət,
Harada danışdı nezə min xəlvət.
Haraydı verdilər yüz cürə zinyət,
Onu bilən aşığa yoxdu süz indi.

Aşığ Valeh belə hərrəndi:

– Ay baba, onu məktəbdə oxuyan, əlifbanı yeni üyrənən şagirdlər də bilər. Bu nə süz idi sən maa dedin, al cavabını:

Valehəm, Məhəmməd sahibi qüdrət,
Meracda danışdı min kəlmə xəlvət.
O beyşitdi orya verirlər zinyət,
İnşallah gürərik bir gün biz indi.

Süz cavafı tamam oldu.

– Oğul, eyvaallah. Mənzilinə-məkanına uğurlar olsun. Sən indi Zərniyar xanımın hüzuruna gedə bilərsən; zünki mən sənnənə arxayınam.

– Baba, bir nezə sual mən verim sən cavab ver.

– Yox, yox, oğul, mənim onlux halım yoxdu, – deyif Məsim Əfəndi eşiyə zıxdı, necə deyərlər ev qaldı eyliyə, həm yeyə, həm səhriyə. Cavan-cühül doldular Valehin başına. Oxu ha oxu, zal ha

zal. Savaxlarınız xeyrliyə azılsın, inşallah. Sabah azıldı, Xətayə xanım nə eylədi, nə qədər yalvardı Valehi yola gətirə bilmədi ki, bilmədi. Valeh səhər tezdən qalxıf Məsum Əfəndiylə görüşüf hallaşif xeyir-dua isdiyif atına əyləşdi. Günə bir mənzil, teyyimənəzzil yola түşdü. Gəl hə gəl, Dağısın vilayətinə Zambur zayının qırağına gəlif zatdı.

Zamanə belə gətirif, buluddar hər yeri alıf, yağışın əlinnən bir yerə daldalanmax mümkün düyül. Güydən elə bilirsən ki, leysan yağır. Zambur zayı o qədər qalxıf ki, nə o taya, nə bu taya kezmək mümkündü. Bir zovandı, qavağında olar filan qədər qoyun; sürüynən zayın o tayında qalif mat-məhəttəldi. Bu taya kezə bilmer. Aşix gəlif zayın qırağınnan enən vaxtı ordan biri dedi: ayə aşix, dedi sənin sazının sehri, sənin süzyün kəsəri bu zayı, daşqını əyləsə mən də o taya kezərəm, sənin yolunda bir qurban kəsərəm.

Valeh dedi:

– Qardaş, ümüdünü Allahdan üzmə, inşallah diliyərik Allah-tala bizim səsimizi eşidər.

– Ay qardaş, Allah sənin səsini eşidif o suyu saxlasa, vallah mən bilərəm sənə nə hörmət edijəm.

Onatan aldı Aşix Valeh gürək nə dedi, Zambur zayına.

Zambur zayı, hərdən-hərdən qalxırsan,

Gəlif sənnən nə düvranlar kezifdi?

Küllü Dağıstanın seyrəngahısan,

Nə əyyamlar, nə zamanlar kezifdi?

Tanrım əmr eylədi sizə də madəm,

Bir dürrdən oldunuz siz də sərəncam.

Allah tərəfkarı, ismi Qəşəmşəm,

A zay, səndən pəhləvanlar kezifdi.

Bu dünyada həsrət qaldım beş günə,

Fələk təlan saldı ümrüm küşkünə.

Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə,

Valeh kimi zox cavanlar kezifdi.

Elə bil Allahdan elə əmr olundu, zay iki yerə ayrıldı, ortadan quru bir yer azıldı. Zovanın üzü də mat-məhəttəl qalíf sürücünü fısqırıxlıyıf o taya kezirtti. Valehin əlinə-ayağına düşdü. Sən nə kəra idin, nə idin bir əyləş gürüm, bir aqlım başıma gəlsin, sənle sühbət eliyəjəm, inşallah.

Bəli, axşam oldu. Zovan Valehin atnı rahlıyıf bir də bir erkək kəsif Valehə hürmət eləməkdə olsun. Baxanda gürdü ki, bu tərəfdən bir nezə zəvvarlar gəldilər.

– Ay zovan qardaş, biz Allah qonağıyıq, isdanmışıq Kərbəladan gəlmişik. Allaha inamın varsa, bizi qəbul elə.

Valeh dedi:

– Buları qonağ elə.

Zəvvarları qonağ aldılar. Valehin sazını gürendə bular birtəhər baxdı Valehə.

– Qardaş, niyə belə baxırsız maa?

– Nə bilim, aşx tayfasısınız elə.

– Nolar, aşx da sizin eldən düyülmü?

– Yox, oğul, bizim aşxnan işimiz yoxdu.

– Sən də buralar adamına oxşamersan, de gü-rək hardan gəlif, harya gedersən?

– Onda mən sizdən bir nezə süz xəbar ələ.

Burda Valeh gü-rək bulara nə dedi:

Qarabağdan yol başdadım,
Mülki Şirvana mən gəldim.
Məcnun tək düşdüm səhraya,
Dəli-divanə mən gəldim.

Şamaxı şəhrinə yetdim,
Əcayib seyir-rər etdim.
Daşkəsən gədiyin ütdüm,
Say ki, rizvana mən gəldim.

Mən aşıqəm Zərniyara,
Sığındım Pərvər-diyara.

Canımı saldı oddara,
Misli-pərvanə mən gəldim.

Valeh bulara bir xeylax suallar verəndən sora zəvvərlər gürdülər Valeh həqqətən haqq aşığıdı. Valehnən ünsiyyətə başlayıf bir yerdə zürək yedilər. Savaxlarınız xeyrə azılsın, savax azılan kimi zovan qalxdı. Dedi:

– Valeh qardaş, sən yol üsdəsən. Gedəjəsən.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Sənin atın qaler burda, mən saa elə bir at verəjəm ki, sən hası dağın üsdünnən, hası daşın üsdündən addasan inşallah o səni muradına zətdirəcəx.

Bir kühlən at gətirif bağışladı Valehə. Fikirrəşdi ki, bu oğlan canlara dəyən oğlandı. Xatırını qırmaıf yəhərini də atın belinə qoydu. Valeh yola düşməyində olsun, sizə də Allah tala can sağlığı versin. Bəli, ustaddarın dediyinə güre Valeh dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi kühlən atını capdırdıf gəlif Dərbəndə zətdi. Dərbəndə zətan vaxtı qarşısına gələnnərdən Zərniyar xanım harda olduğunu üyrənif bir məqama zətdi ki, bir dəstə oğlan uşaxları yolda oynuyullar. Uşaxlara salam verdi, əleyk aldı, uşaxlardan soruşdu:

– Ay uşaxlar, Zərniyar xanımın imarəti hardadı?

Dedilər:

– Zərniyarın bağının üstünə gəlifsən. Zərniyar xanım elə bu saat başında bir nezə qız bax orda gəzinti eliyir. Gülnən, zizəknən məşğuldu.

Valeh, bağın hasarının büyrünə gələndə gürdü ki, bah, şükür sənin qədərinə, ala güzlü türk balaları bir-birinə naz eliyə-eliyə, bir-birinə qəmzə eliyə-eliyə bağda gəzellər. Ancax buların arasında bir nazəndə xanım hamıdan seziler. Valeh üz-üzünə dedi, vallah Zərniyar bu olajax, budu. Sazını küynəyinnən zıxardıf hasarın bu tayınan gürek, o tayına qızdara doğru nə deyir, biz deyək, siz şad olun.

Aldı Aşix Valeh:

Ey havalı gəştə zıxan nazənin,
Gəşt eləyif nə havalı gəzirsən?
Nezə aşıxları bəndə salıfsan,
Gütürüfsən nə babalı, gəzirsən?

Bəli, Zərniyar Valehin məktubunu alannan sora güzü ayda-quşdaydı. Gürdü ki, bu tərəfdən aşiq səsi gəldi.

– Ay qızdar, ay qızdar, mənim o sazımı burya gətirin.

Yüyürdülər Zərniyar xanımın sazını gətdilər. Sinəsi üstə qoydu. Zanax yumru, sinə yumru bir-birini qəbul eləmədi. O qızdarın birinə dedi:

– Ağuz, ziynini bu sazın altınnan ver gürüm bu nə deyir.

Aldı gürək Valehə nə cavab verir.

Bahar əyyamıdı, hicran zağıdı,
Gəşt eləyif bu bağzanı gəzirəm.
Otuz doqquz aşığı bənd eləmişəm,
Axtareram haqq divanı gəzirəm.

Zümkü hər əlinə saz alif meydana atılıf xalxın başını qatanarı, sənəti üldürənləri bir-birinnən ayırd elif oları sezirəm, Zərniyar xanım bu məqamı deyirdi. Ancaq aşix Valeh bunu bürüzə verməyif üz fikirini belə dedi:

Bu dünya dediyin bir bivəfadı,
Onun tək əlacı züvqü-səfadı.
Haydı, yarsız gəzmək sənə cəfadı,
Eləyirsən nə xəyalı, gəzirsən?

Zərniyar xanım başdadı Valeh hədə-qorxu gəlməyə gürək nətər deyir.

Xaliqi-ləmyəzəl, Vahidi-yektay,
Bir kamal qüdrətdən verif mənə pay.
Bu məkanda aşiq olmaz mənə tay,
O İrani, o Turanı gəzirəm.

Yenə gütürdü Aşix Valeh gürək nə dedi?

Valeh kimi gəzmə ahu-zarınan,
Ülfət elə bir vəfalı yarınan.
Qonuş bir münasib xiridarınan,

Şüx tərlansan, zox havalı gəzirsən.

Zərniyar xanım Valehin bu süzünən daha da qəzəfləndi, başdadı Valehə hədə-qorxu gəlməyə:

Saldırram boynuna zəncirdən kəmənd,

Tikdirrəm başınnan münarə bülənd.

Adım Zərniyardı, məkanım Dərbənd,

Valeh kimi nüvcəvanı gəzirəm.

Bəli, süz cavabı tamam olan kimi Valeh durmadı atını tərپətdi. Məsum Əfəndinin tapşırığı yadına düşdü: Məsum Əfəndi demişdi ki, burdan gedəndə mənim salamımı Süleyman xana yetirərsən, üzünə də deyərsən ki, məni Məsum Əfəndi gündərif. Mənim xətrim üzün səni hümayəsində saxlıyar, inşaallah. Valeh elə də eliyif, atını sürüf Süleyman xanın iqamətgahına gəldi. Ona Məsim Əfəndidən salam yetirdi. Məsum Əfəndinin süylədiklərini Süleyman xana zətdirdi. Süleyman xan dedi:

– Oğul, əgər mərifətdi aşığsansa, mərifətdi sənətkarsansa heş kimin sifərişi lazım gəlmer. Mən üzüm səni himayəmdə saxlayaram. İnşallah, bu geję sənin mərifətini gürəram onnan sora biz danışarix.

Valeh Süleyman xanın iqamətgahında qalmaqda olsun, sizə kimnən deyim Zərniyar xanımnan.

Zərniyar xanım yanında üzün qarabaşlarımı deyək, rəfiqələrimi deyək üzündən güzəl qızdar var idi. Bunların birisi Valehi gürən kimi aşiq oldu. Gütürüf kağız yazıf Valehə ki, Allah tala sənle mənim qismətimi bir-birinə nəşib eləyər. Buna gürə xahiş eliyrəm, mən tərəfə nəzər salasan, kağızı da büküf sazının arasına qoydu ki, gürən olmasın, ələ kezməsin.

Zərniyar xanım rəfiqələrinə dedi:

– Qızdar, Valehin gücünü yoxlamaq lazımdı, ona gürə də bu geję mütləq biz onun məclisində olmalıyix.

Süzü bir yerə qoyuf, Süleyman xanın evinə gəldilər. Qızdar aşix Valehin məclisinə varid oldular. Ancax bir az saymazyana xəlvəti oturdular ki, aşığ Valeh buları zox izdəməsin, zox gürməsin. Oydu ki, aşığ Valeh güzünün altıynan baxan vaxtı gürdü ki,

bu gül bağzada gürdüyü qızdarın bütün nişanəsi burdadı. Dedi, vallahi bular həməən qızdardı. Amma qızdardan birinin güzü Valehin üzünən zəkilmerdi. Bir güzünü yana tutuf bir də başını aşağı salıf belə gürən vaxtı Valeh sazın zilini zil, bəmini bəm eyləyif gütürüf gürək nə dedi? Biz deyək siz şad olasız, inşallah:

Zülümətdən bir cüt gözəl şəms olub.

Yayınıf ələmdən üzün bürüyüb.

Biri üz yerində bərqərar oluf,

Biri fəhmələnif üzün bürüyüb.

Süz cavabı yetirən kimi qızdar başdadılar o yana, bu yana düyükməyə ki, vallahi burda bir iş var, aşx bizim gəldiyimizi hiss eliyif. Nətər eliyək aşx bizim gəldiyimizi hiss eləməsin. Onatan aşx güzü zox sərraf olar. Gütürüf gürək burda daha nə deyir.

Sevdiyim zülfünə ləkə bağlamış,

Düşündə zərpazı ləkə bağlamış.

Pünhan namə yazıb ləkə bağlamış,

Tükülüf gərdanda üzün bürümüş.

Həməən məktuvu yazan qız elə dik sızradı ki, ə zalım oğlu zalım, bu münəccimdi, bu nədi, gürücüdü, bu işi nədən bildi, nədən başa düşdü, ümüz yıxıldı. Dedi:

– Zərniyar xanım, bu oğlana sən heşnə eliyə bilmiyəsən.

Zərniyar dedi:

– Ay qız, onu Allah bilər.

Gütürdü gürək Valeh:

Valeh dərd əlinnən buraqa²⁷ minmiş,

Seyraqub arada bulağa enmiş.

Basıf səng üstündən bulağa minmiş,

Yayılib gərdəndə üzün bürüyüb.

Qızdar mat-mətəl qaldılar. Bəli, Zərniyar xanım Valehin oxuduğunu, Valehin ləmsini, Valehin biliyini bir az başa düşdü ki, Valeh bu bağladığım aşığıların tayı düyül. Valeh bir tərپənməz daşdı. Ona gürə Zərniyar məclisi tərک elədi.

²⁷ Buraq – Məhəmməd peyğəmbərin atının adıdır.

Savaxlarınız xeyirliyə azılsın, savax azıldı. Süleyman Əfəndi dedi ki, oğul Valeh, hərrən bir Dəmirqapı Dərbəndi seyr elə, göz, kühnə kezmişlərimizin işinən tanış ol. Savax inşaallah Zərniyar xanımnan görüşəcəksən. Valeh gəzdi, dolandı. Valeh həriyə gedərsə, Valehi Zərniyarın fikri zəker. Hansı bağdakı Zərniyarı gürmüşdü orya gəldi, gürdü daha o zoxlu qızdar yoxdu, üz nəfərdi. Axşam bunun məclisinə gələn qızdardı oturuf bir-biriynən sühbət eliyellər. Valeh bulara fikir vermiyif ayrıldı.

Savaxlarınız xeyirliyə azılsın. Savax azılan kimi car zəkдилər ki, bu gün Zərniyar xanım aşix Valehnən görüşəcək. Valeh Zərniyar xanımın iqamətgahına gələndə bağdan yolu düşdü. Bağda həməən üz nəfər qızdarı gənə oturan gürdü. Bulara fikir vermiyif məclisə gələn vaxtı gürdü ki, Xanzadə məclisi azılıf, vallahi, otuz doqquz aşix düzüluf qatarnan. Bulara qulaq asajaxlar. Ancax Valeh güzünün altınnan Səməndi gürən kimi qızıışdı. Səmənd başını aşağı saldı. Dərbəndin valisi Süleyman xan dedi ki, aşix Valeh, bir məclisi başdamağdan ütrü bir süz oxu, biz də dinləyək. Aldı gürək Valeh burda nə deyir:

Bu gün üz gözəl rast gəldi mana,
Üzü də bir elli, bir məkannıdı.
Birinnən üzbəüz duruf danışdım,
Birinin xoş üzü xal nişannıdı.

– Ə, aşix, gözəl dərdindən yıxılın sizi. Elə bu aşixlərin dərdi güzəllərdimi?

– Bəli, bizi Allah-tala güzəllikdən ütrü yaradıf, bəyim, – dedi:

Biri güzəllikdə Yusifə taydı,
Birinin qaşları qurulu yaydı.
Biri on dürd günlük doğulmuş aydı,
Bunlar zox güzəldi, xoş nişanlıdı.

Aldı birini də gürək.

Valeh dərd əlinnən qər q oldu ala,
Birinin əlində bir dəstə lala.
Biri fəhmələlif olub nişalə,
Biri zox tavadı, şülə şanlıdı.

Süz cavabı tamam oldu. Valeh xalxa baş əydi. Bu yannan Süleyman xan elan elədi, ay camaat, burda məqsəd böyükdü. Zərniyar xanımın zağırışınan aşiq Valeh Qarabağdan gəlif. Otuz doqquz aşiqin yaşayif yaşamaması Valehdən asılıdı. Ona gürə aşiq Valehə alqışdar eliyək ki, otuz doqquz aşiqin qanı tükülməsin. Zünki Zərniyar xanım and izif, əhdi-peyman eləyif hükümət qarşısında deyif ki, bu biliksiz, savadsız, üzünü irəli soxan, puldan ütrü, qazancdan ütrü sənəti batıranların hamısının adını batırmax istiyir. Əgər aşix Valehi də bağlasa, qırxının da boynunu vurduracax.

– İndi süzü verək Zərniyar xanıma.

Zərniyar xanım yeddi qədam Valehə doğru gəldi. Dedi:

– Oğlan, sən bil və agah ol, sənin qarşında alim əyləşif. Burdakı xalxı mən burya yığmışam. Burda alimlər, abiddər, hafizlər otururlar. Burda hər bir mənəni qanıllar, anlıyıllar. Süzünə düzən, fikrinə düzənlik ver. Mən nə desəm onun cavabını düz ver. Düz verməsən, sənin işin xarəfdi.

Valeh dedi:

– Xanım, arxayın ola bilərsən, de gəlsin. Mən dinliyəm səni.

Bu vaxt Zərniyar xanım əlini telli sazına aparıf gürək “Qarazı” qaydasında necə deyir. Biz deyək, siz şad olun:

Qarabağdan “dud” eləyif gəlifsən,
Aləm bilir mən əlayam, sən nəсэн?!
Üzün üz əlinlə yıxdın evini,
Burda sənə bir bəlayam, sən nəсэн?!

Valeh güzdərini belə qaldırdı dedi, xanımın dediyi elə buymuş yanı? Bu, mənə bəyənmədi. Gütürüf gürək ona neçə cavaf verəjək:

Qarabağdan “dud” eləyif gəlmişəm,
Aləm bilir mən yek tayam, sən nəсэн?!
Bir şanlı ustaddan dərşim almışam,
Eşq izində dolu payam, sən nəсэн?!

Zərniyar gürdü ki, oğlan yaman dirənişif süzünün üstündə. Hez üzünü sındırmadı. Dedi:

– Oğlan, indi bir az kotanı dərindən bağliyajam.

Dedi:

– Xanım, üzün bilərsən, zoxlarını salmışam xaki-turaba.

Sualımnan aciz qaldın cavaba,

Mən səni salaram xaki-turaba.

Yaqın bil ki, boy vermərəm xuraba,

Eşq izində bir dəryayam, sən nəsən?

Valeh güzünün altınnan xanımın boyna, buxununa, qamətinə fikir verir, deyir gürən Allah tala bunu yaradanda işi-güjü yoxmuş, xalqın canına belə azarlar yaradarmış?! Zərniyar xanım gürdü ki, Valeh burada ilişdi. Gütürüf Valeh gürək nə dedi:

Zox sənin kimisini al eyləmişəm,

Alıfnan üzümə mal eyləmişəm.

Dəryalar dibinnən yol eyləmişəm,

Mərifətdə mən Musayam, sən nəsən?!

Zərniyar dedi:

– Oğlan, gür sənin xəyalınnan nələr kezir! Hələ məni belə hədələyən anasınnan doğulmuyuf.

Aşıxlar qaqılşdılar, gülüşdülər Zərniyar xanıma zox yer elədi bu süz. Onatan aldı Zərniyar xanım gürək nə dedi:

Səni də əcəlin gətirif bura,

Kimin var dərdinə eləsin zara.

Zərniyar dünüfdü əsnəmiş nəbə,

Meydan üsdə mən küməyəm, sən nəsən?!

Valeh dedi:

– Dinlə, xanım, ajiğın tutmasın, səbr elə gür nə deyirəm!

Usdadım Səməddi, sakini-Abdal,

Əyər onu gürsən sən olarsan lal.

Valehə hez kimsə olammaz misal,

Ürcah oldun-mən ustayam, sən nəsən?!

Səmədin adını zəkəndə Zərniyar xanımı bir quğuldama tutdu. Dedi ki, o elə bilikli usdad idi, niyə mənim tələmə düşdü. Boynuna kündə, ayağına zəncir saldım. Valeh dedi:

– Xanım, mən bu Səməndi demirəm, dillərdə dasdan olan Səmənd var. O, hələ burya gəlmiyif, sənin ondan xavarın yoxdu.

Bəli camahat, yerbə-yerdən Valehə “afərin” dedilər. Zərniyara da “sağ ol” dedilər. Eyvallah belə kamallı qız, gözəl qız belə şirin süzdər oxuyur. Qarşısındakı ər kişiyi az qaler dizə gətirsin. Hər kəsin tərəfləri var. Ancaq Valehin tərəfi Süleyman xandı. Camahat bu gürüşə ayıl-mayıl oluf, hamı qulax kəsilib, milzək uzsa, səs zıxmaz. Gütürür Zərniyar:

Məndən salam olsun aşix Valehə,
Əyər aşix isən, gəl eyləyək cəng.
Gürək ki, kim kimi verir zavala,
Kim kimin əlində olur dili təng.

Yanı bu süz zaşdırması süzün quruluşu insanı zaşdırir. Zərniyar güzünün altıynan baxdı ki, gürüm Valehin rəngi-rufu nətərdi. Valeh dedi:

– Xanım, qulağ as:

Al cavabın deyim, Zərniyar xanım,
Mənəm aşixlarda tərpnəmz bir səng²⁸.
Zərrəcə yerimnən tərpdə bilməz,
Yığılsa, Rum, Qeysər ta Hindi-Firəng.

Aşix Valeh hez üzünü pozmayıf şax dayanıf ortada nər kimi durdu. Zərnigar xanım gənə gütürdü gürək neyə dedi:

Mən qoymaram sən zatasən yarına,
Bir təpik gələrəm burcu-barına.
Zükər zil qaranlıq rüzgarına,
Aşıqlar başıyam mənəndi-peşəng.

Valeh dedi:

Qurban olum sən kim məsdana,
Zərbiylə süyləmə, danış miyana.
Kəllə gərək bu meydanda dayana,
Aslan davasına tab etməz pələng.

Zərniyar xanıma od gütürmədimi? Gütürdü yenə də tərəfinnən ərzi eliyək, siz sağ olun:

Gətirif səni də meydanə əcəl,
Zəkərsən əlimnən yüz cəngi-cədəl.

²⁸ Səng – daş.

Zərniyaram, yenə meydanıma gəl,
İrəngi-ruhunu eyləyim əhəng.

Valeh o tərəfə tərپəndi, bu tərəfə tərپəndi xeyli üzünü naza qoydu ki, guya Valeh hez nə bilmir. Əmbə gürdü kü, Zərniyar doğurdan da qəvliyətli, ləyaqətli, layixli həm şairə, həm güzəl, həm bir mərifətli qadındı. Dedi, gəl bunun xatrina dəymə, buna güzəl yumuşaq-yumuşaq cavab ver. Aldı gü-rək nə dedi.

Mərd güzəlsən doğub səni mərd anə,
Sən zənansan mənəm iyid, mərdanə.
Valehəm, sinəmi qoydum nişana,
Atsın yüz kamandar min xeyli xədəng.

Bəli, süz cavabı tamamı oldu. Süleyman xan Valehə dedi:

– Sazını bağla, oğul!

Valeh sazı küynəyə kezirdi.

– Oğul, gedək.

Həmən bu gecə sabahatan Valeh narə zəkdi. Süleyman xanın üyündə qulaq asdılar. Valehin hərəkətinən zox şad olan Süleyman xan dedi:

– Oğul, indi səhər azılıf, gedək sən Zərniyaranan gürüşə bilərsən.

Zərniyar xanım əmr verib xanlar, bəylər irəlidə olan adamlar ağ saqqallar, qara saqqallar, alimlər, axunddar yığılıflar məclisə. Otuz doqquz aşix da hamısı ayağı zincirli gəlif meydanın büyrünə düzüldülər. Zərniyar dedi:

– Aşıqlar, siz də üyrənin, siz də başa düşün elm, savad nə deməkdi. Ancax bu gün mən Aşığ Valehi lap dərin-dərin bir imtahanə zəkəjəm.

Gütürür burda gü-rək Zərniyar xanım nə deyə-jək, biz deyək, siz şad olun.

Bizdən salam olsun Aşıq Valehə,
Əvvəl nə şey xəlq elədi sübhani?
Nəzə şeydi ondan oldu aşikar,
Yaratdı ülfəti, namı-nişanı?

Süz nüvbəsi kezdi Aşıq Valehə. Valeh o tərəf, bu tərəfə boy-
lanıf, bir qurtum qəlyan vurdu. Zərniyar xanımın gül camalına
nəzər yetirdi. Dedi:

– Ay Zərniyar xanım, bu uşax-muşax suallarınla məni niyə
qışnıyırsan? Al cavabın, ver sualın.

Mənnən salam olsun Zərniyar xanım,
Əzzəl bir dürr xəlq elədi sübhanı.
Cəmi aləm onnan oldu aşıkar,
Yazıldı sifəti, namı-nişanı.

Zərniyar xanım zox pərişan oldu. Həm də sevindi. Ürəyində
Valehin kamalına “əhsən “ süylədi. Dedi:

– Valeh, indi kotanı laf dərinnən bağliyajam, ver cavabın:

Süylə gürüm, nədi yerin əsası,
Nə üstündə qərar tutuf durası?
Nezə ildi yernən güyün arası,
Nədən xəlq etdilər həfti əsmanı?²⁹

Valeh xeyli fikirə daldı. Güzünü məclisə dikdi. Məclis əhli
elə sandılar ki, Valeh dayandı. Valeh sazının barmaq simlərini
düzəldif süzünə davam elədi:

Eşit, bir balıxdı yerin əsası,
Gav³⁰ üstündə qərar tutuf durası.
Səksən min ildi yerlə güyün arası,
Nurdan xəlq etdilər həfti asmanı.

Zərniyar xanım piyala güzlərini Süleyman xanın üzünə yünəl-
dif, razılıx əlamətiynən süzünə davam elədi. Aldı gürək nə dedi:

O kimdi ki, kimnən qorxuban qaşdı,
Nezə il orada xaba uğraşdı?
O kim idi onlar ilə qarşıdı,
Adları nə idi, eylə bəyanı?

Valeh qımışdı, güldü. Otuz doqquz məhbusun üzünə baxıf
gülümsədi. Dedi:

– Qardaşlar, cavaf verim, ya yox?

²⁹ Həfti əsman – yeddi qat göy.

³⁰ Gav – öküz

Məhbusdar “ura” zəkdilər, dedilər, Valeh, hünər sənindi.
Valeh gütürdü gürək neyə dedi?

Dağ Yunus Tanrıdan qorxuban qaşdı,
Yüz səksən il orda xaba uğraşdı.
Qəmər idi, onlar ilə qarışdı,
Əshabikəf idi, ismi bəyanı.

Zərnigar süzün mühürbəndini gütürüf gürək nə dedi:

Zərnigaram, bilməm nədi sanını,
O, kim idi yumadılar qanını.
O kimdi ki, alar üz-üz canını,
O kim idi, öldü, dirildi canı.

Gütürdü gürək Valeh neyə cavaf verdi.

Valehəm, bilmirəm ulduz sanını,
Ərənlərin yumadılar qanını.
Əzrail alacaq üz-üz canını,
O, Cərcişdi³¹ öldü, dirildi canı.

Zərniyar əyağa qalxıf Valehin əllərini mühkəm sıxdı:

– Aşix Valeh, bu gündən səni mən usdad sayıram - dedi.

– Xanım, usdad saymağına bir şey demirəm. Dəyirmanızı dəni
üyüdüf qurtarannan sora şahat alır. Necəsən, bu şərtə əməl
eliyərsənmi?

– Valeh, kef sizindi.

Ancaq Süleyman xan qoymadı Valehi başqa yerə getməyə. Bu
gecəni üz üyündə kezirdir. Məclis apardı, məclis qurdu aşığ
Valehə, böyük hörmət elədi.

Savaxlarınız həmişə xeyirliyə azılsın. Savax azılan kimi
Valeh Zərniyarın iqamətgahına gəlif dərğahının qarşısında gürdü
ki, böyük izdiham quruluş, məclis həmişəkindən də böyükdü. Bu
gün zünki aşığ Valeh Zərniyarı imtahana zəkirdi. Ona gürə də
Valeh düşündü kü, qadın xaylağıdı buna yumşax suallar vermək
lazımdı. Üz-üzünə düşündü, neyə eləyim? Gənə dedi yox, aslanın
erkəyi, dişisi olmaz, bir az üzümü bərkitsəm yaxşıdı.

³¹ Cərciş – peyğəmbərdir.

Bizdən salam olsun, Zərniyar xanım,
Əzəlki mətləbin, kamın nejdə?
Nə ilə kamilsən, nə ilə naqış,
Mürdə-zində³² sərəncamın nejdə?

Zərniyar xanım piyalə güzlərini, ox kipriklərini Valehin sifətinə doğru zəvirif bir balaca qımışdı. Dedi:

– Ay Valeh, mən də elə bildim bir süz deyəcəksən. Məni bu xalqın izində utandırmaqımı isdiyirsən, qulax as, kezif, utanmax vaxtı dəyil:

Al cavabın, deyim, ay aşığı Valeh,
Əzəlki mətləbim kamım ikidi.
Ədəbli kamildi, ədəbsiz naqış,
Mürdə-zində sərəncamım ikidi.

Valeh dedi:

O nədi ki, batinində nazirdi,
O nədi ki, vücudunda hazırıdı,
O nədi ki, şəbü-zildə zahirdi,
Bundan artıq sənin camın nezədi?

Zərniyar xanım bir ağsaqqalın üzünə baxdı, bir o yana, bir bu yana baxdı dedi:

– Ə, zalım oğlu, mənim burda həyamı niyə tükürsən? Gütürüf, dedi, utanmaxdan kezib.

Bir Allahdı, batinində nazirdi,
O, uşaqdı, vücudumda hazırıdı.
Dürd kitabdı, şəbu-zildə³³ zahirdi,
Bundan artıq dolu camım ikidi.

– Ey valah, Zərniyar xanım, ey vallah!

Gütürdü gürək Aşix Valeh daha nə soruşdu:

Bir əliflə bir dal neylər süyləyin,
Valehəm bağrımın başın teyləyin.
Tükün kitabları hesab eyləyin,
O nədi ki, demək olmaz-ikidi.

³² Mürdə-zində – ölü-dir.

³³ Şəbü-zil – qaranlıq gecə.

Zərniyar xanım dedi:

– Valeh, məni elə qorxudmuşdun ki, dedim gürəsən bu nə deyəcəkdir mən aza bilməyəcəm, ancaq qulaq as.

Zərniyar süzünü azıx süyləyər,
Yüz min naşı bir kamilə neyniyər?
Bir əliflə bir dal, bir ad eyliyər,
O Allahdı demək olmaz ikidi.

– Ey vallah xanım, ey vallah.

Valeh düşündü, fikirləşdi, ilahi, mən indi Zərniyara nə deyim ki, cavaf verə bilməsin? Nə var idi Zərniyar hamsın tapa bildi, cavaf verdi. Gəl bu yazıxların qanına bais olma burdan gizlincə aralan, səni hez kəs gürməsin. Valeh sazı gütürüf bir tərəfə qoyuf abidəst almax adınan darvazadan eşiyə zıxdı. Zərniyarın bu hünərini alqışdadılar. Valeh fikirləşə-fikirləşə qaldı, mən nə edim, ey ilahi, belə baxanda gürdü ki, bir şeytandı dırmaşıf otun üstə zıxeyr. Baxanda gürdü ki, ə, şeytan yeddi qatdı, üzü də sümükdəndi. İzərisində də bir iblis yaterdı. Tez bunu gütürüf dəsmalına büküf geri qayıtdı.

– Xanım, hazırsanmı?

– Hazıram.

Dedi ki, indi ikinci sualımı deyəcəm. Azdın-azdın, azmadın onda biz sənnən gərək xüdafisləşək.

– İnşallah azarix.

– Üzünü o qədər qüvvəli hesab eliyirsən? Onda qulağ as:

Səhər zağı bir hikmətə tuş oldum,
Hikməti yaradan sirri sübhandı.
Sümükdən yeddi qat bir qala gürdüm,
Bir əjdaha bu qalada pünhandı.

Zərniyar xanım yanındakı qızlara dedi, kitabları tükün; İncili, Tüvrəti, Zaburu, Quranı. Yoxluyun bu nə cür heyvandı. Hancarı şeydi ki, biz bilmerik yeddi qat sümükdən. Aradan bir yarım saat kezdi, bir saat kezdi cavab gəlmer. Süleyman xan dedi:

– Xanım, əllərini qaldır, bu qədər gejkimək olmaz. Daha vaxtın qurtardı.

Zərniyar dedi:

– İkinci bəndi desin gürüm bir şeyə uydura bilərmimi?

Valeh dedi:

– Baş üsdə.

Bəzdən nərə zəker əjdaha hərdən,

Yeddi qat qalanı qaldırır yerdən.

Gürən tez baş taper bu pünhan sirdən,

Heş deyən olmaz ki, bu iş yalandı.

Zərniyar xanım elə vurnuxdu, belə vurnuxdu aradan iki saat kezif, xalx güzdüyür. Zərniyar xanım cığallıx eləmək istədi. Dedi:

– Aşix Valeh, bağışda anlıya bilmerəm, biləmerəm, bu nəşə yalandı.

Valeh dedi:

– Ay xanım, yalan olmaz inşallah, mən indi deyim o nədisə.

Valeh Zərniyara gətirdi əcəl,

Zıx pərdə dalından meydanıma gəl.

Ariflər, bu sirrə qalmıyın məhəttəl,

Bu sirr dəyil, aşgar adı şeytandı.

Cibindən yaylığı zıxardıf ortaya qoydu. Dedi:

– Xanım, həməən əjdaha budu. Sən onu nə oldu ki, bilə bil-mədin.

Camahat əl zaldılar. Otuz doqquz aşix, otuz doqquzunun boy-nundan kəmənd azıldı. Hə, qardaşlar, buyurun hərəniz bir saz gəti-rin bu meydana düvür eyləyin. Məclis qızıışdı, nə qızıışdı. Erkəylər kəsildi, kabablar bişdi. Bu tərəfdən Zərniyarın əmisi oğlu hası ki, qızı zox sevirdi, zox isdiyrdi. Valehin yanına gəlif dedi ki, ədəblə, qanunla qız sana zater. Ancaq o mənim nişanlımdı. Valeh dedi:

– Oğlan, mənim üzümün nişanlım var evdə, mən Qarabağa gedəsiyəm.

Onda dedi:

– Ay Aşığ Valeh, bizim toymuzu tutuf elə gedərsən, inşallah.

Zərniyarın toyunda gürək Valeh nə oxudu neşə işdirək elədi. Bəli, Zərniyar xanımın toyu başlandı. Dağıstan vilayətinin aşığı Valeh, aşığı Səməndi də yanına alıf üz qoydular Qarabağa.

AĞCAQUZU

Bəli, qulluğunuza hardan xavar verem, kezmiş əyyamnan, sabiqəl düvrannan-ustatdar qüvmünnən.

Koroğlunun zox cavan vaxtıydı. O ki, Hasan paşa atasının güzdərini oydu, sora başlarına nələr gəldi, o hamıya bəllidi...

Deyəllər Qoşabulağın üstündə Həzrət Əli bir nurəni qoja sifətində gəlif, sağ əlini qoz Koroğlunun kürəyinə vurdu, ona iytidik badəsi izirtti. Dedi:

– Koroğlu, mənim süzümə inan, sən Koroğlusan, hez vaxt, hez kimə məğlub olmuyajaxsan!.

Bu süzü deyif də qeyv oldu.

Koroğlu üzdüyündə inanar-inanmaz üzündə bir güzəllik, bir qüvvə hiss eləməyə başladı. Ancax atasının qisasını bu qanizən xotkarrardan, paşalardan almax niyyəti hez başınnan zıxmərdi. Əmbə bu qisası ala bilmerdi, güjü zatmerdi, tək iydi. Koroğlu həməşə atı sürərdi İstanbulun kanarına, şəhərə tamaşa eliyərdi, hayıfşınıf geri dünərdi.

Günnərin bir günü Koroğlu belə fikrə gəldi ki, gedem bir az dolanem, iyiddiyin səmtini, sorağını üyrənəm, pəhlivannığı, vuruf-tutmağı, qozaxlığı mənimsiyim, sonra dünüf gənə geri gəlləm.

Bu fikirənən Koroğlu Düratı da yedəyinə alıf, atasının kasıf bir dostu varıydı, birbaş olara gəldi. Düratı həməən qoja kişiyə amanat eliyif yola түşdü.

Koroğlu Qıratı sürhasür gəlif, birbaş Təkə-Türkmana zıxdı. Gürdü kü, bir meydandı sulanıf, iki cavan oğlan bir tərəfdə, bir qarımış pəhlivan bir tərəfdə cəng eliyillər. Ancax bu ülüm-dirim cəngi düy, yıxım-qaldırım cəngidi. Bu qarımış pəhlivan bu cavan pəhlivanın birinnən tutaşer, nə qəddər eliyir, cavan pəhlivanın arxasını yerə gətirə bilmer. Bu birinnən qurtaranda o birinə, o birinnən qurtaranda bu birinə... Koroğlu bu cavan pəhlivannara o qədərə meyl elədi ki, dedi: “İlahi, doğrudan da sən buları iyit yaradıfsan”.

Bu cavan pəhlivannarnan yaxınnıx eliyif, bunnardan hal-əhval eliyəndə bildi kin, bunnar Təkə-Türkmanın xanı Süleyman xanın

oğlannarıdı. Koroğlu Süleyman xanın oğlannarınnan dostux işdətđi. Oğlannarın səvəvinə xannığa əyax aşdı.

Koroğlu bir gün xannıxda Süleyman xanın qızı Bilqeysi gürdü. Bilqeyisə zox meyil saldı, doğrusu, Bilqeysi sevdi. Fikirləşdi: “İlahi, mən nə təhəri eliyim, bu Bilqeysi ələ kezirem”.

Aradan qarılarnan, qızdarnan sühbət eleyif Bilqeys xanımın konlunu aldı. Bilqeys xanımın konlunu alanan sora Süleyman xana elzi gündərđi. Süleyman xan qəti cavaf verdi ki, bu, hez düzələn iş düylü.

Dedi:

– Siz nə bilersiniz o haranın yol azanıdı, əsli bilinmer, nəslı bilinmer, dərənı avarasına mən qız vermərəm.

Koroğlu xeyli fikirrəşənnən sonra üzü bir yol tapıf, Bilqeys xanımnan gürüşdü. Dərddəşdilər, danışdılar, süzü bir yerə qoyuf qazmax qərarına gəldilər. Bir müddət güzdədilər, aranı xəlvət eliyif vədələşdilər. Gejənin bir ələmi Koroğlu Bilqeys xanımlı Qıratın tərkinə alıf Təkə-Türkmanı tərək elədi. Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənəzil, gəlif Qoşabulağın üstünə – atasının qəbri ünündə atı saxladı. Bir qədər atasının qəvrini ziyarət elədi. Qəvri ziyarət eliyən-nən sora gənə də Bilqeys xanımlı tərkinə alıf İstanbula endi.

İstanbulun ətrafında yazda, yayda camahat binələrə zıxerđi. Bu binələrin birində gizdin bir yerdə bir mağara varıydı. Həmənl bu mağarada Koroğlu başdadı məskən salmağa. Aylar, günnər dolaşdı, Koroğlunun qadını Bilqeys hamilə oldu.

Bu tək mağarada Bilqeys ilk günnər zox darıxerđi. Nolajax, xan sarayında, süd gülündə zimən, qu tükünnən balış qoyan, atlas yorğan-düşəkdə naz-qəmzəynən firavan gün gürmüş bir qızı birdən-birə mağarıya üyrətmək olardımlı? Əmbə Koroğluya olan məhəbbəti Bilqeysi bir qədər təskin eləsə də, gənə darıxerđi. Koroğlu baxıf gürdü kü, doğrudan da bu qızı burda, bu qağlar arasında belə tək qoymax olmaz, başına hava gələr. Oydu ku, binələrin birində bir nuranı qarı nənə varıydı, adına Əsmər qarı deyərđilər. Koroğlu başına gələnı Əsmər qarıya danışdı. Əsmər qarı həmənl günnən Koroğluyu da, Bilqeysi də oğulluğa, qızdığa güttürdü. Tez-tez Bilqeysə baş

zəkməyə gəldi. Koroğlu axzadan, paradan qarıya verirdi ki, süddən, qatıxdan, yağdan-qaymaxdan alıf gətirsin, qoymasın Bilqey s korrux zəkməyə. Beləjə günnər bir-birini əvəz eliyirdi... Bir gün Bilqey s yükünü yerə qoydu, bir güzəl oğlan doğdu.

Atalar zox yaxşı deyif “zuğul nə üluf, nə də üləjək, biri üldümü, beşi onun yerinə pitəjək”. Həyat belədi, gedışat belədi. Bu gün namərdin beşini üldürsən, savax anası o beşin əvəzinə on beşini gənə doğajax.

Koroğluynan Bilqey sin mağarada belə gizdin daldalanmax-larını, bir zuğul aparıf İstanbulda Hasan paşıya xavar verdi.

Dedi:

– Üyün yıxılsın, Hasan paşa, bə sən nə təhəri Hasan paşasan kı, Koroğlu sənin torpağında at zaper, sənin binələrində gizdəner?

Hasan paşıya qavaxlar da bu həndəvərdə Koroğlunun at zafdığını demişdilər. Bir nezə dəfə atdı dəstələr gündərmişdi ki, Koroğluyu tutudursun, əmbə bir murad hasıl eliyə bilməmişdi. Koroğlunun üstünə gələnnərin kiminin başı, kiminin qolu, kiminin qılsası kəsildi, qalannar üldü, qazannar can qurtardı. Bata bilmədilər qoz Koroğluya. Cəfər paşaynan Hasan paşa belə qarara gəldilər ki, Koroğluyu aradan götürməkdən ütrü büyük bir qoşun zəksinnər.

Koroğlunun üstünə büyük bir qoşun zəkдилər. Koroğlu nə qədər vuruşdu, nezə başdar kəsdi, nezə anaları ağlar qoydu, olmadı. Gürdü kü, əl zəkmellər, yerde qalannara yazığı gəldi, üzü qazıf bir yerdə daldalandı.

Düyüş dayandı, Koroğlunun yerini bilən olmadı. Qoşun baş-zıları ülənnəri, yaralananları da gütüruf geri zəkildilər.

Günnərin bir günü Hasan paşa tezdən nizami qoşun zəkif Koroğlunun üstünə gəlmişdi. Bilqey s gəldi dedi:

– Ya Koroğlu, axı belə olmaz, qoşun dürd yanımızı kəsif.

Koroğlu dedi:

– Bilqey s xanım, sən hez niyaran qalma, mən ağamın əlinnən cam dolu badə izmişəm, mana hez şey olası düylü. Əvvəlcən sinəmə bir nezə kəlmə süz gəlif, onu deyim, sonra düşməne güjümü güstərərəm.

Koroğlu bunu deyif, bir "Keşişoğlu" qaydasınnan gürək nə dedi, sizdəre can sağlığı.

Xotkar üstümüzə cari buyurdu,
Düyüşərəm, dünmərəm, edərəm cəngi.
Ac qarınqay kimi doyursa məni
Mən qəbul etmərəm bu namı-nəngi.

Hasan paşa o tərəfdən nərə zəkif dedi:

– Ayə, yetimin biri, sənin atayın başına gətirdiyimi sənin başına gətirəjəm, sən mənim bu qoşunumu az şil-küt elə.

Aldı Koroğlu:

Əlli nədi, altmış nədi, yüz nədi,
Mən bilmənəm hərzə-hərzə süz nədi.
Qabağımda dərə, tərə, düz nədi,
Mənəm əsil kirvələrin pələngi.

Hasan paşa dedi: – “Aya, a Koroğlu, a korun oğlu, sən korun oğlusan, sən nəyə arxalanersan, kimə güvənersən ki?! Mənim qoşunumu niyə belə qırsan?”

Koroğlu dedi:

– Qulaq as, gür kimə arxalaneram.

Koroğlu:

Koroğlu der, xub yetişdim mən cana,
Mən sərini top eylərəm zovqana.
Varıban gedərəm Təkə-Türkmana,
Ollam Əli qullannın yekrengi.

– deyif, əlini uzatdı qılıncın dəstəyinə, bir dəli nərə zəkdi, yer-güy titrədi, qoşunu pəncər kimi bisməyə başladı. Koroğlu gürdü ki, bir yannan qırdıxcan qoşun bir yannan daha da arter, fikirrəşdi ki, burdan qazif başını qurtarmax lazımdı. Qoşunun seyrək yerinnən bir səmt tapıf, sağa-sola qılinc zala-zala mağaranın ağzına gəlif, Bilqey xanımı harayladı. Bilqey xanım eşiyə zıxdı. Koroğlu onun qolunnan tutuf, alıcı quş kimi atın tərkinə qoymağınnan tərpanməyi bir oldu.

Qoşun Koroğlunun dalınnan əl zəkmerdi. Ona qılinc, əmud zatan düyüldü, yalama zatan düyüldü. Geri yannan başladılar Koroğluyu oxa tutmağa. Oxun biri bir nəmərdin əlinnən şırıyif

Bilqeys xanımın kürəyinin ortasınnan sancıldı. Bilqeys xanım "of-of" deyif zığıranatana, Qırat üz qoydu Zənlibelin başına tərəf. Gəldilər zatdılar Qoşabulağın üstünə. Alı kişinin qavırının yanında Koroğlu atdan endi, Bilqeys xanımı ehtiyatnan atdan endirdi. Gürdü, qız can verer. Koroğlu baxdı gürdü qızdan o qədər qan axıf ki, dodaxları zart-zart oluf. Oydu ku, Qoşabulağın suyunnan bir oyuc Bilqeys xanıma izirtidi. Bilqeys yumulmuş güzdərini axırıncı dəfə azdı. Sevgili Koroğlusuna axırıncı dəfə həsrətnən baxıf:

Oğlumuz amanatı – deyif, güzdərini təzdən yumdu.

Koroğlu Bilqeys xanımı atasının yanında dəfn elədi, ağladı, sızdadı, üz qoydu mağarıya tərəf. Gəldi mağarıya zatdı, hər yeri ələk-vələk elədi, uşağı tapa bilmədi, dündü bir də baxdı, hez bir şey hasil olmadı.

Koroğlu hirsinnən hez Əsmər qarıya da baş zəkmədi. Fikirrəşdi ki, gedif qoja qarının dərđini daha da artırmıyım. Oydu ki, üz qoydu kor-peşiman Zənlibelə tərəf. Qoşabulağa zatdı, gəldi güz yaşını yüdü. Gəlif atasıynan Bilqeys xanımın qavırları arasına uzanıf, təzdən ağlamağa başladı. Bir müddətdən sonra güzünə yuxu getdi.

Koroğlu burda yatmaxda olsun, eşit Əsmər qarıdan. Əsmər qarı gürdü ki, Koroğlu Bilqeysi də tərkinə alıf qazdı, əmbə uşax qucaxlarında düyülü. Güzdədi, ara sakitdəşənnən sonra mağarıya gəldi gürdü ki, bir canavar uşağı əmizdirer. Qarı bir az xəlvətə zəkilif güzdədi, canavar zıxıf getdi. Oydu ku, uşağı bələyinə püküf, sağına-soluna baxa-baxa üz komasına gətirdi. Uşağın bələyini aşdı, uşax Koroğlunun qolzağındaydı. Uşağı yüdü, təmizdədi, quruladı. Qoyun südü pişirif uşağı yedizdirdi. Beləjə bu münvalnan bu uşağı qoyun südünnən büyütməyə başladı. Günü günnən uşax büyütməyə başladı, atalar der: “cideyi zuvalda gizdətmək olmaz”. Qonum-qonşu bildi kin, Əsmər qarının üyündə bir kürpə var. Hərə bir yannan Əsmər qarıdan soruşordu:

– Ay qarı, bu uşax kimindi, hanı onun ata-anası?

Əsmər qarı hərəsinə bir cavaf vererdi. Derdi nəvəmdi, gətirif yanımda saxlıyram.

Derdilər:

– Ağbircək qarısan, axı niyə yalan danışərsən? Sənin ki, üyladın yoxdu, niyə dərsən nəvəmdi?

Qarı bir gün hirsəndi, hamıyı süydü biyavır elədi. Dedi:

– Belə hez kimim yoxdu, gedif İstanbuldan pulnan alif gətirmişəm, üzümə oğul eləmişəm, dərdi sizəmi qalif?!

Bəli, bu xavar getdi Hasan paşıya zatdı kı, bəs deməzsənmi, filan qarıda bir tappa uşax var. Hasan Paşa Əsmər qarını yanına zağırtırdı, dedi:

– Qarı, sən o uşağı mana satmalısən!

Qarı dedi:

– Paşa sağ olsun, sənin əmrin mənə Allahın əmrindən də üstündü. Əmbə mənə da yazığın gəlsin, mən istiyirəm onu büyüdüm, gələcəkdə mənə da bir sahif zıxan, qəvrimi ziyarət eliyən olsun.

Hasan paşa dedi:

– Qarı, sən hez şeyin fikrini zəkmə, sənin bu dünyalığın da, o dünyalığın da xarcı mənim boynuma.

Bunu deyif, Hasan paşa xəznədarı zağırtırdı, qarıya bir kisə qızıl verif yola saldı. Qarı komasına gəlif Koroğlunun bazubəndini uşağın qoluna bağlayıf, üzünən-güzünən üpdü. Hasan paşanın adamların uşağı da gütürüf saraya gəldilər.

Qarı dedi:

– Paşam sağ olsun, üzün gürürsən ki, qocalıf əldən tüşmüşəm. Günnərimi sayeram, mümkünsə onun qoluna taxdığım o bazubən-də hez kim toxunmasın, qoy kürpə balama mənən yediyar qalsın.

Hasan paşa Əsmər qarının süzünü yerə salmadı. Paşa dedi:

– Qarı, bə bu uşağın adı nədi, nə qoymuşdun onun adını?

Əsmər qarı yazıx-yazıx dedi:

– Paşam sağ olsun, onu qoyun südünnən bəsləmişəm, onzun da adını Ağcaquzu zağıırdım. İndi bunnan sora üzünüz bilərsiniz.

Hasan paşanın qarıya yazığı gəldi. Dedi:

– Qarı, sən nə ad qoyufsan, biz o adnan da zağırajıyız balamızı. Bunu deyif qarıya gənə də axzadan, qızıldan verdilər, yola saldılar.

Ağcaquzuyu da dayələrə tafsırdılar. Bu münvalnan Koroğlu balası Hasan paşanın sarayında büyüməyə başladı.

PƏRİZAD XANIMIN ZƏNLİBELƏ GƏLMƏYİ

Bəli, əzizlərim, sizə hardan xavar verəjəm, Ağcaquzudan. O vaxt kİ Əsmər qarı Ağcaquzuyu Hasan paşıya təhvil verdi, həmən günnən kürpüyü dayalara tafsırdılar. Dayalar ədəf-ərkənnən buna qulluq eliyir, təmizdiyinə, yiməyinə, izməyinə fikir verer, neyə lazımdı. Bir süznən, xidmətində durordular. Vaxt gəldi, vədə yetişdi, camahatın uşağı aynan, ilnən büyüyəndə Ağcaquzu sahatnan, günnən, həfteynən büyüyürdü.

Uşax gəlif yeddi yaşına zatmışdı, əmbə on beş, on altı yaşdı-lardan sezilmerdi. Hasan paşa uşağın belə büyüməsinən zox xoş-hal olmuşdu. Gejə-gündüz güzünü onun üstünnən zəkmerdi. Nezə müəllim tutmuşdu, onun savadnı artırırdı. Nezə müəllim Ağcaquzuya qılnc oynatmax, at zapbax, güləş tutmax, suda üzmək, oddan tullanmax dərşdəri vererdilər. Bu elə bir uşağıydı ki, zehni Aflatun kimi kəsərdi, ağılı-kamalı, qəddi-qaməti bir üzgə alamiydi. At zapanda atın belində min bir fənd işdər, qılnc oynadanda qılncınnan qığılcım zaxar, küşdü tutanda pəhlivanların dizini yerə gətirər, kotan əkdirərdi onnara. Belə bir oğlanıydı Ağcaquzu.

Ağcaquzu gəlif on beş yaşına yetişmişdi. Səsinin dəyişən, üzünün bozaran vaxtıydı. Bir gün mədrəsədən, dərşdən gələn vaxt, qızdar mədrəsəsinin qavağınnan kezəndə güzü ala güzdü, qələm qaşdı, uzun saşdı bir qıza sataşdı. Bir neyə gün bu qızın dərşinnən divanə kimi gəzdi. Nəsə hərriyif-fırrıyif bir xəlvət yerdə qızın qarşısını kəsdi. Ürəyinin düyüntüsünü ona bildirdi.

Qız dedi:

– Ağcaquzu, mən sənin əmin Cəfər paşanın qızı Pərzad xanımam. Sən hez qəm eləmə, əmi qızıynan, əmoğlunun kəbini güydə kəsilib. Arxayın ola bilərsən ki, mən səninəm. Əmbə bir məsləhət eləmək istiyirəm sana. Eşitmişəm sənin hər bir elmnən savadın, bacarığın var, igidliyini, pəhlivanlığını da hamı süylüyür. Bircə zatışmayan cəhətin odu ku, zadukarlığı bilmərsən. Adam gərək hər şeydən xavardar olsun, bir də gürdün o da lazım oldu, nə bilmək olar?!

Ağcaquzu dedi:

– Əmi qızı, cadukarrıx nə olan şeydi ki, onu belə tərəfliyorsən?

Pərzad dedi:

– Əmoğlu, mənim elmim ondadı ki, mən cadının gücünən züpu qələmə, sizanı toyuğa, adamı tülküyə, qızı güyərzinə züyürə bilerəm. İstiyirəm, sən də belə şeyləri üyrənəsən.

Qızın dedikləri Ağcaquzuya zox xoş gəldi, dedi:

– Əmi qızı, bə mənə buları kim üyrədə bilər?

Pərzad dedi:

– Mənim mollam belə şeylərdə zox mahirdi, əmimə de, səni ona tafsırsın, dalısınan işin yoxdu.

Ağcaquzu Hasan paşanın hüzuruna gəldi, ədəfhan salam verdi.

Dedi:

– Bava, sənnən bir tavaqqım var, mümkünsə, məni də Pərzad xanım oxuyan məktəvə gündər.

Bavası dedi:

– Əziz balam, mən səni elm ürgənməyə, sərkərdə olmağa layix məktəbə qoymuşam, bu gün-sabah mən dünyadan küzənnən sonra yerimdə sən qalajaxsan, bu boyda müəllimlər ki, sana dərş dedilər, fənd üyrətdilər, olar sana bəs eləmədimi, gedif də cadugünnük ürgənmək istiyirsən?

Ağcaquzu dedi:

– Bava, Pərzad deyir ki, adam gərək hər şeydən agah olsun. Mən də istiyirəm, hər şeyi bilim.

Hasan paşa irazılıx verdi, dedi:

– Məsləhət sənindi, mənim balam. Günü savaxdan gedərsən həməən məktəbə.

Bəli, savax azıldı, üstünüzə xeyirri savaxlar azılsın, əzizdərim, Ağcaquzu süyünə-süyünə gəlif Pərzadı tafdı, bavasının irazılığını bildirdi. Pərzad da bu işə zox süyündü, həməən günnən Ağcaquzu cadukərrik dərş kezməyə başladı.

Pərzad dərsdə Ağcaqüzuya fikir verirdi, baxıf gürdü kü, bu hez cadukəriyə mayna qoymor (fikir vermer), fikri-zikri at zap-baxda, qılinc oynatmaxdadı.

Bir gün Pərzad Ağcaqüzuya üz tutdu, dedi:

– Ağcaquzu, mən səni üzümənən zox istiyirəm, həyatda sənnən yaxınım yoxdu. Gürürəm ki, sən bu cadukarığa hez ürəynən girişmərsən.

Ağcaquzu dedi:

– Yox, Pərzad, əmi qızı, səhvən var.

Pərzad dedi:

– Onda gəl üyrəndiklərimizi sınaxdan zıxartmaqdan ütəri atdarımızı minək, şəhərdən zıxaq.

Ağcaquzu dedi:

– Zıxax, sən deyən olsun!

Atdandılar, şəhərdən zıxıf bir meşənin ortasına zatdılar, gü-yənək, mənzərəli bir guşədə atdan түşdülər. Bu arada Pərzad bir dua oxuyuf, alağanat bir quşa dündü, uzdu getdi, qondu bir ağacın başına.

Həmən sehirdən birini də Ağcaquzu oxudu, bu da uzuf qondu onun yanına. Qız ağacdən enif, bu dəfə bir ayrı livasa түşdü.

Ağcaquzu da eynən həmən livasa түşdü. Pərzad bu dəfə doyšan livasına түşdü. Ağcaquzu bir qurd oluf doyšanın qavağını kəsdi. Pərzad bir seyr oxudu, pələng livasına girdi. Bu yerdə Ağcaquzu əciz qaldı. Pərzad baxdı, gürdü kü, Ağcaquzu onnan bajarmadı, dedi:

– Əmoğlu, mənim cadukarığım sənnən üstün oldu. Bu gün-nən sora sənnən mənimki tutmaz. Mən bu günnən uluyuf vəhşilərə qoşuloram. Əgər məni üz seyrinnən əvvəlki halıma gətirə bilsən, səninəm, yox, bajarmasan məni də gürmüyəjəssən.

Pərzad bunu deyif, uluya-uluya heyvannara qoşuluf güzdən itdi.

Ağcaquzu kor-peşman şəhərə qayıtdı. Üz saraylarına zatar-zatmaz əmisi Cəfər paşa onnan Pərzad xanımı xavar aldı.

Ağcaquzu başına gələn əhvalatı neçə ki biz demişdik, eləcə də əmisinə nağıl elədi.

Cəfər paşa iki əlli başına düydü kün, “qız əlimnən getdi”.

Cəfər paşa zox gütür-qoy elədi ki, bu qızı kim qaytarsın, kim adam livasına salsın. Bu yannan da xavar zıxdı k1, bəs deməzsənmi, uşaxlara cadıkün dərsi üyrədən molla da dünyəsini dəyişif. Başqa yerlərdə də belə caduynan məşğul olan yoxuydu.

Ağcaquzu bu işdən zox məyus oldu, başını gütürüf eyvanın xəlvət bir guşəsində yuxuya getdi. Yuxuda baxıf gürdü kü, kimsə bunu oyader. Güzünü azanda gürdü alzac boylu, enni kürəhli, nurani bir adamdı k1, vallahi güzünnən, üzünnən nur tükülür. Ağcaquzu başını yuxarı qaldırdı, bu nurru sifətə baxdı. Kişi dedi:

– Salammeleyküm, oğul! Oğul, sən nə fikirnən yatmışdın?

Ağcaquzu dedi:

– Bava, Pərzad xanımın fikrinnən yatmışdım ki, bizi niyə bu günə qoydu?!

– Oğul, onu bil, yazıya pozu yoxdu, ilahi nə yazıf, onu gürməliyik. Ona gürə də, al bu piyaləni nuş elə.

Ağcaquzu piyaləyi aldı, nuş elədi.

– Oğul, mən bu sağ əlimi sənin kürəyinə zəkif, qırx gün-nüyünə üz qüvvəmi sana vererəm. Qırx gün sənin güjünə Allahdan başqa hez kəs üstün gəlif, səni yenə bilməz. Bu qırx gün ərzində gedif qoz Koroğluyu taparsan, o Koroğludan başqa sənin Pərzad xanımını sana zatdıran olmuyajax. İnşallah, murazına zatarsan, – deyif, həməən adam güzdən itdi.

Ağcaquzu atasının hüzuruna gəldi, dedi:

– Mehriban ata, mana ixtiyar ver, gedem Pərzad xanımı axtarıf tapem.

Hasan paşa dedi:

– Oğul, sən onu tapıf gətirə bilməzsən, zümkü o tilsimdədi, sənin də o tilsimə güjün zatmaz.

Ağcaquzu dedi:

– O ku icaza vermərsən, onda mənənnən sana oğul oldu yoxdu. Mən bu günnən getdim Pərzad xanımı axtarmağa.

Ata dedi:

– Oğul, bil ki, mən sana ixtiyar vermerəm.

Ağcaquzu dedi:

– Mehriban ata, sənin sərvətinlə mənə payıma nə düşərsə, verginən üzümünə aparıf gedem, pulnan da, qızıl nan da olsa, mən onu alıf-tapıf gətirəjəm.

Atası dedi:

– Yox!

Ağcaquzu gənə də süzünnən dünmədi.

Axırda Hasan paşa baxdı gürdü, bu, inadınnan dünəsi şey düylü irazılıx verdi. Xəznədarı yanına zağırdı. Yeddi dəvə yükü var-düylət, qızıl, gümüş dolduruf, Ağcaquzuyu yola saldılar.

Ağcaquzu İstanbuldan üz tutdu Koroğlu deyən soraxlaşmağa. Orda Koroğlu, burda Koroğlu, bunu salğadılar Zənlibelə. Ağcaquzu üz qoydu Zənlibelə.

Ağcaquzu yol gəlməkdə olsun, sizə deyem qoz Koroğludan. Koroğlunun haylı-haraylı vaxtıydı. Dəliləri hamısı başında cəmiydi. Ağalardan, paşalardan, bəzircilərdən, dafələrlən Hasan paşanın, Cəfər paşanın üzünən baci-xarac almışdı, Zənlibelə zəkilmişdi.

Günnərin bir günü Qoz Koroğlu Cəfər paşanın Sərraf Zərgüraf adında bir tacirini talan eliyif, onu qan izində Zənlibelə gətirif xıxartmışdı. Niyar xanım atası Cəfər paşanın tacirini bu kükdə gürlüf, ürəyi zox qubarrandı.

Dedi:

– A Koroğlu, bu mənə bavamın ən yaxşı taciridi. Sənə insafın yoxuydumu, bunu bu günə salıfsan?! Varını-düvlətini alıfsan, üzünü niyə bu hala salıfsan?

Koroğlu dedi:

– Nejə yanı, mən iyidəm, qavağımnan iki dillənəni mən üz dəfə yumruşnan vuraram.

Niyar dedi:

– Ay Koroğlu, üzü türk olan, türkə bu divanı tutmaz, sən nə qansız adamıymışsan?

Koroğlu dedi:

– Onun paşası mənim atamın güzdərini oyduruf, mən nə təhəri onun tacirinnən hayıfımı almıyım?

Niyar xanım dedi:

– Atayın güzdərini Cəfər paşa zıxartdırıf, get hesavını da onnan zək, güjün yazıx-yuzuxlara nə yaxşı zater? Allah hası Allahdı, bu tacirin hayfını səndə qoysun. Səni ağam Əliyə tafşıreram, qoy sənin hesavını o üzü zəksin.

Koroğlu qımıışdı, dedi:

– Bu güjü-qüvvəti mana Əli üzü verif, üzü də bilər, sən onun işinə qarışma.

Niyar xanım dedi:

– Nə olar, bu mənim arzumdu, səni ona irast gələsən, sənin bir dərşini versin.

Koroğlu Niyarnan bu sühbətdən sonra Ağqayıya səmt gəldi ki, gorsün yolda-izdə gəlif gedən varmı? Ağqayıya yaxınnaşanda gürdü kü, yolnan bir karvan gələr. Xeyli güzdədi, karvan laf yaxınnaşdı. Koroğlu dedi:

– Bir gedem gürüm bu, nə karvandı?

Qıratın ciloyunu yığışdırıf, alıcı quş kimi yəhərin üstünə sızradı, ayaq üzəngiyə, diz qavırğaya üz qoydu karvana tərəf. Gürdü, karvanın qavağında bir cavan oğlandı, enni kürəhli, uca boylu, güzəl-güyzək, elə bilginən ağalığın pələ kalıdı, bığlarını həjəmət kürəsi kimi arxaya ütürüf.

Koroğlu dedi:

– Ay oğul, sən kimsən, hardan gəlersən?

– Əfəndim, mən zox uzaxdan gələrəm. İstanbuldan gələrəm.

– O kün, İstanbuldan gəlersən, zəhmət zək atdan en, kəcaveyi yavaş-yavaş o gürdüyün Zənlibelə qaldırğınən.

– A kişi, nəyə gürə kəcaveyi ora qaldırem, dədəmə borcummu var?

Koroğlu bir dəli nəre zəkdi.

Ağcaquzu dedi:

– Əyə, uşax-zad ha qorxutmursan, nəyə bağırersan, bura bağıрмаx yeridimi?

Koroğlu baxdı ki, oğlan zox zətin qayadı, dedi:

– Gəl əvvəl bunu bir saznan qandır.

Gütürdü gürək nə dedi:

İstanbuldan şıkar düşdü əlimə,

Ver malını, qurtar canın, zəkil get!

Bulayaram səni qızıl qanına

Ver malını, qurtar canın, zəkil get!

– Ay qardaş, sən buranın qoruxzususan, yoxsa nəyisən, mən malımı sana niyə verif gederəm? O ku süz dedin, süzünə cavaf aleynan, gür mən nə derəm:

İki iyid bir-birinnən üzdeşər,

Baş getməmiş malım sana vermərəm!

Qılinc vurram, yaraların sızlaşar,

Baş getməmiş malım sana vermərəm!

Bu cavanın belə cavaf verməsi, Koroğlunun başınnan elə bil bır qazan qaynar su tükdü. Üz-üzünə dedi:

– Bu kimə cavaf qaytarer, bu kimnən danışer, bu, nə danışer, bu, nə danışer?

Koroğlu hirsəndi, bir oyan, bir bu yana baxdı, beyqafil zəhm-nən Ağcaquzunun başına bir topbuz endirdi. Ağcaquzu topbuzun qavağına qalxan tutdu. Topbuz qalxana dəyən kimi toz duman dürd tərəfi бүрүdü. Toz yeri-güyü бүрүyən kimi, Koroğlu dedi:

– Vay, bu cavanı nahax badbaxt elədim.

Toz aralanan kimi Koroğlu baxdı ki, oğlan dimdik qavağında duruf. Koroğlu baxdı gürdü bunun hez rəngi də qazmıyıf, güzdər od tutuf yaner, Koroğluyu hez adam yerinə də saymer. Oğlanın belə təpəri Koroğluyu qorxuya saldı, dedi:

– Gəl buna zatdır ki, ay zalım oğlu, qavağındakı tək düylü, onun dalında yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəli var. Odu ku, gütürdü sazını, gürək nə dedi:

İndi dəlilərim gələr qurd kimi,

İki güzün birdən olar dürd kimi,

Başın gedər, leşin qalar yurd kimi,
Ver malını, qurtar canın, zəkil get!
Ağcaquzu güzdərinin altından baxıf gürdü kü, qoruxcuyu yaman qeyzə gətirif. Aldı dedi:

– A kişi, qulax as:

İgid gərək qürbət eldə atdana,
Qılinc vurram bu yer dünər bostana.
Yüz tülkü neyləyər bir ac asdana,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

Koroğlu qeyzə gəldi, dedi:

– Əyə, bu nə daneşər, gəl buna qandır deynən, əyə, zalım oğlu, mən Koroğluyam axı! Aldı gürək Koroğlu nə dedi:

Koroğluyam, bu yerlərdə gəzərəm,
Uzaxdan, uzağa şıkar süzərəm.
Dardıf bədəninnən başın üzərəm,
Ver malını, qurtar canın, zəkil get!

Ağcaquzu dedi:

– Əyə, bu səyahlıyır deyəsən, Koroğlunun adından mənə tora salmaxdı fikri. Bunun qavağınnan qorxmaq kişilikdən düylü.

Aldı Ağcaquzu:

Ağcaquzuyam, her yetənə enmərəm,
Müxənnətnən danışmaram, dinmərəm.
Mən hez səni ayax tozu sanmaram,
Baş getməmiş malım sana vermərəm,

Ağcaquzu elə ki dedi: “Mən hez səni ayax tozu sanmaram”, – bu süz Koroğluya yaman əsər elədi, istədi qılınca, əmuda əl atsın. Sonra əl saxladı, dedi, Allahın işini bilmək olmaz, deyəsən, burda nəşə var. Əl saxladı. Dedi, qoy bunu bir yaxşı sınayım. Dedi:

– Oğul, sən Koroğlu adı eşidifsənmi?

Ağcaquzu dedi:

– Eşitmişəm! Koroğlunun adını eşidəndə güydə mələklər səyrişir.

Koroğlu dedi:

– Oğul, o ku Koroğlu adı eşidifsən, bə niyə belə cavaf verer-

sən? Axı qarşında dayanan həməən Koroğlu mənəm.

Ağcaquzu dedi:

– Mən inanmerəm sən Koroğlu olmağına. Sən Koroğlu olmağını nəynən sübut eliyə bilərsən?

Koroğlu dedi:

– O ki inanmırsan, qulaq as, gür Koroğlu bəvən sənə nə der:

İki ləkə bir məclisə gələndə,

O məclisin halı pərişan olar.

İki iyid bir məclisə girəndə

Bəzənər otaxlar alışıq olar.

.. Odasına,

Odun gəti odasına

Namərdin başı batsın,

Üzü nədi, odası nə?!

Ağcaquzu dedi:

– Bəyim, bəyim, ləkə üzünü bilirsən, iyit mənə?! Zümkü sən yetirən kimi, mənənin topbuz davasına gəldin, zorrux işlətdin. Sən üzün Koroğlu olduğunu desəydin, mən də sənə qarşında layəxsız süzdər işlətməzdəm.

Koroğlu dedi:

– Oğul, gür hələ bir nələr eşidəjəksən.

Aldı gürək Koroğlu nə dedi:

Mərd iyidlər dolu bədələr izər,

Dost yolunda şirin canından kezər.

Müxənnətlər dāvə günündə qazar,

Kolların dālində pəhlivan olar.

... Təmiz ada,

Dərya saxlar təmiz ada.

Yüz yerdən ləkə yaxsan,

Yaxılmaz təmiz ada.

Ağcaquzu dedi:

– Eyvallah, eyvallah, indi bildim, sən Koroğlusan. Deməli, sən mərtikinnən bu karvanı mənim əlimnən alıf aparmax istiyirdin, başıma da topbuz vurordun. Demərdinmi, bu, uşaxdı qorxar, büdüyər.

Koroğlu dedi:

– Qulax as, gür nə deyirəm.

Aldı Koroğlu:

Koroğluyam, haşa zəkmərəm mərddən,
Müxənnət iş əysiy olmaz nəmərddən.
Bir kezi canını qurtarsa qurddan,
Baxar buynuzuna kərkadan olar.

... Arxa sarı,
Bel gütür arxa sarı.
Mərd igiddən dost tut,
Üzünə arxa sarı.

Süz tamama yetdi. Koroğlu dedi:

– Oğul, olma sən canını mənnən qurtarmış sayersan. Doğrudan, mən Koroğluyam.

Ağcaquzu dedi:

– Sən Koroğlusansa, onda məni mənzilinə apar, əyər Koroğlu olmağını təsdiq eləməsən, mən dəvənin üstünnən tüşən düyləm. Üzü də sənin kimi yüzü gələ, mana güj gələ bilməz, mənnən badi-xərac ala bilməz.

Koroğlu dedi:

– Oğul, gürürəm, kiməsə sən arxeyinsan, onu hələ başa tüşə bilmerəm. Sür karvanını arxamca gedək.

Ağcaquzu Koroğlunun arxasınca Zənlibelə sarı qalxdılar. Zənlibelə zatan kimi Niyar xanım həməşəki kimi Koroğlunun qarşısına zıxdı. Baxdı gürdü, Koroğlu üzünən bir oğlan gətirər, ilahi, bu cüssədə, bu güzəllikdə iyid bəlkə də hez Zənlibeldə də yoxdu. Elə bil qüdrət qələminnən yaranıf zalım oğlu. Dəvənin üstündə ağayana əyləşif, güzdər qayır-qayır qaynıyır.

Niyar xanım Koroğluya baxıf dedi:

– Koroğlu, bu kimdi?

Koroğlu dedi:

– Sənin əmin oğludu, Hasan paşanın oğludu.

Niyar xanım dedi:

– Elə şey olmaz.

Koroğlu dedi:

– Üzüdü ki, var. İndi tafsır tamam otaxlar bəzənsin, dəlilər hamısı cəm olsun.

Dəlilər tamam cəm oldular, yığıldılar.

Ağcaquzu gürdü kü, bu doğrudan da Koroğludu. Dəvədən endi, dedi:

– Ağ Koroğlu, bu yeddi dəvə yükü var-düvlət sənin, dəvələr sənin, ancax mən vacif bir iş üçün sənin əyağına gəlmişəm.

Ağcaquzu Pərzad xanım haqqında olan sühbəti Koroğluya nəql elədi. Koroğlu dedi:

– Oğul, qoy bu sirr qarnında qalsın, Niyar bilməsin, hez kəsə hez şey demə. Men indi dəlilərdən bir nəzəsini zağırajam. Gürək kim mənnən gedər. Üz günün izərisində sənin Pərzadını gətirdim gətirdim, gətirmədim mən Koroğluluğumu üstümnən gütürəjam.

Koroğlu gütürdü gürək dəliləri neyə zağırdı:

De, atdansın qozaxlarım,

Başı-cannan kezən gəlsin.

Eyvaz xana canım qurvan,

Mərd əlinnən izən gəlsin.

Eyvaz xan badeyi başına zəkif Koroğlunun arxasına addadı, dedi:

– Ağ Koroğlu, noluf, mən həməşə sənnən var deyləmmi, elə süz danışərsən? Dəlilərin hamısının güzdəri azılıf, qulaxları şeşləndi; ayə, gürən burda nə var?

Onatan Koroğlu aldı gürək nə dedi:

Livasın polad geyənnər,

Donnuğun mənnən yeyənnər,

Adına dəli deyənlər,

Şirin cana qıyan gəlsin.

– deyəndə, Bəlli Əhmədnən, Halaypozan da Koroğluya tərəf addadı.

Gütürdü Koroğlu gürək nə dedi:

Gəzək dağları-daşdarı,
Sovluyax³⁴ sərt qılışdarı,
Koroğlunun qardaşdarı,
Yağı bağı pizən gəlsin.

Xan Eyvaz, Bəlli Əhməd, Halaypozan – üzü də Koroğlunun arxasında dayandılar. Dedilər:

– Koroğlu, nə olur-olsun, hara desən, getməyə hazırıx.

Koroğlu dedi:

– Əziz dəlilərim, mən istəsəm əmr verrəm, bütün dəlilər arxamca gələr. Əmbə bu əmr düylü, bu bir tilsim qırmaxdı. Ona da dürd nəfər kifayət eliyər.

Koroğlu Niyara sarı dünüf dedi:

– Niyar xanım, mən gələnəcən Dəmirzioğlu, Dəli Həsən burda başsız olar, bu mənənnən gələn bu iyid də sərkərdə olar. O nə əmr versə, onun əmrinə əməl eləyərsiniz.

Koroğlu bunnarı deyif, atdara suvar oldular. Dürd nəfər dəli yola düşüf Ağqayıya zatanda, Eyvaz xan dedi:

– Ağə Koroğlu, başına qurvan olom, bir onca dayqalığına anam Niyar xanıma süzüm var.

Koroğlu dedi:

– Oğul, buyur.

Eyvaz xan alıcı quş kimi atını zapıf gəldi dayandı Niyar xanımın hüsurunda, dedi:

– Aneyi-mehriban, sən Koroğlunun ürəyinin təmizdiyinə baxma. Nə qədər olmasa, Ağcaquzu düşman oğludu, onu güzdən qoyma, bizi aldada bilər.

Niyar xanım dedi:

– Bala, bala, bu dərsi bavan Koroğlu mana gecə kezif. Arxeyınca zıxın gedin, hez şeyin fikrini zəkmiyin.

Eyvaz xan Niyar xanımın bu süzünənə sonra bir qədər arxeyinnıx tafdı. Zəparax gəlif Ağqayada yoldaşlarına zatdı. "Ya Al-

³⁴ Sovluyaq – itiləmək

lah" – deyif yola düzəldilər. Az getdilər, zox getdilər, o dağa zatlardırlar k1, Ağcaquzu o dağı salıx vermişdi. Pərzad xanım hası dağa zıxmışdı, asdannara qarışf hası səmtə getmişdi, gəlif həmən yerə zıxdılar. Dağın ətəyinnən atdarı başdadılar dağ yuxarı sürməyə.

Sizə kimnən xəvər verəm, Pərzad xanımnən. Pərzad xanım gürdü kü, dürd atdı gələr. Əmbə burya hez bəni insan əyağı dəymeyif. Dedi, gəl bunnarı yoxlamaxdan ütrü, bəni-insan oluf-olmadırlarını bilməkdən ütrü bir iş az. Oydu ku, bir sehr elədi. Dağın düşündə bir bağ-bostan əmələ gəldi, gəl gürəsən. Qarpız, yemiş, gül-zizək gəl ki gürəsən!

Koroğlu baxdı gürdü kü, aya, bayax sıldırım olan qayaların yerində qarpız-yemiş pitif, qımışdı, güldü, dedi:

– Bizə atılan oxa bax.

Bu vaxtı Eyvaz, Bəlli Əhməd atdan sızraşdılar, cumdular bostana. Hası qarpızı kəsdilər dümappağ, hası yemişi kəsdilər zəhrimar, zəkkum, ağıza vurulası düylü.

Koroğlu dedi:

– Oğul, oğul, atdanın, siz bilin ki, biz burya caduya düşməyə gəlməmişik, cadu pozmağa gəlmişik. Mənnən ayrı düşmüyün, mənnən ayrı düşsəniz, üzünüzü güdaza verərsiniz.

Bostanı yarıf kezən vaxtı Pərzad xanım başa düşdü kü, bunnar insandılar, bunun dalınnən gələllər. Pərzad bir heyvətdi şir donuna girif, qayanın üstündə oturdu. Koroğlu başa düşdü kü, həmən şir donunda qayanın başında oturan Pərzad xanımdı. Zümkü heyvan olan yaraxlı-yasaxlı adamları güruf belə hərəkət eləməzdi. Belə məqamda vəhşi heyvan ya gərək adama hüjum zəksin, ya da qorxuf qazsın. Əmbə bu, şəstnən sinəsini də bunlara tutuf tamaşa eliyirdi. Koroğlu gürdü, hez bir əlac yoxdu, nə oxnan atılasıdı, nə də tora salınasıdı. Qayanın başına da kim zıxa bilər, üzü də tilsimli qayadı, odu ku, gütürdü gücü saza-süzə zatlđ, gürək nə dedi:

Uca dağların başında,

Mən bir asdana uğradım.

Yedim, izdim düvran sürdüm,

Bağa-bostana uğradım.

Pərzad xanım tez silkindi. Aslan livasınнан zıxdı. Elə bil Məleykə kimi anırdan bəri boylandı. Bəri boylananda dağlar-daşdar bu güzəlliyə “afərin” dedi. Bu vaxt Pərzad xanımın yaxasını yel qaldırdı, nar məmələr güründü. Məmələr gürünəndə Koroğlu dedi:

– Əyə, bu zalım qızı nə qayırdığıdı. Gütürdü gürək nə dedi:

Bəridən gəl, gözəl, bəridən,
Ürəyimin yağın əridən.
Silkindi, zıxdı dəridən
Məməli məstana uğradım.

Bu süz Pərzad xanımın xoşuna gəlmədi. Dedi:

– Əyə, ağlına gələnə süyləmə.

Koroğlu dedi:

– Mənim ağlım başımdadı, sən ağlını başına yığ, üst-başına fikir ver.

Pərzad xanım əyilif yaxasına baxanda gürdü, düz deyir, əy-nindəki paltarın yaxası təmiz azıxdı. Tez səhvini başa түştü, xəjə-lətinən ayrı livasa kezdı. Koroğlu gütürdü süzün davamını, gürək nə dedi:

Koroğlunun vardı adı,
Hey gəlir dadı-fəryadı.
Gürməmişəm büylə cadı,
Firəngistana uğradım.

Koroğlu gürdü kü, Pərzad xanım livasını dəyişdi, ancax anırdan bəri bunnara yaxın gəldi.

Qız dedi:

– Qəhrəman oğlan, sənın fikrin dağlara, daşlara.

Koroğlu dedi:

– Xeyir, igid gözəl gürdü coşmalıdı, coşmasa, o, hez iyit düylü.

Gütürdü gürək daha nə dedi:

Uca dağların başında,
Ləbli-ləbli qar gürünər.
Mənim bu xəcil künlümə,
Ala güzlü yar gürünər.

Pərzad xanım dedi:

– Oğlan, bəyax mən sana dedim dilini zıldırıratma, süzüyün əvvəlini-axırını bil. Bu dağın kəlləsində sənün künlün nə yar istiyir? Okun yar xiyalına tüşüfsən, onda gərək sən bu yerdən salamat qayıtmıyasan. Aqlını başına topla, gür bir mən nə deyirəm, sən nə eşidersən.

Aldı Pərzad xanım:

Bağlar izində pencərəm,
Butağımda bar görünər.
İndi səni mən sancaram,
Ətrafın şahmar görünər.

– deyif, elə bir sehir oxudu ku, bütün dürt yanı ilan бүрүdü. Hər tərəfdən ilannar üstərinə hücum zəkdi. Dəlilər bir-birinə qısılıf, əlləri qılıncın qəbzəsində titim-titim titrədilər. Koroğlu üzünü itirmədi, dedi:

– Xanım, xanım, qulaq as:

Bilmədim yarın fəndini,
Əmeydim ləbin qəndini.
Azeydım küysün bəndini,
Ağ sinəndə nar görünər.

Qız dəli olmadımı, ildıza zıxdı. Bir sehir oxudu, yer yarıldı, dəlilər də, Koroğlu da yerin arasında sıxılan vaxtı, Pərzad xanım dedi:

– Əyə, zalım oğlu zalım, qulax as, mənim qoynumda sənün nə işin var.

Zəmbur zəkər bal olanda,
Halın yaman hal olanda,
Dayan, dilin lal olanda,
Güzdərində tor görünər.

Koroğluyu dəlilərnən baravar torpax sıxmağa başladı. Hər tərəfdən də bir nezə şahmar başı zıxıf, onnara tərəf uzanmışdı. Koroğlu mətəl qaldı, dedi:

– Ayə, bu zalım qızının cadısı nə təhər cadıdı? Gəl buna deynən ki, yekə kişi qızısan, belə işdərinnən əl zək, adam ol,

adamlara qarış. Məcbur eləmə ki, əlimi qılınca aparem, səni parza-parza eliyim. Mənim qılincım elə-belə qılışdardan düylü, mənim qılincıma Həzrət Əlinin əli dəyif. Bu qılincin qavağında cadu nədi, piti nədi, şahmar nədi, sən nəsən. Gəl məni məcbur eləmə.

Aldı Koroğlu:

Qələm alıb yazammaram,
Bu cəbrə mən düzəmmərəm.
Gen dünyada gəzəmmərəm,
Dünya mana dar gürünər.

Pərzad xanım dedi:

– Əyər gənə ağına yar-mar süzü salsan, vallah, səni onnan da pis günə salajam.

Aldı Pərzad xanım:

Pərzad deyir, tanı məni,
Tərk etmişəm xanımanı,
Şahmar ollam, zallam səni,
Dünya sana mar gürünər.

Koroğlu gürdü kü, qız dediyinnən dünmüyəmək, dedi:

– Ay qız, adam balasısan, məni hüysələdən zıxartma, and olsun Allaha, əlimi Misri qılınca atsam, səni iki yerə parzalıyajam, tez ol, bu torpağı arala, uşaxları sıxıf-üzmə.

Pərzad xanım baxıf gürdü kü, daha sınax bəs eliyər, bir sehir oxudu, dəlilər torpax məngənəsinən azad oldular. Əmbə yazıxlar qorxudan uzum-uzum uzunordular. Bir-birinin üzünə baxanda gürdülər ki, vallah, tufar gəji³⁵ kimi dümağ ağarıflar. Koroğlu dəliləri bu halda gürüf əl atdı Misri qılincin dəstəyinə, nə fikir-rəş-disə fikrinnən daşındı, dedi:

– Pərzad xanım, sən yerin yeddi qatına da girsən, quş oluf güyə də uzsan, əlimnən yaxa qurtara bilməzsən, yaxşısı budu, gəl meydana, qoşul bizə, zıxax gedək.

Pərzad gənə də bir sehir oxudu, ceyran livasına girif dedi:

– Zox atım-atım dersən, indi mən qazem, sənin atın mənim dalımca zatsın, gürüm neyə zater.

³⁵ Tufar-gəji – divara vurulan ağ suvax torpağı.

Koroğlu dedi:

– Sən hələ Qırata bələd düyülsən, səni Qıratın dırnaxlarında tafdıyaram, qaz!

Koroğlu bir qədər ceyrana mənzil verdi, sonra da üz-üzünü məzəmmətdədi ki, əyə, mən indi bunun dalınan at salsam, ona qılınc zalsam, hamı məni qınıyajax, deyəjəklər ki, Koroğlu bir qıza baş qoşdu, onu qanına qaltan elədi. Bu fikrən arxa səmtə baxdı, baxanda gürdü Zənlibel güzgü kimi görünür, konlu qubarrandı, gütürdü gürək nə dedi:

Yünü bəri duran dağlar,
Ellər səni bəzər bir gün.
Güllü, bənəfşəli bağlar,
Yarım səndə gəzər bir gün.

Geri baxanda gürdü, bəyax ceyran livasında qazan Pərzad xanım, indi insan livasında yaxınnaşır ona qulax asır. Koroğlunun güzdəri yaşardı. Dedi, əyə, hancarı olmasa, insan üylədidi, onun da ürəyi, diləyi var, biznən tərs gətirməyinə baxma. Koroğlu gütürdü süzünün o biri xanasını:

Hər iyiddə olmaz hünər,
Od olmasa, ojax sünər.
Düvlətdidən düvlət dünər,
Ağlı başdan təzər bir gün.

Baxıf gürdü kü, bayax qazan bu dəfə laf yaxın gəldi. Üzü də insan livasındadı. Güzdəri də yaşarır, Koroğluya boylanır.

Aldı Koroğlu:

Koroğlu Zənlibellərdə,
Qalmışam fitnə-fellərdə.
Mən ülsəm qürbət ellərdə,
Kim qəbrimi qazar bir gün.

Pərzad xanım yaxınnaşır dedi:

– Doğrusunu de, gürüm sən kimsən?

Koroğlu dedi:

– Xanım, mən Koroğluyam.

Pərzad xanım dedi:

– Əgər sən Koroğlusansa, bu veranxana düzdərdə nə gəzersən?

– Ay Pərzad xanım, dərdsiz aşix ağladığını hez gürüfsənmi, axı mənim dərdim var, mən buraya onzun gəlmişəm.

– Düzünü de, gürək sən niyə gəlifsən?

Burda gütürüf gürək Koroğlu nə dedi, siz şad olsun:

Mən qoz Koroğluyam zıxdım qalamnan,

Ərzəmi gütürdüm divana gəldim.

Xotkarın oğlunna peyman eylədim,

Fikrimi zay etdim, imana gəldim.

Pərzad xanım qulaxlarını şeşlətdi, dedi:

– Ayə, bu nə xotkar oğludu der, bu nə danışer?

Pərzad güzünü Koroğlunun üzünə zillədi. Əmbə Koroğlu güzünü züyyürüf Eyvazınan Halaypozanın üzünə baxanda gürdü valah, bir qız gürəndə oynaxlıyan oğlannar, indi elə bilginən ki, don vuruf donuzdurufdu, hez ürəkləri üstə gəlmer, matdarı-qutdarı quruyufdu. Bəlli Əhmət də qılınıcı yerə qoyuf, mat-mat boylanerdi.

Aldı Koroğlu:

Bu dağların zirvəsinə varanda,

Qılınıc zəkif, düşməni bağrın yaranda,

Samur qırağında məclis quranda,

Mey izdim, məst oldum, məstana gəldim.

Pərzad dedi:

– Ay kişi, düz danış, düz de. Nəyə gəlifsən, məqsədin nədi? Məqsədini düzən desən, inşallah mən də ona əlac eliyərəm.

Aldı Koroğlu:

Koroğluyam, üz canımnan küsərəm,

Bir yel oluf, bu dağlarda əsərəm.

Getməsən də bil, başını kəsərəm,

Səni aparmağa mərdana gəldim.

Süz tamam oldu. Pərzad xanım dedi:

– O ku məni aparajasan, süylə gürüm kimə aparajasan?

Koroğlu gürdü kü, Pərzad xanımın əhvalı üzündə düylü. Bayaxkı cadı-pitidən də əsər-ələmət yoxdu, dedi:

– Qulax as gür kimə aparajam:

Ovzu olan ovun izlər,
Dur varax bizim ellərə.
Ağcaquzu yolun güzlər,
Dur varax bizim ellərə.

Pərzad xanım Ağcaquzu adını eşidif cin atma minmədimi?!

Dedi:

– Əyə, zalım oğlu, məni aparersan bir iyidə apar, Ağcaquzu nə iyitdi ki, sən onnan ütrü mənim dalımca gəlifsən.

Koroğlu dedi:

– Xanım, xatırına dəyməsin. Qulax as, qulax as, gür bir nə deyirəm:

Güzəl xanım, olma naşı,
Nə gəzersen dağı, daşı.
Ağcaquzu qoşun başı,
Dur varax bizim ellərə.

Pərzad xanım dedi:

– Hası qoşunun başıdı, o, bir cadıyı axıra kimi üyrənif başa zıxa bilmədi.

Koroğlu o sahat işi başa түşdü. Dedi, qulax as:

Sona tərək etməz gülünü,
Xoryada verməz telini.
Koroğlunun güzəl gəlni,
Dur varax Zənlibellərə.

Süz tamam olan kimi Koroğlu dedi:

– Qızım, dur gedək, biz sənsiz qayıdası düyülük.

Pərzad xanım dedi:

– Koroğlu, o ku sən məni üzünə gəlin kimi aparersan, onda gederəm, əmbə onu bil ki, Ağcaquzu sən deyən kimi iyid olmasa, onda zəhər izif üzümü tələf eliyəjəm, sən də günaha batajasan.

Koroğlu dedi:

– Pərzad xanım, mana qoz Koroğlu deyəllər, mən səni zornan da aparardım. Əmbə üzüm bilerəm ki, sən zor işdədiləsi qız düyül-

sən, hər şey sənin ürəyinnən olajax. Bu günnən mən sənə qayna-tanam.

Eyvaz atdan endi, Pərzad onun atına mindi. Üzü dağ aşağı yol başdadılar. Eyvaz atın yüyənnən yapışıf, üzü payı-piyada gedəsi oldu.

Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyi – mənazil, ustad dili yüyrey-olar, gəlif Ağqayanın yanına zatanda Koroğlu dedi:

– A bala, Eyvaz, Bəlli Əhməd, siz Yağı qoruğunnan gedin, Pərzad xanıma gül-zizəkdən zələng düzəldin, atdarınızı da güzəl-güyzək bəziyin. Mən burdan kəsəsinə gedif, bu sahat dəlilərin hamısını gürüşünüzə gündərəjəm. Gərək Pərzad xanım elə qarşılan-sın ki, hez bavası Cəfər paşanın imaratında da elə qarşılanmasın.

Dəlilər “baş üstə” deyif, Pərzad xanımı da gütürüf, Yağı qoruğunnan getməkdə olsun. Koroğlu Qıratı tərpadən vaxtı ağ cığırın ağzında gürdü kü, bir güy dəmir atdı, üstündə də bir enni kürəkli, alzax boylu, qırmızı güzdü bir kişidi. Ağ qayıya doğru boylaner. Bunu gürən kimi Qırat tərpenməzcə dayandı. Koroğlu gürdü kü, ayə, Qırat yerinnən tərpenmer. Ata mahmız zəkdi, at gənə getmədi. Koroğlu dəli olmadımı:

– Ayə, vayıs oğlu vayıs, yolu niyə kəsifsən? – dedi – Gürür-sən at getmer.

Atdı yuvaş-yuvaş başını Koroğluya hərriyif, zəhmənən tərs-tərs ona baxdı, dedi:

– Məyər dədəyin yoludu? Anırdan getsən olmormu, baldırın qırılajaxmı?

Koroğluyu elə biliynən ıldırım vurdu. Dəli oldu, gütürüf burda nə dedi, biz deyək, siz şad olun:

Tatsan, kürtsən, nə millətsən,
En atınnan, əcəm oğlu.
Güzdərinnen mazaratsan,
En atınnan, əcəm oğlu.

Atın üstündəki dedi:

– Əyə, aqlını başına yığ, atımnan niyə tüşürəm, var yolunnan zıx get, nə qədər ki, əl-ayağım sana toxunmuyuf, əl zək mənən.

Koroğluyu təzədən od gütürdü. Aldı gürək nə dedi:

Asdan kəsifdi qarşını,
Axıdajam güz yaşını.
İndi üzəjəm başını,
En atınnan, əcəm oğlu.

Atdı qımıışdı. Bu qımıışanda Koroğlu daha da cinnəndi.

Dedi:

– Əyə, deyəsən bu tufanı dağılmış məni tanımer, gəl adını buna nişan ver, qoy canına vəlvələ түşsün.

Gütürdü gürək nə deyir:

Qoz Koroğlu mənəm, mənəm,
Zətin dediyimnən dünəm.
Əlimnən şikar vermərəm,
En atınnan, əcəm oğlu.

– Ayə, qoz Koroğluymuşsan, bağışla tanımadım, elə bildim buranın qoruxzusu zadısan, onzun sana ajıxlандım. Nə demək istiyirsən, ay qoz Koroğlu?

Koroğlu dedi:

– Atdan түş, gət atın ciloyunu da mənim üzəngimə bağla, üzünü də qavağıma qatıf Zənlibelə aparajam. Bu gün mənim yaxşı günümdü, Pərzad xanımın toyunda qulluq eliyərsən.

Atdı dedi:

– Yox, atdan düşməyim olmuyajax. Atdan o vaxt түşərəm ki, sənin atın mənim atımı ütə.

Koroğlu dedi:

– Baş üstə, sürək!

Atdı dedi:

– Kimin atı ütsə, geridə qalan ütənin qavağına түşsün getsin.

Koroğlu bu şərtə irazılıx verdi. Axı indiyətən Qıratı ütən olmuyufdu!

Həmən atdı dedi:

– A Koroğlu, harıynan sürək, xətrin harıynan istiyir?

Koroğlu dedi:

– Bax bu qaratikənniği, zıncılığı gürürsənmi, ordan qırdıramasına üyannan belə hərrənək, belə gələk.

– Hardan dersən sürək!

Nolajax, Koroğlu Qırata bir qırmaş vurdu, iki qırmaş vurdu, at yerinnən tərپənmedi.

Əmbə bu biri bir güz qırpımında həməən yerrərdən kezif, Ağqayanın da o üzünnən hərrənif, ildırım kimi dala qayıtdı. At atın yanına gələndə Qırat təzədən yerinə pərzim oldu, getmədi. Koroğlu məətəl qaldı, dedi:

– Ay canım, bu atı mən əlimə kezirsəm, Türk nədi, İran nədi, Ərəb nədi, pütүн dünya mənim ayağımın altında qalmıyajaxmı? Odu ku, gənə də qarşısındakına üz tutdu:

– Əyə, iyid, atdan en!

Dedi:

– Niyə, mənim atım sənin atını addadı axı. İndi sənin atın mənimdi.

Koroğlu hirsdəndi, atdan tüşüf kişinin üstünə gəldi, dedi:

– Tüş atdan güləşək, kim yıxsə, at onundu.

Atdı dedi:

– Mənim başım üstə!

“Mənim başım üstə” – deyif anırdan bəri iyid də gəldi, Koroğlu da gəldi. Koroğluda bir yaxşı xəsyət varıydı, həməşə güştü tutanda biləyini zirmiyif “ya Əli, sənnən mədəd” – deyərdi. Burda da gənə dedi:

– “Ya Əli sənnən mədəd”.

Koroğlu irəli cumana kimi, o birisi əl on arşın qavağa uzandı, Koroğlunun qurşağından yapışıf elə tulavızdadı kı, Koroğlu gedif Ağqayanın başına tüşdü. Koroğlu indi başa tüşdü kü, Niyar xanımın qarğışına tuş oluf. Dodaxlar partdıyıf, irəngi-bənzi qazıf, dünyəyi dəyişif. Koroğlu bu qayadan sürünə-sürünə gəldi, baş əydi:

– “Allahum məsəlla əla Mühəmmədən və ali Mühəmməd” – deyif, Həzrət Əlinin üzünə baxdı. Bu vaxt Əlinin güzündə bir damla yaş gilələndi. O da salavat züyürdü, dedi:

– Koroğlu, Qoşabulağın üstündə atanı dəfn eliyən vaxtı mənim adımla zağırmışdın, sən kürəyinə mən əl zəkmişdim. Demişdim, kürəyin yerə gəlməz, qılının da qılincıma dəymişdi. Bax get, bir kəsi incitmə, haqqın yolundan hez vaxt zıxma. Onu da bil ki, indi toyuna tələsdiyin Ağcaquzu da Hasan paşanın yox, sən doğma balandı, onu da sən yanına mən gündərmişəm, o həmənlə oğlandı kə, mağarada qoyul qazmışdım. Onun sağ biləyində sən bilərziyin də var, baxarsan tanıyarsan.

Bunu deyif Həzrət Əli Dövlə suvar oldu, bir güz qırpımında qeyb oldu.

Koroğlu tutduğu işdən peşman oldu, bir tərəfdən də süyündü kü, Həzrət Əliyə bu şəkildə də olsa, gürüşdü, həm də Ağcaquzunun onun oğlu olmasına zox süyündü. Koroğlu fikirri-fikirri Qıratın belində havaxt gəlif Zəlibelə zətdığını bilmədi, onda baxdı, at dayandı. Niyar xanım Koroğlunu belə, bu şəkildə, bu halda gürüf ürəyi qubar elədi. Gütürüf gürək nə dedi:

Niyə məlulu-müşkülsən,
Hanı Eyvaz, xan Koroğlu?
Güz yaşım ümmana dündü,
Bağrım oldu qan, Koroğlu.

Koroğlu baxdı kə, hələ Eyvazgil gəlif zıxmıyıf. Niyar xanım da ahı-vayda, ahı-zardadı, anrı-bəri boylandı. Koroğlunun hez ağı üstünə gəlmerdi. Niyar xanım aldı gürək:

İrəngin dünüf lüyünnən,
Sənəm dağlıdı düyünnən,
Qurban kəsəllər qoyunna,
Sana qurvan mən, Koroğlu.

Koroğlu yana baxanda gürdü kü, budu Eyvazdı, Bəlli Əhmətdi, Tanrıtanımadı, bir də Pərzad xanımdı gəldilər, ənbə Koroğlu üzündə-süzündə düylü, güzünün ujunna Niyar xanıma işara elədi ki, uşaxlar gələr.

Aldı Niyar xanım:

Tərlənsən kəklik ovunda,
Niyarın güzəl boyunda,

Pərzad xanımın toyunda,
Sürək bir düyran, Koroğlu.

Süz tamama yetdi. Koroğlu gənə də üzündə düylü. Dəlilər üz bir, beş bir buların başına cəmləndilər. Bütün dəlilər üz dəliynən Pərzad xanımı qarşılamağa getdi. Əmbə Koroğlunun belə pərt olmağı, dodaxlarının partdaması hez kimi azmadı. Oyur-oyur oynuyan, barmaxlarının üstündə süzən, Qıratın belində zapan Koroğludan əsər-ələmət qalmamışdı. Məclis yığılıf, hamı süvünür, təkcə Koroğlunun irəngi yerinə gəlmer. Eyvaz yaxına gəlif dedi:

– Baba, süylə gürüm niyə eliyersən, bəlkə dərdini mana deyəsən. Burdan-bura sana nə üz verdi ki, biz bilmədik? Axı, beşimiz də Ağ qayıya zatana kimi kefi kük, damağı zağ gəldik. Bizdən ayrılannan sonra sana nə üz verdi ki, bu günə tüşüfsən?

Koroğlu Eyvaza hez fikir vermədi. Güzünün qulağınnan şərab tuluğuna baxdı. Bir şərab tuluğu gətirdilər. Koroğlu tuluğu başına qaldırır bir xeyli izdi. Eyvaz gürdü kü, tulux boşaler, dedi:

– Ay ağa, biz bilerik ki, sən kef əhlisən, hamısını izəjəsən, əmbə bir de gürəy başına nə iş gəlif?

Koroğlu dedi:

– Eyvaz, mənim sazımı gəti.

Koroğlunun dili indi-indi azılderdi. Gənə Ağ qayıya tərəf boylandı.

Dəlilər dedi:

– Ayə, bu Ağqayada bunun nəyi qalır, indi kimi güzdüyür, gürəsən?

Sazı gətirdilər, Koroğlu gütürdü gürək dərdinə müqabil nə dedi:

Niyar xanım, bir ərəbə tuş oldum,
Ağlımı əlimnən aldı da getdi.
Qurumuş dilimnən hədyan süylədim,
Məni Ağqayaya zaldı da getdi.

– Əyə, zalım oğlu, sən nə danışərsən?

Eyvaz dəli oldu, güzü kəlləsinə zıxdı. Elə bir dəli nərə zəkdi ki, dağ-daş titrədi.

– Ağa, kimdi o, elə bu sahat bu yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəliyi onun üstünə tükəjəm.

Koroğlu dedi:

– Ay oğul, ay oğul, hələ dayan gür bir nə derəm:

Yüz min dəlinin də yetişməz gücü,
Məğrubdan-məşruqa vermer o bacı.
Mardan qamzısı var, zəhərdən acı
Oynatdı əlində güldü də getdi.

– A kişi, o kimdi de güürüm, o nə kərədi ki, Eyvazın qılıncının altınnan qazsın?

Koroğlu dedi, qulaq as:

Koroğluyam, budu süzümün sağı,
Onun hükmündəndi Küysər bulağı.
Adı Həzrət Əli – dinin dayağı,
Düldülünə suvar oldu da getdi.

Süz tamam oldu. Hamı üzünə salavat züyürdü. Hamı: “Allah, sana şükür”, – dedi. Qurvannar kəsildi, nəzirrər zıxdı. Koroğluy-nan Niyar xanım Ağcaquzuynan Pərzad xanımı yannarına zağırif xeyir-dua verdilər. Qoz Koroğlu dedi:

– Camahat, bu cavannarın toy günündə istiyirəm, bir şey də hamınıza əyan olsun, bilin və agah olun, Ağcaquzu mənim belim-nən gələn doğmaca balamdı, inanmırsınız, onun qolunda mənim bazübəndim olmalıdı, baxın.

Koroğlu əlini uzadıf Ağcaquzunun sağ biləyini zirmələdi, üz bilərziyini tanıdı. Bu işdən Ağcaquzu üzü də zaş-baş qaldı. Koroğlu əhvalatı dəlilərə nağıl elədi. Ağcaquzunun neyə itkin düşdüyünü söylədi. Bu işdə Həzrət Əlinin küməyini də hamıya zatdırdı.

Niyar xanım yaxına gəlif, hər iki cavanı üpüf bağrına basdı. Dedi: – Ay Koroğlu, indi belə zıxer ki, sən oğlunna bəjanaxsan, eləmi? Pərzad mənim doğma bəjim, Ağcaquzu sənə oğlun.

Koroğlu Ağcaquzuyu da, Pərzad xanımı da bağrına basdı. Üyəclər kəsildi, şülənnər pişdi, bir toy elədilər ki, dünyanın güzü belə toy gürməmişdi. Bu gününən Zənləbeldə bir cavan ailə də artdı. Deyillər bu iki cavan uzun ümür sürdü, xoşbəxt yaşadılar.

“AĞCAQUZU” ARXIVDƏ

Folklor arxivi
Əlyazması. İnv. №726 (5)³⁶

“Ağcaquzu”

Arxivdə saxlanılan bu qol latın əlifbası ilə makinada yazılmış 9 səhifədən ibarət yeganə nüsxədir. Qolun nə vaxt, harada, kimdən toplanıldığı və toplayıcının kim olduğu əlyazmada göstərilməyib. M.H.Təhmasibin üzünün nəşr etdirdiyi “Koroğlu”ya yazdığı “Qeydlər”dən bu qolun 1935-ci ildə Qobu kəndində Cəlil Murad oğlundan toplanıldığı bəlli olur.

1. Bir gün Həsən paşanın oğlu Ağcaquzu üz əmisi Cəfər paşanın qızı Pərizad xanımla gübəkkəsmə nişanlı olur. Pərizad xanım zox oxumuş, ismi-əzəm duasını bilən, həm də güyzək bir qız olur. O, əmisi oğlu Ağcaquzunu bəyənmir.

2. Bir gün Pərizad xanım məktəbdə əmisi oğlu ilə razılaşıb gəzməyə zıxırlar. Onlar gəzə-gəzə gəlib bir səhrayı-biyabana zatırlar. Pərizad xanım zəvrə zəkib əmisi oğluna deyir ki, biliyini göstər gürək bu zəvrəyə nə gətirə bilərsən. Ağcaquzu bu işdə aciz olur. Pərizad xanım ismi-əzəm duası oxuyub bütün yırtıcı, vəhşi heyvanları toplayır zəvrənin izərisinə. Ağcaquzuya deyir ki, sənə yar olunca bu vəhşi heyvanlara qoşulub dünyanı gəzəcəyəm. İldə bir kərə gəlib İstanbula baş zəkəcəyəm. Sonra o, bir aslan dərisini boynuna kezirir, üzü də aslana zəvrilib vəhşi heyvanlara qoşularaq zıxıb gedir.

3. Ağcaquzu üzündən gedib üz gün beləcə qalır. Ayılanda gürür ki, ağalar ağası, Döldülün sahibi başının üstündə durub əlində mey piyaləsi. O, piyaləni Ağcaquzuya verib deyir ki, al bunu iz, Pərizad xanım sənindi. Ağcaquzu alıb abi-küvsəri nuş edir və bir də baxıb gürür ki, ona piyalə verən şəxs artıq yoxdur.

³⁶ Material bütövlükdə “Koroğlu”, “Lider nəşriyyatı”, Bakı-2005 səh.533-537-dən götürülmüşdür.

Ağcaquzu kor-peşman şəhərə qayıdib əhvalatı atasına və əmisinə danışır, həm də Pərizad xanımın arxasınca gedəcəyini bildirir. Zox zalışdırlarsa da, Ağcaquzunu saxlaya bilmirlər. Deyir ki, gedib yapışacağam Koroğlunun ətəyindən; o, Pərizad xanımı mənim üzün tapar.

4. Cümə günü Koroğlu Zənlibelin Daşqalasında tək oturmuş. Bu vaxt gürür ki, İstanbuldan bir karvan gəlir. Koroğlu irəli yeriyib gürür ki, dəvənin üstündə bir cavan əyləşib. Üz-üzünə fikirləşir ki, bundan sarı qılınc zıxarmağa dəyməz. Elə bir dəli nərə zəkərəm, huşu başından gedər, mən də dəvələri zəkib apararam. Belə deyib Koroğlu heyvətli bir nərə zəkir. Amma dəvənin üstündə oturan oğlanın hez tükü də tərپənmir. Koroğlu elə düşünür ki, o, kardı. Oğlan isə bildirir ki, yox kar deyiləm, səni saya almıram. Onlar bir-birinə hərбə-zorba deyirlər:

Koroğlu:

İstanbuldan bir şikara düşdü əlim,
Ver malını, qurtar canın zəkil get!
İndi boyanarsan qızıl qanına,
Ver malını, qurtar canın zəkil get!

Ağcaquzu:

Mərd igidlər bir-birilə üzdəşər,
Müxənnətlər kol dibində gizdəşər,
Qılınc vurram yaraların sızdaşar,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

Koroğlu:

İndi gələr dəlilər ac qurd kimi,
Güzün olar birdən-birə dürd kimi,
Başın gedər, leşin qalar yurd kimi,
Ver malını, qurtar canın zəkil get!

Ağcaquzu:

Gəlməmişəm bu yerlərdə yastanam,
Qılıncımla meydan dünər bostana,
Min tülkü neyləsin bir ac astana,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

Koroğlu:

Koroğluyam Zənlibeldə gəzərəm,
Uzaqdan, yaxından şıkar süzərəm,
Dartıb boğazını dibdən üzərəm,
Ver malını, qurtar canın zəkilə get!

Ağcaquzu:

Süsən mənəm, sünbül mənəm, gül mənəm,
Hər yetənnən danışmanam, gülmənəm,
Koroğlunu ayaq tozu bilmənəm,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

5. Hərbə-zorbadan sonra onlar meydana girirlər. Koroğlunun hünəri Qıratladır. İndi o, Qıratsız olduğu üçün Ağcaquzuya qalib gələ bilmir. Ağcaquzu hansı mətləbə onun yanına gəldiyini bildirir. Koroğlu Ağcaquzunu götürüb Zənlibelə gəlir və məsələni dəlillərə agah edir.

6. Koroğlu, Eyvaz, Dəmirzioğlu, Dəli Həsən, Halaypozan dürdü Pərizad xanımın arxasınca gedirlər və gəlib qız olan qayalıqlara zatırlar.

7. Pərizad xanım üzünün olduğu yerə onların gəlib yetişdiyini gürəndə təəccüb edir ki, insan zıxa bilməyən yerlərə onlar necə gəlirlər?! Tez ismi-əzəm oxuyub gələnlərin qarşısında bağ-bostan əkir ki, əgər insandırlarsa tamah salacaqlar, yox mələiklərdisə onda nəzər etməzlər. Dağın qabırğasında bostan güyərir. Bunu gürən Koroğlu təəccüblənir ki, bu cür dağ-daşda da qovun-qarpız bitərmə? Amma hansını kəsirlərsə, gürürlər ki, apacı zəhərdir. Başa düşürlər ki, bu Pərizad xanımın sehri-cadusunun nəticəsidir.

8. Gələnlər dağın bir yerindən nazik tüstünün xıxdığını gürürlər. Koroğlu tüstüyə müraciətlə Pərizad xanımı səsləyir. Pərizad xanım bir balaca deşikdən ilan cildində sürüşüb xıxır, amma Koroğluya insan şəklində görünür. O, Koroğluya təklif edir ki, atdan düşsün. Koroğlu cavab verir ki, sənin xıxdığın yerə mənim hez bir qolum sığışmaz. Evin yox, otağın yox, bu züllu-biyabanda mən düşüb harada qalım?

Pərizad xanım ismi-əzəm oxuyub dağın arxa tərəfində yeddi mərtəbəli bir ev ucaldır. Koroğlunu yoldaşları ilə buraya gətirir. Hal-əhvaldan sonra Pərizad xanım Koroğludan tərif istəyir. Koroğlu deyir:

Uca dağların başında,
Mən bir aslana uğradım.
Yedim, izdim, düvran sürdüm,
Bağı-bostana uğradım.

Bəridən gəl, sən bəridən,
Ürəyim yağın əridən,
Silkənib zıxdın dəridən,
Məməli məstana uğradım.

Pərizad xanım Koroğlunun bu oxumasından narazı olub mərdanə süzlər oxumasını istəyir. Koroğlu:

Uca dağların başında,
Lopa-lopa qar görünür.
Mənim bu xəcil güzümə,
Ala güzlü yar görünür.

Pərizad xanım acıqlanıb deyir:

Dağların üstə pəncərəm,
Sinenin üstə xənzərəm,
Tərpənmə, səni sancaram,
Ağulu Şahmar görünür.

Koroğlu:

Bilmədim yarın fəndini,
Əməydim ləbin qəndini,
Azginən küksün bəndini,
Küksündəki nar görünür.

Pərizad xanım:

Pərizadam, tanı məni,
Tərk edəməm xani-mani,
Şahmar kimi zallam səni,
Dünya güzə dar görünür.

Bu süzdən sonra Pərizad xanım ismi-əzəm duası oxuyur və evin divarları yığılıb Koroğlugili sıxmağa başlayır. Koroğlu oxuyur:

Qarşı bəri duran dağlar,
Ellər səni bəzər bir gün.
Güllü-bənüvşəli bağlar,
Yarım səndə gəzər bir gün.

Hər igiddə olmaz hünər,
Qılınc qəbzəsindən enər,
Düvlətlidən düvlət dünər,
Ağıl başdan dünər bir gün.

Koroğlu Zənlibellərdə,
Qalmışam fitnə fellərdə,
Mən ülsəm qərib yerlərdə,
Kimlər qəbrim qazar bir gün.

Dəmirzioğlu gürür ki, Pərizad xanım Koroğlunun süzlərindən daha da acıqlanıb və onların başına bəla azacaq. Odur ki, Pərizad xanıma deyir ki, qoy bir tərif də mən süyləyim. Pərizad xanım icazə verir və Dəmirzioğlunun süzləri ona xoş gəlir.

9. Koroğlu Pərizad xanıma bildirir ki, buraya gəlməkdə səbəb onu Zənlibelə aparıb Ağcaquzuya yetirməkdir. Pərizad xanım onlara qoşulub Zənlibelə gəlir. Koroğlu yeddi gün, yeddi gecə toy edib Pərizad xanımı verir Ağcaquzuya. Ağcaquzu da Koroğlunun dölisi olub qalır Zənlibeldə.

DASTANLARIN TOPLANMASI HAQQINDA MƏLUMAT

Oxuculara təqdim olunan xalq dastanları müxtəlif illərdə Gürcüstan Respublikasının Qarayazı elinin Kosalı kəndində Elxan Məmmədli tərəfindən el aşığı Aslan Kosalının repertuarından yazıya alınıb.

Aşıq Qərib – Şahsənəm. *Dastan 1992-ci ildə lentə alınıb.*

Abbas – Gülgəz. *Dastan 1989-cu ildə yazıya alınıb.*

Tahir-Zührə. *Dastan 2012-ci ilin iyun ayında yazıya alınıb.*

Novruz-Qəndab. *Dastan 2012-ci ilin iyul ayında yazıya alınıb.*

Səyyad-Səadət. *Dastan 2012-ci ilin iyun ayında yazıya alınıb.*

Aslan şahla İbrahim. *Dastan 2012-ci ilin 14-15 aprelində yazıya alınıb.*

Alixan-Pəri. *Dastan 2012-ci ilin 9-10 iyununda yazıya alınıb.*

Valeh-Zərnigar. *Dastan 2003-cü ilin avqust ayında yazıya alınıb.*

Ağcaquzu. *Dastan 1989-cu ilin dekabrında yazıya alınıb.*

Aslan Kosalı: ümürdən anlar

KİTABIN İZİNDƏKİLƏR

Aşıq Aslan Kosalının dastan repertuarından nümunələr (Elxan Məmmədli).....	3
Qarayazı ozanı (Vahid Üməri).....	10
Aşıq Qərib – Şahsənəm.....	18
Abbas – Gülgəz.....	69
Tahir-Zührə.....	170
Novruz-Qəndab.....	200
Səyyad-Səadət.....	238
Aslan şahla İbrahim.....	268
Alı xan-Pəri.....	305
Valeh-Zərnigar.....	344
Ağcaquzu.....	380
Pərizad xanımın Zənlibelə gəlməyi.....	386
“Ağcaquzu” arxivdə.....	411
Dastanların toplanması haqqında məlumat.....	416

**Azərbaycan folkloru külliyyatı,
XXX cild, Dastanlar (XX kitab),
BAKı, “Elm və təhsil”, 2012.**

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Nigar Həsənova

Kompyuterdə yığdı:
Ruhəngiz Əlihüseynova

Korrektor:
Vüsal Abıyev

Kompyuter tərtibzisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Kağız formatı: 60/84 1/32
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 420 səh.
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, “Elm və təhsil”
NPM-də ofset üsulu ilə zap olunmuşdur.

